

oikos

ISSN 1822-5152 (spausdintas)
ISSN 2351-6461 (internetinis)
<https://doi.org/10.7220/2351-6561.28>

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS
LIETUVIŲ IŠEIVIJOS INSTITUTAS

oikos

LIETUVIŲ MIGRACIJOS IR DIASPOROS STUDIJS

2019 Nr. 2 (28)

REDAKCIJOS KOLEGIJA

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS, vyriausiasis redaktorius

(Vytauto Didžiojo universitetas)

Dalia KUIZINIENĖ, redaktoriaus pavaduotoja

(Vytauto Didžiojo universitetas)

Kristīne BEĶERE

(Latvijos mokslų akademija)

Ingrida CELEŠIŪTĖ

(Vytauto Didžiojo universitetas)

Halina Beresnevičiūtė-Nosálová

(Masaryko universitetas, Brno, Čekija)

Daiva DAPKUTĖ

(Vytauto Didžiojo universitetas)

Beata KALEŲBA

(Krokvos Jogailaičių universitetas, Lenkija)

Violeta KELERTIENĖ

(Vašingtono universitetas, Sietlas, JAV)

Vėjas Gabriel LIULEVIČIUS

(Tenesio universitetas, JAV)

Violetta PARUTIS

(Esekso universitetas, Jungtinė Karalystė)

Juozas SKIRIUS

(Vytauto Didžiojo universitetas)

Giedrius SUBAČIUS

(Ilinojaus universitetas, Čikaga, JAV)

Žurnalo leidybą remia Lietuvos mokslo taryba pagal Valstybinės lituanistinių tyrimų sklaidos 2016–2024 m. programą (projekto Nr. P-LIP-19-54).

Lietuvos
mokslo
taryba

Lietuvių išėivijos institutas

S. Daukanto g. 25, LT-44249 Kaunas, Lietuva

TURINYS

CONTENTS

ŠIUOLAIKINIAI MIGRACIJOS PROCESAI TRENDS OF CONTEMPORARY MIGRATION

Ilona STRUMICKIENĖ	Lietuvių grįžtamoji migracija: tarp nesėkmės, nostalgijos ir noro tobulinti Lietuvą 7 Lithuanian Returning Migrants: Between Failure, Nostalgia, and the Desire to Improve Lithuania 19
--------------------	--

DIASPOROS ISTORIJA IR KULTŪRA HISTORY AND CULTURE OF DIASPORA

Gediminas KASPARAVIČIUS	XIX a. pab. – XX a. pr. lietuviai verslininkai JAV 21 Lithuanian Businessmen in the United States at the Turn of the 20th Century 47
Daiva DAPKUTĖ	Laisvė įpareigoja: asmens ir kartos pasirinkimas 49 Freedom's Commitment: The Choice of an Individual and a Generation 64
Juozas SKIRIUS	Amerikos lietuvių tarybos Los Andželo skyriaus veikla 1969–1977 metų laikotarpiu 65 The Los Angeles Chapter of the Lithuanian-American Council from 1969 to 1977 77
Kęstutis RAŠKAUSKAS	Londono lietuvių šv. Kazimiero parapijos struktūrų transformacija 1990–2010 m. 79 Transformation of the Lithuanian St. Casimir's Parish in London from 1990 to 2010 108
Paulina KUODYTĖ	Vilko vaikų traktuotė grožinėje ir dokumentinėje literatūroje 109 German Wolf Children in Fictional and Documentary Literature 124
Martyna KUČINSKAITĖ	Tapatybės transformacijos naujausioje lietuvių moterų prozoje 125 Transformations of Identity in the Newest Prose by Lithuanian Women 140

IŠ ARCHYVŲ
FROM THE ARCHIVES

Egidijus BALANDIS

JAV lietuvių visuomeninio ir kasdienio gyvenimo
atspindžiai Juozo Otto Širvydo dienoraštyje
1913–1928 m. 141
Reflections of Lithuanian-American Public and
Everyday Life in the Diary of Juozas Otto Širvydas
from 1913 to 1928

RECENZIJOS
BOOK REVIEWS

Kristina TUTLYTĖ

Žingsnis supažindinant su šiuolaikine
egzodo literatūra. 153
Getting to Know the Current Literature of Exile

Inesa KULIAVAITĖ-ČEPAITIENĖ

Kazio Daugėlos vaizdai ir veidai 161
The Views and Visages of Kazys Daugėla

KRONIKA
EVENTS

. 167

APIE AUTORIUS
ABOUT THE AUTHORS

. 183

REIKALAVIMAI STRAIPSNIAM
SUBMISSION GUIDELINES

. 185

. 189

Šiuolaikiniai migracijos procesai

Iłona STRUMICKIENĖ

Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka

Lietuvių grįžtamoji migracija: tarp nesėkmės, nostalgijos ir noro tobulinti Lietuvą

„Turiu daug idėjų, kaip pritraukti emigrantus namolio, tik kad nelabai mūsų idėjų paisoma.“
(tyrimo dalyvio atsakymas į atvirą klausimą).

Santrauka. Straipsnis parengtas naudojantis užsienyje gyvenančių lietuvių apklausos, vykdytos 2018 m. pradžioje, duomenimis. Jais remiantis, paaiškėjo, kad 20–30 % respondentų buvo tvirtai apsisprendę negrįžti į Lietuvą. Kita tyrimo dalyvių dalis (70–80 %) neatmetė minties kada nors ateityje sugrįžti į gimtąją šalį. Tyrimas atskleidė, kad dauguma lietuvių migrantų yra patenkinti sprendimu emigruoti. Respondentų teigimu, išvykus iš Lietuvos, jų gyvenimas pagerėjo daugelyje sričių, be to, emigracijos šalyje jie gauna geresnes viešąsias paslaugas, nei gavo gyvendami Lietuvoje.

Kai kurių migrantų jaučiamas tėvynės ilgesys, sunkumai, patirti integruojantis tikslo šalyje, arba tvirtas apsisprendimas sugrįžti leidžia daryti prielaidą, kad dalis šiuolaikinės lietuvių migracijos bangos atstovų sugrįš į Lietuvą, o jų lūkesčiai ir noras aktyviai prisidėti prie tėvynės vystymosi ir gerovės gali tapti teigiamų Lietuvos visuomenės pokyčių impulsu.

Raktažodžiai: grįžtamoji migracija, nuostatos, grįžimo potencialas, migracijos tikslai, nostalgija, integracija, nesėkmės grįžimas, sugrįžimas siekiant inovacijos.

Įvadas

1990 m. Lietuvai išsivadavus iš sovietų okupacijos, jos gyventojams vėrėsi ir platesnės galimybės laisvai judėti. Reaguojant į nedarbo, žemesnio pragyvenimo lygio, viešųjų paslaugų kokybės problemas, augo emigracijos iš Lietuvos srautas. Iš pradžių vyravo nelegali, nedeklaruota emigracija, o 2004 m., Lietuvai įstojus į Europos Sąjungą, ėmė plūsti ir legalios migracijos srautas. Per maždaug 30 nepriklausomo gyvenimo metų dėl emigracijos

Lietuvos gyventojų skaičius sumažėjo daugiau nei 700 tūkst.¹ 2013 m. teko konstatuoti daugeliui Lietuvos gyventojų skaudų faktą, kad Lietuvoje jau nebegyvena simboliniai, apdainuoti 3 milijonai gyventojų². Lietuvos statistikos departamento duomenimis, šiuo metu Lietuvoje gyvena šiek tiek mažiau nei 2,8 mln. gyventojų³.

Didžiulis šiuolaikinės emigracijos mastas sukuria daugybę demografinių, ekonominių ir socialinių problemų, todėl emigracija yra suvokiama kaip vienas didžiausių Lietuvos valdžiai ir visuomenei tenkančių iššūkių. Visuomenės konservatyvumas, politinės dešinės populiarėjimas nulemia tai, kad, svarstant priemones emigracijos sukeltoms problemoms spręsti, greta imigracijos minimas ir grįžtamosios migracijos potencialas. Jau daugiau nei 10 metų Lietuvos viešajame diskurse netyla svarstymai apie grįžtamosios migracijos skatinimą, kuriamos ir pradedamos įgyvendinti įvairios programos bei priemonės⁴, kurios turėtų padidinti reemigracijos srautą. Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerijos duomenimis, už Lietuvos ribų šiuo metu gyvena mažiausiai 1,3 mln. lietuvių kilmės asmenų⁵ – šiuolaikinės ir ankstesnių emigracijos bangų atstovų. Atsižvelgiant į sąsajas tarp emigracijoje praleisto laiko, didžiausią potencialą grįžti turi šiuolaikinės migracijos bangos atstovai.

Nepaisant valstybės ir nevyriausybinio sektoriaus iniciatyvų, grįžtamoji migracija neatsveria emigracijos srauto⁶. Nors dauguma imigrantų į Lietuvą visad buvo į tėvynę grįžtantys lietuviai, vis dėlto jų skaičius bendrame imigracijos sraute laipsniškai mažėja⁷.

Valstybei ir visuomenei aktualūs klausimai inspiruoja ir mokslinius tyrimus. Nors grįžtamoji migracija yra neatsiejama migracijos ciklo dalis⁸, ji ilgą laiką nebuvo tarp populiariųjų migracijos tyrimų temų tiek pasaulyje, tiek Lietuvoje. Jei žvelgtume į pasaulinį grįžtamosios migracijos tyrimų kontekstą, taptų akivaizdu, kad tyrėjai šiuo reiškiniu labiau domėtis ėmė XX a. 9 dešimtmetyje – tuo metu, kai Vakarų Europoje baigėsi daugelio

¹ „Migracijos tendencijos“, EMN, žiūrėta 2019 spalio 1, <http://123.emn.lt/>.

² Kuzmickaitė, Jurgita, „Lietuvoje nebėra trijų milijonų: o gal mažiau vis dėlto yra daugiau?“, *Delfi*, žiūrėta 2019 spalio 1, <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/lietuvoje-nebera-triju-milijonu-o-gal-maziau-vis-delho-yra-daugiau.d?id=60474087>.

³ „Nuolatinių gyventojų skaičius ir teritorija“, *Oficialiosios statistikos portalas*, žiūrėta 2019 spalio 1, https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?hash=103cad31-9227-4990-90b0-8991b58af8e7#.

⁴ Pavyzdžiui, „Kurk Lietuvai“, „Talentai Lietuvai“, „Renkuosi Lietuvą“, „Kitas 100“ ir kt.

⁵ „Globali Lietuva“, *Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija*, žiūrėta 2019 spalio 1, <https://urm.lt/default/lt/globali-lietuva>.

⁶ „Migracijos tendencijos“.

⁷ *Ibid.*

⁸ Olandų tyrėjas Frankas Bovenkerkas savo knygoje „Sociology of Return Migration“, išleistoje 1974 m., aprašė įvairius grįžtamosios migracijos pavyzdžius. Pavyzdžiui, 10 % olandų, 1956–1960 m. emigravusių į Kanadą, 1961 m. jau buvo grįžę į tėvynę. 40 % graikų, kurie 1908–1931 m. išvyko į JAV, sugrįžo (žr.: Bovenkerk, Frank, *The Sociology of Return Migration: A Bibliographic Essay*. The Hague: Martlnus Nijhoff, 1974, 11–12). Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos (EBPO, angl. OECD) duomenimis, nuo 20 iki 50 % emigrantų apleidžia tikslą šali per 5 metus nuo atvykimo (žr.: „Return Migration: A New Perspective“, part III, in *International Migration Outlook: SOPEMI – 2008 Edition*. OECD, 2008, 163). Naujaisi imigrantų į Jungtinę Karalystę mobilumo tyrimai liudija, kad per 5 metus nuo atvykimo iš Jungtinės Karalystės išvyko 40 % vyrų ir 55 % moterų imigrantų (žr.: Dustmann, Christian and Weiss, Yoram, „Return Migration: Theory and Empirical Evidence from the UK“, *British Journal of Industrial Relations*, 2007, 2 June, vol. 45, 253. Naujaisi pasaulines migracijos tendencijas apibendrinantys duomenys liudija, kad į kilmės šalį sugrįžta maždaug ketvirtis migrantų (žr.: Azose, Jonathan J. and Raftery, Adrian E., „Estimation of Emigration, Return Migration, and Transmigration Between All Pairs of Countries“, *The Proceedings of the National Academy of Sciences (PNAS)*, 2019, January 2, vol. 116, no. 1, 116).

laikinojo migrantų įdarbinimo programų terminai, o tikslo šalių vyriausybėms vis aktualnis darėsi imigrantų repatriacijos klausimas⁹. 2015 m. pabėgėlių krizė dar kartą suaktualino grįžtamosios migracijos (nesvarbu, ar savanoriško, ar priverstinio sugrįžimo) klausimą¹⁰. Lietuvoje susidomėjimas grįžtamoja migracija išaugo po 2004 m. Į stiprėjantį visuomenės interesą šiuo reiškinio atsiliepė ir mokslininkai, tyrėjai – padaugėjo tyrimų šia tematika¹¹. Grįžtamosios migracijos tyrimai Lietuvoje yra gana jauni, nes šis lietuvių migracijos ciklo aspektas dar menkai iširtas ir vertas migracijos bei diasporos tyrėjų dėmesio. Gausi grįžtamosios migracijos tyrimų bazė atveria plačias galimybes tirti Lietuvos atvejį iš įvairių perspektyvų ir integruoti jį į pasaulinių tyrimų kontekstą.

Kalbant apie grįžtamoją migraciją, būtina atkreipti dėmesį į tai, kad dėl globalizacijos, greity, pigių ir efektyvių komunikacijų bei susisiekimo priemonių reemigracijos samprata kinta. Grįžimas į tėvynę dažnai nebėra suvokiamas kaip baigtinis veiksmas, šiuolaikinė grįžtamoji migracija yra persipynusi su transnacionaliu gyvenimo būdu, cikline migracija¹².

Atsižvelgiant į tai, kad grįžtamoji migracija, kaip ir kiti su migracija susiję reiškiniai, nuolat kinta, būtina stebėti šių reiškinų raidą, nustatyti pokyčių priežastis.

Šio straipsnio objektas – lietuvių migrantų nuostatos grįžtamosios migracijos atžvilgiu, šias nuostatas formuojantys veiksniai.

Straipsnio tikslas – nustatyti šiuolaikinės lietuvių migracijos potencialą ir atskleisti lietuvių migrantų intencijas grįžimo į tėvynę atžvilgiu.

Duomenys

2017–2018 m. Vytauto Didžiojo universiteto mokslininkai Lietuvos Respublikos Vyriausybės kanceliarijos ir Užsienio reikalų ministerijos užsakymu atliko lietuvių migracijos priežasčių tyrimą. Buvo parengtas iš 96 klausimų sudarytas klausimynas, kuriuo norėta išsiaiškinti respondentų patirtis ne tik išvykus, bet ir dar gyvenant Lietuvoje. Atsižvelgiant į tai, kad grįžtamoji migracija yra integrali migracijos ciklo dalis, į klausimyną buvo įtraukta klausimų, susijusių su reemigracija. Tyrimo metu gautų duomenų analizė leido identifikuoti lietuvių migrantų nuostatas sugrįžimo į tėvynę atžvilgiu.

⁹ Battistella, Graziano, „Return Migration: A Conceptual and Policy Framework“, *Center for Migration Studies*, žiūrėta 2019 spalio 2, <https://cmsny.org/publications/2018smc-smc-return-migration/>.

¹⁰ Haase, Marianne and Honerath, Pia, *Return Migration and Reintegration Policies: A Primer*. Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH + German Marshall Fund of the United States, 2016, 5.

¹¹ *Grįžtamoji migracija: teorinės įžvalgos ir situacija Lietuvoje*, red. A. Sipavičienė. Vilnius: [Tarptautinės migracijos organizacijos Vilniaus biuras], 2009; Ražanauskaitė, Justina ir Bražienė, Rūta, „Grįžtamoji lietuvių emigracija: prielaidos, požiūriai, kontekstas“, *Filosofija. Sociologija* 21 (4, 2010), 285–297; Gerbenčiūtė, Lina, „Protų susigrąžinimas ir prisitaikymo galimybės Lietuvoje“, *Grupės ir aplinkos: tarpdisciplininis mokslo darbų leidinys = Groups and Environments: Interdisciplinary Research Studies* 3 (2012), 43–72; *Užburtas ratas: Lietuvos gyventojų grįžtamoji ir pakartotinė migracija*, red. E. Barcevičius, D. Žvalionytė. Vilnius: Vaga, 2012; Barcevičius, Egidijus, „Pranašai savame krašte: specialusis „Politologijos“ numeris apie grįžtamoją migraciją“, *Politologija* 2 (78, 2015), 3–13 ir kt.

¹² Cassarino, Jean-Pierre, „Theorising Return Migration: The Conceptual Approach to Return Migrants Revisited“, *International Journal on Multicultural Societies (IJMS)*, 2004, vol. 6, no. 2, 253–279; Carling, Jørgen and Erdal, Marta Bivand, „Return Migration and Transnationalism: How Are the Two Connected?“, *International Migration*, vol. 52, no. 6, 2–12; Sun, Ken Chih-Yan, „Professional Remittances: How Ageing Returnees Seek to Contribute to the Homeland“, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 2016, vol. 42, no. 14, 2413–2429 ir kt.

Būtina atkreipti dėmesį į tai, kad migrantų intencijos reemigracijos atžvilgiu kinta. Tyrėjai pastebi, kad dauguma migrantų išvyksta į svečių šalį manydami, kad sugrįš, tačiau tokios sąvokos kaip „sugrįžimo mitas“ (angl. *myth of return*)¹³ ar „sugrįžimo mirażas“ (angl. *mirage of return*)¹⁴ liudija, kad ketinimai grįžti dažnai taip ir lieka neįgyvendinti. Nepaisant šios aplinkybės, migrantų nuostatų grįžtamosios migracijos atžvilgiu naudojimas yra dažnas reiškinys reemigracijos tyrimų lauke.

Straipsnis buvo parengtas remiantis 2018 m. sausį–vasarį vykdyta lietuvių išeivių apklausa, kurią atliko viešosios nuomonės tyrimo kompanija „Vilmorus“. Buvo apklausta 1 500 respondentų, ne jaunesnių nei 18 metų, kurie ne trumpiau nei 6 mėnesius buvo išvykę iš Lietuvos ir gyveno trijuose regionuose: Skandinavijoje, Didžiojoje Britanijoje bei Airijoje ir Pietų Europoje. Bendrame tyrimo kontekste kiekvieno regiono reprezentantai sudarė po trečdalį viso tyrimo respondentų, t. y. buvo apklausta po 500 respondentų iš Skandinavijos, Didžiosios Britanijos ir Pietų Europos. Šie regionai buvo pasirinkti atsižvelgiant į populiariausias šiuolaikinės lietuvių migracijos kryptis. Respondentai buvo atrenkami taikant daugiapakopės tikimybinės atrankos metodą.

Renkant duomenis, naudotas mišrus apklausos būdas – savipilda ir akivaizdinis interviu, naudojant iš anksto parengtą klausimyną. Daroma prielaida, kad imtis yra tikimybinė, statistinė paklaida – 2,6 %, o tyrimo patikimumas – 95 %.

Šiuolaikinės lietuvių migracijos potencialas: ribojantys ir skatinantys veiksniai

Nors pagrindinis lietuvių migracijos priežasčių tyrimo tikslas buvo nustatyti emigracijos iš Lietuvos priežastis, vis dėlto detalus klausimynas atvėrė galimybes ir platesnėms interpretacijoms, pvz., progą išsiaiškinti lietuvių migrantų grįžtamosios migracijos potencialą ir migrantų nuostatas gyvenimo Lietuvoje atžvilgiu.

Atsakymai į klausimą, kaip išvykusieji vertina savąją migraciją, padėjo nustatyti intencijas galimo grįžimo į tėvynę atžvilgiu. Tyrimo duomenys liudija, kad 37,3 % respondentų išvykimą traktuoja kaip išvykimą visam laikui ir apie sugrįžimą gyventi Lietuvoje net nesvarsto. Likusieji tyrimo dalyviai, t. y. 62,7 %, sugrįžimo galimybės neatmetė.

Daugybė grįžtamosios migracijos tyrimų paliudijo egzistuojant tiesioginę priklausomybę tarp laiko, praleisto emigracijoje, ir noro grįžti į tėvynę. Kuo daugiau laiko praeina nuo išvykimo, tuo mažesnė tikimybė, kad migrantas apsispręs savanoriškai sugrįžti ir įgyvendins šį sumanymą¹⁵. Tikėtina, kad 37,9 % šio tyrimo respondentų, kurie savąjį išvykimą įvertino kaip „ilgalaikę migraciją“, imtyje intencijos sugrįžti su kiekvienais ne Lietuvoje praleistais metais vis silpnės.

¹³ Anwar, Muhammad, *The Myth of Return: Pakistanis in Britain*. London: Heinemann, 1979.

¹⁴ Guarnizo, Luis Eduardo, „The Emergence of a Transnational Social Formation and the Mirage of Return Migration Among Dominican Transmigrants“, *Identities*, 1997, vol. 4, no. 2, 281–322.

¹⁵ Snel, Erik, Faber, Marije and Engbersen, Godfried, „To Stay or Return? Explaining Return Intentions of Central and Eastern European Labour Migrants“, *Central and East European Migration Review*, 2015, vol. 4, no. 2, 5–24.

1 lentelė. Migracijos, kaip gyvenimo būdo, vertinimas (N=1 500)

	N	%
Sezoninė migracija	40	2,7
Ilgalaikė migracija	568	37,9
Išvykimas gyventi kitur (visam laikui)	560	37,3
„Jaučiuosi pasaulio pilietis, migruoju dažnai ir įvairiai“	92	6,1
„Jaučiuosi išvarytas iš šalies“	124	8,3
„Gyvenu Lietuvoje, tik dirbu užsienyje“	49	3,3
„Buvau grįžęs, bet vėl išvažiavau“	65	4,3
Kita	2	0,1

Migracijos priežastys taip pat yra svarbi sprendimo grįžti į tėvynę dedamoji. Tikėtina, kad respondentų, kurie savo išvykimą iš Lietuvos apibūdino kaip „išvaramą“ (8,3 %), norinčių grįžti, taip pat nebus daug.

Atsakymai į tyrimo klausimą, kas paskatintų respondentus sugrįžti, taip pat leido svarstyti apie šiuolaikinės lietuvių migracijos potencialą. 306 tyrimo dalyviai (20,4 % respondentų) rinkosi atsakymo variantą „niekas nepaskatintų“. Tikėtina, kad šie tyrimo dalyviai buvo tvirtai apsisprendę ateityje į Lietuvą negrįžti. Vis dėlto dauguma tyrimo dalyvių, atsakydami į šį klausimą, nebuvo kategoriškai nusistatę galimo grįžimo į tėvynę atžvilgiu.

2 lentelė. Grįžimą į tėvynę lemiantys veiksniai¹⁶ (N=1 500)

	N	%
Pajamos, gerovė Lietuvoje	648	43,2
Niekas nepaskatintų	306	20,4
Pagarba žmogui	230	15,3
Socialinis saugumas	201	13,4
Geras darbas	169	11,3
Nežino, neatsakė	133	8,9
Šeima, giminės, draugai	67	4,5
Sąlygos verslui	23	1,5
Kita (gamta, dviguba pilietybė)	13	0,9

Tai, kad atsakymai į labai panašius klausimus gana ženkliai išsiskyrė (plg. 62,7 % ir 79,6 % neatmetusiųjų galimybės ateityje grįžti į Lietuvą), galima aiškinti tuo, kad migrantai kol kas nėra tvirtai apsisprendę dėl savo ateities planų ir grįžimas į tėvynę daugeliui jų tebėra viena iš galimybių. Įdomu tai, kad nurodžiusiųjų, jog neplanuoja grįžti į Lietuvą, nuostatos buvo tvirtesnės nei tų, kurie tokios idėjos neatmetė.

¹⁶ Respondentai turėjo galimybę pasirinkti kelis atsakymų variantus.

Įvairaus pobūdžio ryšių su tėvyne išlaikymas, su lietuviškumu siejamo gyvenimo būdo praktikavimas gali būti vienas iš indikatorių, liudijančių migrantų nuostatas grįžimo į kilmės šalį klausimu. 73 % tyrimo dalyvių (N=1 095) nurodė, kad jiems svarbu emigracijoje išlaikyti lietuviškumą. 27 % respondentų lietuviškumo išlaikymas emigracijoje nėra svarbus. Atsižvelgiant į tai, kad Lietuvoje vyrauja etnolingvistinis lietuviškos tapatybės suvokimas, dalies migrantų nuostatos, kad išlaikyti lietuviškumą emigracijoje jiems nesvarbu, gali rodyti, kad ši išvykusiųjų dalis neplanuoja gyventi Lietuvoje.

Tyrimas atskleidė, kokiais būdais emigracijoje bandoma išlaikyti savo etninę tapatybę ir ryšius su tėvyne.

3 lentelė. *Būdai, kuriais emigracijoje siekiama išlaikyti lietuviškumą*¹⁷ (N=1 500)

	N	%
„Kalbu lietuviškai“	917	83,7
„Palaikau ryšius su giminėmis ir draugais, likusiais Lietuvoje“	873	79,7
„Klausausi lietuviškų radijo stočių, žiūriu lietuvišką televiziją, skaitau lietuvišką žiniasklaidą ir kt.“	663	60,5
„Palaikau ryšius su giminėmis ir draugais lietuviais, gyvenančiais ne Lietuvoje“	241	22,0
„Miniu Lietuvai svarbias datas (Sausio 13-ąją, Vasario 16-ąją, Kovo 11-ąją, Liepos 6-ąją ir kt.)“	176	16,1
„Dalyvauju lietuvių bendruomenės organizuojamuose renginiuose, susitikimuose, projektuose“	140	12,8
„Dalyvauju su lietuvių susijusiuose renginiuose“	59	5,4
„Organizuoju lietuvių veiklą“	35	3,2
Kita	25	2,3
Nenurodė	6	0,5

Tyrimo metu gauti duomenys byloja, kad daug išvykusiųjų ne tik aktyviai praktikoja *lietuvišką* gyvenimo būdą, bet ir išlieka Lietuvos įtakos lauke: stebi lietuvišką žiniasklaidą, palaiko ryšius su Lietuvoje likusiais giminaičiais ir draugais. Sąmoningas lietuviškumo išlaikymas, buvimas Lietuvos informaciniame lauke yra prielaidos reemigruoti ir lengviau integruotis į Lietuvos visuomenę sugrįžus.

Dabartinės lietuvių emigracijos bangos reemigracijos potencialas slypi tarp šių skaičių. Lietuvių migracijos priešasčių tyrimo duomenimis, 62,7–79,6 % respondentų tebėra atviri galimybei ateityje grįžti į Lietuvą. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad šie skaičiai koreliuoja su Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerijos skelbiamais duomenimis, pagal kuriuos 16 % užsienyje gyvenančių lietuvių yra apsisprendę grįžti į tėvynę, o 62 % neatmeta tokios galimybės kada nors ateityje¹⁸.

¹⁷ Respondentai turėjo galimybę pasirinkti kelis atsakymų variantus.

¹⁸ „Apklausa: 62 proc. užsienyje gyvenančių lietuvių neatmeta galimybės sugrįžti“, *Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija*, žiūrėta 2019 spalio 1, <http://urm.lt/default/lt/naujienos/apklausa-62-proc-uzsienyje-gyvenanciu-lietuviu-neatmeta-galimybes-sugrizti>.

Šiuos respondentus galėtume pavadinti šiuolaikinės lietuvių migracijos potencialu. Kiek jų iš tiesų sugrįš, priklausys nuo daugelio aplinkybių – migracijos tikslų ir jų pasiekimo, emigracijoje praleisto laiko, patirčių kilmės ir tikslo šalyse, situacijos tėvynėje ir kt.

Apsisprendimą grįžti skatinantys veiksniai

Egzistuoja platus spektras priežasčių, kurios daro įtaką migrantų sprendimui grįžti į tėvynę, pasilikti tikslo šalyje arba praktikuoti transnacionalų gyvenimo būdą. Lietuvių migracijos priežasčių tyrimo metu išryškėjo šie veiksniai, kurie gali paskatinti migrantus svarstyti apie grįžimą į tėvynę:

- migracijos tikslų pasiekimas;
- gimtojo krašto ilgesys;
- sunkumai integruojantis į tikslo šalies visuomenę.

Respondentams įvertinus migracijos patirtį per lūkesčių pateisinimo prizmę atsiskleidė, kad dauguma jų (77,1 %) manė, jog emigracija pateisino jų lūkesčius.

4 lentelė. *Pasitenkinimo emigracija vertinimas (N=1 500)*

	N	%
„Emigracija labiau pateisino lūkesčius, nei nepateisino“	1 156	77,1
„Iš emigracijos tikėjau daugiau, kartais susimąstau, ar gerai pasielgiau“	130	8,7
Nė vienas iš jų	214	14,3

Atsakymo variantą „Iš emigracijos tikėjau daugiau, kartais susimąstau, ar gerai pasielgiau“ pasirinko tik 8,7 % tyrimo dalyvių. Juos galėtume įvardyti *nesėkmės migrantais*. Vis dėlto nesėkmingos migracijos patirtis nebūtinai nulemia migrantų sprendimą sugrįžti į gimtąjį kraštą¹⁹.

Tyrėjai yra pastebėję, kad tėvynės ilgesys arba nostalgija taip pat prisideda prie migrantų sprendimo grįžti į savo kilmės šalį. Daugiau nei pusė šio tyrimo dalyvių (56,6 %) nurodė, kad ilgisi Lietuvos. 9,6 % tyrimo dalyvių prisipažino, kad, nepaisant įdėtų pastangų, tikslo šalyje jaučiasi svetimšaliai. Bloga emocinė savijauta emigracijoje dėl nostalgijos, negebėjimo integruotis ir kitų priežasčių gali tapti vienu iš stimulų ne tik apsvarstyti galimybę grįžti į tėvynę, bet ir ją pasinaudoti.

Dar vienas veiksnys, nulemiantis migrantų nuostatas grįžimo į tėvynę atžvilgiu, yra įvairių gyvenimo sričių kilmės ir tikslo šalyse palyginimas. Kai gyvenimas svečioje šalyje siejamas su daugiau privalumų nei gyvenimas kilmės šalyje, dažnai nusprendžiama pasilikti.

Lietuvių migracijos priežasčių tyrimo metu surinkti duomenys liudija, kad didžioji dauguma respondentų, lygindami savo patirtis Lietuvoje ir išvykus, pažymėjo, kad jų gyvenimas emigracijoje daugelyje sričių pagerėjo.

¹⁹ Snel, Faber and Engbersen, „To Stay or Return? Explaining Return Intentions of Central and Eastern European Labour Migrants“, 5–24.

5 lentelė. Migracinės patirties vertinimas (N=1 500)

Teiginys	Pagerėjo, %	Nei pagerėjo, nei pablogėjo, %	Pablogėjo, %
Gyvenimo patirties įvairovė	92,7	6,9	0,5
Finansinės galimybės	94	5,2	0,8
Gyvenamojo būsto prieinamumas	67,8	28	4,2
Šeimninė situacija	63,3	32,1	4,7
Darbo sąlygos	80,4	15,9	3,7
Socialinis statusas, prestižas	63,5	30,5	5,9
Laisvalaikio galimybės	80,9	14,2	5,6
Pilietinė atsakomybė, piliečio vaidmuo	40	53,6	6,4
Santykiai su Lietuvoje likusiais artimaisiais, giminėmis, draugais	30	66,6	14,5

Išvykusieji ne taip entuziastingai žvelgė tik į piliečio vaidmenį ir santykius su Lietuvoje likusiais artimaisiais. Vis dėlto net šiuo atveju dauguma tyrimo dalyvių pasirinko neutralų atsakymo variantą – „Nei pagerėjo, nei pablogėjo“.

Didžioji dauguma respondentų, lygindami viešąsias paslaugas tikslo šalyje ir Lietuvoje, pirmenybę teikė gyvenamojoje šalyje gaunamoms viešosioms paslaugoms.

6 lentelė. Viešųjų paslaugų vertinimas Lietuvoje ir tikslo šalyje (N=1 500)

	Geresnė Lietuvoje, %	Geresnės toje šalyje, kurioje dabar gyvenu, %	Neturiu nuomonės, nežinau, %
Sveikatos apsaugos paslaugos	29,5	51,9	18,6
Švietimo sistemos paslaugos	12,4	67,2	20,4
Teisėsaugos paslaugos	5,4	65,6	29
Socialinės apsaugos paslaugos	3,2	87,9	8,9
Teismų sistemos paslaugos	3	45,5	51,5

Gali būti, kad vienas ar kitas tyrimo dalyvis šiek tiek pagražino gyvenimą emigracijoje, bet bendra tendencija abejoti nevertėtų. Lietuviai migrantai, lygindami gyvenimą Lietuvoje ir emigracijoje, akivaizdžiai teikia pirmenybę tikslo šaliai, – tai parodo, kad iš jų neatsiras daug norinčių grįžti į tėvynę, kurioje, manoma, jų gyvenimo sąlygos suprastėtų.

Nors egzistuoja daugybė būdų tirti ir įvertinti grįžtamąją migraciją, iki šiol aktualumo neprarado 1974 m. italų kilmės tyrėjo Francesco P. Cerase'ės pasiūlyta grįžtamosios migracijos tipologizacija, apimanti 4 grįžtamosios migracijos tipus: 1) nesėkmės sugrįžimą; 2) konservatyvųjį sugrįžimą; 3) sugrįžimą siekiant inovacijų; 4) pensininkų sugrįžimą²⁰.

²⁰ Cerase, Francesco P., „Expectations and Reality: A Case of Return Migration from the United States to Southern Italy“, *The International Migration Review*, 1974, vol. 8, no. 2 (Special issue: Policy and Research on Migration: Canadian and World Perspectives), p. 249–258.

Lietuvių migracijos priežasčių tyrimo metu surinkti duomenys leidžia užčiuopti tik keletą grįžtamosios migracijos tipų – nesėkmės grįžimą ir grįžimą siekiant inovacijų. Norint išsiaiškinti, kiek atsirastų potencialių grįžtančiųjų, norinčių Lietuvoje išlaikyti esamą socialinį, ekonominį ar kitų sričių *status quo*, reiktų kitų, išsamesnių tyrimų. Šio ir kitų tyrimų duomenys liudija priešingą tendenciją: dauguma migrantų pageidautų pokyčių Lietuvoje. Be to, vertėtų iškelti klausimą, ar gyvenimo emigracijoje patirties pakaktų įvairioms gyvenimo Lietuvoje sritims iš esmės pakeisti.

Atsižvelgiant į tai, kad dauguma šiuolaikinės lietuvių migracijos atstovų yra jauno ar brandaus amžiaus asmenys²¹, kalbėti apie pensininkų grįžimą dar anksti. Norint išsiaiškinti vyresnio amžiaus lietuvių migrantų nuostatas grįžimo į tėvynę klausimu, taip pat reiktų atskiro tyrimo.

Grįžimas norint pagerinti padėtį Lietuvoje

Kiekvienas F. P. Cerase'ės išskirtas grįžtamosios migracijos tipas yra įdomus ir tirtinas, tačiau šiame straipsnyje norima atkreipti dėmesį į trečiąjį tipą – sugrįžimą siekiant inovacijos. Lietuvių tyrėjas Egidijus Barcevičius šiam grįžusiųjų tipui apibūdinti vartoja „pokyčių ir pažangos pranašų“ terminą: „Migrantams tinka „pranašų“ metafora: dalis išvykusiųjų įgyja žinių ir įgūdžių, kurių neįmanoma gauti kilmės šalyje, o sugrįžę jie dažnai imasi naujų ir negirdėtų idėjų“²². Grįžtamosios migracijos tyrimų kontekste šio tipo grįžtamajai migracijai skiriama vis daugiau dėmesio. Formuojasi supratimas, kad į grįžtamąją migraciją galima žvelgti kaip į naujovių, modernizacijos, teigiamo pokyčio kilmės šalių visuomenėse šaltinį²³. Lietuvių migracija (tiek istorinė, tiek šiuolaikinė) per šią prizmą dar menkai tyrinėta²⁴.

Lietuvių migracijos priežasčių tyrimo metu gauti duomenys atskleidžia potencialių reemigrantų lūkesčius ir intencijas gyvenimo Lietuvoje atžvilgiu.

Atsakydami į klausimą, kas jiems patinka tikslo šalyje ir kokius reiškinius jie norėtų perkelti į Lietuvos visuomenę, respondentai atskleidė savo lūkesčius įvairiose gyvenimo srityse (tiek darbo santykių, tiek platesniame, visuomenės santykių, kontekste).

²¹ Europos migracijos tinklo duomenimis, 2017 m. daugiau nei 76 % emigrantų iš Lietuvos buvo 15–44 metų amžiaus. „Migracijos tendencijos“, <http://123.emn.lt/#chart-8-desc>.

²² Barcevičius, „Pranašai savame krašte: specialusis „Politologijos“ numeris apie grįžtamąją migraciją“.

²³ Haase and Honerath, *Return Migration and Reintegration Policies: A Primer*, 5; Velciu, Magdalena and Grecu, Liana, „Designing the Return Migration of Romanian Students“, *SEA – Practical Application of Science*, 2017, vol. V, Iss. 13 (1), 188.

²⁴ Barcevičius, „Pranašai savame krašte: specialusis „Politologijos“ numeris apie grįžtamąją migraciją“, 3–13; Nevinskaitė, Laima, „Social Remittances from the Professional Diaspora: The Issue of Home-Country Receptivity“, *Central and Eastern European Migration Review*, 2016, vol. 5, no. 2, 135–153 ir kt.

7 lentelė. Teigiami reiškiniai tikslo šalyje, kuriuos migrantai norėtų perkelti į Lietuvą²⁵ (N=1 500)

	N	%
Optimalus atlyginimo ir atsakomybės santykis	884	58,9
Pagarbus valdžios požiūris į žmogų	803	53,5
Visuomenės darna ir geranoriškumas	560	37,3
Pagarbus verslininkų požiūris į darbuotoją	547	36,5
Karjeros perspektyvos	475	31,7
Kokybiškas švietimas ir turiningas kultūrinis gyvenimas	382	25,5
Visuomenės įvairumas	258	17,2
Valdžios profesionalumas	219	14,6
Kita	46	3,1
Nenurodė	18	1,2

Savo lūkesčiais ir veikla grįžusieji gali tapti impulsu teigiamiems pokyčiams tėvynėje įvairiose visuomenės santykių srityse. Lietuvių migracijos priežasčių tyrimas atskleidė, kad nors dauguma migrantų nėra nusiteikę prieš grįžimą į tėvynę, gimtojoje šalyje norėtų matyti įvairių visuomeninio gyvenimo sričių pokyčius, vis dėlto apie galimybę prisidėti kuriant *kitokią* Lietuvos ateitį galvoja tik nedidelė dalis – 20,2 % respondentų.

8 lentelė. Migrantų nuostatos grįžtamosios migracijos atžvilgiu (N=1 500)

	N	%
„Norėčiau ateityje grįžti į Lietuvą ir prisidėti prie kitokios jos ateities kūrimo“	303	20,2
„Grįžčiau į Lietuvą, jei čia būtų išspręstos esminės ekonomikos ir valstybės valdymo problemos“	683	45,5
Nė vienas iš jų	514	34,3

Didesnė dalis tyrimo dalyvių (45,5 %) nurodė, kad grįžtų į Lietuvą tik tuomet, jei „būtų išspręstos esminės ekonomikos ir valstybės valdymo problemos“. Pastarieji nėra nusiteikę imtis iniciatyvos aktyviai transformuoti savo tėvynę ir kurti jos gerovę. Vis dėlto net ir lūkesčiai, kuriuos potencialūs reemigrantai sieja su darbo ir visuomenės santykiais, valdžios veikla, viešųjų paslaugų efektyvumu ir kokybe, gali tapti rimtu impulsu pokyčiams Lietuvoje.

Išvados

Nemažėjantis emigracijos iš Lietuvos srautas verčia mąstyti apie priemones emigracijos sukeltoms problemoms spręsti. Viena iš priemonių Lietuvos migracijai subalansuoti yra laikoma grįžtamoji migracija.

²⁵ Respondentai turėjo galimybę pasirinkti kelis atsakymų variantus.

Grįžtamosios migracijos tyrimai Lietuvoje yra dar *jauni*, ir tai atveria tyrėjams galimybę nagrinėti tiek dabartinės, tiek ankstesnių emigracijos bangų atstovų grįžtamąją migraciją.

Remiantis 2018 m. pradžioje atlikta užsienio lietuvių apklausa (N=1 500), 20–30 % respondentų buvo tvirtai apsisprendę negrįžti gyventi į Lietuvą. 70–80 % tyrimo dalyvių neprieštaravo minčiai, kad kada nors ateityje grįš gyventi į gimtąją šalį. Tyrimo duomenys paliudijo, kad migrantų, neigiamai nusistačiusių grįžimo atžvilgiu, nuostatos buvo tvirtesnės nei migrantų, grįžimo atžvilgiu nusiteikusių teigiamai arba neutraliai.

Gauti duomenys atskleidė, kad didžioji dauguma respondentų teigiamai vertino savo sprendimą išvykti iš Lietuvos. Tyrimo dalyviai, negebantys prisitaikyti tikslo šalyje, abejojantys sprendimu išvykti, sudarė mažumą (8–9 %).

Gyvenimo kitoje šalyje patirtys nulėmė tai, kad migrantai susiformavo kitokios, turinčios keistis Lietuvos įvaizdį, tačiau padėti keisti gimtąją šalį ir kurti jos gerovę yra nusiteikę tik nedidelė dalis (apie 20 %) šiuolaikinės migracijos atstovų. Vis dėlto apie 45 % respondentų realius pokyčius Lietuvoje suvokia kaip prielaidą apsvarstyti galimybę sugrįžti.

Apibendrinant galima teigti, kad dabartinė lietuvių migracija pasižymi gana dideliu grįžtamosios migracijos potencialu. Tokių požymių galima pastebėti ir tarp vadinamųjų *nesėkmės migrantų*, ir tarp norinčiųjų grįžti ir prisidėti prie kitokios Lietuvos kūrimo. Kaip jiems sektųsi integruotis į Lietuvos visuomenę ir savo veikla bei lūkesčiais prisidėti prie teigiamų pokyčių, parodys ateitis. Šiuo atveju svarbus ne tik potencialių grįžtančiųjų, bet ir Lietuvos visuomenės nusiteikimas priimti migracinės patirties turinčius asmenis ir panaudoti jų žinias bei įgūdžius visų gerovei kurti.

Literatūra

Anwar, Muhammad, *The Myth of Return: Pakistanis in Britain*. London: Heinemann, 1979.

„Apklausa: 62 proc. užsienyje gyvenančių lietuvių neatmeta galimybės sugrįžti“, *Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija*, žiūrėta 2019 spalio 1, <http://urm.lt/default/lt/naujienos/apklausa-62-proc-uzsienyje-gyvenanciu-lietuviu-neatmeta-galimybes-sugrizti>.

Azose, Jonathan J. and Raftery, Adrian E., „Estimation of Emigration, Return Migration, and Transmigration Between All Pairs of Countries“, *The Proceedings of the National Academy of Sciences (PNAS)*, 2019 January 2, vol. 116, no. 1.

Barcevičius, Egidijus, „Pranašai savame krašte: specialusis „Politologijos“ numeris apie grįžtamąją migraciją“, *Politologija* 2 (78, 2015), 3–13.

Battistella, Graziano, „Return Migration: A Conceptual and Policy Framework“, *Center for Migration Studies*, žiūrėta 2019 spalio 2, <https://cmsny.org/publications/2018smc-smc-return-migration/>.

Bovenkerk, Frank, *The Sociology of Return Migration: A Bibliographic Essay*. The Hague: Martinus Nijhoff, 1974.

Carling, Jørgen and Erdal, Marta Bivand, „Return Migration and Transnationalism: How Are the Two Connected?“, *International Migration*, 2014, vol. 52, iss. 6, 2–12.

Cassarino, Jean-Pierre, „Theorising Return Migration: The Conceptual Approach to Return Migrants Revisited“, *International Journal on Multicultural Societies (IJMS)*, 2004, vol. 6, no. 2, 253–279.

Cerese, Francesco P., „Expectations and Reality: A Case of Return Migration from the United States to Southern Italy“, *The International Migration Review*, 1974, vol. 8, no. 2 (Special issue: Policy and Research on Migration: Canadian and World Perspectives), 249–258.

- Dustmann, Christian and Weiss, Yoram, „Return Migration: Theory and Empirical Evidence from the UK“, *British Journal of Industrial Relations*, 2007, 2 June, vol. 45.
- Gerbenčiūtė, Lina, „Protų susigrąžinimas ir prisitaikymo galimybės Lietuvoje“, *Grupės ir aplinkos: tarpdisciplininis mokslo darbų leidinys = Groups and Environments: Interdisciplinary Research Studies 3* (2012), 43–72.
- „Globali Lietuva“, *Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija*, žiūrėta 2019 spalio 1, <https://urm.lt/default/lt/globali-lietuva>.
- Grižtamoji migracija: teorinės išvalgos ir situacija Lietuvoje*, red. A. Sipavičienė. Vilnius: [Tarptautinės migracijos organizacijos Vilniaus biuras], 2009.
- Guarnizo, Luis Eduardo, „The Emergence of a Transnational Social Formation and the Mirage of Return Migration Among Dominican Transmigrants“, *Identities*, 1997, vol. 4, no. 2, 281–322.
- Haase, Marianne and Honerath, Pia, *Return Migration and Reintegration Policies: A Primer*. Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH + German Marshall Fund of the United States, 2016.
- Kuzmickaitė, Jurgita, „Lietuvoje nebėra trijų milijonų: o gal mažiau vis dėlto yra daugiau?“, *Delfi*, žiūrėta 2019 spalio 1, <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/lietuvoje-nebera-triju-milijonu-o-gal-maziau-vis-delto-yra-daugiau.d?id=60474087>.
- „Migracijos tendencijos“, *EMN*, žiūrėta 2019 spalio 1, <http://123.emn.lt/>.
- Nevinskaitė, Laima, „Social Remittances from the Professional Diaspora: The Issue of Home-Country Receptivity“, *Central and Eastern European Migration Review*, 2016, vol. 5, no. 6, 135–153.
- „Nuolatinių gyventojų skaičius ir teritorija“, *Oficialiosios statistikos portalas*, žiūrėta 2019 spalio 1, <https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?hash=103cad31-9227-4990-90b0-8991b58af8e7#/>.
- Ražanauskaitė, Justina ir Bražienė, Rūta, „Grižtamoji lietuvių emigracija: prielaidos, požiūriai, kontekstas“, *Filosofija. Sociologija* 21 (4, 2010), 285–297.
- „Return Migration: A New Perspective“, part III, in *International Migration Outlook: SOPEMI – 2008 Edition*. OECD, 2008.
- Snel, Erik, Faber, Marije, and Engbersen, Godfried, „To Stay or Return? Explaining Return Intentions of Central and Eastern European Labour Migrants“, *Central and East European Migration Review*, 2015, vol. 4, no. 2, 5–24.
- Sun, Ken Chih-Yan, „Professional Remittances: How Ageing Returnees Seek to Contribute to the Homeland“, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 2016, vol. 42, no. 14, 2413–2429.
- Užburtas ratas: Lietuvos gyventojų grįžtamoji ir pakartotinė migracija*, red. E. Barcevičius, D. Žvalionytė. Vilnius: Vaga, 2012.
- Velciu, Magdalena and Grecu, Liliana, „Designing the Return Migration of Romanian Students“, *SEA – Practical Application of Science*, 2017, vol. V, iss. 13 (1), 188.

Ilona STRUMICKIENĖ

LITHUANIAN RETURNING MIGRANTS: BETWEEN FAILURE, NOSTALGIA, AND THE DESIRE TO IMPROVE LITHUANIA

Summary. The article is based on a survey of Lithuanians living abroad, which was conducted at the beginning of 2018. According to the survey, 20–30% of respondents were firmly determined not to return to Lithuania. The other part of the migrants (70–80%) did not reject the idea that they could someday return to their home country. The survey revealed that the vast majority of survey participants were satisfied with their decision to emigrate: in many areas of their life, they saw improvement; they also gave priority to the public services in the destination country comparing them with the ones they used to get while living in Lithuania.

Homeland nostalgia, experienced by some of the respondents, difficulties in integrating into the country of destination, or simply a firm decision to return all imply that some of the representatives of current migration will return to Lithuania.

Their expectations and willingness to contribute actively to the development and prosperity of their home country make it possible to believe that returnees can become the impetus for positive change in Lithuania.

Keywords: return migration, intentions, return potential, goals of migration, nostalgia, integration, return due to failure, return in quest of innovation.

Gauta 2019 09 05

Priimta 2019 10 25

Diasporos istorija ir kultūra

Gediminas KASPARAVIČIUS
Vytauto Didžiojo universitetas

XIX a. pab. – XX a. pr. lietuviai verslininkai JAV

Santrauka. Šiame straipsnyje tyrinėjamos pirmosios emigracijos bangos verslininkų situacijos, kai, atvykę iš etnografinės Lietuvos į JAV, jie kūrė savo verslus ir aktyviai įsitraukė į visuomeninę ir labdarinę veiklą. Analizuojama, kokiomis savybėmis pasižymėjo lietuvių verslininkai kaip socialinė grupė, kokiomis veiklos savybėmis išsiskyrė iš kitų vietos verslininkų, kokias ekonomines veiklas labiausiai vystė. Taip pat pristatoma vieno ryškiausių Čikagos lietuvių verslininkų Antano Olšausko biografija ir jo, kaip verslininko, bruožai.

Raktažodžiai: lietuviai verslininkai JAV, Antanas Olšauskas, verslovės istorija, emigracijos istorija.

Įvadas

XIX a. viduryje pirmabangiai laimės ieškotojai, pasitraukę iš etnografinės Lietuvos į JAV, nevengė ir finansinių veiklų. Lietuviai, apsipratę Amerikoje, netrukus pradėjo steigti bendroves, įmones, pavieniai asmenys ėmė teikti įvairiausias aptarnavimo paslaugas ir net bankines operacijas. Pirmasis stambesnis verslininkas, vėliau tapęs bankininku, buvo Antanas Pajaujis:

„...atvykęs 1873 m. iš Lietuvos į Hazletoną, kur keletą metų dirbo anglių kasyklose. Čia įsigijo slovakų simpatijų ir netolimam Freelando kaimelyje atidarė valgomųjų gaminių krautuve. Pasisekimas buvo geras, mokėjimas apsieiti su žmonėmis patraukė daug pirkėjų. Jis įgijo žmonių pasitikėjimo ir daugelis jam atnešdavo savo uždirbtus dolerius, kad jis saugiai juos palaikytų savo geležinėje spintoje. Pajaujis nė nepasijuto tapęs pirmu lietuvių bankininku Amerikoje, saugąs tūkstančius žmonių pinigų.“¹

¹ Kučas, Antanas, *Amerikos lietuvių istorija*. Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1972, 513.

Tokių pasakojimų apie amerikietiškosios svajonės išsipildymą – JAV lietuvių verslumą istoriografijoje ar šaltiniuose retai aptiksime. Daug dažniau paplitęs naratyvas apie XIX a. pab. – XX a. pr. pirmųjų emigrantų sudėtingas patirtis Pensilvanijos kasyklose arba Čikagos skerdyklose. Greičiausiai taip nutiko dėl to, kad lietuviai vis dėlto netapo savo „amerikietiškos svajonės“² herojais, o jei ir tapo, laimingieji sudarė nedidelę dalį iš beveik 0,5 milijono³ pasitraukusiųjų į Ameriką. Kita vertus, jau 1914 m. lietuviai JAV buvo spėję įkurti 1 130 prekybos įmonių ir disponavo 3 681 nekilnojamojo turto vienetu, kuris tuo metu buvo vertas 8 725 800 dolerių.⁴ Palyginti su verslo pasiekimais vadinamosiose lietuviškose Vilniaus, Kauno ir Suvalkų gubernijose, JAV lietuvių verslumo lygis buvo gerokai aukštesnis už gyvenusiųjų Rusijos imperijos vakarinėje dalyje.⁵ Tai nulėmė vėluojanti modernizacija visose Rusijos imperijos gyvenimo srityse – pirmiausia dėl lėtai diegiamos technikos ir ūkio pažangos bei visuomenės modelio transformacijos iš suvaržytos luominės į modernią, laisvą visuomenę.

XIX a. pab. – XX a. pr. Amerikos lietuviai verslininkai, kaip tyrimo **objektas**, iki šiol istoriografijoje nesulaukė išsamesnių tyrimų. Nebandyta atsakyti į probleminius klausimus: kokia aplinka ir sąlygos leido kilti verslo sumanymams, kokiomis savybėmis šie verslininkai pasižymėjo, kiek jų buvo išsilavinusių, kokiomis ekonominėmis veiklomis užsiėmė, kurie iš jų aktyviai dalyvavo lietuvių bendruomenės reikaluose, rėmė, organizavosi ir kitaip prisidėjo prie pirmųjų draugijų veiklos, dalyvavo visuomeninėse iniciatyvose, auginusiose socialinį kapitalą ir skatinusiose lietuvių verslumą savo pavyzdžiais (pvz., vienas pirmųjų stambių verslininkų Antanas Olšauskas, mezgęs ir pirmuosius lietuvių tautinio atgimimo audeklus).

Tad šio tyrimo **tikslas** – atskleisti XIX a. pab. – XX a. pr. Amerikos lietuvių verslininkų būdingiausius bruožus, pasitelkiant žymesniųjų: A. Olšausko, Juozo Paukščio, A. Pajaujo, Justino Mackevičiaus, Vinco Ambrazevičiaus pavyzdžius.

Vieną reikšmingesnių tyrimų apie JAV lietuvių ekonominę veiklą atliko Vincentas Liulevičius. Autorius knygoje „Amerikos lietuvių ekonominė veikla“ siekė apžvelgti 1870–1977 m. lietuvių paliktus pėdsakus verslo, pramonės, įvairiausių amatų, prekybos, žemės ūkio ir finansų srityse. Knygoje pateikiama reikšmingos faktinės medžiagos, o finansiniai duomenys leidžia susidaryti aiškesnį vaizdą apie lietuvių verslininkų vietą tarp kitų lietuvių bendruomenės narių. Buvo palyginti konkrečių metų lietuvių ekonominės veiklos pasiekimai, jų valdomas turtas, lokalizuotos vietos, kuriose atvykėliams iš etnografinės Lietuvos labiausiai sekėsi kurti verslus. Taip pat duomenų apie lietuvių ekonominius pėdsakus ir žymesnius diasporos veikėjus, kurie aktyviai užsiėmė visuomenine bei kultūrine veikla ir šalia to – ekonomine veikla, pavyzdžiui, bankininkai A. Olšauskas ir A. Pajaujis, galima aptikti Antano Kučo sudarytoje knygoje „Amerikos lietuvių istorija“⁶. Joje taip pat išvardytos, kai kur ir aprašytos lietuviams priklausiusios įstaigos ir bendrovės. Lietuvių

² Aleksandravičius, Egidijus, Juozienienė, Vesta ir Kvietkus, Arvydas, *Verslo amžius 1918–2018: lietuvių kapitalizmas, valdžia ir verslininkai*. Kaunas: VŠĮ Leidybos idėjų centras, 2019.

³ Manoma, kad iki Pirmojo pasaulinio karo iš lietuviškų gubernijų buvo pasitraukę apie 0,5 mln. gyventojų.

⁴ Liulevičius, Vincentas, *Amerikos lietuvių ekonominė veikla*. Chicago: Pedagoginis liuanistikos institutas, 1980, 41.

⁵ Aleksandravičius, Juozienienė ir Kvietkus, *Verslo amžius 1918–2018*, 45.

⁶ Kučas, *Amerikos lietuvių istorija*.

ekonominių veiklų sąrašas ir fragmentiškas aprašymas pateikiamas kairiųjų pažiūrų istoriko Stasio Michelsono knygoje „Lietuvių išeivija Amerikoje“⁷. Panašaus pobūdžio informacijos galima rasti knygoje „Čikagos lietuvių istorija“⁸. Kiek kitokį pasakojimą pateikia Alfonsas Eidintas knygoje „Lietuvių kolumbai“⁹. Autorius šiame tyrime išskyrė aptarnavimo sritis, verslo sumanymus: spaustuves, siuivyklas, parduotuves arba saliūnus laikiusius asmenis, tačiau plačiau aprašyti šių atvejų nesiryžo, veikiausiai dėl šaltinių stokos. A. Eidintas labiau susitelkė į pramonės darbininkų patirtis, kurios, kalbant apie pirmąją emigracijos bangą, tapo tarsi neatsiejama jos detale, ypač išskyrė aplinką, kasdienybę bei kitus iššūkius, su kuriais susidūrė į JAV ką tik atvykę imigrantai. Egidijus Aleksandravičius, tyrinėjęs lietuvių diasporą knygoje „Karklo diegas“¹⁰ ir rašęs apie išeivių kapitalizmo užuomazgas JAV¹¹, kvietė skaitytoją į diskusiją keldamas probleminius klausimus apie visuomenines, pilietines organizacijas, kuriose aktyviai dalyvavo verslininkai iš etnografinės Lietuvos, ir nubrėžė lietuvių verslininko JAV portreto paieškos gaires.

Reikėtų pridėti, kad šaltinių šia tema stoka buvo ir išlieka viena pagrindinių priežasčių, kodėl istoriografijoje nebuvo mėginta tyrinėti XIX–XX a. sandūroje gyvenusių JAV verslininkų iš etnografinės Lietuvos kaip atskiro tyrimo objekto. Šiame straipsnyje taip pat tenka pripažinti, kad, nepaisant archyvinių dokumentų paieškos Balzeko lietuvių kultūros muziejuje ir Lituanistikos tyrimų ir studijų centre, naudingos medžiagos tokiam tyrimui labai nedaug. Surastuose dokumentuose ir įvairiuose kituose šaltiniuose, kuriuose pasakojama apie pirmabangius, dažniau susitelkiama į išeivių kultūrinę, visuomeninę ir šviečiamąją tautinio atgimimo veiklą.

Kitą šaltinių grupę, kuri buvo naudojama atliekant tyrimą, sudaro periodinė spauda. Tai – straipsniai, publikuoti vienuose pirmųjų lietuvių leistų laikraščių „Dirva“, „Draugas“, „Keleivis“, „Vienybė lietuvininkų“, „Balsas“, „Lietuva“. Šiuose straipsniuose tarp skelbimų žinučių galima surasti ir vardų lietuvių, kurie teikė įvairiausias paslaugas arba turėjo nedidelių prekybos įstaigų.

Įvado pabaigoje reikėtų paminėti, kad vartojamu terminu „pirmabangiai“ yra vadina mi 1868–1914 m. iš etnografinės Lietuvos (tuo metu Vilniaus, Kauno, Suvalkų gubernijų) išvykę gyventojai, kurie save laikė užgimstančios modernios lietuvių tautos atstovais. Taip pat tyrime pasirinktu terminu „verslininkas“ įvardijami ryškesne ekonomine veikla besiverbę asmenys, pavyzdžiui, smulkiosios pramonės atstovai – spaustuvių, parduotuvių savininkai, bankų, taupymo ir paskolų bendrovių steigėjai, įvairių aptarnavimo įstaigų savininkai.

⁷ Michelsonas, Stasys, *Lietuvių išeivija Amerikoje*. South Boston: Keleivis, 1961.

⁸ Ambrozevičius, Aleksas, *Čikagos lietuvių istorija*. Čikaga: Naujienos, 1967.

⁹ Eidintas, Alfonsas, *Lietuvių kolumbai*. Vilnius: Mintis, 1993.

¹⁰ Aleksandravičius, Egidijus, *Karklo diegas. Lietuvių pasaulio istorija*. Vilnius: Versus aureus, 2013.

¹¹ Aleksandravičius, Juozienienė ir Kvietkus, *Verslo amžius 1918–2018*.

XIX a. pab. – XX a. pr. JAV verslininko iš etnografinės Lietuvos portreto paieškos

1953 m. lapkričio 29 d. Adolfas Baliūnas, skaitydamas pranešimą apie pirmųjų Amerikos lietuvių ekonominę veiklą, išskyrė „naują“ lietuvių tipą – verslininko, užgimusio toli nuo etnografinės Lietuvos, Jungtinėse Amerikos Valstijose. Anot A. Baliūno, tai – „Veržlus, praktiškas, taupus, paslaugus ir apsikrus amerikietis-lietuvius“¹². E. Aleksandravičius kaip vieną iš tokių pavyzdžių išskyrė Jono Šliūpo asmenybę ir pavadino jį neatrastu herojumi. Profesorius teigia:

„Dirbančio, meistraujančio ir verslujančio elementų sujungimas viename asmenyje asmens laisves garantuojančioje laisvoje respublikoje – štai koks buvo lietuvių atgimimo veterano lūkestis. Ir, žinoma, supratimas, kad negana iš aukštos tribūnos pamokslaut. Reikia viską pačiam daryti, kad idėjos, kalba nuo veiksmų nenutoltų.“¹³

Kalbant būtent apie naują lietuvių verslininko tipą, užgimusį JAV, reikėtų patyrinti, kokių vis dėlto randama pirmabangių verslininkų iš etnografinės Lietuvos, kaip socialinės grupės, portreto bendrų bruožų, savybių ir gebėjimų. Turbūt vienas įdomiausių klausimų – ar lietuviai pasižymėjo verslumu įvairių tautų katilėse JAV? Štai V. Liulevičius pateikia duomenų apie XIX a. antrosios pusės vieną didžiausių lietuvių kolonijų. Pensilvanijos kalnakasybos vietovėse įsikūrusiame Karmelio Kalno miestelyje 640 slovakų neturėjo jokio verslo, 790 ukrainiečių turėjo dvi parduotuves ir vieną smuklę, 3 000 lenkų – 8 smukles ir 7 parduotuves, 300 italų buvo įsteigę 3 parduotuves ir 1 smuklę¹⁴, o 766 lietuviai turėjo 6 parduotuves ir 13 smuklių.¹⁵ Tokie vienos nedidelės gyvenvietės skaičiai yra šioks toks orientyras, leidžiantis suvokti, kad lietuviai sugebėjo greitai persiorientuoti iš tradicinio Rusijos imperijos agrarinio gyvenimo būdo ir pasinaudoti naujajame pasaulyje atsiradusiomis galimybėmis.

Dėl šaltinių lakoniškumo šiandien būtų sunku atsakyti į klausimą, kiek iš tų 6 parduotuvių ir 13 smuklių savininkų arba apskritai iš būsimųjų verslininkų, atvykusių į JAV XIX a. vid. – XX a. pr., buvo išsilavinusių, įgijusių specialybę, gebėjusių skaityti, rašyti arba turėjusių prekybos ir verslo patirties – to, kas šiandien suprantama kaip savybės, leidžiančios lengviau įsikurti ir įgyvendinti verslo sumanymus naujame krašte. Iš paminėto pirmojo lietuvių bankininko JAV A. Pajaujo biografijos neaišku, ar jis buvo raštingas, turėjo amatą prieš atvykdamas ir atvykęs į JAV, ar jam teko krimsti mokslus kurioje nors mokykloje. Amžininkų atsiminimuose A. Pajaujis apibūdinamas kaip bemokslis žmogus, neturintis jokio supratimo apie finansines operacijas. Kad ir kaip būtų, užsitarnavus vietos lietuvių, lenkų ir slovakų pasitikėjimą, tai nesutrukdė nuo 1873 m. verstis bankinėmis operacijomis. Išskirtinės A. Pajaujo savybės buvo ne matematiniai, vadybos, o organizavimo gebėjimai ir išradingumas – tai padėjo jam tapti pirmuoju kalnakasiu verslininku tarp

¹² Baliūnas, Adolfas, *Lietuviai ir ekonominė veikla*. Chicago: National Council of Lithuanian American Chambers of Commerce, 1954, 9. Saugoma Balzeco lietuvių kultūros muziejuje (toliau – BLKM) Čikagoje.

¹³ Aleksandravičius, Juozienienė ir Kvietkus, *Verslo amžius 1918–1990*, 19.

¹⁴ Liulevičius, *Amerikos lietuvių ekonominė veikla*, 113.

¹⁵ *Ibid.*, 84.

lietuvių. Šiuos išradėjo ir organizatoriaus bruožus įvardijo ir vokiečių sociologas Werneris Sombartas, kalbėdamas apie modernaus verslininko portreto ypatumus, tačiau, remiantis W. Sombarto sukurtu sėkmingo buržua tipu, akivaizdu, kad A. Pajaujui ir daugeliui kitų lietuvių verslininkų stigo vadybos gebėjimų, nes, greitai tapę nedideliais *biznieriais*, šios srities pionieriai dažnai turėdavo pajusti ir kitą kapitalizmo pusę. Štai už skolas ir neapmokėtas sąskaitas dar tais pačiais, 1873 metais A. Pajaujui buvo iškeltas bankrotas, dėl to teko parduoti Frilande (*Freeland*) turėtą parduotuvę. Paaiškėjo dar ir tai, kad jo atidarytame banke, tiksliau – geležinėje spintoje, laikytos taip sunkiai uždirbtos lietuvių, lenkų ir slovakų santaupos taip pat buvo iššvaistytos. Lieka neaišku tik tai, kokiomis lėšomis po šio nemalonaus įvykio A. Pajaujis atsidūrė Plimute ir ten Bendrifto vardu įsigijo didelius namus, juose atidarė saliuoną, o kitame kambaryje įsteigė dar vieną banką ir pakvietė vietos gyventojus jame laikyti savo santaupas.¹⁶

Plimute, Pensilvanijoje, į kurios anglių kasyklas vedė pirmieji emigracijos keliai, A. Pajaujis buvo ne vienintelis lietuvių *biznierių*. Šalia jo bankelio maisto prekių parduotuvę buvo įrengę J. Paukštys ir Andrius Ambrazas. Anglių kasyboje besidarbavę vyrai 1880 m. sugalvojo bendrą verslo sumanymą – įsteigti apylinkių angliakasiams lietuviams ir slovakams itin reikalingą maisto prekių parduotuvę. Nors šis sumanymas pavyko, šių dviejų lietuvių bendradarbiavimas greitai iširo. Anot kunigo Antano Miliuko, devyniolikmetis J. Paukštys Lietuvoje buvo mokėsis Vištyčio valsčiaus mokykloje ir nemokytą A. Ambrazą apgavo: įkalbėjo parduoti jam savo dalį ir taip paliko už borto.

Prekybai gerai sekantis, J. Paukštys atidarė dar vieną parduotuvę Edvardsvilyje ir pavedė ją valdyti savo broliui Silvestrui Paukščiui. 1886 m. pradžioje praturtėję kaimynai bankininkas A. Pajaujis ir parduotuvės savininkas J. Paukštys nutarė išleisti anuomet dėl turinio nevienareikšmiškai lietuvių vertintą laikraštį „Vienybė lietuvininkų“¹⁷. Kaip jau minėta, iš amžininkų atsiminimų apie A. Pajaujo išsilavinimą sunku ką tiksliau pasakyti, tik kad šis buvęs „bemokslis“, o J. Paukščio „mokytumą“, anot dvasininko A. Miliuko, padėjo apgauti A. Ambrazą ir juo pasinaudoti. J. Paukščio moralinėmis savybėmis vėliau suabejojo ir dar vienas kunigas – Fabijonas Kemėšis. 1938 m. žurnale „Židinys“ F. Kemėšis egoistiniais siekais pasipelnyti leidžiant laikraštį apkaltino ne tik J. Paukštį, bet ir A. Pajaujį. Subjektyvia kunigo nuomone, šiems lietuvių veikėjams labiau rūpėjo jų pačių gerovė nei lietuvių reikalai: „Buvo tai neinteligentiški, menkai tautiškai susipratę, unijos su lenkais šalininkai <...> laikraštį ėmė leisti labiausiai biznio sumetimais, kad per tą laikraštį pritrauktų kuo daugiau sau klientų.“¹⁸ Žinoma, tokia F. Kemėšio protautiška kritika yra atspindys tarpukariu pasireiškusio Lietuvos ir Lenkijos konflikto, kurio užuomazgų atsirado dar XIX a. pabaigoje, o kaltinimas siekiu pralobti iš laikraščio leidybos yra tarsi įrodymas, kad A. Pajaujui ir J. Paukščiui vis dėlto ne lietuvių reikalai buvo pirmojoje vietoje, o verslas. Anot W. Sombarto, racionalus rūpinimasis verslo veikla yra būdingas moderniam vakariečių verslininkui, eliminavusiam iš savo gyvenimo dvasinius reikalus ir susitelkusiam daugiausia į savo ekonominę veiklą.¹⁹

¹⁶ Kučas, *Amerikos lietuvių istorija*, 513.

¹⁷ Miliukas, Antanas, *Pirmieji Amerikos lietuvių profesionalai ir kronika*. Filadelfija: Žvaigždė, 1929, 82.

¹⁸ Kemėšis, Fabijonas, „Ideologinės kovos lietuviškoje Šiaurės Amerikos išėivijoje“, *Židinys* (1938).

¹⁹ Bairašauskaitė, Tamara, Medišauskienė, Zita ir Miknys, Rimantas, *Lietuvos istorija*, 8 t., 1 d.: *Devynioliktas amžius: visuomenė ir valdžia*. Vilnius: Baltos lankos, 2011, 393.

Ekonominė veikla, kuri atsiskleidė per vieno pirmųjų lietuvių išeivijos laikraščių atsiradimo istoriją, ne tik parodė A. Pajaujo ir J. Paukščio išradingumą arba gebėjimą numatyti, kokį produktą reikia pasiūlyti gyvenant uždaroje etninėje aplinkoje (tai, beje, dar kartą patvirtina lietuvių gebėjimą greitai pritaipyti prie rinkos sąlygų), bet ir išskėlė kitą tais laikais inovatyvų sprendimą – reklamos skiltį laikraštyje. Didžiąją dalį laikraščio „Vienybė lietuvininkų“ turinio sudarė reklaminės, užsakomosios žinutės, davusios tuo metu nemažą pelną. Jose vyravo informacija apie Pensilvanijos lietuvių, lenkų įstaigas, buvo reklamuojamos ir pačių laikraščio savininkų siūlomos paslaugos: Antano Pajaujo viešbutis Plimute, Juozo Paukščio maisto krautuvė Plimute, Adomo Slavicko maisto krautuvė ir *karčiama* Heizeltone (*Hazleton*), Juozo Paukščio „Agento lietuviško ir lenkiško“ įstaiga Plimute, J. Cerniko Kosciuškos viešbučio ir laivakorčių agentūros Vilks Baryje (*Wilkes Barre*), K. Bačkausko valgomų daiktų krautuvės ir *karčiamos* Frilande, Lapeto Kromo maisto prekių parduotuvė Pitstone (*Pittston*), Andriaus Kazlausko viešbutis „Palmira“, Morausko Kosciuškos viešbutis Kingstone, Pa. J. Harriso *jubilierius* Plimute, Semsio *restaucija* Plimute, Juozo Paukščio valgomų daiktų krautuvės Sanadoryje, Vin. Čižausko saliūnas ir Jono Mioldažio Kriaučiško kromas Senadoryje, taip pat J. Si-manavičiaus paveikslų ir fotografijų padidrinimo krautuvė Plimute. Šios veikiausiai stambiausių vietos verslininkų reklamos leidžia spręsti, kokiose vietose ir kokiomis veiklomis Pensilvanijoje užsiėmė atvykėliai iš etnografinės Lietuvos.

Be to, bankininko ir parduotuvės savininko bendradarbiavimo istorijoje ne tik išryškėja lietuvių gebėjimas organizuotis ir imtis bendrų verslo sumanymų, bet ir atsiveria viena pirmųjų ryškesnių verslo pramonės šakų, kuri buvo paplitusi tarp lietuvių – spaustuvės. Laikraščio „Vienybė lietuvininkų“ sumanytojai buvo vieni pirmųjų šios verslo šakos atstovų. 1886 m., investavę 1 000 dolerių, jau po kelių mėnesių jie galėjo džiaugtis iki 12 000 dolerių išaugusia spaustuvės verte. Panašiai, daugiausia pelno siekių vedami, vietos lietuviai įsteigė ir kitas spaustuves bei laikraščius. Sėkmingiau vertėsi šios: D. T. Bačkausko leidykla, nuo 1888 m. leidusi laikraštį „Saulė“, A. Olšausko leidykla Čikagoje, nuo 1892 m. leidusi laikraštį „Lietuva“, J. Tananevičiaus spaustuvė Čikagoje, nuo 1899 m. leidusi „Kataliką“, ir A. Bartuševičiaus (Barto) spaustuvė Klivlande, nuo 1916 m. leidusi laikraštį „Dirva“. 1909 m. vien Čikagoje ir jos priemiesčiuose buvo 7 spaustuvės, per Pirmąjį pasaulinį karą 1915 m. jau veikė 10 spaustuvių („Lietuva pub. Co.“, Kęstučio, J. Tananevičiaus, „M. Tananevičiaus Pub. Co.“, M. P. Kaičio, M. G. Valasko, „Naujienų“, „Draugo“, J. Valinsko ir „Printing House“).²⁰ Reikėtų pažymėti, kad, kaip ir A. Pajaujui bei J. Paukščiui, kitiems šios srities verslininkams, prieš pradėdant verstis žurnalistika, taip pat reikėjo imtis įvairių rūšių verslo: laikyti krautuves, viešbučius, saliūnus, laivakorčių (*šipkorčių*) agentūras ir kitas prekybos įmones.²¹

Tikslesni metų duomenys apie į JAV atvykusių lietuvių išsilavinimą, profesijas bei amatus buvo pradėti fiksuoti nuo 1899 m. Jais remiantis, iki 1914 m. iš visų 255 594 atvykusiųjų iš etnografinės Lietuvos buvo 5 advokatai, 21 aktorius, 10 architektų, 6 daktarai, 12 elektrikų, 18 inžinierių, 37 kunigai, 18 literatų, 37 mokytojai, 61 muzikantas, 4 redaktoriai, 8 menininkai, 37 kitų profesijų atstovai ir net 13 185 amatininkai. Karolis

²⁰ Liulevičius, *Amerikos lietuvių ekonominė veikla*, 69.

²¹ Raguotis, Bronius, „Amerikos lietuviškos spaustuvės ir spauštuvėninkai (1874–1919)“, *Žurnalistikos tyrimai* 9 (2015), 127–128.

Račkauskas-Vairas knygoje „Amerika“, pasakodamas apie 1899–1914 m. į JAV atvykusius lietuvius, nurodė, kad per tuos metus atvyko 1 bankininkas, 174 pirkliai, 4 smuklininkai.²² Deja, šioje statistikoje prekybininkai nebuvo paskirstyti pagal prekybos sritis, taip pat neaišku, kiek iš jų galėjo būti pramonininkų. Jei tokiu dideliu amatininkų skaičiumi galima suabejoti (daugelis atvykėlių tiesiog užsirašydavo prie įvairių amatų, tikėdamiesi greičiau gauti darbo), tai duomenys apie prisistačiusiuosius prekybininkais turėtų atitikti to meto realybę. Tiesa, šiandien nėra žinoma, ar bent vienam iš jų pavyko vėliau imtis prekybos ar kokio kito verslo. Didelė tikimybė, kad net tikrieji įvairių sričių specialistai bei amatininkai dėl kalbos barjero, siekdami išgyventi, iš pradžių ėmėsi bet kokio kito darbo.²³ Visa tai leidžia daryti prielaidą, kad vėlesnės tokios verslininkų istorijos kaip pirmojo bankininko A. Pajaujo iškilo šiems žmonėms įsikūrus ir apsipratus Amerikoje. Kitokie buvo, pavyzdžiui, į rytines Rusijos imperijos gubernijas emigravusių lietuvių atvejai: ten XX a. pradžioje pastebimas savanoriškas verslininkų iš lietuviškų gubernijų judėjimas po vakarų Sibirą. Archyvuose rasti dokumentai rodo, kad Tobolsko gubernijoje prieš Pirmąjį pasaulinį karą galėjo būti apie keliasdešimt verslininkų, kurių kilmė siejama su etnografinė Lietuva. Iš jų bent 4 asmenys: Mauricijus Blaževičius, Antanas Mackevičius, Antanas Macaitis, Jonas Pečioka, buvo savo noru atvykę į vakarų Sibirą plėsti savo verslo sumanymų. Jie toliau, kaip ir lietuviškose gubernijose, steigė malūnus, lentpjūves, užsiėmė prekyba ir užsidirbo pragyvenimui.²⁴ Profesorius E. Aleksandravičius, kalbėdamas apie dažnai pasirinktą migracijos kelią iš caro pavergtos Lietuvos į rytus, nurodo, kad taip buvo tiesiog paprasčiau.²⁵ Veikiausiai toks paaiškinimas neprasilenktų su tiesa ir kalbant apie verslininkus ar pramonininkus, pasukusius ne į vakarus, o į rytus.

Šiuo atveju menkai pažįstama JAV rinka ir įstatymai galėjo atbaidyti mobilumu ir drąsa nepasižymėjusius XIX a. pab. etnografinės Lietuvos verslininkus, kurių turėtą menką išsilavinimą patvirtina 1912 m. Vilniaus ir Kauno gubernijų suvestinės. Iš 3 172 prekybininkų ir 333 pramonininkų, apie kuriuos pateikta duomenų, tik 6 proc. prekybos ir 12 proc. pramonės įmonių savininkų buvo įgiję aukštąją arba vidurinę išsilavinimą. Apie 30 proc. visų prekybininkų ir 13 proc. pramonininkų buvo beraščiai.²⁶ Pateikti skaičiai suponuoja nuomonę, kad etnografinėje Lietuvoje ar JAV sėkmingai dirbantis verslininkas ar pramonininkas nebūtinai turėjo būti įgijęs išsilavinimą. Greičiausiai XIX a. pab. verslo sėkmę nulemdavo savybės, nutapytos minėto W. Sombarto buržua portrete: gebėjimas planuoti, nuspėti būsimus rinkos pokyčius, organizuoti, skaičiuoti, įgyti reikiamų pažinčių ir sugebėti įvykdyti vadybos užduotis.

Vis dėlto žemas raštingumo lygis buvo ir būsimųjų Amerikos lietuvių verslininkų neišvengiamas palydovas. Anksčiau pateiktais K. Račkausko-Vairo duomenimis, beveik pusė atvykusių lietuvių nemokėjo nei rašyti, nei skaityti. Iš šimto vyrų tokių buvo 45, o moterų

²² Račkauskas-Vairas, Karolis, *Amerika, arba rinkinys įvairių faktų*. New York: „Tėvynės“ spaustuvė, 1915, 205–207.

²³ Kučas, *Amerikos lietuvių istorija*, 504.

²⁴ Kasparavičius, Gediminas, „Verslininkai iš Lietuvos Tobolsko gubernijoje XIX a. antroje pusėje – XX a. pradžioje“, *Oikos. Lietuvių migracijos ir diasporos studijos* 2 (26, 2018), 68–69.

²⁵ Aleksandravičius, *Karklo diegas*, 145.

²⁶ Truska, Liudas, „Lietuvos nežemdirbinės buržuazijos skaičius, tautinė sudėtis ir išsimokslinimas prieš I pasaulinį karą“, *Lietuvos TSR mokslo akademijos darbai. Serija (A)* 1 (50, 1975), 89.

dar daugiau – 59. Kairiųjų pažiūrų istorikas S. Michelsonas itin paplitusį emigrantų neraštingumo lygį aiškino taip:

„<...> mūsų tėvynė buvo atsilikusi nuo progreso. Buvo statomos bažnyčios, bet nebuvo fabriku. Kraštas gyveno iš žemės, kuri buvo dirbama senovišku būdu ir nedaug ūkininkų teduodavo. Be to, ne visiems tos žemės užtekdavo. Jeigu vienoj šeimoj užaugdavo 3-4 sūnūs, tai visiems jau nebūdavo iš ko gyventi. Nemaža buvo ir tokių šeimų, ką žemės visai neturėjo. Todėl jauniems vyrams tekdavo keliauti svetur duonos ieškoti.“²⁷

Pavyzdžiui, dėl šios priežasties Amerikoje atsidūrė A. Pajaujis, kilęs iš penkių brolių šeimos, nes dirbamos žemės Pajaujų šeimai priklausė tik apie 30 ha, ir A. Olšauskas, kuris apskritai buvo našlaitis ir beturtis, užaugintas senelių Šimulių kaime, Liudvinavo valsčiuje. Panašiomis aplinkybėmis į JAV pateko ir kiti būsimeji verslininkai.

Nereikėtų pamiršti, kad atvykėlių žemą raštingumo lygį nulėmė vis dėlto ne Rusijos imperijos visuomenės modelio socialinės savybės, bet ir tai, kad menkas raštingumas (apie 30 proc.) buvo būdingas europinei Rusijos imperijos daliai ir smarkiai atsiliko nuo industrializuotų valstybių gyventojų raštingumo.²⁸ Dėl to dažnam būsiamajam verslininkui emigracija iš Rusijos imperijos į Ameriką tapo galimybe ne tik ieškoti darbo, bet ir įgyti žinių arba mokytis amato. Štai apie vieną iš sėkmingiausiai dirbusių lietuvių bankininkų kaip pavyzdį – Justiną Mackevičių – Amerikos lietuvių spaudoje 1949 m. buvo rašoma taip:

„Justinas Mackevičius į USA atvyko 1905 metais. Ir tas septyniolikos metų žemaitukas, godus į mokslą, vos spėjo į tą naują žemę atvykti, ko anuomet rusų valdomoje Lietuvoje negalėjo atsiekti, čia lyg alkanas sotinasi, tai yra mokosi ir kartu dirba. Finansų srityje, bankų operacijose.“²⁹

J. Mackevičius, atvykęs į JAV, lankė vakarinę mokyklą, o savarankiškai įgytos žinios finansų įmonėje „Marshall Field Co.“ leido 21-erių metų jaunuoliui 1909 m. su bendraminčiais Čikagoje įsteigti „Didžiojo Lietuvos Kunigaikščio Gedimino“ paskolų bendrovę. Pradinis bendrovės kapitalas buvo 1 280 dolerių. Teikdama paskolas statyboms ir kaupdama indėlius, bendrovė kiekvienais metais pastebimai augo. Pradžioje jos paslaugomis naudojosi vien lietuviai, nuo XX a. 3 dešimtmečio – jau ir kiti Iliojaus gyventojai, dėl to 1934 m. „DLKG“ buvo pervadinta į „Standard Federal Savings and Loan Association of Chicago“. Paskolų bendrovė tapo ne tik ilgiausiai Iliojaus valstijoje veikiančia, bet ir brangiausia lietuviui priklaususia tokio pobūdžio įstaiga. 1949 m. bendrovės balanso suma siekė 22 mln. dolerių, o prieš pat J. Mackevičiaus mirtį, 1975 m., įstaigos turtas buvo vertas 92 mln. dolerių.³⁰

Kitą panašaus pobūdžio stambią lietuvių paskolų ir taupymo bendrovę „The St. Clair Savings and Loan Co“ 1914 m. Klivlande įsteigė Apolonijus Bartuševičius (Barto). Pradėjęs

²⁷ Michelsonas, *Lietuvių išėvija Amerikoje*, 11.

²⁸ Išimtimi galima laikyti Kauno guberniją, kurios, 1897 m. surašymo duomenimis, net 55,3 proc. gyventojų buvo raštingi.

²⁹ „Justinas Mackevičius-Stambus finansų veikėjas“, *Naujienos*, 1949 gegužės 11, 12.

³⁰ „Justin Mackiewich Sr.“, *Chicago Daily News*, 1975 vasario 21, 8.

nuo barzdaskučio amato (manoma, jį galėjo būti įgijęs dar Rusijos imperijoje), pamažu kaupdamas kapitalą, atidarė savo paties barzdaskučių saloną, vėliau įkūrė laivakorčių ir pinigų siuntimo agentūrą, 1916 m. atidarė aukso dirbinių ir brangakmenių parduotuvę. Tais pačiais metais, kooperuodamasis su amerikiečiais verslininkais, jis įsteigė spaustuotę „The Ohio Lithuanian Publishing Company“ ir pradėjo leisti lietuvių laikraštį „Dirva“. Iki mirties 1945 m. A. Bartuševičius (Barto) sukaupė kelis šimtus tūkstančių dolerių turto, daugiausia versdamasis namų statybomis ir nekilnojamojo turto pardavimu.³¹ Nedideli bankai, paskolų ir statybos bendrovės buvo būdinga veiklos sritis, kurią pasirinkdavo pasitraukusieji iš etnografinės Lietuvos. Žymesnių iš jų savininkai buvo anksčiau minėti A. Olšauskas ir J. Tananevičius. Pastarasis banką atidarė 1898 m. Jono M. Tananevičiaus vardu. 1916 m. jis buvo sukaupęs daugiau kaip 300 000 dolerių indėlių, bet netrukus bankrutavo. Prieš Pirmąjį pasaulinį karą buvo atidaryta ir daugiau bankų Čikagoje: Juozapas J. Elias, žinomas daugiausia dėl politinės veiklos, 1908 m. įkūrė „Town of Lake Saving Bank“ (bankas veikė iki 1920 m.). 1909 m. Pitsberge (*Pittsburgh*) kunigas Jonas Sutkaitis įsteigė „Polithania State Bank“, jam vadovavo kunigo sesuo A. M. Sutkaitytė. Šio banko kapitalas XX a. 4 dešimtmetyje buvo pasiekęs apie 1,5 mln. dolerių. 1914 m. Čikagoje advokatas Jonas B. Brenza ir Jonas Krotkus įsteigė „Metropolitan State Bank“ su 25 000 dolerių pradiniu kapitalu, o po kelių metų kapitalas jau siekė apie 250 000 dolerių. Apie šių žymiausių taupymo ir paskolų bendrovių steigėjus ir savininkus šiandien nėra išlikę labai daug medžiagos: pati pirmoji 1897 m. Čikagoje buvo įsteigta „Keistučio Loan and Building“, 1899 m. – Kunigaikščio Vytauto draugija Čikagoje, 1905 m. – „Simono Daukanto Building and Loan Association“ Čikagoje; 1901 m. Filadelfijoje 33 lietuviai įsteigė Lietuvių statybos ir paskolos bendrovę.³²

1 pav. 1914 m. Apolonijus Bartuševičius-Barto Klivlande įsteigė taupymo ir paskolos bendrovę „The St. Clair Savings and Loan Co“ (vėliau pervadinta) į „Lithuania Superior Saving“ (Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus Fototekos ir dokumentacijos skyrius)

³¹ „Mirė A. B. Barto“, *Dirva*, 1945 vasario 8, 3.

³² Kučas, *Amerikos lietuvių istorija*, 514.

2 pav. 1916 m. Apolonijus Bartuševičius-Barto Klivlande įsteigė spaustuvę, kuri leido vietos lietuvių laikraštį „Dirva“ (ČDM FDS)

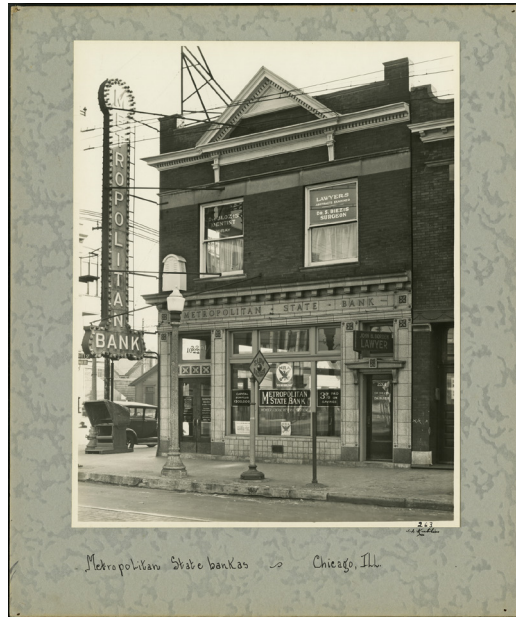
Natūralu, kad lietuvių verslininkai JAV iškilo ten, kur XIX a. pabaigoje gyveno daugiausia atvykėlių iš Lietuvos. Lietuvių kolonijose Pensilvanijoje, Ilinojuje, Niujorko valstijoje prasigyrė lietuvių pelnydavosi iš bendrabučių laikymo: už tam tikrą mokestį nuomininkui būdavo duodamas kambarys su maitinimu. Daug išskirtinesnė ir ryškesnė verslovės šaka buvo *karčiamų* (saliūnų) laikymas. Anot A. Eidinto, *karčiamos* buvo tapusios etnine sfera-erdve, į kurią rinkdavosi dažniausiai lietuvių po sunkių darbų, siekdami socializuotis, nes nemokėjo anglų kalbos.³³ Štai pirmasis Niujorko lietuvis, turėjęs *karčiamą*, buvo Jonas Budišauskas. 1871 m. marijampolietis, vaito sūnus, pramokęs anglų kalbos, išsinuomojo *karčiamą*:

„Jis eidavęs laivui atplaukus į Castle Garden pasitiktų atvažiavusių emigrantų, žadėdamas jiems darbą surasti; parsivedęs juos į savo karčiamą, išviliodavęs pinigus, o paskui parduodavęs šalies kalbos nesuprantančius žmones apygardos fermeriams, kur nelaimingi ateiviai turėdavo nekartą gan ilgai vien už valgį dirbti.“³⁴

Tokia sukto pirmojo lietuvių saliūnų laikytojo istorija Niujorke liudija apie tragiškas imigrantų patirtis, kurias dažnai nulemdavo anglų kalbos nemokėjimas ir per didelis pasitikėjimas vietos lietuviams. Daugiau detalių apie pirmąjį *vertelgą* Niujorke J. Budišauską šiandien nėra žinoma. Vėliau lietuviams priklausančių saliūnų Niujorke daugėjo, tačiau dokumentuotų stambesnių lietuvių verslo pasiekimų iki pat XX a. pr. neaptiksime.

³³ Eidintas, *Lietuvių kolumbai*, 41.

³⁴ Miliukas, *Pirmieji Amerikos lietuvių profesionalai ir kronika*, 42.

3 pav. 1914 m. „Metropolitan State Bank“ Čikagoje įsteigė verslininkai Jonas B. Brenza ir Jonas Krotkus (ČDM FDS)

Apskritai JAV vyravo smulkieji verslininkai: pavyzdžiui, 1913 m. visoje Amerikoje lietuviai turėjo 566³⁵ salūnus, 362 parduotuves (maisto, drabužių, cigarų, batų ir kt.), apie 300 įvairių kitų verslų (kepėjai, vaistininkai, batsiuviai, kirpėjai, *graboriai*)³⁶, – tai nulėmė bendros išeivių gyvenimo sąlygos. Sukaupti didelį kapitalą, reikalingą stambesniajam verslo sumanymui įgyvendinti, buvo sudėtinga – dažnai ir dėl anglų kalbos žinių stokos. Kaip matyti iš J. Budišausko ar J. Tananevičiaus, kuris vakarais mokėsi anglų kalbos, istorijų, šios kalbos žinios buvo vienas pagrindinių sėkmės receptų, padedančių įkurti aptarnavimo ar kokią nors kitokią įstaigą, net ir gyvenant terpėje, kurioje daugiausia bendraujama lietuviškai arba lenkiškai. Kita, kiek neįprasta, istorija, liudijanti apie anglų kalbos žinių privatumą, nutiko 1890 m. Elizabeto (*Elizabete*) miestelyje, Naujajame Džersyje. Bajorų kilmės lietuvis Vincas Ambrazevičius, kurį išeivijoje labiausiai išgarsino veikla organizacijoje „Susivienijimas Lietuvių Amerikoje“ (SLA), atidarė nedidelę parduotuvę. Prieš tai, 1888–1890 m., V. Ambrazevičius lankė vakarinę mokyklą Niuarke (*Newark*) ir Elizabete bei mokėsi anglų kalbos.³⁷ Taip pasielgti jis nusprendė praradęs darbą gamykloje, kurios darbuotojus pakeitė mechanizuoti įrenginiai. Nors vėliau V. Ambrazevičius verslą nustūmė į antrą planą, kurį laiką pagyvenęs Filadelfijoje vėl sugrįžo į Naująjį Džersį ir toliau ne tik darbavosi lietuvių reikalų organizacijose, bet ir turėjo prekybos įstaigą.³⁸

³⁵ Skaičiai neapima Čikagos, Bruklino ir Bostono statistikos.

³⁶ Eidintas, *Lietuvių kolumbai*, 41.

³⁷ Sirvydas, Vytautas, *Vincas Ambrazevičius. Vincent W. Ambrose (75 metų sukakčiai). Autobiografija*. Sodus, Michigan: J. J. Bachunas, 1942, 2.

³⁸ Vincas Ambrazevičius: jo gyvenimas ir darbai 1864–1939, rankraštį parengė A. B. Strimaitis, 1939. Lituaniistikos tyrimo ir studijų centro archyvas Čikagoje (toliau – LTSC), l. 7.

Iš vieno pirmųjų lietuvių verslininkų pavyzdžių matyti, kad jų sėkmės istorijos skirtingos, bet turi ir tam tikrų panašumų, kuriuos sujungus galima šiek tiek išryškinti lietuvių verslininko JAV portretą. Daugelis būsimųjų verslininkų, atvykusių į JAV, kaip ir lietuviškose gubernijose, buvo neraštingi, nemokyti, tačiau, bėgant laikui, įsitvirtino naujoje vietoje. Emigracija į JAV žymėjo ne tik dramatišką pasitraukimą iš etnografinės Lietuvos, bet ir pasitraukimą iš kaimo į miestus, kuriuose lietuviai, ieškodami lengvesnio gyvenimo, nusprendavo mokytis anglų kalbos ir amato. Tai padėjo steigti kolonijose nedideles prekybos įstaigas, salūnus, viešbučius, spaustuves, bankus, finansinių operacijų įstaigas. Būtent Jungtinėse Amerikos Valstijose pagaliau galėjo pasireikšti caro valdžios engiamų tautų (įskaitant lietuvius) veržlumas, apsukrumas, drąsa imtis finansinių operacijų ir ekonominių veiklų. Nors tarp lietuvių vyravo smulkieji verslininkai, kurių kapitalas vargu ar galėjo prilygti moderniojo kapitalizmo epochoje išaugusių Vakarų pasaulio stambiųjų verslininkų kapitalui, kai kurios jų savybės buvo bendros. Remiantis W. Sombarto sukurtu kapitalistų portretu, tai buvo puikūs **vadybininkai**, gebantys prižiūrėti gamybos, transporto, rinkodaros procesus, **išradėjai**, sukurdavę naujovę ir pasiūlydavę tą produktą rinkai, **užkariautojai**, turintys įveikti visas kliūtis, nebijantys rizikuoti ir pasiekti savo tikslą, **lyderiai**, kurie turi gebėti nukreipti savo darbuotojus tinkama linkme, padėti jiems sėkmingai uždirbti pinigų ir išlaikyti įmonės darbą efektyvų.³⁹

XIX a. pab. – XX a. pr. Amerikos lietuvių verslininkų visuomeninė ir organizacinė veikla

Kaip ir etnografinėje Lietuvoje, tarp Amerikos lietuvių verslininkų randama ryškių bendruomeniškumo pavyzdžių. XIX–XX a. sandūroje gyvenusiam žmogui buvo įprasta dalyvauti draugijų veikloje ir prisidėti aukomis prie bendruomenės gėrio kūrimo tiek Amerikoje, tiek tėvynėje. Britų keliautojas Stephenas Grahamas, kuris turėjo galimybę tiek iš arti pažinti Rusijos imperijos pavergtas tautas, tiek matyti jų gyvenimą laisvoje Amerikoje, teigė:

„<...> [rytų europiečiai, – G. K.] atsiveža kantrybę, kančias iškęsti, bet drauge ir anarchizmo dvasią, kuri paakina juos nuostabiausiai pasielgti be aiškios priežasties, misticinį dievotumą, labdaringumą, daug nuodėmės, daug nenuosaikumo, daug meilės ir žmoniškumo. Jie taip pat atsiveža totorišką komercialę dvasią ir skonį vertelgauti ir derėtis dėl kainų.“⁴⁰

Ne tik S. Grahamas, bet ir Amerikos piliečiai negalėjo nepastebėti atvykusių lietuvių savanoriško telkimosi į labdaros, savišalpos draugijas. Rašydamas apie vieną didžiausių lietuvių kolonijų Klivlande, *Case Western Reserve* universiteto sociologas Charlesas W. Coulteris savo knygoje „The Lithuanians of Cleveland“ teigė:

³⁹ Sombart, Werner, *The Jews and Modern Capitalism*. Kitchener: Batoche Books, 2001, 115.

⁴⁰ Gineitis, Kazys, *Amerika ir Amerikos lietuviai*. Kaunas: „Varpo“ spaustuvė, 1925, 65.

„Nedaug yra žmonių, kurie turėtų tokių gabumų visuomeniškai organizuotis, kokių turi lietuviai. Per daugelį metų šitas lietuvių instinktas buvo Rusijos slopinamas, todėl laisvoje Amerikoje jis išsiveržia nesulaikomu veržlumu. Beveik kiekvienam tikslui lietuviai čia turi organizaciją.“⁴¹

Remdamasis šių organizacijų, draugijų ir parapijų duomenimis, kunigas Jonas Žilius 1899 m. rūpestingai suskaičiavo, kad tokių atvykėlių iš etnografinės Lietuvos, aktyviai dalyvaujančių visuomeninėje veikloje, buvo apie 275 000.⁴² Neabejotina, tarp jų buvo ir verslujančiųjų arba prekyujančiųjų, kuriems pasiaukojimas ir empatija buvo savaime suprantami. Pavyzdžiui, J. Paukštys 1883 m. Plimute ėmėsi organizuoti Šv. Kazimierio pašalpos draugiją, skirtą vietos lietuviams ir lenkams paremti. 1886 m. J. Paukštys kartu su J. Šliūpu įkūrė organizaciją „Susivienijimas Lietuvių Amerikoje“ (SLA), kuri vėliau veikė kultūros lauke. Šiai organizacijai priklausė įvairiausių sričių verslininkai: minėtasis maisto parduotuvės savininkas V. Ambrazevičius Elizabete, Antanas Staniškis, turėjęs mėsos krautuvę nuo 1917 m. Šenandoa, Pranas Norbuta, vertęsis maisto prekyba nuo 1905 m. Vest Frankforte (*West Frankfort*), Dominikas A. Barštis, turėjęs maisto prekių parduotuvę nuo 1903 m. Grand Rapids, Juozas Balčiūnas, 1913 m. įsigijęs maisto prekių parduotuvę ir taverną Čikagoje. Buvo ir daugiau tavernų arba salūnų savininkų, aktyviai veikusių XX a. pr. SLA: Domicelė Dauskurdienė, M. Kauluk, Juozas D. Charna, Antanas Povilinskas ir bankininkas, politikas Jonas Bagdžiūnas, 1908–1920 m. turėjęs dar ir privatų banką.⁴³

XIX a. pab. – XX a. pr. vienas pagrindinių aukojimo tikslų buvo tapusi Bažnyčia. Daugeliui imigrantų ieškant užuovėjos naujame krašte, pradžioje teko jungtis prie lenkų parapijų, o vėliau, jau įsikūrus pirmosioms lietuvių parapijoms, atsirado galimybė padėti ne tik Bažnyčiai, bet ir tėvynainiams. Štai Elizabete minėtasis V. Ambrazevičius 1891 m. gruodžio 13 d. įkūrė vieną pirmųjų savišalpos draugijų rytinėje pakrantėje – Šv. Kazimiero draugiją⁴⁴, 1892 m. balandžio 6 d. – Jogailos demokratinę politinę klubą, o dar po metų, 1893 m. rugsėjo 14 d., – ir Šv. Petro ir Povilo parapiją. V. Ambrazevičius buvo ir komiteto statyti bažnyčiai pirmininkas. Minėtasis J. Paukštys 1893 m. buvo komiteto, atsakingo už Pasaulinės Paryžiaus parodos organizavimą, pirmininkas. J. J. Elias buvo 1914 m. įkurtos Lietuvių Rymo katalikų labdarių sąjungos išdo globėjas ir rėmėjas. Taigi, susiklostė tokia situacija, kad pasiturintys verslininkai dažnai eidavo reikšmingas pareigas įvairių organizacijų ir draugijų valdybose – daugiausia dėl jų žinomumo, kuri padėdavo sukurti spauda, aktyvus dalyvavimas diskusijose, lyderių savybės ir turtais įtvirtinta padėtis socialinėje terpėje.

A. Olšauskas taip pat priklausė bent kelioms draugijoms ir organizacijoms. 1903 m. ėjo Tėvynės mylėtojų draugijos ir Kankinių komiteto išdininko pareigas; šie sambūriai buvo skirti tėvynainiams, nukentėjusiems nuo caro valdžios, paremti. Per vienerius metus šis

⁴¹ Michelsonas, *Lietuvių išėivija Amerikoje*, 310.

⁴² *Ibid.*, 268.

⁴³ *Susivienijimo Lietuvių Amerikoje auksinis albumas 1886–1936*. Niujorkas: Lietuvių susivienijimas Amerikoje, 1936, 282–299.

⁴⁴ Sirvydas, *Vincas Ambrazevičius. Vincent W. Ambrose (75 metų sukakčiai)*, 2.

komitetas nusiuntė į Lietuvą apie 1 000 dolerių.⁴⁵ A. Olšauskas buvo ir vienas iš sumanytojų kilnios idėjos išleisti lietuvišką enciklopediją už savo paties pinigus. Tam reikalui buvo atsidėjęs 40 000 dolerių, bet idėjos įgyvendinti nepavyko. Beje, nereikėtų pamiršti, kad daugelio knygų leidyba (jų A. Olšauskas buvo išleidęs apie 134 skirtingus veikalus iš viso 210 000 egzempliorių tiražu) buvo nuostolinga veikla. Daktaras J. Kulis, pažinojęs A. Olšauską, teigė:

„<...> jis visą tai darė, nes jautė stiprią meilę lietuvybei, troško, kad lietuviai greičiau apsišviestų. Ir jis matė, lietuvių dvasios kilimą, lietuvių švietimo pažangą ir jų įsidrąsinimą eiti įvairius biznius, bet nesitenkinti vien paprasčiausiais darbais fabrike.“⁴⁶

Bridžportas (*Bridgeport*) Čikagoje anuomet buvo tapęs didžiausiu kultūros ir ekonomikos centru už etnografinės Lietuvos ribų, – tai buvo iš dalies A. Olšausko nuopelnas. Amžininkai, matę šį rajoną prieš tai, kai jame apsigyveno ir ėmė verstis ekonominėmis veiklomis A. Olšauskas, pastebėjo Bridžporto augimą. Ten įsikūręs, A. Olšauskas ne tik rūpinosi savo verslo įstaigomis, pastatytais namais, bet ir 1909 m. įsteigė Šv. Jurgio parapiją ir organizavo jos bažnyčios statybas bei prisidėjo finansiškai. Rajono infrastruktūra taip pat buvo A. Olšausko rūpestis. Domėdamasis vietos politika, jis sugebėjo daryti poveikį vietos politikams. Dėl to Bridžporto bendruomenė jautė Čikagos valdžios rūpestį, o ir pats rajonas buvo tapęs vienu tvarkingiausių darbininkų rajonų Čikagoje. Po Pirmojo pasaulinio karo, 1925 m., Bridžporte aplink A. Olšausko buvusį banką jau veikė tokios lietuvių įstaigos: 11 nekilnojamojo turto pardavimo kompanijų, 8 drabužių parduotuvės, 7 maisto prekių parduotuvės (mėsinės), 7 restoranai, 6 vaistinės, 6 aukso parduotuvės, 5 kirpyklos (barzdaskutės), 3 siuvimo įstaigos, 3 muzikos prekių parduotuvės, 4 geležinių prietaisų parduotuvės, 2 elektros prietaisų parduotuvės, 2 drabužių siuvyklos, 2 buitinių prekių parduotuvės, 2 ledų parduotuvės, 2 spaustuvės, 2 automobilių parduotuvės ir servais, 2 moteriškų skrybėlių parduotuvės, 1 bankas, 1 kino teatras, 1 muzikos mokykla, 1 taksi bendrovė, 1 duonos kepykla, 1 laidojimo namai, 1 perkraustymo įstaiga, 1 gėlių parduotuvė, 1 batų siuvimo įstaiga ir 23 inteligentiškų profesijų (gydytojų, dantistų, juristų) įstaigos.⁴⁷ A. Olšauskas vienas pirmųjų pradėjo įgyvendinti verslo sumanymus Bridžporte ir, jam padedant, atsidarė daugelis tų įstaigų, kurios dar veikė 1925 m., o kai kurios nusižiūrėjus buvo įsteigtos kitų lietuvių: pavyzdžiui, J. Tananevičius 1898 m. dirbo pas A. Olšauską spaustuvėje ir vėliau pats įsteigė spaustuvę ir banką. Vienu didžiausių šio mecenato indėlių galime laikyti 1915 m. pastatytą „Mildos“ teatrą. Šiame teatre pats A. Olšauskas organizuodavo lietuviybės renginius, pobūvius, suteikdavo galimybę ir kitiems lietuviams nemokamai rengti kultūros vakarus, dažnai net apmokėdavo jų išlaidas.

Didžiausios ir sėkmingiausios „D.K.L. Gedimino“ taupymo bendrovės vienas iš steigėjų ir savininkų J. Mackevičius taip pat nevengė padėti Bridžporte įsikūrusiems lietuviams. Anot V. Liulevičiaus, jis nuolat rėmė lietuvišką veiklą, šelpė lietuviškas organizacijas,

⁴⁵ Michelsonas, *Lietuvių išėmija Amerikoje*, 217.

⁴⁶ Jurgėla, Petras, *Antanas Olšauskas ir Lietuva*. Sodus, Michigan: J. J. Bachunas, 1933, 29.

⁴⁷ *Ibid.*, 34.

bažnyčias, ligonines, operą ir skelbimais palaikė savą spaudą.⁴⁸ Lietuviškoje Amerikos spaudoje taip pat buvo nuolat pabrėžiamas J. Mackevičiaus labdaringumas ir aukos lietuvių reikalams, pavyzdžiui, parama Amerikos lietuvių tarybos veiklai.⁴⁹ Net ir Klivlando lietuvis atsiskyrėlis ir atokiau nuo visuomeninių draugijų laikęsis A. Bartuševičius (Barto) jas finansiškai rėmė, prisidėjo auka steigiant Klivlando lietuvių parapiją, aukojo Lietuvai vaduoti sąjungai, buvo įvairių Klivlando lietuvių kultūros judėjimų mecenatas.⁵⁰

Anot Kazio Gineičio, lietuviams prisidėti prie bendruomenės buvo natūralu: „Amerikietis lietuvis nėra mizeras. Dirba jis daug, bet jis nelaiko skatiko užgniaužęs, jis neatsisakys sau nuo reikmenų, neatsisakys ir geram tikslui paaukoti.“⁵¹ Aukojimo tradicija buvo atsi-vežta ir iš carinės Rusijos – ten verslininkų ir kitų socialinių grupių labdaringa veikla pasireiškė aukojimu ligoninėms, mokyklų statyboms, prieglaudų, taip pat religinėms reikmėms. Be to, XIX a. Rusijos imperijoje mecenatystė ir labdaringa veikla išreiškiant finansinį pranašumą buvo galimybė nekilmingiems verslininkams įsitvirtinti socialinėje aplinkoje kaip elitui.⁵² Žinoma, Amerikoje susiklostė kiek kitokie veiksniai, bet čia bendruomeniškumui tarpė buvo dar palankesnė.

Šv. Jurgio parapijos bažnyčia ~ Chicago Ill.

4 pav. Šv. Jurgio parapijos bažnyčios statybas 1908–1909 m.
Bridžporte parėmė ir verslininkas Antanas Olšauskas (ČDM FDS)

⁴⁸ Liulevičius, *Amerikos lietuvių ekonominė veikla*, 41.

⁴⁹ „Mirė Justinas Mackevičius“, *The Lithuanian Daily News*, 1975 vasario 20, 4.

⁵⁰ „Mirė A. B. Barto“, *Dirva*, 1945 vasario 8, 3.

⁵¹ Gineitis, *Amerika ir Amerikos lietuviai*, 307.

⁵² Ambrulevičiūtė, Aelita, *Vilniaus pirkkliai XIX amžiuje*. Vilnius: Vilniaus universiteto spaustuvė, 2016, 349.

Tokiems moraliniams pasirinkimams XIX a. pab. – XX a. pr. išeivių gyvenime nemenką įtaką darė religinis auklėjimas. Tiek protestantai, tiek žydai, tiek Katalikų Bažnyčia išsakė tuo metu aiškų požiūrį į labdarą ir mecenatystę, o tarp lietuvių Katalikų Bažnyčios nuostatos buvo neabejotinai reikšmingiausia nuomonės formuotoja. Remiantis Katalikų Bažnyčios dogmomis, privati nuosavybė ir kapitalas buvo suprantami kaip priemonė, skirta ne tik egoistiškiems siekiams patenkinti. Kapitalas ir privati nuosavybė turėjo būti kam nors skirta, ne tik savo poreikiams patenkinti. Nuosavybė, kaip pabrėžė Katalikų Bažnyčia, išlieka bendras turtas. Taip pat, vadovaujantis Bažnyčios filosofija, manyta, kad tikintis žmogus ne vien turi paaukoti savo perteklines gėrybes kitam, kam reikia pagalbos, bet ir būti pasiruošęs padėti ir tuo, kas nėra jo turto perteklius.⁵³ XIX a. pab. buvo dažnai išsakomas požiūris, kad turtas yra tapęs tik asmeninių poreikių tenkinimo ir besaikės prabangos kūrimo priemone. Anot Aelitos Ambrulevičiūtės, tai galėjo sužadinti ir kaltės jausmą, tad aukojant ir labdaringa veikla buvo galima pasiekti ir Dievo malonę, ir visuomenės pripažinimą.⁵⁴ Visi šie dalykai neišnyko ir persikėlus į JAV. 1906 m. Pirmajame lietuvių katalikų kongrese dvasininkija nutarė išreikšti aiškia poziciją ir įpareigoti kiekvieną lietuvi remti lietuvių prekybininkus.⁵⁵ Katalikų Bažnyčia išeivijoje nesikišo ir į pačių dvasininkų verslo sumanymus, kurie buvo nukreipti į kilnius tikslus. Išeivijos istorijos tyrinėtojas A. Kučas pateikė tokį atvejį:

„Norėdamas lietuviams padėti įsigyti savus namus, Mahanoy City lietuvių parapijos klebonas kunigas Simanas Pautienius patarė vietos lietuviams įkurti banką. Jo skatinami žmonės sudėjo per 100 000 dolerių kapitalą ir 1902 m. įsteigė valstybinį banką – Merchant Banking Trust Co. Keli lietuviai buvo direktoriais, o klebonas vicepirmininkas.“⁵⁶

Kita vertus, atvykėliai iš etnografinės Lietuvos negalėjo nepastebėti ir amerikiečių labdaringumo. Tas pats K. Gineitis rašė:

„Didelis amerikiečių duosnumas irgi rodo, kad jie nėra taip dievotai prie pinigų prisirišę. Morganas išleido 8 milijonus dolerių Amerikos muziejams praturtinti, Rokfeleris duoda dešimtis milijonų Amerikos universitetams, Karnedži steigia visam pasaulyje knygynus, Vanderbilts steigia pieno stotis neturtingiems ir t.t. <...> Į tų ponų aukavimus daugelis skeptiškai žiūri, ėšą, jie „bovojasi“ doleriais, nori pagarsėti; tai esanti aukščiausia egoizmo forma. Žinoma, daug yra ir teisybės šituose įtarimuose, bet kas gyveno Amerikoje, tas matė, kad duosnūs ten yra ne tik milijonieriai. Paprasti piliečiai taip pat yra pasiryzę duoti. Amerikietis, rodos, duoda noriau, dažniau ir daugiau, negu lygių įplaukų europietis.“⁵⁷

K. Gineitis pastebėjo ir tai:

„Geras biznierių privalo turėti ir gerų smagenų, nemažai vaidentuvės, ir paprastai tik tiems geriau pasiseks, kurių gabumai yra virš vidutinio, kurie moka neblogai galvoti. Amerikietis

⁵³ Gregg, Samuel, *Katalikybė ir laisvė*. Vilnius: VŠĮ „Aštuntoji diena“, 2018, 136.

⁵⁴ Ambrulevičiūtė, *Vilniaus pirkliai XIX amžiuje*, 349.

⁵⁵ Kučas, *Amerikos lietuvių istorija*, 510.

⁵⁶ *Ibid.*, 513.

⁵⁷ Gineitis, *Amerika ir Amerikos lietuviai*, 73.

biznierių savo darbui yra atsidavęs su kūnu ir siela. Tai jam yra beveik viskas. Europietis biznierių tegalvoja apie gyvenimą vakare, kai jis savo kontorą uždarys ir parvyks namo pas savo žmoną ir vaikus. Jam biznesas atrodo tik būdas užsidirbti pragyvenimą. Amerikiečiui biznieriui biznesas niekad iš galvos neišeina, jis dirba nuolat. Parėjęs namo jis skaito biznio knygas, galvoja reikalus. Didelis pasisekimas bizny jam brangiai atsieina. Sanatorijų Amerikoje yra daug, jo veidas pradeda anksti raukšlėti, viduriai pradeda blogai virškinti ir prie savo gražiai parėdytos ponios ir skaisčių dukterų jis dažnai atrodo labai mizernai, nuvargęs, pageltonavęs, nedaug ką žinąs apie kitus reikalus žmogutis.⁵⁸

Amerikoje lietuvių verslininkai vis dėlto perėmė ne tik darbo etiką, protestantišką ir kartu azartišką atsidavimą kuriant versloves, bet ir telkimąsi į kuopas. JAV vyravo požiūris, kad, verslininkams susibūrus į kuopas, bus lengviau samdyti darbuotojus, pirkti žaliavas, gauti kreditų, ginti nuosavybę nuo valdžios. Tokia filosofija – svarbiausia – turėjo atnešti ir daugiau pelno. Anksčiau minėtame 1906 m. įvykusiame Pirmajame lietuvių katalikų kongrese dvasininkija paskatino ir pačius lietuvių verslininkus kurti JAV juos vienijančią organizaciją. Idėja kūnu pavirto tik 1920 m., susikūrus Lietuvių prekybos rūmams. Juos pasitelkiant turėjo būti gerinama Amerikos lietuvių verslininkų gerovė, mezgami finansiniai ryšiai su Lietuva, gerinama jos ekonominė padėtis. Ši idėja labiausiai buvo generuojama verslininko, politiko J. J. Eliaso, kurio šūkis „Lietuviai pas lietuvius“ nubrėžė Amerikos prekybos rūmų ideologinę kryptį.⁵⁹ Amerikos lietuvių verslininkai įkūrė ir įvairių bendrovių, siekdami padėti ką tik susikūrusiai valstybei (Amerikos lietuvių prekybos bendrovė, Lietuvos garlaivių bendrovė ir „Amlitas“). Iki Pirmojo pasaulinio karo ir po jo jie rėmė ne tik politiškai, bet ir aukomis, kurias šiandien vargu ar įmanoma suskaičiuoti.⁶⁰ Buvo ir tokių, kurie ne tik bandė įsteigti bendrovių ką tik susikūrusioje Lietuvoje, bet ir patys į Lietuvą atvyko bandyti įgyvendinti savo sumanymų.

Antanas Olšauskas – Čikagos lietuvių verslo pionierius

Antano Olšausko nuopelnai JAV lietuvių kultūrai, tiksliau – knygų ir laikraščių leidyba buvo tyrinėta ne kartą, tačiau jo kaip vieno stambiausių lietuvių verslininkų likęs gyvenimas šiuose pasakojimuose dažniausiai nustumiamas į šoną. Galbūt dėl to, kad gyvenimo pabaigoje (1942 m. gegužės 10 d.) A. Olšauskas prarado sunkiai sukauptus turtus, kurių vertė vienu metu siekė apie 2 mln. dolerių. Lengvosios pramonės ir bankininkystės pradininko tarp Čikagos lietuvių A. Olšausko istorija šiek tiek panaši ir į tautinio atgimimo veikėjo, pramonininko Petro Vileišio, kuris, kaip ir A. Olšauskas, XX a. pr. atkakliai veikė lietuvių labui. Sunkiai dirbdami sukaupe kapitalo, abu atidarė spaustuves, leido laikraščius, knygas, tik A. Olšauskas visa tai darė Čikagoje, o P. Vileišis – Vilniuje. Deja, šie verslūs žmonės gyvenimo pabaigoje dėl įvairių aplinkybių prarado uždirbtus turtus. Tokios lemties priežastis buvo ne tik tai, kad jie nepaskaičiavo jėgų, reikalingų įvairioms

⁵⁸ *Ibid.*, 76–77.

⁵⁹ Liulevičius, *Amerikos lietuvių ekonominė veikla*, 191–193.

⁶⁰ Liulevičius, Vincentas, *JAV lietuvių materialinė parama Lietuvai iki 1927 m.*, rankraštis saugomas Litanistikos tyrimo ir studijų centre.

veikloms, bet ir negebėjo susidoroti su ekonominės veiklos iššūkiais. Kaip įprasta, tokiais gyvenimo vingiais, paženklintais pergalemis ir nusivylimais, pasižymėjo verslininkai, užgimę vykstant pramonės revoliucijai. Jie, kaip ir A. Olšauskas, dažnai buvo ramūs skaičiuotojai, niekur neskubėjo, technikos ar gamybos priemonės naudojo tik tais atvejais, jeigu jos nesugriaudavo žmogaus laimės. Be to, tokie verslininkai versdavosi ir kita, kultūrine, veikla, pavyzdžiui, spaudos leidyba.⁶¹

Anuomet daugelis Čikagos lietuvių, matydami A. Olšausko verslo sėkmę ir aktyvų įsitraukimą į finansines ir visuomenines veiklas, manė, kad A. Olšauskas kilo iš didelės turtuolių šeimos arba mokėsi aukštojoje mokykloje, – rašė Petras Jurgėla.⁶² Tačiau jo kilmė nebuvo kokia nors ypatinga, nepaveldėjo jis didelių turtų, o įdomiausia tai, kad, kaip ir dauguma atvykėlių, A. Olšauskas per visą gyvenimą nebuvo mokėjęs jokioje švietimo įstaigoje. Bostone išleistoje „Lietuvių enciklopedijoje“ nurodyta, kad A. Olšauskas gimė 1863 m. birželio 13 d. Aštrulių kaime, Liudvinavo valsčiuje, Marijampolės apskrityje, smulkių dvarininkų Juozo Olšausko ir Marijonos Bujauskaitės šeimoje.⁶³ Būdamas 4 mėnesių, neteko tėvo, šeima dėl skolų prarado dvarą, o po 4 metų mirė ir mama. A. Olšauską su broliais ir seserimis užaugino seneliai, mamos tėvai Bujauskai. Močiutė anūką išmokė abėcėlės, vėliau šis, dirbdamas ūkio darbus, savarankiškai mokėsi rašyti, skaičiuoti. Įgimtas žingeidumas ir tragiškos gyvenimo aplinkybės jaunuolį vertė ieškoti lengvesnio kelio ir dažnai mokyti savarankiškai. Anksti supratęs, kad dėl silpnos fizinės sveikatos nepavyks dirbti sunkių ūkio darbų, ėmė domėtis staliaus amatu. Taip dar gyvenant Lietuvoje 20-mečio A. Olšausko galvoje kilo pirmosios verslo idėjos. Vietos parapijų klebonijoms A. Olšauskas gamino baldus, altorius, padėjo sutvarkyti Krasnopolio bažnyčią. Dvejus metus pradirbęs staliumi Krasnopolio bažnyčioje, 1889 m. jis sugrįžo pas senelius Bujauskus su nemažu 300 rublių atlygiu, tačiau, matydamas, kad besiverčiančiųjų tokiu amatu buvo nemažai, nutarė uždirbtus pinigus skirti kelionei į laisvąją Ameriką. Anuo metu tokia kelionė Rusijos imperijos gyventojui buvo ne tik naujas gyvenimo puslapis ar kultūrinis išbandymas, bet ir nemaža finansinė našta. XIX a. pab. laivakortė suaugusiam asmeniui kainavo apie 80–150 rublių (40–75 doleriai), o, atvykus į JAV, muitinėje reikėjo parodyti, kad turi 30 dolerių, reikalingų įsikurti naujoje šalyje.⁶⁴ Panašių santaupų reikėjo ir A. Olšauskui.

A. Olšausko žmona Marija atsiminimuose mini, kad jos vyras visą gyvenimą buvo be galo savarankiškas, nepriimdavo jokių svetimų planų, nemėgdavo pamokymų⁶⁵. Dėl to sprendimas emigruoti į JAV buvo jo paties sumanymas, nors ir rizikingas. 1889 m. balandį atvykęs į Plimutą, A. Olšauskas, skirtingai nuo daugelio to meto lietuvių, neskubėjo ieškoti darbo anglių kasyklose, o pastebėjęs prasigvenusius laikraščio „Vienybė lietuvininkų“ savininkus A. Pajaujį ir J. Paukštį, susižavėjo mintimi mokyti ir dirbti leidybos versle. Šiandien neaišku, ar A. Olšauskas kreipėsi dėl darbo į laikraščio „Vienybė lietuvininkų“ redakciją, tačiau, anot amžininkų, išsiuntinėjęs laiškus visoms žinomų laikraščių redakcijoms su klausimu, ar galėtų mokyti amato, atsakymo sulaukė tik iš Čikagojeėjusio lenkams

⁶¹ Sombart, *The Jews and Modern Capitalism*, 115.

⁶² Jurgėla, *Antanas Olšauskas ir Lietuva*, 7.

⁶³ *Lietuvių enciklopedija*, XXI t. Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1960, 99.

⁶⁴ Račkauskas-Vairas, *Amerika, arba rinkinys įvairių faktų*, 13–15.

⁶⁵ Jurgėla, *Antanas Olšauskas ir Lietuva*, 19.

priklausiusio laikraščio „Gazeta Polska“.⁶⁶ Užrašyto žodžio leidyba A. Olšauską patraukė dar ir dėl to, kad labai mėgęs skaityti, ir noras šviestis bei šviesti kitus galbūt buvo susijęs su jo pirmuoju darbu leidykloje. Iš šių gyvenimo epizodų matyti, kad A. Olšausko verslo sėkmė vis dėlto nebuvo tokia netikėta: tiek etnografinėje Lietuvoje, tiek Amerikoje, būdamas be galo savarankiškas, niekam nepadedant, jis siekė įgyti žinių, užsitikrinti savo ateitį, vengdamas jam neparankaus fizinio darbo. Tokios savybės, kaip aprašyta ankstesniame straipsnio skyrelyje, buvo vienos pagrindinių, garantuojančių verslo sėkmę.

Žinoma, nemokant kalbėti ne tik angliškai, bet ir taisyklingai lenkiškai būtent toje terpe, kurioje vyravo specializuoti darbai, A. Olšauskui teko ne kartą nusivilti, susiimti ir vėl siekti užsibrėžto tikslo. Jis buvo atsidūręs Amerikos kaime, trumpą laiką darbavosi fermoje, siekdamas išmokti anglų kalbą, o prieš tai jam teko padirbėti ir lenkų kolonijose statant namus. Įdomu tai, kad Lietuvoje išmoktas staliaus amatas A. Olšauskui gyvenimo nepalengvino: prastos anglų kalbos žinios vis dėlto trukdė susirasti darbo vietą tuo metu kvalifikacijos reikalavusioje baldų gamybos srityje. Vienaip ar kitaip šios patirtys, kurių įgydavo daugelis to meto imigrantų, A. Olšauską grūdino, mokė ir suvedė su tinkamais žmonėmis.

1892 m. bankrutavus spaustuvei „Nowe Życie“, kurioje A. Olšauskas dirbo raidžių surinkėju, ją perėmė imigrantai iš etnografinės Lietuvos Stasys Rakošius, Antanas Steponavičius ir Savickas (vardas nenurodytas). Dėl politinių sumetimų jie keletą mėnesių (bet nesėkmingai) bandė leisti kairiųjų pažiūrų lenkų laikraštį „Reforma“. Pasitraukus iš savininkų A. Steponavičiui ir Savickui, S. Rakošius liko vienintelis savininkas. Būtent pastarasis, A. Olšauskui patarus, nusprendė išleisti pirmąjį Čikagoje lietuvių laikraštį, kurį pavadinti „Lietuva“ rekomendavo taip pat A. Olšauskas. Tiesa, 1892 m. gruodžio 6 d. pradėtame leisti laikraštyje A. Olšauskui pradžioje teko tenkintis raidžių surinkėjo pareigomis. Išleidus keletą numerių, dėl nesutarimų su darbuotojais leidyklą iš S. Rakošiaus perėmė Niujorko lietuvis Vincas Žaliauskas; į leidyklą jis investavo 200 dolerių kapitalo. Tuomet A. Olšauskas liko be darbo, bet, turėdamas santaupų, nutarė išsinuomoti nedidelį namelį netoli *Halsteed* gatvės, kurioje gyveno nemažai lietuvių. Tame namelyje jis įsteigė pirmąjį lietuvių knygyną Čikagoje. Už 35 dolerius prisipirkęs knygų, A. Olšauskas ne tik laukė, kol pirkėjai užsuks į jo knygyną, bet ir pats, prisikrovęs lagaminą, vaikščiojo nuo durų iki durų ir pardavinėjo knygas. Taip jis tarsį patvirtino V. Liulevičiaus knygoje dažnai naudotą citatą „Bloga prekyba yra geresnė už gerą darbą fabrike“, kuri buvo it amerikietiškosios svajonės šūkis tarp pirmabangių imigrantų.⁶⁷ Pasiūlymas S. Rakošiui leisti lietuvių laikraštį ir mintis įsteigti lietuvišką knygyną A. Olšausko galvoje kilo neatsitiktinai. XIX a. pab. darbuotis Čikagos metalo ir chemijos pramonėje, taip pat skerdyklose buvo sugužėję nemažai imigrantų, įskaitant gimstančios modernios lietuvių tautos atstovus. Kiek tiksliai jų buvo 1893 m., sunku pasakyti, bet 1910 m. statistikoje nurodoma, kad Čikagoje gyveno jau 46 tūkst. lietuvių.⁶⁸ Jie aktyviai būrėsi į organizacijas, steigė draugijas: 1884 m. susikūrė Šv. Jurgio draugija, 1889 m. – „Lietuviškojo varpo“ draugija, 1891 m. – Apvaizdos Dievo

⁶⁶ *Ibid.*, 20.

⁶⁷ Aleksandravičius, Juozienienė ir Kvietkus, *Verslo amžius 1918–1990*, 19.

⁶⁸ Gineitis, *Amerika ir Amerikos lietuviai*, 111.

susišelpimo draugija, o panašiu metu, kai buvo išleistas laikraštis „Lietuva“, 1892–1893 m. Bridžporte buvo įkurta ir pirmoji lietuvių Šv. Jurgio parapija.

Po nesėkmingo bandymo perleisti kitiems savininkams leidyklą ir laikraštį „Lietuva“, jie sugrįžo S. Rakošiui. Šis, kamuojamas finansinių sunkumų, dar kartą kreipėsi į A. Olšauską ir pasiūlė valdyti spaustuvę už 35 dolerius per mėnesį, kol sumokės visą 300 dolerių vertės mokesį ir galės ją perimti. Trisdešimtmetis A. Olšauskas surizikavo ir pasinaudojo puikia proga pradėti užsiimti trokštama laikraščio ir knygų leidyba. Į pagalbą jis pasikvietė patirties spaustuvės darbe turėjusius Lelešių ir raidžių surinkėjus lenkus Švaneką ir Sosnovskį. Keturiese jie įsteigė bendrovę, neįdėdami savo kapitalo, sutarė dirbti be atlygio, gyventi kartu, maitintis iš bendro biudžeto, taupyti ir visus uždirbtus pinigus investuoti į laikraščio popierių, spaustuvės presą ir gražinti S. Rakošiui paskolą, o jei pinigų liks – pasidalyti juos į lygias dalis. Tyrinėtojai, analizavę Amerikos lietuvių spaudos istoriją, pažymėjo, kad netrukus po to, kai 1893 m. A. Olšauskas pradėjo redaguoti „Lietuvą“ (nuo 24 numerio), laikraštis tapo solidžiu liberaliosios krypties leidiniu, tenkinančiu vietos lietuvių interesus, o skaitytojų ratas pastebimai išaugo. Šiame laikraštyje buvo diskutuojama su skaitytojais apie spaudos draudimo Lietuvoje klausimą, apie būtinybę turėti savo atstovą JAV Kongrese, keliami ideologiniai siekiai vienyti lietuvius išeivijoje, straipsniuose buvo skatinamas verslumas, raginta steigti bendroves ir pramonės įstaigas. Dažnai didaktiniu stiliumi buvo mokoma kultūringumo, siekti savišvietos, spausdinti atsišaukimai girtuoklystei mažinti, aptariamoms lietuvių ir lenkų santykių problemoms ir keliamoms idėjos dėl Lietuvos laisvės.

Laikui einant A. Olšausko iniciatyva buvo pasamdytas mokinys Aleksandravičius (vardas nenurodytas) mokyti specialiai leidybos amato, nes Lelešius nemokėjo abėcėlės ir daugiausia dirbo fabrike. 5 viengungiai vyrai gyveno kartu nuomojamame 4 kambarių bute, jame ilsėdavosi, miegodavo ir gamindavosi valgyti. Susiformavo specifinė jų darbotvarkė ir darbo etika. Visi keldavosi 5 val. ryto, po pusryčių keturiese traukdavo į spaustuvę, o penktasis likdavo gaminti valgio. 8 val. išėjusieji sugrįždavo pavalgyti ir po to vėl keliaudavo į spaustuvę. Visi pietaudavo spaustuvėje, kada norėdavo: parsinešdavo iš mėsinės sausos rūkytos dešros, raugintų kopūstų ir alaus, tą patį valgydavo ir vakarienos metu, kai dirbdavo iki 8–9 val. vakaro; jei darbą baigdavo anksčiau, pietaudavo atskirai, tik redaktorius A. Olšauskas darbuodavosi iki 12 val. nakties. Tokia tvarka susiklostė ne tik dėl A. Olšausko darbštumo, bet ir dėl verslo partnerių – raidžių surinkėjų Švaneko ir Sosnovskio, kurie nemokėjo lietuvių kalbos: redaktoriui reikėdavo atlikti po 4-5 laikraščio korektūras. Toks kruopštus darbas atnešė vaisių: pirmąją savaitę buvo surinkti 6 doleriai už prenumeratas, antrąją savaitę – 8 doleriai.⁶⁹

Daugėjant prenumeratorių, augo ir kapitalas. Pamažu prenumeratų mokesčiai padengė spaustuvės išlaidas, išlaidas už maistą, ir per 8 mėnesius pavyko apmokėti 300 dolerių skolą S. Rakošiui. Kadangi buvo per ankšta, 1894 m. nutarta spaustuvę perkelti iš patalpų adresu 933 West 33 PL. į erdvesnes patalpas prie 33-iosios ir *Morgan* gatvių kampe. Buvo išnuomotas senas medinis namas, priklausęs J. Petrovskiui. Tame name prieš tai veikė Juozo Džialtvo saliuonas, namo užpakalinėje dalyje buvo sena apleista arklidė, joje

⁶⁹ Jurgėla, *Antanas Olšauskas ir Lietuva*, 10–11.

buvo įrengti 3 gyvenamieji kambariai ir leidyklos raštinė. Persikėlimas į naujas patalpas sutapo su A. Olšausko naujomis nedidelėmis verslo idėjomis. Matydamas, kad į Ameriką atvyksta vis daugiau lietuvių, jis nutarė, panašiai kaip laikraščio „Vienybė lietuvininkų“ savininkai, prekiauti laivakortėmis. Vienos laivakortės kaina siekė apie 40–75 dolerius. Ši prekyba buvo sėkminga, nes gandas apie sąžiningą laikraščio „Lietuva“ leidėją buvo pasklidęs ir tėvynėje. Šalia to, A. Olšauskas užsisakė dar daugiau lietuviškų knygų už maždaug 50 dolerių iš „Vienybė lietuvininkų“ leidyklos ir atidarė knygyną. Tuo metu laikraščio „Lietuva“ leidėjai jau buvo taip prasigyvenę, kad pasamdė tarnaitę butams tvarkyti ir maistui gaminti. Šie daugiausia A. Olšauskui kilę verslo sumanymai sutapo su XIX a. pab. lietuvių tautinio atgimimo banga, kuri atnešė ir nemažą pelną leidyklai. Būdamas išvalgus, kaip būdinga organizuotiems verslininkams, A. Olšauskas sugebėjo ne tik užsiimti šviečiamąja veikla, leisdamas laikraštį, pardavinėdamas knygas, bet ir užsidirbti iš lietuviybės reikalų.⁷⁰

Verslo sumanymai puikiai sekėsi, praplėtus leidyklos funkcijas ir pavykus atsivilioti iš Lietuvos redaktorius Juozą Šerną ir vėliau Kazį Balutį. Jiems padedant vyko intensyvi lietuviškų knygų leidyba. Vietos lietuviai, matydami sąžiningą ir patikimą knygų leidėją, pradėjo nešti santaupas, kad A. Olšauskas jas pasaugotų. Aleksas Ambrozevičius savo atsiminimuose užrašė neįprastą istoriją, po kurios buvo įsteigtas bankas; šią istoriją A. Ambrozevičiui papasakojęs pats A. Olšauskas:

„Įsigijus Olševskiu spaustuvę ir pradėjus leisti lietuviškas knygeles, pažįstami ir mažiau pažįstami tautiečiai atnešdavo savo pinigus į spaustuvę ir prašydavo Olševskio tuos pinigus palaikyti, kol jiems jie bus reikalingi. Pradžioje, kol saugumas ieškančių taupytojų skaičius buvo nedidelis, tai jis atsimindavo ne vien kas jam pinigus atnešdavo, bet jis žinodavo ir atneštas sumas. Bet laikui bėgant, kai taupytojų skaičius padidėjo, jie sukeldavo jam susirūpinimo. Olševskiu patikėti pinigai buvo naudingi. Jis galėjo jais savo biznį plėsti. Jam pavyko spaustuvę pastatyti ant kojų, knygų leidimą sutvarkyti, savaitraštį leisti ir į statybos biznį eiti. Vienas geras jo pažįstamas, taip pat teisingas žmogus, atsiimdamas iš Olševskio patikėtus pinigus, pastebėjo, kad jų buvę daugiau. Olševskis jam neatsidavęs 10 dolerių, kad nekiltų jokių abejonių ir jis pats bereikalingai nesikankintų nuskriaudęs žmogų, Olševskis tuojau pridėjęs tą dešimkę, nors pas jį laikraštelyje buvusi užrašyta mažesnė suma. Tą naktį jį krintusi mintis, kad panašių atsitikimų gali ir daugiau būti. Jis priėjęs įsitikinimų, kad turinti būti užvesta sistema, kuri išvengtų nesusipratimų ir abiem nurodytų tiksliai sumą. Šiomis savo abejonėmis jis pasidalinęs su vienu pažįstamu lenku, kuris vedė įvairius biznius ir jau turėjo įsteigęs savo banką. Lenkas, išklauses Olševskio nusiskundimą ir susirūpinimą, pataręs jam steigti banką ir parodęs knygutę, kurioje galėsiąs viską tiksliai užrašyti. Olševskis išklausinėjęs, kur jis galėtų tokių knygutėlių nusipirkti ir kiek jam jos kainuotų, priėjo išvados, kad geriausiai bus jam pačiam atsispausdinti. Jis taip ir padarė. Jis iškabino didelę „Olszewski Bank“ iškabą, pasigamino sau banko knygutėlių ir pradėjo biznį. Taip įsikūrė pirmas privatus lietuvių bankas Chicagoje.“⁷¹

⁷⁰ *Ibid.*, 12.

⁷¹ Ambrozevičius, *Čikagos lietuvių istorija*, 326.

Tuo metu verslo sumanymams vadovavo praktiškai tik vienas A. Olšauskas, ir šie 1896 m. išaugo į dar vieną anuo metu lietuviams nematytą investiciją. Pasiskolinęs 5 000 dolerių, o kitus 1 000 dolerių panaudojęs iš lietuvių į taupomąją kasą suneštų pinigų, jis surizikavo ir įsigijo 700 dolerių vertės žemės sklypą 33-iojoje gatvėje ir pasistatė solidų, 5 000 dolerių vertės dviejų aukštų namą. Namu Nr. 924 antrajame aukšte buvo gyvenamosios patalpos, o pirmajame aukšte įsikūrė knygynas, spaustuvė, redaktoriaus kambarys, raštinė ir pirmasis Čikagoje lietuvių bankas, kuriame buvo saugomos lietuvių santaupos. Banko pavadinimas buvo „A. Olzewski bank“.⁷² P. Jurgėla rašė:

„Šiame name biznis gražiai plito, banko indėliai augo. Olšauskas išmokėjo visas šio namo skolas ir atmokėjo Lelešiaus dalį 1200 dolerių šiam pasitraukant 1901 metais ir dabar Olšauskas liko vienintelis „Lietuvos“ leidėjas. Šiame name išėjo didžiausias A. Lalio lietuvių ir anglų kalbų žodynas ir daugybė kitų knygų. Čia Olšauskas vedė 1897 m. rugsėjo 26 d. Čia 1898 m. rugpjūčio 25 d. gimė Olšausko sūnus Antanas (advokatas A. Olis) ir 1905 m. balandžio 12 d. antrasis sūnus Algirdas. Čia „Lietuva“ plito, naujos knygos ėjo iš spaudos viena po kitos, banko indėliai augo. Olšauskas buvo laimingas žmogus.“⁷³

5 pav. XX a. pr. lietuvių rajone Bridžporte (Čikagoje) Antanas Olšauskas atidarė baldų parduotuvę „People Furniture Co“ (ČDM FDS)

Vis dėlto pasitaikė ir sunkių akimirkų tiek verslo srityje, tiek asmeniniame gyvenime. 1905 m. A. Olšauskas neteko žmonos, kilo nesutarimų su Šv. Jurgio parapijos kunigu Kriaučiūnu, o didžiausią grėsmę verslui sukėlė vietos socialistai: dėl laikraščio ideologijos jie viešai apkaltino A. Olšauską esant kapitalistą ir paragino spaustuvės darbuotojus surengti streiką. Pastariesiems taip padarius ir dėl streiko nepasirodžius laikraščiu, pasklido

⁷² Jurgėla, *Antanas Olšauskas ir Lietuva*, 13.

⁷³ *Ibid.*, 13.

gandas, kad A. Olšauskas bankrutuoja, ir dalis indėlininkų puolė atsiimti pinigų iš banko. Šiai įtampai atlėgus, A. Olšauskui teko spręsti sunkiausią klausimą: ką daryti su 6 mėnesių ir 6 metų sūnumis? Kaip ir būdinga moderniam verslininkui, A. Olšauskas atsisakė asmeninės gyvenimo laimės ir susitelkė į verslo reikalus. Nepavykus surasti auklės, savo vaikus, padedant našlaičių globos draugijai, jis išsiuntė auginti bevaikiui ūkininkui Aldrichui; pastarajam A. Olšauskas mokėjo po 40 dolerių per mėnesį. Taip jaunesni broliai Olšauskai augo iki 1909 m., kol tėvas vedė antrą kartą.

1906 m. A. Olšauskas, verslui klestint, suplanavo pastatyti dar didesnę namą, kuriame būtų vietos knygynui, spaustuvei ir moderniam bankui. 33-iosios ir *Halsted* gatvių kampe iškilo tuo metu milžiniškos – 100 000 dolerių vertės mūrinis 3 aukštų namas. Akivaizdu, kad, plėsdamas verslo sumanymus, A. Olšauskas itin rizikavo, nes 65 000 dolerių buvo panaudoti iš į jo paties banką suneštų indėlių, o likusius 35 000 dolerių jis pasiskolino iš kito banko. Tai, galima teigti, buvo A. Olšausko verslo imperijos pradžia: į pastatytą namą persikėlė bankas, „Lietuvos“ spaustuvė ir redakcija. Didelis pirmojo aukšto plotas buvo išnuomotas drabužių parduotuvei, taip pat buvo nuomojami antrajame aukšte įrengti butai, kūrėsi įstaigos ir gydytojų kabinetai. Jau tuo metu banko indėliai buvo pasiekę milijoną dolerių, ir A. Olšauskas tuos indėlius naudojo ir kitiems savo verslo sumanymams įgyvendinti. Pavyzdžiui, už indėlius buvo atidaryta didžiulė drabužių parduotuvė, kurios kapitalas siekė apie 10 000 dolerių, buvo išpirkti keliasdešimt airiams priklausiusių namų šalia banko. Dalį jų perstatęs, o kitą dalį nugriovęs, A. Olšauskas jų vietoje statė ne tik naujus gyvenamuosius namus, bet ir lietuvių teatrą „Milda“. Teatras buvo moderniai įrengtas, žiūrovams buvo skirta 1 200 vietų, o statybos kainavo 250 000 dolerių.⁷⁴ Be to, verslininkas įrengė baldų ir buities prekių parduotuvę, automobilių parduotuvę-servisą, o 1908 m. 79-osios ir *Carpenter* gatvių sankirtoje pasistatė ištaigingą 35 000 dolerių vertės gyvenamąjį namą.⁷⁵

Į verslą A. Olšauskas investavo ne tik plėsdamas ir įgyvendindamas įvairius sumanymus, bet ir leidyklai nupirkdamas naujų įrenginių – linotipų, kurių Amerikos lietuviai iki tol neturėjo. Knygų leidybos mastas ženkliai išaugo – iki tūkstančių egzempliorių, ir A. Olšauskas neketino sustoti. Jis norėjo pats, savo lėšomis, išleisti lietuvišką enciklopediją, bet šio sumanymo nepavyko įgyvendinti. Įdomu ir tai, kad lietuvaičiai, siūsdami perlaidas giminaičiams per A. Olšausko banką, 1895–1914 m. persiuntė apie 4 mln. dolerių (8 mln. rublių). Nemažą sumą savo giminėms į Lietuvą nusiuntė ir A. Olšauskas. Būdamas dosnus, dažnai leisdavo „Mildos“ teatre nemokamai organizuoti įvairius tautinius renginius, susirinkimus, pokylius, neretai pats už juos ir sumokėdavo, dėl to lietuvių išėivių akyse atrodė bendruomenės lyderis, pavyzdys, nuoširdžiai padedantis savo vietos bendruomenei. K. Balutis teigė:

„<...> šimtai jeigu ne tūkstančiai Chicago lietuvių šio banko tarpininkavimo ir pagalbos dėka įsigijo namus ir lengvomis sąlygomis juos išsimokėjo. <...> Panašiai atsitiko ir su pirmaisiais lietuvių biznieriais Chicagoje. Jis pats steigėdavo prekybos įmones; parodydavo, kad ir lietuviai gali jas vesti, ir paskui perleisdavo (taip pat lengvomis sąlygomis) kitiems lietuviams.“⁷⁶

⁷⁴ Ambrozevičius, *Čikagos lietuvių istorija*, 308.

⁷⁵ Jurgėla, *Antanas Olšauskas ir Lietuva*, 12–15.

⁷⁶ *Ibid.*, 26.

6 pav. 1915 m. Antanas Olšauskas Bridžporte (Čikagoje) pastatė 250 000 dolerių vertės lietuvių teatrą „Milda“ (ČDM FDS)

Nors A. Olšauskas gyveno pasiturinčiai, nemėgo puoštis, rengtis išskirtiniais drabužiais. Net ir per pokylius, į kuriuos jis keliaudavo tik iš reikalo, pasirinkdavo kuklius, pagal etiketą derančius drabužius. Smokingo, pirštinaičių, cilindro neturėjo ir nenešiojo, taip pat vengė žiedų, deimantinių segtukų kaklaraiščiams, auksinių laikrodžių – tenkinosi kukliu 10 dolerių vertės laikrodžiu.⁷⁷

Tokios jo sėkmės negalėjo nematyti vietos socialistai: jie piktinosi A. Olšausko turtais, nors A. Olšauskas priklausė Socialistų partijos kuopai. Socialistus ypač siutino tai, kad laikraščio „Lietuva“ redaktorius K. Balutis vengė dėti į laikraštį kairiosios minties straipsnių. Anot P. Jurgėlos, tuomet prasidėjo prieš verslininką nukreipta kampanija, siekiant diskredituoti jo vardą ir verslą. Buvo pasirodę pranešimų, kad valdžia šio banko neprižiūri, kad visi į banką sunešti pinigai yra užrašyti savininko žmonai ir vaikams, kad žmonės pinigų nebeatgaus.⁷⁸

A. Olšauskas greitai reagavo į 1916 m. visuomenėje pasigirdusią tokią nuomonę; įtakos turėjo ir tai, kad privatūs vietos bankai pradėjo bankrotuoti. Siekdamas, kad taip nenutiktų jo bankui, verslininkas nutarė įsteigti valstybinį banką. Tam reikėjo 200 000 dolerių (juos A. Olšauskas tikėjosi surinkti pardavinėdamas būsimojo banko akcijas). Pradžioje sekėsi neblogai: buvo surinkta 40 000 dolerių, bet ištikusi bankų krizė (ypač dėl bankrutavusio J. Tananevičiaus banko) atvijo žmonės atsiimti indėlių ir iš A. Olšausko banko. Manoma, kad tuo metu šiame banke buvo 600 000 dolerių indėlių, bet A. Olšauskas galėjo išmokėti tik 100 000 dolerių, nes visi kiti pinigai buvo investuoti į namų statybą ir kitus verslo sumanymus. A. Olšausko bankui buvo iškelta bankroto byla, bet teisėjas priėmė savininkui palankų sprendimą ir leido pabaigti steigti valstybinį banką. A. Olšauskas pusę metų kas

⁷⁷ *Ibid.*, 17.

⁷⁸ *Ibid.*, 15.

vakarą šaukdavo lietuvių sueigas, kol pardavė visas būsimą banko akcijas ir surinko 225 000 dolerių, tačiau naujojo banko nebuvo galima atidaryti, nelikvidavus senojo ir neišmokėjus 500 000 dolerių indėlininkams. Taip A. Olšauskui teko pamažu parduoti sunkiu darbu pastatytą verslo imperiją. Blogiausia, kad tai teko daryti pačiu nepalankiausiu metu – vykstant Pirmajam pasauliniam karui, kai nekilnojamas turtas ir įvairių sričių verslai buvo smarkiai nuvertėję. Pardavus drabužių, baldų parduotuves, laikraštį, spaustuvię ir kitas įkeistas akcijas, buvo surinkta tik apie 200 000 dolerių. Kitą sumą – 300 000 dolerių, kuri priklausė 4 000 indėlininkų, A. Olšauskas grąžino dalį grynaisiais, dalį užrašęs savo turtą indėlininkams. Teismo nutarimu įstaiga „Chicago Title and Trust. Co“ buvo paskirta paimti globon A. Olšausko turtą ir išduoti indėlininkams įkaitus. Pačiam A. Olšauskui liko tik 3 000 dolerių. Nors jis liko beturtis, sugebėjo įsteigti valstybinį banką ir grąžinti visiems indėlininkams skolas. 1917 m. valstybinis bankas buvo įsteigtas pavadinimu „Universal State Bank“ ir buvo pirmasis lietuvių valstybinis bankas. Vis dėlto valdžios atstovai neleido A. Olšauskui vadovauti bankui, nes nebuvo baigęs jokių finansų srities mokslų, nors pasukiniuosius 20 metų sėkmingai valdė banką. Paradoksalu ir tai, kad renkant banko valdybą A. Olšauskui teko užimti tik viceprezidento postą, vadovu tapo J. Elias, J. Bagdžiūnas – sekretoriumi, o Antosinas – kasininku. Naujasis bankas buvo atidarytas turint 525 000 dolerių kapitalą. A. Olšauskui banke teko pamažu užleisti įtaką naujai valdybai, kuri su juo konfliktavo. Galiausiai dėl subordinacijos ir vidinių nesutarimų 1919 m. A. Olšauskas pasitraukė pats, o 1932 m. sužlugo ir „Universal State Bank“.

1919 m. A. Olšauskas, pasitraukęs iš „Universal State Bank“, atidarė mažą raštinę ir iki mirties joje sunkiai vertėsi laivakorčių pardavimu, draudimo paslaugomis ir pasirašinėjo notaro dokumentus. Kita vertus, nors liko beturtis, verslininkas visuomenės akyse išliko sąžiningas, altruistiškas, savo gyvenimo laimę dėl kitų paaukojęs XIX amžiaus žmogus. P. Jurgėla tiksliai apibūdino šią situaciją:

„Šiais laikais šitaip kitų žmonių gerove aukojasi, paprastai, tik skęstančiųjų laivų kapitonai ir tai ne visi. Aš manau, kad tokiu žygiu – (jei gali taip pasakyti) tokia finansiška savižudybe Antadžius darbus, kokius tik teko jam per visą gyvenimą atlikti. Skęstantieji bankrote biznieriiai, norėdami išsigelbėti arba šiaip iš įtūžimo, dažniausiai, stengiasi įsitverti už svetimųjų skverną su kišenėmis.“⁷⁹

A. Olšausko gyvenimo istorija buvo neatsiejama nuo verslo sumanymų, kuriuos įgyvendindamas jis tapo ne tik amerikietiškosios svajonės pavyzdžiu tarp lietuvių, bet ir vienas pirmųjų atskleidė ryškias lietuvių verslininko Amerikoje portreto spalvas. Būdamas darbštus, taupus, sąžiningas, empatiškas, dažnai savo paties gyvenimo laimę nustumdamas į antrą planą, A. Olšauskas parodė nepaprastą dėmesį ir suteikė pagalbą vietos bendruomenei, rėmė ją, buvo pavyzdys finansinės veiklos srityje. Tokia jo pionieriška laikysena verslo srityje dažną vietos lietuvių padaršindavo užsiimti verslu Bridžporte.

⁷⁹ *Ibid.*, 16.

Išvados

1. Pirmabangiems pasitraukus iš Rusijos imperijos, kurioje buvo jaučiamas ekonominis ir socialinis atsilikimas, į Ameriką, atsivėrė galimybės imtis verslo, prekybos ir kitų ekonominių veiklų. XIX a. pab. – XX a. pr. verslo veiklas pavyko sukurti bent 4 tūkstančiams atvykėlių iš Vilniaus, Kauno ir Suvalkų gubernijų, nė vienam iš jų neturėjus verslo patirties etnografinėje Lietuvoje. Dažniausiai jie įgyvendindavo savo verslo sumanymus Pensilvanijos, Ilinojaus, Niujorko valstijose, kuriose buvo susitelkusios didžiausios lietuvių kolonijos. Ten buvo laikomi saliučiai, įvairios parduotuvės, bankai, taupymo ir paskolų bendrovės, siūlomos aptarnavimo paslaugos. Nors beveik pusė šių išėivių, būsimų verslininkų, buvo nemokyti, neįgiję jokio išsilavinimo, vis dėlto pasižymėjo organizavimo gabumais, buvo savarankiški, ambicingi, išradingi, gebėjo pasiūlyti vietos bendruomenei reikalingą produktą arba verslo sumanymą. Kita vertus, jie nebuvo užsidarę siaurame lietuvių kolonijos gyvenime, daugelis iš šių verslininkų mokėjo anglų kalbą, turėjo gerų vadybos srities gebėjimų.

2. Lietuvių verslininkai JAV, kaip ir kiti vietos lietuviai, buvo organizuoti, aktyviai dalyvavo visuomeniniame, draugijų gyvenime. Padėjo steigti bažnyčių parapijas, aukojo pinigų kultūros reikalams, savišalpai, labdarai, draugijų gyvenimui, rėmė etnografinėje Lietuvoje likusius tėvynainius. Tokį visuomeniškumą jie atsivežė ne tik iš Rusijos imperijos, bet ir išsiugdė gyvendami amerikietiškoje aplinkoje, kurioje gyvavo aukojimo tradicija. Vis dėlto didžiausią įtaką tam turėjo religinis auklėjimas.

3. Antanas Olšauskas buvo vienas stambiausių lietuvių verslininkų, lengvosios pramonės pradininkas ir vieno pirmųjų bankų Čikagoje steigėjas. Jis pasižymėjo savarankiškumu, buvo puikiai organizuotas, darbštus, nebijojo rizikuoti, drąsiai investavo, skolinosi pinigų, tačiau neturėjo finansų srities išsilavinimo, ir tai pakišo koją gyvenimo pabaigoje – verslininkas prarado susikrautus turtus. Kita vertus, A. Olšauskas tapo Bridžporto lietuvių kolonijos ekonominio centro kūrėju: pastatė banką, drabužių, automobilių, knygų parduotuvių, įrengė pastatų kitiems biurams ir finansavo „Mildos“ teatro statybas. Padėjo vietos lietuviams ne tik pasistatyti namus, bet ir parėmė pradedančiuosius verslininkus. Jis turėjo tiek ankstyvajam, tiek moderniajam kapitalizmui būdingų verslininko bruožų. Be to, A. Olšauskas užsiėmė kultūrine veikla, rėmė lietuvių tautinį judėjimą, tačiau asmeniniame gyvenime dažnai pasirinkdavo verslą, o ne dvasinius dalykus.

Literatūra

- Aleksandravičius, Egidijus, *Karklo diegas. Lietuvių pasaulio istorija*. Vilnius: Versus aureus, 2013.
- Aleksandravičius, Egidijus, Juozienienė, Vesta ir Kvietkus, Arvydas. *Verslo amžius 1918–2018: lietuvių kapitalizmas, valdžia ir verslininkai*. Kaunas: VŠĮ Leidybos idėjų centras, 2019.
- Ambrozevičius, Aleksas, *Čikagos lietuvių istorija*. Čikaga: Naujienos, 1967.
- Bairašauskaitė, Tamara, Medišauskienė, Zita ir Miknys, Rimantas, *Lietuvos istorija*, 8 t., 1 d.: *Devynioliktas amžius: visuomenė ir valdžia*. Vilnius: Baltos lankos, 2011.
- Eidintas, Alfonsas, *Lietuvių kolumbai*. Vilnius: Mintis, 1993.

- Gineitis, Kazys, *Amerika ir Amerikos lietuviai*. Kaunas: „Varpo“ spaustuvė, 1925.
- Gregg, Samuel, *Katalikybė ir laisvė*. Vilnius: VŠĮ „Aštuntoji diena“, 2018.
- Jurgėla, Petras, *Antanas Olšauskas ir Lietuva*. Sodus, Michigan: J. J. Bachunas, 1933.
- Kasparavičius, Gediminas, „Verslininkai iš Lietuvos Tobolsko gubernijoje XIX a. antroje pusėje – XX a. pradžioje“, *Oikos. Lietuvių migracijos ir diasporos studijos* 2 (26, 2018).
- Kučas, Antanas, *Amerikos lietuvių istorija*. Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1972.
- Lietuvių enciklopedija*, XXI t. Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1960.
- Liulevičius, Vincentas, *Amerikos lietuvių ekonominė veikla*. Chicago: Pedagoginis lituanistikos institutas, 1980.
- Michelsonas, Stasys, *Lietuvių išėmija Amerikoje*. South Boston: Keleivis, 1961.
- Miliukas, Antanas, *Pirmieji Amerikos lietuvių profesionalai ir kronika*. Filadelfija: Žvaigždė, 1929.
- Račkauskas-Vairas, Karolis, *Amerika, arba rinkinys įvairių faktų*. New York: „Tėvynės“ spaustuvė, 1915.
- Raguotis, Bronius, „Amerikos lietuviškos spaustuvės ir spaustuvinkai (1874–1919)“, *Žurnalistikos tyrimai* 9 (2015).
- Sirvydas, Vytautas, *Vincas Ambrazevičius. Vincent W. Ambrose (75 metų sukakčiai). Autobiografija*. Sodus, Michigan: J. J. Bachunas, 1942.
- Sombart, Werner, *The Jews and Modern Capitalism*. Kitchener: Batoche Books, 2001.
- Susivienijimo Lietuvių Amerikoje auksinis albumas 1886–1936*. Niujorkas, 1936.
- Truska, Liudas, „Lietuvos nežemdirbinės buržuazijos skaičius, tautinė sudėtis ir išsimokslinimas prieš I pasaulinį karą“, *Lietuvos TSR mokslo akademijos darbai. Serija (A)* 1 (50, 1975).

Gediminas KASPARAVIČIUS

LITHUANIAN BUSINESSMEN IN THE UNITED STATES AT THE TURN OF THE 20TH CENTURY

Summary. This paper reviews businessmen from the first wave of emigration who after coming from ethnographic Lithuania to the United States started a business and actively participated in Lithuanian-American public affairs and charitable endeavors. What distinguished Lithuanian business people as a social group? How did their activities differ from those of other local business people? What were the economic activities that Lithuanian businessmen were mostly engaged in? Besides providing answers to these questions the paper also reviews the biography of one of the most prominent Lithuanian businessmen in Chicago, Antanas Olšauskas.

Keywords: Lithuanian businessmen in the U. S., Antanas Olšauskas, business history, emigration history.

Gauta 2019 08 23

Priimta 2019 09 28

Daiva DAPKUTĖ
Vytauto Didžiojo universitetas

Laisvė įpareigoja: asmens ir kartos pasirinkimas

Santrauka. Antrasis pasaulinis karas ir sovietų okupacija pakeitė daugelio Lietuvos gyventojų likimus. Jie neretai būdavo priversti čia ir dabar apsispręsti – pasirinkti priespaudą arba laisvę, kovą arba nuolankumą ir prisitaikymą, Rytus arba Vakarus. Šiame straipsnyje per vieno žmogaus – Jurgio Valiulio-Karolio Drungos (1919–1987) – gyvenimo istorijos fragmentus bandoma atskleisti to meto nepriklausomos Lietuvos jaunosios kartos likimus. Straipsnyje stabtelėta ties keliais J. Valiulio gyvenimo etapais ir pasirinkimais: laisvės principu ir jungimusi į pagrindžio veiklą, idėjiniu vystymusi ir liberalizmo idėjų paieška bei ryšiais su bendraminčiais ir kovos draugais.

Raktažodžiai: Jurgis Valiulis, Karolis Drunga, Antrasis pasaulinis karas, antinacinis pagrindis, rezistencija, išėivija, liberalizmas.

Antrasis pasaulinis karas ir 1940 m. sovietų okupacija pakeitė nepriklausomos Lietuvos gyventojų likimus. Istorijos įvykiai ir lemties pojūtis, būtinybė pasirinkti ne tai, ką moki ar mėgsti, ką studijavai ir dirbai, o tai, kas būtina, skatino imtis veiklos, kuriai daugelis žmonių galbūt niekada nebūtų pasiryžę gyvendami nepriklausomoje Lietuvoje – paimti į rankas ginklus arba įsijungti į pagrindžio veiklą. Į pagrindžio antinacinę ir antisovietinę veiklą tuo metu įsitraukė įvairaus amžiaus, išsilavinimo, profesijų žmonių: rašytojų, visuomenininkų, studentų, menininkų, profesorių. Karo pabaigoje artėjant frontui ir grįžtant sovietų okupacijos siaubui, ne vienam Lietuvos gyventojui kilo klausimas, kaip elgtis toliau – trauktis, bėgti ar likti savo žemėje. „Žmogus buvo pastatytas prieš būtinybę per kelias valandas padaryti visą jo gyvenimą užangažuojantį sprendimą, pasirinkti Rytus ar Vakarus, priespaudą ar laisvę“¹, rašė Algirdas Julius Greimas. Nuspręsti buvo sudėtinga, priartėjęs frontas nepalikdavo laiko ilgesniems apmąstymams ir dvejonėms.

¹ Greimas, Algirdas Julius, „Nerami sąžinė“, in Greimas, Algirdas Julius, *Iš arti ir iš toli: literatūra, kultūra, grožis*. Vilnius: Vaga, 1991, 314.

Šiame straipsnyje per vieno žmogaus – buvusio antinacinės ir antisovietinės rezistencijos dalyvio, išeivijos visuomenės ir politikos veikėjo Jurgio Valiulio-Karloio Drungos (1919–1987) – gyvenimo istorijos fragmentus bandoma atskleisti to meto nepriklausomos Lietuvos jaunosios kartos likimus.

Jurgio Valiulio-Karloio Drungos gyvenimo istorija verta nuotykinio romano siužeto, tačiau iki šiol nėra sulaukusi platesnio tyrinėtojų dėmesio. Jo pavardę galima aptikti įvairiuose pokario metų rezistencijos, liberaliosios srovės politinės veiklos istorijos pasakojimuose². Pasak jį pažinojusių, J. Valiulis buvo kuklus žmogus, nesigyrė savo atliktais darbais ir žygiais, nemėgo apie save kalbėti ir nenorėjo, kad kiti apie jį kalbėtų. Išeivijos spaudoje galima rasti tik keletą straipsnių, skirtų J. Valiuliui, parašytų jo artimų draugų³.

Šiame straipsnyje stabtelima ties keliais J. Valiulio gyvenimo etapais ir pasirinkimais: laisvės principu ir jungimusi į pagrindžią veiklą, idėjiniu vystymusi, liberalizmo idėjų paieška bei ryšiais su bendraminčiais ir kovos draugais. Pagrindiniu šaltiniu tapo J. Valiulio atsiminimų ištraukos⁴, jo rašyti tekstai, publikuoti išeivijos leidiniuose, VDU Lietuvių išeivijos instituto archyve saugomi J. Valiulio dokumentai (F. 5), laišakai bendražygiams Henrikui Žemeliui (F. 10) ir Broniui Railai (F. 19), negausūs draugų ir bendražygių prisiminimai.

Laisvės kovos principas

Jurgis Valiulis gimė 1919 m. kovo 19 d. Sankt Peterburge (tuometiniame Petrograde) Prano Valiulio ir Salmės Laeewa-Valiulienės šeimoje. Šeimai grįžus į nepriklausomą Lietuvą, Kaune 1935 m. baigė Jėzuitų gimnaziją, vėliau studijavo chemiją Vytauto Didžiojo universitete, o, 1941 m. baigęs Vilniaus universitetą, 1941–1944 m. dirbo Vytauto Didžiojo universiteto Chemijos katedros asistentu. Nežinia, kaip būtų susiklostę jo ir daugelio Lietuvos žmonių likimai, jei ne Antrasis pasaulinis karas, okupacija ir priverstinis pasitraukimas iš Lietuvos, pakeitęs ne tik jų, bet ir visos kartos gyvenimus. Niekas nesitikėjo, kad 1940 m. viskas staiga pasikeis: bus prarasta nepriklausomybė, o prasidėjusi okupacija truks taip ilgai ir taip neatpažįstamai pakeis Lietuvos ir visos visuomenės veidą. Permainos užklupo visuomenę nepasiruošusią, ypač sukrėsti buvo jaunesniosios kartos žmonės. Tuo metu dar

² *Laisvės besiekiant. Lietuvos laisvės kovotojų sąjungos įnašas į antinacinę rezistenciją*. Čikaga: LLKS, 1983; *Lietuvos laisvės kovotojų sąjunga 1940–2000 m.*, sud. J. Grušys. Kaunas: [Judex], 2001; Mockūnas, Liūtas, *Pavargęs herojus. Jonas Deksnys trijų žvalgybų tarnyboje*. Vilnius: Baltos lankos, 1997; Dapkutė, Daiva, *Lietuvių išeivijos liberaliosios srovės genezė: organizaciniai-politiniai aspektai 1945 m. – šeštojo dešimtmečio pabaiga*. Vilnius: Vaga, 2002; Juodis, Darius, *Štapus ir anapus kordono. Sovietų saugumo veikla prieš lietuvių išeiviją 1945–1991 m.* Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2016.

³ Žemelis, Henrikas, „Mirė rezistencijos pirmūnas Karolis Drunga (Jurgis Valiulis)“, *Akiračiai* 7 (1987), 14; Greimas, Algirdas Julius, „Kad Jurgis nemirtų“, *Akiračiai* 7 (1987), 14; Trumpa, Vincas, „Penkeri metai po Karolio Drungos mirties“, *Akiračiai* 10 (1992), 16.

⁴ Gyvendamas JAV, 1982 m. J. Valiulis surašė savo prisiminimus apie pagrindžią veiklą. Karolio Drungos rankraštis apie 1944 m. suėmimą, kalinimą Vokietijoje, grįžimą iš Berlyno Lietuvon ir pabėgimą į Vakarų, Vytauto Didžiojo universiteto Lietuvių išeivijos institutas (toliau – VDU LII), f. 5, ap. 1-1, b. 12158-15. Vėliau prisiminimai buvo publikuoti: „Ištrauka iš Karolio Drungos – J. J. Valiulio 1944–1945 m. atsiminimų“, *Laisvės kovų archyvas* 18 (1996), 224–240.

studentas, Jurgis Valiulis vėliau rašė: „...ne visi, bet daug kas 1940 metais pasijutome lyg gatvėje pamesti vaikai. Sugriuvo visi saugūs atrode pylimai, už kurių mes nerūpestingai žaidėme gyvenimą. Nebeliko nieko, kas už mus pagalvotų ir pasakytų, kad tai ten ir taip reikia daryti. Liko tik klausimas – kodėl ir kaip? Atsakymą gi turėjome patys susirasti.“⁵

Būtent jaunoji karta – moksleiviai, studentai, gimnazistai, jaunesnieji karininkai vieni pirmųjų ėmė organizuotis kovoti prieš Lietuvą užgriuvusią nelaimę. Nepriklausomybės metais jaunajai kartai įdiegtas tautinio atgimimo epochoje kilęs patriotizmas, nepriklausomos valstybės ir laisvo žmogaus vertės pajauta, neretai ir religija⁶ daugelį motyvavo, ugdė rezistencinį aktyvumą ir nulėmė pasirinkimą tarp kovos ir prisitaikymo. Kaune Vytauto Didžiojo universiteto studentai buvo vieni pirmųjų, pradėję organizuoti pogrindžio veiklą: 1940 m. rudenį ėmė organizuotis katalikai studentai, o gruodžio 26 d. įsikūrė Lietuvos laisvės kovotojų sąjunga (LLKS), subūrusi liberaliau nusiteikusių jaunimą⁷. Tarp šios organizacijos steigėjų bei iniciatorių⁸ rasime ir J. Valiulį. Sovietų okupaciją pakeitė vokiškoji, antisovietinė rezistencija – antinacinis pogrindis. LLKS veikla plėtėsi, LLKS narių pasipriešinimo tinklas plėtėsi ne tik Kaune, bet ir kitose Lietuvos vietose: Vilniuje, Šiauliuose, Panevėžyje, Radviliškyje ir kt.⁹ Pogrindžio rezistencinė veikla grūdino, jaunimas, buvęs studentai brendo LLKS gretose, o pogrindyje užsimezgę ryšiai su bendraminčiais išliko visam gyvenimui.

Vokiečių okupacijos metais LLKS jau buvo virtusi nemaža (3 000–5 000 narių vienijusia¹⁰), viena veikliausių ir rezultatyviausių pogrindžio organizacijų. Buvo išvystyta tokio- mis sąlygomis gana plati politinė, informacinė-propagandinė veikla: pogrindyje buvo leidžiami informaciniai biuletiniai, nuo 1942 m. – dar ir laikraštis „Laisvės kovotojas“ (leistas 10 000 egzempliorių tiražu ir platintas visoje Lietuvoje); 1943–1944 m. dėl LLKS nario Algirdo Vokietaičio kelionių per Baltijos jūrą per Švedijoje dirbusius lietuvių diplomatus buvo užmegzti ryšiai su Vakarais ir skleidžiama informacija apie padėtį okupuotoje Lietuvoje; buvo užmegzti ryšiai su antivokiškais pogrindžiais Latvijoje ir Estijoje; laisvės kovotojų pastangomis pradėjo veikti pogrindžio radijo stotis (girdima Kaune ir Švedijoje), buvo užmegztas šifruotas radijo telegramų ryšys su Švedija¹¹. Apie LLKS vadovybę yra išlikę nedaug informacijos¹². Viena pagrindinių figūrų, aplink kurią tuo metu sukosi pogrindžio veikla, buvo J. Valiulis – LLKS generalinis sekretorius, spaudos ir informacijos bei ryšių su

⁵ Drunga, Karolis, „Idėja ir veikla lietuvių laisvės kovoje“, *Metmenys* 2 (1960), 144–145.

⁶ *Ibid.*, 145.

⁷ LLKS steigėjai ir nariai buvo 21–24 metų amžiaus žmonės, Vilniaus ir Kauno universitetų jaunesniojo mokslo personalo nariai ir studentai. „Jaunimas 1941 metų sukilime. Pokalbis su Karoliu Drunga“, *Pasaulio lietuvis* 6–7 (1981), 9.

⁸ Tarp LLKS steigėjų dažniausiai minimi Margeris Jesaitis, broliai Pikčilingiai, Vytautas Linartas, Aleksandras Viršila, Jagminas, Pūkas ir kiti.

⁹ Karolio Drungos rašytas Lietuvos laisvės kovotojų sąjungos istorijos juodraštis, VDU LII, f. 5, ap. 1-1, b. 12144-1, l. 27.

¹⁰ Dapkutė, *Lietuvių išeivijos liberaliosios srovės genezė*, 40; Mockūnas, *Pavargęs herojus. Jonas Deksnys trijų žvalgybų tarnyboje*, 77–78.

¹¹ „Laisvės kovotojų žingsniai“, *Proskyna* 3 (21, 1992), 183–185.

¹² Mockūnas, *Pavargęs herojus. Jonas Deksnys trijų žvalgybų tarnyboje*, 86.

užsieniu skyrių vadovas, „Laisvės kovotojo“ redaktorius, per jį ėjo pagrindiniai kontaktai tarp vietos ir užsienio ryšininkų.

Vokiečių gestapui LLKS buvo „ypatingu krislu akyse“¹³, buvo metamos stiprios pajėgos Laisvės kovotojų sąjungos centrui susekti. 1943 m. vasarą gestapui pavyko aptikti ir likviduoti pirmąją slaptą LLKS spaustuvę, vėliau gestapas bandė imtis klastos ir išleido falsifikuotą 1944 m. vasario–kovo „Laisvės kovotojo“ numerį, bet LLKS veiklai tai nedaug tepakenkė, organizacija sėkmingai veikė toliau, pagrindžio spaudos leidyba nenutrūko. Daug skaudžiau pagrindžio veiklą palietė 1944 m. pavasarį prasidėję LLKS ir kitų pagrindžio organizacijų¹⁴ narių areštai: buvo suimta per dvidešimt Lietuvos laisvės kovotojų sąjungos narių, tarp jų J. Valiulis, Juozas Rudokas, Jonas Mildažis ir kiti laisvės kovotojai, užėmę organizacijoje svarbiausias pozicijas. Organizacijai buvo suduotas didžiulis smūgis, suardyta beveik visa LLKS veikla. 1944 m. balandžio 30-osios rytą suimto J. Valiulio laukė vokiečių gestapo tardymai ir kelionės po Insterburgo (Įsručio), Olštyno (*Allenstein*), Soldau, Torno (Torunės), Gožuvo (vok. *Landsberg an der Warthe*), Tėgelio kalėjimus. Gestapo tardymų, kalėjimų sąlygų ir žiemos šalčių J. Valiulio sveikata neatlaikė – iš Noiburgo (*Neuburg*) kalėjimo jį išvežė jau sergantį sunkiu plaučių uždegimu. Kalinius pervežant į Bairoito (*Bayreuth*) kalėjimą, dėl itin sunkios būklės J. Valiulis buvo paliktas Tėgelyje, vėliau pervežtas į *Plötzensee* kalėjimą Berlyne, kuriame jam pavyko išgyventi ir sulaukti karo pabaigos.

Baigiantis karui sąjungininkams išvadavus kalinius iš vokiečių kalėjimų ir koncentracijos stovyklų, dalis lietuvių, atsidūrusių britų ar amerikiečių okupacijos zonose, liko Vakaruose. J. Valiuliui nepasisėkė – jo kalėjimą 1945 m. balandžio 25 d. užėmė ir kalinius išlaisvino Raudonosios armijos kariai. Patekusiems į sovietų okupacijos zoną buvo sudėtingiau, vienintelis kelias buvo grįžti į Lietuvą. Niekas išlaisvintais kaliniais nesirūpino. Iš kalėjimo išėjęs leisygis J. Valiulis kartu su Stasiu Kosta, vos pavilkdami kojas, po savaitės pasiekė buvusių kalinių, belaisvių ir pabėgėlių centrą Bernau, o dėl pablogėjusios sveikatos pateko į armijos karo ligoninę, kuri netrukus buvo perkelta į Lenkiją. Sveikatai pagerėjus, iš Lenkijos keliaudamas prekiniais traukiniais per Varšuvą ir Minską, J. Valiulis 1945 m. liepos 2 d. pagaliau laimingai pasiekė Vilnių¹⁵. Sužinojęs, kad motina vis dar gyvena Kaune, Jurgis ten grįžo ir iš karto užmezgė ryšius su šiame mieste likusiais pagrindžio bičiuliais.

Pavykus atlaikyti gestapo tardymus ir vokiečių kalėjimus, ligą ir ilgą kelionę atgal į Lietuvą, vos sugrįžusio namo jo laukė naujas išbandymas. Nuėjęs užsiregistruoti į milicijos nuovadą, gavo leidimą gyventi Kaune, galiojantį tik 6 mėnesius, tačiau jau kitą rytą (liepos 19 d.) buvo suimtas sovietų saugumo. Penkias dienas pats MGB Kauno skyriaus viršininkas pulkininkas Voroncovas tardė J. Valiulį ir klausinėjo apie antinacinę pagrindį bei jame dalyvavusius žmones. Paleistas J. Valiulis galėjo grįžti į ankstesnę tarnybą – dirbti

¹³ Karolio Drungos rašytas Lietuvos laisvės kovotojų sąjungos istorijos juodraštis, VDU LII, f. 5, ap. 1-1, b. 12144-1, l. 15.

¹⁴ Mockūnas, *Pavargęs herojus. Jonas Deksnys trijų žvalgybų tarnyboje*, 94–95.

¹⁵ Plačiau apie J. Valiulio suėmimą, kalinimą Vokietijoje ir grįžimą į Lietuvą žr.: „Ištrauka iš Karolio Drungos – J. J. Valiulio 1944–1945 m. atsiminimų“, 224–240.

Kauno technologijos universiteto Technologijos fakulteto Organinės chemijos katedroje¹⁶. Tiesa, greitai paaiškėjo, kad paleidimas simbolinis: J. Valiulis buvo ne kartą kviečiamas į saugumą, tardomas ir klausinėjamas apie universitete dirbančius kolegas, bandomas užverbuoti ir priversti pereiti į kitą barikadų pusę – tapti agentu, išdaviku, pasmerkiančiu savo buvusius bendražygius, universiteto kolegas¹⁷. Buvo aišku, kad šis žaidimas ir bandymas mulkinti saugumą ilgai netruks, reikėjo kažko imtis. J. Valiulio žodžiais, jis buvo priverstas pasirinkti: „gyventi gerai kaip kiaulė ar mirti sovietinės šiaurės kasyklose ar miškuose“¹⁸. Jis pasirinko trečią kelią. Pagal likusių laisvės kovotojų planą J. Valiulis turėjo išeiti pas partizanus į Dzūkijos miškus, bet gyvenimas staiga pasisuko nenumatyta linkme. 1945 m. lapkritį iš Vakarų Vokietijos į Lietuvą su slapta misija užmegzti ryšius su partizaninės kovos ir pogrindžio dalyviais atvyko buvęs pogrindžio LLKS nariai Klemensas Brunius ir Jonas Deksnys. K. Brunius liko su šeima Lietuvoje, o vietoje jo į Vakarus su J. Deksniumi išvyko J. Valiulis¹⁹. Naktį iš lapkričio 30 d. į gruodžio 1 d. Sovietų Sąjungos ir Lenkijos sieną jis kirto su svetimais dokumentais Karolio Drungos pavarde (šį vardą ir pavardę J. Valiulis nešiojo iki pat mirties). Tiesa, tuomet jis išvyko trumpam, neplanuodamas ilgesniam laikui likti Vakaruose. Pagal laisvės kovotojų planus jis turėjo užmegzti kontaktus su į Vakarus pasitraukusiais laisvės kovotojais, bandyti surasti užsienyje pagalbos Lietuvos pogrindžiui ir vienas arba su kuriuo nors draugu grįžti pas partizanus į Lietuvą. Tačiau gyvenimas ir vėl pasisuko neplanuota linkme – gestapo kalėjimuose sugadinta sveikata neatlaikė naujų išbandymų. 1946 m. pabaigoje atsinaujinusi liga ir gydytojų nustatyta diagnozė – TBC – nulėmė, kad planų grįžti į Lietuvą ir tiesiogiai dalyvauti partizaninėje kovoje teko atsisakyti. Laukė ilga kova su liga ir šešios operacijos Vokietijos ir Šveicarijos ligoninėse. „Iš viso sanatorijoje ir ligoninėse praleidau beveik ištisus 7 metus. Be dešiniojo plaučio viršūnės, dar 5-ių ankstyvesniųjų operacijų metu netekau 1-o ir 2-o šonkaulio dešinėje ir dar 3–5 colių gabalų likusiuose 6-iuose šonkauliuose“²⁰, vėliau atvirai rašė J. Valiulis. Žinant, kad jam teko atlaikyti 6 sudėtingas plaučių operacijas, daugybę laiko praleisti ligoninėse, galima tik stebėtis jo užsispyrimu ir dvasine stiprybe – bet kuris kitas tikriausiai ramiai būtų užsidaręs namuose ir rūpinęsis savo sveikata, bet ne J. Valiulis. Jo pasirinkimas buvo aiškus, priimtas dar pogrindžio metais, – laisvės kova. Kovotojas jo laikėsi visą gyvenimą. Nepavykus įgyvendinti planų ir sugrįžti į Lietuvą, jis ieškojo kitų būdų toliau dalyvauti Lietuvos laisvės kovose, jungėsi į išeivijos kultūrinį, politinį, organizacinį darbą. Nepaisydamas sveikatos būklės, J. Valiulis visą laiką stengėsi išlaikyti kontaktus su draugais ir

¹⁶ „Apie sėklą krauju laistomą. Pasikalbėjimas apie rezistenciją Lietuvoje“, *Dirva*, 1965 gegužės 19, 3.

¹⁷ Lietuvos ypatingajame archyve yra išlikę J. Valiulio parodymai apie antinacinės rezistencijos veiklą. 1945 m. NKGB ataskaitoje nurodoma, kad J. Valiuliui buvo duotas „Popovo“ slapyvardis ir užduotis išsiskverbti į Kauno profesūros ratą. J. Valiulis išpėjo profesorių Antaną Purėną, kad jam saugumo įsakyta jį sekti, vėliau pabėgo iš Kauno ir taip sugriovė visus saugumo planus. Vėliau KGB planavo sukompromituoti JAV gyvenantį J. Valiulį (K. Drungą). Plačiau žr.: Mockūnas, *Pavargęs herojus. Jonas Deksnys trijų žvalgybų tarnyboje*, 126; Juodis, *Šiapus ir anapus kordono*, 100.

¹⁸ Karolio Drungos rankraštis apie 1944 m. suėmimą, kalinimą Vokietijoje, grįžimą iš Berlyno Lietuvon ir pabėgimą į Vakarus, VDU LII, f. 5, ap. 1-1, b. 12158-15, l. 19.

¹⁹ Plačiau apie kelionę žr.: Mockūnas, *Pavargęs herojus. Jonas Deksnys trijų žvalgybų tarnyboje*, 130–134.

²⁰ Karolio Drungos rankraštis apie 1944 m. suėmimą, kalinimą Vokietijoje, grįžimą iš Berlyno Lietuvon ir pabėgimą į Vakarus, VDU LII, f. 5, ap. 1-1, b. 12158-15, l. 23.

jų politinė veikla, nuolat buvo svarbiausių politinių įvykių sukuryje: nuo 1946 m. – LLKS atstovas VLIK'e ir vienas iš liberaliojo sparno lyderių Vakaruose, Laisvės kovotojų sąjungos, vėliau Bendrojo demokratinio pasipriešinimo sąjūdžio Užsienio delegatūros narys²¹ ir ryšininkas Vokietijoje, Lietuvių rezistencinės santarvės²² narys, „Minties“ ir „Santarvės“ žurnalų bendradarbis, 1956–1959 m. – Vokietijos lietuvių bendruomenės valdybos narys ir pirmininkas. Bėgant metams ir blėstant viltims greitai išvaduoti Lietuvą, teko imtis kitokios veiklos ir persikelti į JAV. Persikėlęs su šeima²³ gyventi į Čikagą, K. Drunga dirbo polimerų pramonės srityje, o laisvu laiku aktyviai įsitraukė į lietuvių bendruomenės gyvenimą. Jo pavardę galima aptikti visuose svarbiausiuose to meto liberaliosios srovės veiklos taškuose: svarstant ryšių su Lietuva galimybę, steigiant ir leidžiant „Akiračius“, „Metmenis“, remiant jaunosios kartos „Santaros-Šviesos“ darbus. Jis taip pat įsijungė į JAV lietuvių bendruomenės veiklą, buvo Čikagos apygardos valdybos pirmininkas. Ilgai užtruktų vien išvardyti jo darbus. Beje, nėra taip, kad organizacijoje tik būtų įrašyta jo pavardė. Išsivijoje, kurioje apie didžiulius uždavinius ir veiklą neretai būdavo daugiau šnekama, nei daroma, K. Drunga išsiskyrė logiškais ir praktiniais sprendimais – daugelį darbų imdavosi daryti pats. „Sąmoningai, prasmingai gyvenančio žmogaus pavidalas išryškėja tik žodžio ir veiksmo jungtyje“²⁴, kalbėjo jis ir pabrėžė, kad šio principo išmoko rezistencinėje pagrindžio veikloje. Tiesa, K. Drunga nesiverždavo į pirmąsias eiles ar vadovaujamuosius postus, dažniau buvo lyg pilkasis kardinolas – nematomas ir negirdimas viešumoje, tačiau atlikdavęs „kertinių vaidmenį“²⁵ organizacijoje. Net kai pradėjo silpnėti sveikata, jį pažinojusieji negalėjo atsistebėti šio žmogaus optimizmu ir valios stiprybe, o šis, kalbėdamasis su draugais, ne kartą apgailestavo, kad norėtų labiau įsijungti į lietuvišką veiklą, bet ne visada leidžia sveikata²⁶. J. Valiulis, rodos, visą gyvenimą nuogaštavo dėl to, kad tuomet, 1947 m., negalėjo, kaip buvo žadėjęs, sugrįžti į Lietuvą ir dalyvauti pagrindžio veikloje. „Nors teko ir daug prisikentėti ir dabartinis mano sveikatos stovis yra anų laikų ligų išdava, vis dažnai pagalvoju, kad štai gyvenu su savo miela šeima, skaitau, rašau kad ir šį laišką, džiaugiuosi saule ir mėnuliu, turiu daug žmonių, kuriuos mėgstu. Ir todėl ne kartą esu pamąstęs, kur gi aš būčiau, jei ne ta TBC...?“²⁷, rašė K. Drunga 1982 m. savo atsiminimuose.

²¹ Antrosios J. Deksnio kelionės į Lietuvą metu 1946 m. Lietuvoje pagrindyje buvo įkurtas Bendrojo demokratinio pasipriešinimo sąjūdis (BDPS) ir Vyriausiasis Lietuvos atstatymo komitetas (VLAK). Grįždamas į Vakarų, J. Deksnys vedėsi įgaliojimus įkurti VLAK ir BDPS Užsienio delegatūras. 1947 m. Vokietijoje J. Deksnio įkurta BDPS Užsienio delegatūra veikė iki 1949 m. ir buvo skirta slaptai politinei rezistencinei veiklai, ryšiams su pagrindžiu Lietuvoje ir užsienio žvalgybomis palaikyti.

²² Lietuvių rezistencinė santarvė (LRS) – 1950 m. Londone įkurta liberaliojo sparno politinė, kultūrinė organizacija, kurios vienas pagrindinių tikslų buvo telkti paramą lietuvių rezistencinei veiklai. LRS veiklos centrai buvo Didžiojoje Britanijoje ir JAV, organizacija taip pat turėjo skyrių kituose kraštuose. 1951–1958 m. LRS Londone leido žurnalą „Santarvė“. Organizacija itin aktyviai veikė XX a. 7 dešimtmetyje, 1964 m. įsijungė į Vyriausiąją Lietuvos išlaisvinimo komitetą (VLIK), bet veiklos nenutraukė.

²³ Gyvendamas Vokietijoje, J. Valiulis susipažino su Birute Sirutyte, vedė, 1948 m. jiems gimė sūnus Mykolas.

²⁴ Drunga, „Idėja ir veikla lietuvių laisvės kovoje“, 146.

²⁵ Dapkutė, Daiva ir Kuizinienė, Dalia, *Laisvas žodis laisvame pasaulyje: atviro žodžio mėnraštis „Akiračiai“ 1968–2005 m.* Vilnius: Versus aureus, 2010, 51.

²⁶ Žemelis, „Mirė rezistencijos pirmūnas Karolis Drunga (Jurgis Valiulis)“, 14.

²⁷ Karolio Drungos rankraštis apie 1944 m. suėmimą, kalinimą Vokietijoje, grįžimą iš Berlyno Lietuvon ir pabėgimą į Vakarų, VDU LII, f. 5, ap. 1-1, b. 12158-15, l. 23.

Jaunosios kartos ideologinės paieškos

Į pagrindžio veiklą Lietuvoje besijungiančiai jaunajai kartai pati „rezistencijos“ sąvoka neretai turėjo platesnę reikšmę – ne tiek tiesioginį įsijungimą į ginkluotą kovą, kiek kiekvieno individo laikyseną gyvenimo ir mirties akivaizdoje, moralinį pasirinkimą ir apsisprendimą esamoje situacijoje, aktyvų pasisakymą prieš pasenusias ar primestas vertybes ir už tam tikrą, paties apsisprendimo akto implikuotą vertybių sistemą²⁸. „Tas prarastos laisvės troškimas ir kova dėl jos tuo pat laiku gimdė valią ir ilgesį, okupaciją pašalinus, naujais teisingesniais ir geresniais pagrindais atstatyti ir perorganizuoti savo tėvynių politines ir socialines santvarkas“²⁹, rašė J. Valiulis.

Tiesa, jaunesni laisvės kovotojai turėjo mažai laiko kokiems nors intelektualiniams svarstymams ar vizijoms apie būsimą Lietuvos valstybę ir visuomenės ateitį kurti, pagrindinės jėgos buvo skiriamos pagrindžio rezistencinei veiklai. Vis dėlto šito nepakako. Priešindamas tironijai, žmogus negali apsiriboti vien jos neigimu, o, sukildamas prieš priešpaudą, drauge pasisako už tam tikras vertybes, dėl kurių yra pasiruošęs kovoti ir aukoti savo gyvybę.

Kaip vėliau rašė J. Valiulis, ne vienam jaunystės „rožinius sapnus“ nutraukusi pirmoji sovietų okupacija 1940 m. užtiko dalį jaunosios kartos ideologiškai nepasiruošusius ir neišprususius³⁰. Studijuodamas universitete, jis pats priklausė korporacijai „Neo-Lithuania“, bet per visus studijų metus jam neteko tarp, pvz., neolituonų, ateitininkų ar socialistų pamatyti rimtos atviros diskusijos, „kuri socialinės atsakomybės vardu stengtųsi pažinti kitų pasaulėžiūrą ir savąją išstatyti išbandymui“³¹, išskyrus konkurencinę kovą tarp studentų organizacijų ar idėjines kovas, dažnai virtusias abipusiais įžeidinėjimais: „<...> nors privatiškai ir nedraudžiama, tačiau oficialiai pasaulėžiūrinė diskusija ir jos pasėkoje intelektualinis auklėjimasis buvo išbrauktas iš eilės akademinų organizacijų pagrindo“³². Mažai pažįstamas ir nepatrauklus tuo metu atrodė ir liberalizmas, nes, anot J. Valiulio, tai, kas apie liberalizmą buvo pasakojama universiteto Teisių ir ekonomikos fakulteto katedrose, buvo labiau retrospektyvi XIX a. liberalizmo apraiškų populiarizacija, t. y. būdavo supažindinama su ta liberalizmo epocha, kurios klaidingos ūkinių ir socialinių sampratų išvados labiau atstumdavo negu patraukdavo³³. Ne visiems, bet nemažai daliai jaunimo šie ideologiniai dalykai pasidarė aktualūs tuomet, kai įsiveržusi okupacinė kariuomenė nutraukė nepriklausomo ir nerūpestingo gyvenimo idilę. Instinktyviai nekenčiamam ir prievarta sovietų brukamam komunizmui atremti, greta ginkluotos kovos, reikėjo pasitelkti į pagalbą ir ideologiją, tad pradėta ieškoti ginklų sociologijos srityje bei tarp socialinių ir politinės ekonomijos teorijų.

²⁸ Greimas, Algirdas Julius, „Rezistencijos sąvoka“, *Santarvė* 2 (7, 1953), 1.

²⁹ Karolio Drungos rašytas Lietuvos laisvės kovotojų sąjungos istorijos juodraštis, VDU LII, f. 5, ap. 1-1, b. 12144-1, l. 17.

³⁰ Drunga, „Idėja ir veikla lietuvių laisvės kovoje“, 142.

³¹ *Ibid.*, 143.

³² *Ibid.*

³³ Drunga, Karolis, „Bendrasis liberalizmo vardiklis“, in *Lietuviškasis liberalizmas*, red. V. Kavolis. Chicago: „Santaros-Šviesos“ federacija, 1959, 203.

„Iki to laiko mes, daugumas inžinieriai, chemikai, medikai ir panašiai, buvome analfabetai sociologinio išsilavinimo prasme. Priverstinės marksizmo-leninizmo paskaitos ir egzaminas, be kurio nebuvo galima gauti diplomo, supažindino mus su atitinkama medžiaga ir metodu, kuriuo mes tikrai pasinaudojom ieškodami galimai platesnės idėjos rezistencijoje prieš komunizmą, kovoje dėl Lietuvos laisvės. Neužteko mums kovoti su komunizmu vien neigimu, bet ieškojome ir tai, kas mums atrodė galėsią būti geresnis dalykas negu jėga peršamas komunizmas, ar net geriau už tai, ką komunizmas Lietuvoje sunaikino.“³⁴

Anot J. Valiulio, pirmasis mokytojas buvo marksizmas, užkrautas jaunimui pirmaisiais okupacijos metais, paskatinęs ne vieną jų domėtis, skaityti, ieškoti atramos tarp kitų ideologijų:

„Atitinkamos literatūros alkis taip išaugo, kad dažnai išleisdavome visą mėnesinį uždarbį knygų antikvariatuose. Ir su tų šaltinių bei tarpusavio diskusijų pagalba akmenukas po akmenuko susinešiojome sau pastatą, kurį vėliau briliantiškuose Riopkės, Euckeno, Erhardo, Madariagos ir kitų formulavimuose atpažinome – šių dienų liberalizmą.“³⁵

Ne vienam J. Valiulio kartos jaunuoliui šis idėjinis-ideologinis pažinimas ėjo ranka rankon su rezistencine veikla: vienas antrą veikė, vienas antrą brandino. Tokios paieškos ir Gilesnis liberalizmo principų suvokimas Lietuvos laisvės kovotojų sąjungos narių aplinkoje kilo dar pirmosios bolševikinės okupacijos metu: patriotinė pareiga kovoti prieš okupantus neišvengiamai vertė apsispręsti ir pasaulį paskandinusių ideologijų atžvilgiu, skatino intensyviai ieškoti to, kas pagrįstų, pateisintų ir įprasmintų savąją poziciją kovoje dėl Lietuvos laisvės³⁶. Greta kovos už laisvę ir rezistencinės veiklos ieškota „kažko daugiau“:

„<...> remdamasis patyrimu randu drąsos pasakyti, kad anuo metu kova dėl tėvynės laisvės, nors tada ir dabar – aukščiausias mūsų tikslas, mums tikrai nebuvo dar viskas. Kaip tik Lietuvą nusiaubusių ir tebesiaubiančių ideologijų akivaizdoje jautėme būtinybę, be laisvės kovos obalsio, priešpastatyti okupantui ir savąją laisvojo gyvenimo sampratą.“³⁷

Kova dėl laisvės jauniems laisvės kovotojams tapo neatsiejama nuo kovos prieš okupaciją atnešusią ideologiją:

„<...> ideologiją gi galima nurungti tik koncepciniais ginklais, lygiai kaip ir militarišką okupaciją – tik fizine jėga. Ir antrasis pasaulinis karas, skirtingai nuo pirmojo, parodė, kad vieni ginklai nuo kitų neatskiriami“³⁸.

Žinoma, įsijungę į pogrindžio veiklą, jaunieji laisvės kovotojai neturėjo laiko svarstyti apie Lietuvos ateitį ar išsamiau nagrinėti liberalizmo principus. Dauguma LLKS narių buvo jauni vyrai, tikslųjų mokslų atstovai, tarp kurių nebuvo filosofų, ir idėjos, dėl kurių jie kovojo,

³⁴ Drunga, „Idėja ir veikla lietuvių laisvės kovoje“, 146.

³⁵ *Ibid.*

³⁶ Drunga, „Bendrasis liberalizmo vardiklis“, 203.

³⁷ *Ibid.*, 204.

³⁸ *Ibid.*

tuo metu nebuvo iki galo sukonkretintos. Pasak Liūto Mockūno, iš laisvės kovotojų gal tik B. Konkulevičius galėjo būti skaitęs Benedetto'ą Croce'ą ar Johną Stuardą Millį, davusį jiems tam tikrą liberalinį impulsą³⁹. Vis dėlto rezistencijos metais prasidėjęs idėjinis brendimas, idėjinės paieškos tęsėsi ir vėliau, ne vienam buvusiam laisvės kovotojui atsidūrus Vakaruose. Taip buvęs neolitanas J. Valiulis laipsniškai tapo „užkietėjusiu liberalu“ ir demokratu.

1959 m. Čikagoje pasirodžiusiame leidinyje „Lietuviškasis liberalizmas“⁴⁰, greta kitų autorių minčių, rasime ir K. Drungos straipsnį, kuriame atskleista jo „liberalizmo“ sąvoka. Jam liberalizmas nėra susijęs su viena kuria nors apibrėžta pasaulėžiūra, moralinės vertybės, kuriomis jis remiasi, taip pat nėra nulemtos kokios nors konkrečios pasaulėžiūros. Pasak K. Drungos, liberalizmas neturi nei Romos, nei Maskvos⁴¹, o tokios diskusijos ir bandymas įsprausti liberalizmą į tam tikrus rėmus parodo tik elementarų liberalizmo nesupratimą. Liberalizmas jam pirmiausia reiškė nuolatinę ieškojimą, sąžinės laisvės ir tolerancijos sampratą, tikėjimą nelygstama asmens verte ir bet kokios religinės, politinės ar tautinės diskriminacijos atsisakymą. Jis rašė:

„Liberalizmas yra visuomeninio sugyvenimo, centrinės asmens rolės jame ir asmens santykiavimo su visuomene bei kitais asmenimis samprata. Liberalizmas yra perdėm žemiškas dalykas, niekad neužsiangažavęs vesti žmogų ar visuomenę į dangų, pragarą ar nebūtį. Liberalizmas yra ieškojimas, taigi dinamiškas aktas formoms ir būdams surasti, kurie nuolat besikeičiančių aplinkybių akivaizdoje leistų žmogui ir žmonėms galimai laimingiau, taikiau ir darniau praleisti šioje ašarų pakalnėje skirtą išbūti laiką.“⁴²

Svarbiausi nekintantys dvasinio liberalizmo etikos dėsniai, kurie buvo svarbūs J. Valiuliui ir kurių jis laikėsi visą gyvenimą, buvo labai paprasti: laisvės postulatas, asmens neliečiamybė, lygybė ir brolybė, t. y. dėsniai ir vertybės, kurie prasideda nuo namų, šeimos, artimųjų, draugų ir eina toliau iki tautos⁴³. Pasak jį artimai pažinojusių draugų, nors patyrė išbandymų, išgyveno okupacijas ir kalėjimus, J. Valiulis nejautė jokios idėjinės, religinės, rasinės ar ideologinės neapykantos⁴⁴. Jo žmonos Birtutės Drungienės liudijimu, nors buvo netikintis, nuolat mėgdavęs sakyti, kad „jeigu nors vienam žmogui šioje žemėje būtų reikalinga bažnyčia, aš jam padėčiau ją statyti“⁴⁵. J. Valiulis buvo įsitikinęs, kad su visais žmonėmis, kad ir kokios tautybės ar pažiūrų jie būtų, galima ir reikia susikalbėti, kad svarbiausias kelias yra ne konfrontacija, o dialogo paieškos ir užmezgimas.

Išėivijoje pasirinkimas idėjinėje srityje buvo daug didesnis, J. Valiulį viliojo ir tautininkai, ir liaudininkai. Neslėpdamas simpatijų ir vieniems, ir kitiems, jis laikėsi pozicijos, kad

³⁹ Mockūnas, *Pavargęs herojus. Jonas Deksnys trijų žvalgybų tarnyboje*, 80–81.

⁴⁰ *Lietuviškasis liberalizmas*, red. V. Kavolis. Chicago: „Santaros-Šviesos“ federacija, 1959.

⁴¹ Tai – reakcija į anuomet Vinco Kazoko romano „Kryžiai“ sukeltą kontroversiją ir 1947–1948 m. išėivijos spaudoje įsiplieskusią diskusiją, kurios įkarštyje buvo mestas šūkis, kad galimi tik du keliai – į Maskvą arba į Romą, o liberalusis kelias vedąs tiesiai į Maskvą. Plačiau apie vykusią diskusiją žr.: Kuizininė, Dalia, *Lietuvių literatūrinis gyvenimas Vakarų Europoje 1945–1950 m.* Vilnius: Versus aureus, 2003, 48–50.

⁴² Drunga, „Bendrasis liberalizmo vardiklis“, 204.

⁴³ *Ibid.*, 208.

⁴⁴ Trumpa, „Penkeri metai po Karolio Drungos mirties“, 16.

⁴⁵ *Ibid.*

priimtinausia jam būtų tokia organizacija, kuri konsoliduotų visas liberaliąsias grupes, o „Kol to nėra, aš esu visiškai patenkintas buvimu tuose rėmuose, kuriuos sau yra pasistačiusi mūsų neoficiali (kol kas) ekipa.“⁴⁶ Iš pagrindžio veiklos metų ir LLKS (bandžiusios bendrai kovai suvienyti įvairioms ideologinėms grupėms priklausančius, įvairių pažiūrų liberaliau nusiteikusius asmenis) patirties atsineštos idėjos gyvavo ir išsivijoje. J. Valiulis ir jo bendražygių aplinkoje ilgus metus buvo viešai propaguojama idėja sukurti „liberalų santarvę“, t. y. platų, įvairiaspalvį liberalų junginį viešajame kultūriname tautos gyvenime kaip atsvarą, kuri išlaikytų pusiausvyrą, lietuvių visuomeniniame-kultūriniame gyvenime ryškiai veikiant liberaliajam ir katalikiškajam (klerikaliniam) sparnams. J. Valiulis nuolat kalbėjo, kad išeitis yra tik stipri, gerai susiorganizavusi liberalioji srovė, ir stengėsi organizuoti išsivijos liberaliojo sparno veiklą, būrė aplink save bendraminčius bei globojo jaunąją kartą. Į jaunąją išsivijos liberaliojo sparno kartą, besiburiančią aplink „Santaros-Šviesos“ federaciją, jis dėjo daug vilčių, tikėdamasis, kad jaunimui labiau pavyks konsoliduoti ir suvienyti įvairias liberaliąsias grupes išsivijoje (pernelyg susiskaldžiusiems vyresniosios kartos rezistentams to nepavyko padaryti).

„Tikri herojai būna tylūs, ir juos dažniausiai supa tyla“⁴⁷

Vinco Trumpos žodžiais, J. Valiulis pasirinko ir visą gyvenimą liko ištikimas trims pagrindiniams principams: laisvės principui, idėjai (rezistencinės veiklos ir dvasinio liberalizmo) ir, žinoma, ištikimybei savo draugams ir bendražygiams⁴⁸.

Lietuvos pogrindyje ir pokario Vokietijoje užsimezgę ryšiai su draugais ir rezistencinės veiklos dalyviais J. Deksniumi, Petru Jurkštu, A. J. Greimu, H. Žemeliu, V. Trumpa, B. Raila ir kt., išliko tvirti visą gyvenimą. Šiuos žmones siejo ne tik bendra rezistencinės kartos patirtis, kova prieš okupantus arba patirti išgyvenimai nacių kalėjimuose, bet ir bendras idėjinis siekis, kuris „yra amžinas ir net po mūsų mirties plazdens kitų žmonių dvasioje“⁴⁹. Šie principai, suvieniję bendrai veiklai, jiems buvo daug svarbesni nei charakterių ar nuomonių skirtumai.

Visą gyvenimą Vakaruose pragyvenęs K. Drungos pavarde, artimiausiems draugams jis visą laiką liko Jurgis⁵⁰. Skaitant archyvuose išlikusius laiškus galima pastebėti, kad J. Valiulis iš išsivijos rezistencinės veiklos dalyvių išsiskyrė praktišku, loginiu mąstymu, nuoširdumu, tiesumu, neretai ir karštu būdu. Laiškuose jis tiesiai šviesiai rašė bendražygiams, ką mano apie vieną ar kitą diskutuotiną dalyką, o išsakęs savo atvirą, kritišką, neretai itin aštrią nuomonę, vėl sėsdavo rašyti kito laiško, kuriame ramiai dėliodavo ir apsvarstydavo rezistencinės veiklos galimybes. Galbūt dėl šio bruožo – atvirumo ir nuoširdumo – jį vertino ir mėgo ne tik artimi draugai, bet ir ideologiniai oponentai.

⁴⁶ Karolio Drungos 1949 03 21 laiškas Henrikui Žemeliui, VDU LII, f. 10, ap. 4, b. 16565-67, l. 4.

⁴⁷ „Algirdo Juliaus Greimo žodis, priimant mokslinio veikalo premiją“, *Draugas*, 1989 birželio 10, 4.

⁴⁸ Trumpa, „Penkeri metai po Karolio Drungos mirties“, 16.

⁴⁹ Jono Deksnio 1946 04 20 laiškas Jurgiui Valiuliui, VDU LII, f. 5, ap. 1-1, b. 12165-1, l. 1.

⁵⁰ Greimas, „Kad Jurgis nemirtų“, 14; Trumpa, „Penkeri metai po Karolio Drungos mirties“, 16.

„Galbūt tie žodžiai užgaus tave, tačiau sakau nebijodamas pakenkti mūsų gilios draugystės ryšiui. Mūsų draugystės stiprybė guli praėityje, kurios jau niekas nepakeis, ir drauge išvalgyti dideli druskos kiekiai yra mus surišę nenutrūkstamais ryšiais, bent iš mano pusės, tačiau sakau tau į akis, kad dalis paskutinio meto tavo veiksmy man labai nepatiko ir aš įžiūrėjau juose stoką kovotojiškos dvasios, politinės išminties ir pasiryžimo tesėti tas visuomenines aspiracijas, kurios buvo mūsų pokalbių kalėjime pagrindine tema.“⁵¹

Taip J. Valiulis rašė 1948 m. J. Deksnui, supykęs po jo susitarimų su VLIK'u Baden Badene⁵², nepagailėdamas savo artimam draugui ir daug aštresnių žodžių. Vis dėlto, nepaisant iškiliusių nesusipratimų ar išsiskyrusių nuomonių, J. Valiulis sugebėdavo dirbti drauge su kitais dėl bendro rezistencijos reikalo, jungdavosi į bendrą veiklą ir remdavo savo draugus visada ir visur.

Pateiksime porą pavyzdžių, bene geriausiai galinčių atskleisti ne tik J. Valiulio, bet ir visos šios rezistencinės kartos poziciją bei požiūrį į svarbiausius dalykus. Lietuvos visuomenei yra gerai žinoma „pavargusio herojaus“ J. Deksnio⁵³ istorija – tragedija žmogaus, kuris trečiosios kelionės į Lietuvą metu buvo sovietų suimtas, užverbuotas ir, sutikęs tarnauti sovietams, tapo išdaviku, t. y. žmogumi, pasidavusiu priešui ir sulaužiusiu visuomenės bei draugų pasitikėjimą. J. Deksnio istorija skaudžiai palietė Vakaruose likusius laisvės kovotojus bei visą išeivijos rezistencinę veiklą. Kaip sureagavo J. Valiulis, sužinojęs apie vieno iš artimiausių rezistencijos draugų išdavystę? „Ačiū dieviui, Jonas gyvas“⁵⁴ – tai buvo pirmoji reakcija sužinojus apie J. Deksnio paskelbtus pareiškimus sovietinėje spaudoje⁵⁵. „Ir tai yra vienintelis komentaras visam reikalui“, rašė jis B. Railai. Tiesa, dar pridėjo: „jei šiandien Jonas gali savo gyvybę išpirkti tauzyjimu sovietams apie užsienyje esančius, tai tegu jam tai eina į sveikatą“⁵⁶.

Lengva nuteisti ar pasmerkti žmogų, esant toli nuo pavojaus, saugiau gyvenant Vakaruose. Apie J. Deksnį ir jo tragediją, anot L. Mockūno, J. Valiulis kalbėdavo mažai⁵⁷, bet visą gyvenimą buvo įsitikinęs, kad J. Deksnys jo neišdavė (bent jau neišdavė nieko daugiau, nei sovietams iki tol buvo žinoma) ir kad buvo daug sunkesnės aplinkybės ir priešiškos

⁵¹ Karolio Drungos 1948 08 05 laiškas Jonui Deksnui, in Mockūnas, *Pavargęs herojus. Jonas Deksnys trijų žvalgybų tarnyboje*, 306–307.

⁵² 1948 m. liepos 9 d. Baden Badene VLIK'as ir Lietuvos pogrindžio atstovai J. Deksnys ir Juozas Lukša pasirašė „Politinės Lietuvos laisvinimo vadovybės vieningumo reikalų susitarimą“. Juo vadovaujantis, Lietuvos laisvinimo akcijai užsienyje atstovavo VLIK'as, kuris esamomis sąlygomis vykdė ir Lietuvos valdžios funkcijas. BDPS Užsienio delegatūrą J. Deksnys pažadėjo uždaryti. Dėl šio susitarimo atšalo J. Deksnio santykiai su BDPS UD dalyvavusiais asmenimis, kurie kaltino jį išdavyste. Plačiau žr.: Dapkutė, *Lietuvių išeivijos liberaliosios srovės genezė*, 76–79; Mockūnas, *Pavargęs herojus. Jonas Deksnys trijų žvalgybų tarnyboje*, 306–310.

⁵³ Jonas Deksnys (1914–1982) – antinacinės rezistencijos dalyvis, Lietuvių aktyvistų fronto ir Lietuvos laisvės kovotojų sąjungos narys, vokiečių suimtas ir kalintas Bairoito (*Bayreuth*) kalėjime. Po karo aktyviai įsijungė į lietuvių politinę rezistencinę veiklą emigracijoje. Remiamas užsienio žvalgybų, J. Deksnys sugebėjo tris kartus kirsti geležinę uždangą, nuvykti į Lietuvą, užmegzti ryšius su Lietuvos pogrindžiu ir grįžti į Vakarų. Paskutinės kelionės metu 1949 m. buvo sovietų suimtas, užverbuotas ir dirbo sovietų saugumui.

⁵⁴ Jurgio Valiulio 1959 03 28 laiškas Broniui Railai, VDU LII, f. 5, ap. 1-2, b. 12160-2, l. 1.

⁵⁵ Deksnys, Jonas, „Kodėl aš nutraukiau su jais santykius“, *Tiesa*, 1960 vasario 20; Deksnys, Jonas, „Iliuzijų sudužimas“, *Švyturys* 9–12 (1962).

⁵⁶ Jurgio Valiulio 1959 03 28 laiškas Broniui Railai, VDU LII, f. 5, ap. 1-2, b. 12160-2, l. 1.

⁵⁷ Mockūnas, *Pavargęs herojus. Jonas Deksnys trijų žvalgybų tarnyboje*, 7–8.

jėgos, nulėmusios šio žmogaus tragediją. J. Valiulis pernelyg gerai žinojo, ką reiškia „pasi-vaikščiojimas britvos ašmenimis“, – tokių kaip J. Deksnys, kurie anuomet būtų ryžęsi ke liauti per geležinę uždangą, nebuvo daug. Rizika buvo didžiulė, sėkmės galimybės menkos. Rodos, dėl to J. Valiulis netgi jautė tam tikrą kaltę ir kalbėjo, kad tą riziką J. Deksnui už- krovė bendražygiai ir draugai, leidę prisiimti svarbiausią ir rizikingiausią darbo dalį – iš- vykti. Dėl šios priežasties jis itin pyko ant Stasio Žakevičiaus-Žymanto ir B. Railos už pas- tarųjų norą išseivijoje viešai afišuoti J. Deksnio vardą.

„<...> būtų (nesakau nemoralu) bet tiesiog muzikiška ir visiškas intelekto stokos įrodymas, jei būtų bandoma iš gilios žmogaus tragedijos, paaukojusio savo gyvenimą ir pasiėmusiam riziką ne tik žūti, bet dar blogiau, durnių akyse susidirbti, „daryti straipsnius“. Man tikrai buvo nemalonu girdėti, kad tu vartoji sąvokas „Edvardas“⁵⁸ kapituliavo“ ir t.t. Pora žmonių man bandė čia Čikagoje tai taip pasakyti, bet paprasčiau juos nevaidinti didvyrių Čikagoje ir nebandyti įrodinėti, jog vieninteliai nekapituliuojantieji, nepabaidomieji atsidūrė Amerikoje. Bet kokias moralines išvadas daryti apie Edvardo laikyseną palikime tiems, kurie yra tėvynėje ir išvaikščioję ten tokius pačius sunkius kelius <...> Vieninteliai teisinga žmogiška laikysena dabartyje yra tylą ir savoje širdyje supratimas, kad tai kas yra ar bus dar su Jono vardu susieta, yra esmėje tik skaudi žmogaus tragedija, į kurią jį įstūmė ne kokie neigiami žmoguje dalykai, bet tik pasiaukojimas rezistenciniams idealams.“⁵⁹

B. Raila, atrodo, tokių argumentų nesuprato, o galbūt jis labiau buvo žurnalistas ir propagandistas nei paprastas žmogus ar draugas. Nepaisant visų J. Valiulio prieštaravimų, 1960 m. gegužę išseivijos spaudoje pasirodė serija straipsnių apie J. Deksnį⁶⁰. Po to J. Valiu- lio ir B. Railos santykiai atvėso, nors ir toliau bendradarbiauta įvairiose veiklose ir spaudos leidiniuose⁶¹.

Kita istorija, kurioje J. Valiulis atliko ne pagrindinį, bet labai svarbų vaidmenį, – vieno žmogaus ir visos kartos pasirinkimo pavyzdys, žurnalisto, „Minties“ laikraščio redaktori- arius H. Žemelio⁶² istorija. 1952 m. S. Žakevičius-Žymantas⁶³ bandė užverbuoti H. Žemelį

⁵⁸ Edvardas – vienas iš J. Deksnio slapyvardžių, vartotų rezistencinėje korespondencijoje.

⁵⁹ Jurgio Valiulio 1959 03 28 laiškas Broniui Railai, VDU LII, f. 5, ap. 1-2, b. 12160-2, l. 1.

⁶⁰ Raila, Bronys, „Requiem laisvės kovotojui“, *Dirva*, 1960 gegužės 11, 5; Raila, Bronys, „Didvyriškumas ir jo sutemos (2)“, *Dirva*, 1960 gegužės 13, 4; Raila, Bronys, „Siaubinga meilės karikatūra (3)“, *Dirva*, 1960 gegužės 18, 5; Raila, Bronys, „Apakintas kai kurių iliuzijų... (4)“, *Dirva*, 1960 gegužės 20, 5; Raila, Bronys, „Kas nutraukė santykius? (5)“, *Dirva*, 1960 gegužės 25, 5; Raila, Bronys, „Vienas „antitarybinis kvailiojimas“ (6)“, *Dirva*, 1960 gegužės 27, 5; Raila, Bronys, *Versmės ir verpetai. Akimirkos kronikos 3*. Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1970.

⁶¹ Dapkutė, *Lietuvių išseivijos liberaliosios srovės genezė*, 116–117.

⁶² Henrikas Žemelis (1913–2000) – žurnalistas, visuomenininkas. Karo metais aktyviai dalyvavo lietuvių antinacinio pogrindžio veikloje, buvo LLKS Kėdainių apskrities vadas, vėliau įstojo į gen. Povilo Plechavičiaus organizuojamą Vietinę rinktinę. 1944 m. vokiečių gestapo suimtas, kalinamas Salaspilio, Dancigo (dabar Gdanskas) koncentracijos stovyklose. Po karo, gyvendamas Vokietijoje, redagavo laikraštį „Mintis“. 1949 m. persikėlė gyventi į JAV, aktyviai dalyvavo JAV Lietuvių bendruomenės veikloje, buvo „Margučio“ radijo bendradarbis, vienas iš mėnraščio „Akiračiai“ steigėjų ir redaktorių.

⁶³ Stasys Žakevičius-Žymantas (1908–1973) – Lietuvos teisininkas, visuomenininkas, žurnalistas. Vienas iš 1941 m. birželio sukilimo vadų, Lietuvos laikinosios vyriausybės įgaliotinis Vilniuje. 1940–1944 m. dalyvavo lietuvių pasipriešinimo sąjūdyje, Lietuvių aktyvinto fronto (LAF) narys. 1944 m. pasitraukė į Vokietiją. 1944–1945 m. Vyriausiojo Lietuvos išlaisvinimo komiteto (VLIK) narys, Pabaltijo universiteto Hamberge profesorius. Aktyviai įsijungė į išseivijos liberaliojo sparno politinę veiklą, dalyvavo Bendrojo demokratinio pasipriešinimo sąjūdžio

vykti su slapta rezistencine misija į Lietuvą. Tuo metu dar nežinota apie J. Deksnio išdavystę ir tai, kad visi kontaktai su ginkluotu pogrindžiu Lietuvoje jau yra kontroliuojami sovietų saugumo, tad toliau buvo mezgami ryšiai su pogrindžiu, verbuojami ir, padedant užsienio žvalgyboms, į Lietuvą siunčiami žmonės. Dėl viso organizuojamo reikalo slaptumo S. Žymantas leido H. Žemeliui pasitarti tik su vienu žmogumi – artimu bičiuliu J. Valiuliu. Šis susirašinėjimas buvo konfidencialus, laiškų su prierašu „Perskaičius sunaikinti“ neturėjo išvysti kitų žmonių akys, bet H. Žemelis juos išsaugojo.⁶⁴

H. Žemelis kreipėsi į J. Valiulį patarimo, kad galėtų lengviau apsispręsti – vykti į kraštą ar ne. Jis buvo pasiryžęs ir, be abejonės, tinkamas tokiam žygiui (dalyvavęs antinacinės rezistencijos veikloje, perėjęs gestapo tardymus ir Salaspilio koncentracijos stovyklą), vis dėlto suabejojo dėl savo stiprybės: kas bus, jei jį sulaukys, jei jis pasirodys pernelyg silpnas, kad nepalūžtų, neišduotų, nepadarytų daugiau žalos nei naudos bendram darbui?

J. Valiulio atsakymas – tikras pogrindžio rezistencinės veiklos dalyvio, sovietų ir vokiečių gestapo tardymus bei kalėjimus atlaikiusio žmogaus nuoširdumo, draugiškumo ir žmogiškumo pavyzdys. „<...> duodamas bet kokią patarimą aš turiu drauge būti ištikimu ir savo sąžinei, ir, pirmiausia, pasistengti įsijausti į Tave“⁶⁵, rašė jis H. Žemeliui. Žinodamas visos akcijos svarbą ir šio žygio reikalingumą, J. Valiulis liko ištikimas savo principams – neagitavo nei už, nei prieš ir paliko laisvę apsispręsti pačiam H. Žemeliui. Drauge jis išsakė paramą bet kokio apsisprendimo atveju:

„Buvau, esu ir liksiu tavo draugu visuomet ir man visiškai nesvarbu (kaip žmogui) kaip tu apsispręsi. Priešingai. Aš tau visuomet suteiksiu moralinę paramą ir užnugarį, jei tu kartais manytum, kad tavo eventualus atsisakymas galėtų tave statyti nepatogion situacijon.“⁶⁶

Bijoti, anot J. Valiulio, nėra nusikaltimas, o nejausti baimės – tik prigimties, o ne proto ar inteligencijos reikalas. Jis rašė, kad jam nesvarbu, dėl kokių priežasčių ir ką nuspręs bičiulis, – „mano akyse tavo vertinimas nepasikeis, nes visų savo draugų ir savo paties asmenyje aš pirmiausia matau tik žmogų“⁶⁷.

J. Valiulis labai gerai suvokė tokios akcijos riziką: bet koks žygis per geležinę uždangą (nepaisant pasirengimo ir sėkmės bei pavojaus tikimybių protingų skaičiavimų) yra tik loterija, kurioje „bilietai ištraukiami ne pagal tikimybės dydį“. Be pompastikos ir iliuzijų jis rašė ir apie galimus pavojus bei likimą pakliuvus į sovietų rankas – tai yra baisiausia, kas galėtų atsitikti:

„Nei už tavo, nei už savo, nei už kieno kito „kietumą“ pakliuvus į NKVD rankas aš neduodu nei cento <...> mūsų priešas sulamdė ir kardinolus, kurių „karalystė ne šioje žemėje“, <...> aš

Užsienio delegatūros (BDPS UD), Lietuvių rezistencinės santarvės (LRS) veikloje. 1957–1959 m. – „Amerikos balso“ darbuotojas Miunchene. Vėliau pasitraukė iš aktyvios politinės veiklos. 1959 m. persikėlęs gyventi į JAV, aktyviai bendradarbiavo lietuviškoje spaudoje.

⁶⁴ Praėjus daugiau nei penkiems dešimtmečiams, L. Mockūnas publikavo S. Žymanto, H. Žemelio ir K. Drungos laiškų ištraukas „Akiračiuose“. „Istorija iš šaltojo karo laikų“, *Akiračiai* 10 (2004), 4–6.

⁶⁵ Jurgio Valiulio 1952 06 03 laiškas Henrikui Žemeliui, VDU LII, f. 5, ap. 1-2, b. 12159-1, l. 1.

⁶⁶ *Ibid.*, 2.

⁶⁷ *Ibid.*

neturiu jokių iliuzijų ir esu pasiryžęs iš anksto pareikšti, kad mūsų priešas sulamdytų kiekvieną iš mūsų.⁶⁸

H. Žemelis anuomet nusprendė nevykti į Lietuvą, o, prabėgus porai metų, 1956 m. paaiškėjo, kad sovietų saugumas jau keletą metų vedžiojo už nosies ne tik S. Žymantą ir lietuvius, bet ir visą slaptąją britų žvalgybą⁶⁹. H. Žemelio žygis būtų buvęs iš karto pasmerktas žlugti. Galima būtų teigti, kad J. Valiulis nujautė tokį galimą posūkį, bet iš tiesų nei jis, nei kiti rezistencijos dalyviai, nei amerikiečių ir britų žvalgybos nežinojo ir nesuprato visų sovietų saugumo rezgamų pinklių. Laisvas žmogaus apsisprendimas ir savo kelio pasirinkimas jam buvo toks pats svarbus kaip ir rezistencinės kovos bei įsipareigojimo savo krašto nepriklausomybei principas. Nepaisant H. Žemelio atsisakymo vykti į Lietuvą su rezistencijos misija, jie išliko artimi draugai, vėliau ilgus metus bendradarbiavo leisdami mėnraštį „Akiračiai“.

Vietoje išvadų

A. J. Greimas, 1989 m. gavęs JAV Lietuvių bendruomenės premiją, paprašė prie šio pagerbimo prijungti savo artimo draugo ir rezistencijos bendražygio J. Valiulio vardą. A. J. Greimas kalbėjo, kad J. Valiulio-K. Drungos gyvenimas, „ištiesai išeitas vieninteliai galimu Lietuvos keliu“, jam buvo minties ir moralės įsiliejimo į rezistencinę veiklą pavyzdys⁷⁰. Kaip mylėti savo kraštą? Kaip jam padėti? Kaip savo kraštui grąžinti skolą? Šie klausimai, anot A. J. Greimo, nėra nei labai lengvi, nei labai aiškūs. J. Valiulio ir daugelio kitų panašaus likimo nepriklausomos Lietuvos jaunosios kartos atstovų istorijos liudija apie moralinį pasirinkimą ir apsisprendimą sudėtingoje situacijoje, įsipareigojimą savo kraštui ir laisvės idėjai. Susidūrę su daugybe karo ir sovietų bei vokiečių okupacijų išbandymų ir vėlesniais gyvenimo iššūkiais, jie dažnai galėjo atsiremti į nepriklausomoje Lietuvoje, šeimose, mokyklose ir visuomenėje padėtus vertybių ir įgūdžių pamatus, turėjusius įtakos šios kartos apsisprendimams ir tolesniam gyvenimui. Dalyvavimas pagrindžio rezistencinėje kovoje ne vienam jų buvo lyg pasirengimas tolesniam gyvenimui, o, nesant galimybės tiesiogiai dalyvauti Lietuvoje vykstančiame pasipriešinime, ieškota kitų būdų įsilieti į Lietuvos laisvės kovas, jungtasi į išeivijos kultūrinę ir politinę veiklą. Priversta pasitraukti iš Lietuvos, ši nepriklausomos Lietuvos karta išsinešė moralinės pareigos tautai ir skolos savajam kraštui jausmus. Laisvė įpareigoja: daugelis šios kartos žmonių, vienais ar kitais būdais pokariu atsidūrę Vakaruose, jautėsi morališkai įsipareigoję kelti okupuotos Lietuvos klausimą Vakaruose, kovoti už nepriklausomybės idėjos išlaikymą ir tautiškumo išsaugojimą emigracijoje.

⁶⁸ *Ibid.*

⁶⁹ Mockūnas, *Pavargęs herojus. Jonas Deksnys trijų žvalgybų tarnyboje*, 485.

⁷⁰ „Algirdo Juliaus Greimo žodis, priimant mokslinio veikalo premiją“, 4.

Literatūra

- „Algirdo Juliaus Greimo žodis, priimant mokslinio veikalą premiją“, *Draugas*, 1989 birželio 10, 4.
- „Apie sėklą krauju laistomą. Pasikalbėjimas apie rezistenciją Lietuvoje“, *Dirva*, 1965 gegužės 19, 3.
- „Istorija iš šaltojo karo laikų“, *Akiračiai* 10 (2004), 4–6.
- „Ištrauka iš Karolio Drungos – J. J. Valiulio 1944–1945 m. atsiminimų“, *Laisvės kovų archyvas* 18 (1996), 224–240.
- „Jaunimas 1941 metų sukilime. Pokalbis su Karoliu Drunga“, *Pasaulio lietuvis* 6–7 (1981), 9–13.
- „Laisvės kovotojų žingsniai“, *Proskyna*, 3 (21, 1992), 181–192, 4 (22, 1992), 202–216.
- Dapkutė, Daiva, *Lietuvių išeivijos liberaliosios srovės genėzė: organizaciniai-politiniai aspektai 1945 m. – šeštojo dešimtmečio pabaiga*. Vilnius: Vaga, 2002.
- Dapkutė, Daiva ir Kuizininė, Dalia, *Laisvas žodis laisvame pasaulyje: atviro žodžio mėnraštis „Akiračiai“ 1968–2005 m.* Vilnius: Versus aureus, 2010.
- Drunga, Karolis, „Bendrasis liberalizmo vardiklis“, in *Lietuviškasis liberalizmas*, red. V. Kavolis. Chicago: „Santaros-Šviesos“ federacija, 1959, 202–211.
- Drunga, Karolis, „Idėja ir veikla lietuvių laisvės kovoje“, *Metmenys* 2 (1960), 141–147.
- Greimas, Algirdas Julius, „Kad Jurgis nemirtų“, *Akiračiai* 7 (1987), 14.
- Greimas, Algirdas Julius, „Nerami sąžinė“, in Greimas, Algirdas Julius, *Iš arti ir iš toli: literatūra, kultūra, grožis*. Vilnius: Vaga, 1991.
- Greimas, Algirdas Julius, „Rezistencijos sąvoka“, *Santarvė* 2 (7, 1953), 1–2.
- Juodis, Darius, *Šiapus ir anapus kordono. Sovietų saugumo veikla prieš lietuvių išeiviją 1945–1991 m.* Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2016.
- Kuizininė, Dalia, *Lietuvių literatūrinis gyvenimas Vakarų Europoje 1945–1950 m.* Vilnius: Versus aureus, 2003.
- Laisvės besiekiant. Lietuvos laisvės kovotojų sąjungos įnašas į antinacinę rezistenciją*. Čikaga: LLKS, 1983.
- Lietuviškasis liberalizmas*, red. V. Kavolis. Chicago: „Santaros-Šviesos“ federacija, 1959.
- Lietuvos laisvės kovotojų sąjunga 1940–2000 m.*, sud. J. Grušys. Kaunas: [Judex], 2001.
- Mockūnas, Liūtas, *Pavargės herojus. Jonas Deksnys trijų žvalgybų tarnyboje*. Vilnius: Baltos lankos, 1997.
- Raila, Bronys, „Apakintas kai kurių iliuzijų... (4)“, *Dirva*, 1960 gegužės 20, 5.
- Raila, Bronys, „Didvyriškumas ir jo sutemos (2)“, *Dirva*, 1960 gegužės 13, 4.
- Raila, Bronys, „Kas nutraukė santykius? (5)“, *Dirva*, 1960 gegužės 25, 5.
- Raila, Bronys, „Requiem laisvės kovotojui“, *Dirva*, 1960 gegužės 11, 5.
- Raila, Bronys, „Siaubinga meilės karikatūra (3)“, *Dirva*, 1960 gegužės 18, 5.
- Raila, Bronys, „Vienas „antitarybinis kvailiojimas“ (6)“, *Dirva*, 1960 gegužės 27, 5.
- Raila, Bronys, *Versmės ir verpetai. Akimirksnių kronikos* 3. Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1970.
- Trumpa, Vincas, „Penkeri metai po Karolio Drungos mirties“, *Akiračiai* 10 (1992), 16.
- Žemelis, Henrikas, „Mirė rezistencijos pirmūnas Karolis Drunga (Jurgis Valiulis)“, *Akiračiai* 7 (1987), 14.

Daiva DAPKUTĖ

FREEDOM'S COMMITMENT: THE CHOICE OF AN INDIVIDUAL AND A GENERATION

Summary. World War II and the 1940 Soviet occupation changed the destinies of most of Lithuania's inhabitants. They were confronted with the necessity of reaching, often within the span of several hours, a decision that would transform their entire subsequent lives. They had to choose between tyranny or freedom, resistance or submission, East or West. This article aims to reveal, through fragments of the life history of Jurgis Valiulis-Karolis Drunga (1919–1987), the alternatives facing a whole generation of young Lithuanians, including the option of freedom, of joining the underground resistance, of acting on the principles of liberty and of liberalism, of the personal development of ideas, and of fostering ties with intellectual soulmates and collaborators in a common struggle. The main sources for this study are the fragmentary recollections of J. Valiulis, his written texts published in the diaspora press, his documents and letters to confederates (Henrikas Žemelis, Bronys Raila) as well as the recollections of his former friends kept in the archives of the VMU Lithuanian Emigration Institute.

Keywords: Jurgis Valiulis, Karolis Drunga, World War II, the anti-Nazi underground, resistance, diaspora, liberalism.

Gauta 2019 10 15

Priimta 2019 11 20

Juozas SKIRIUS

Vytauto Didžiojo universiteto Švietimo akademija

Amerikos lietuvių tarybos Los Andželo skyriaus veikla 1969–1977 metų laikotarpiu

Santrauka. Amerikos lietuvių tarybos (ALT) Los Andželo skyrius veikė nuo 1942 m. Jis jungė beveik pusę Los Andželo lietuvių organizacijų. Ypač veiklus laikotarpis buvo nuo 1969 m., kai suaktyvėjo JAV lietuvių bendruomenė (LB), siekdama perimti į savo rankas Lietuvos laisvinimą ir visas JAV lietuvių organizacijas. ALT išliko savarankiška ir toliau aktyviai veikė politikos ir propagandos srityse bei kėlė Lietuvos, Latvijos ir Estijos okupacijos klausimą. Tam reikalui ji išnaudojo kasmet minimą Vasario 16-ąją, kartu su latviais ir estais – 1941 m. birželio trėmimus, o su kitomis tautomis, kurių tėvynes valdė komunistai, – Pavergtų tautų savaitę. ALT į renginius, kuriuos papuošdavo tautine atributika ir kuriuose vedavo kultūrinę programą, kviesdavo žinomus visuomenėje žmones, Los Andželo miesto valdžios atstovus, mieste reziduojančius užsienio šalių konsulus. Tuo pasinaudojant buvo bandoma skleisti informaciją JAV visuomenei per anglišką spaudą, radiją ir televiziją. Būdavo parengiamos ir priimamos rezolucijos, kuriomis reikalauta laikytis Baltijos šalių okupacijos nepripažinimo, siunčiamos JAV valdžios aukščiausiesiems atstovams, senatoriams ir kongresmenams (sulaukdavo dalies jų pritarimo). Aktyviausiai reiškėsi du ALT Los Andželo skyriaus vadovai – Vytautas Čekanauskas ir Antanas Skirius. Tuo laikotarpiu išsiviją aktyvino įvykiai, susiję su Romu Kalanta, Simu Kudirka, Pranu ir Algirdu Brazinskais.

Raktažodžiai: Kalifornija, ALT Los Andželo skyrius, JAV LB Los Andželo apygarda, latviai, estai, Vasario 16-oji, Vytautas Čekanauskas, Antanas Skirius, Pavergtų tautų savaitė, Birželio trėmimai.

Per Lietuvos okupaciją 1940–1990 m. lietuvių tautos siekius susigrąžinti nepriklausomybę nuosekliai rėmė ir dėl jos kovojo pasaulio, ypač JAV, lietuvių, išsivijios patriotinės organizacijos. Ryškiausiai buvo matoma *Amerikos lietuvių tarybos* (toliau – ALT), *Vyriausiojo Lietuvos išlaisvinimo komiteto* (toliau – VLIK), *Pasaulio lietuvių bendruomenės*, *JAV lietuvių bendruomenės* (toliau – JAV LB) ir daugelio kitų organizacijų veikla¹. Šių pagrindinių

¹ Skirius, Juozas, *JAV lietuvių darbai Lietuvai 1918–2018 metais*. Vilnius: Savas takas, 2018, 165–239.

organizacijų padalinuose-skyriuose buvo telkiami išeiviai, įsikūrę valstijose, miestuose, administraciniuose rajonuose, t. y. atskirose lietuvių bendruomenėse.

Norint geriau suprasti tų didžiųjų organizacijų gyvybingumą ir veiklos mastą, būtina analizuoti jų skyrių veiklą, ryšius su organizacijų centrais, pastebėti paramą, ypač piniginę (skyriai buvo pagrindiniai finansiniai donoriai), savo vadovybei ir pan. Tenka apgailestauti, kad mūsų Lietuvos istorikų, besidarbuojančių išeivijos istorijos baruose, pajėgos nėra didelės ir galimybės nušviesti tam tikrų lietuvių organizacijų padalinių istorijas kol kas ribotos. Reikia tikėtis, kad tai pateks į būsimų istorikų akiratį ir tyrimų pagausės.

Pateikta tema – tai pirmasis bandymas išsamiau apžvelgti ALT Los Andželo skyriaus veiklą nurodytu laikotarpiu. Temos pasirinkimą nulėmė tai, kad teko apsilankyti ir atidžiau pastudijuoti ALT skyriaus Los Andžele archyvą, kurį išsaugojo Santa Monikos (Kalifornijoje) lietuvių veikėjas, sėkmingai užsiimantis verslu, Albinas Markevičius². Puikiai sukomplektuota archyvinė medžiaga (dokumentai chronologiškai susegti į bylas) atskleidė ALT padalinio JAV vakarų pakrantėje aktyvią veiklą, kuria užsiėmė patriotiškai nusiteikę žmonės, negailėję jai jėgų ir laiko. Suprantama, politinė veikla ir aštresni klausimai buvo derinami su ALT'os vadovybe organizacijos centrinėje būstinėje. Tačiau į „savarankiškos“ veiklos sritį įėjo tautinių reikalų propagavimas tarp amerikiečių ir santykiai su kitomis lietuvių grupėmis. Visa tai drauge duoda galimybę atidžiau pažvelgti į pagrindinės organizacijos – ALT'os, įsikūrusios Čikagoje, veiklą ir pajusti jos rezultatus.

Minėtas laikotarpis pasirinktas neatsitiktinai, nes tą dešimtmetį smarkiai keitėsi svarbiausios JAV lietuvių organizacijos: vadovavimas laipsniškai perėjo iš *grynorių* į *dipukų* rankas. Tuo metu išeiviją aktyvino įvykiai, susiję su Romu Kalanta, Simu Kudirka, Pranu ir Algirdu Brazinskais. Be to, 7–8 dešimtmečiais kūrėsi daug naujų lietuvių politinių organizacijų, kuriose dominavo pokario lietuviai išeiviai. 1977 m. iš ALT Los Andželo skyriaus vadovybės pasitraukė aktyviausias veikėjas V. Čekanauskas (perėjo į diplomatinį darbą).

Be minėto ALT Los Andželo skyriaus archyvo dokumentų, rengiant publikaciją buvo plačiai panaudota ir JAV lietuvių spauda: „Draugas“, „Darbininkas“, „Dirva“, „Naujienos“, „Lietuviai Amerikos Vakaruose“. Spauldoje surasti straipsniai, taip pat įvairaus pobūdžio informacija svariai papildė analizę faktine medžiaga, įvykių interpretacijomis ir redakcijų nuomone. Tai leido pajusti ALT Los Andželo skyriaus vietą Kalifornijos lietuvių visuomenėje. Vien Los Andžele ir jo apylinkėse buvo įsikūrę daugiau kaip 10 tūkstančių lietuvių³.

Viename 1977 m. dokumente rašoma:

„Amerikos Lietuvių Taryba – tai tipiška organizacija, kurios rėmuose telpa beveik visi lietuviški organizuoti vienetai, pradedant nuo ideologiniai skirtingų politinių srovių iki bendraminčių šalpos sambūrių. Jos skyriai veikia beveik kiekvienoje lietuviškoje kolonijoje, ir per eilę metų yra atlikę daug prasmingų darbų, ar tai garsindami lietuvių vardą, ar skelbdami kenčiančios lietuvių tautos nelaimę ir vargus sovietinėje vergijoje.“⁴

² Plukas, Vytautas, „Albinas Markevičius: sėkmės keliu“, *Lietuvių dienos*, 1985 balandis, nr. 4, 4–9; Klusas, Mindaugas, „Anapus upės degantis dangus“, žiūrėta 2019 kovo 15, <https://www.lzinios.lt/zmones/anapus-upes-degantis-dangus/211244>.

³ Fay, Sharon E., „Strong Ties Unite Area's Lithuanians“, *Los Angeles Times*, 1969, 7 February, 5.

⁴ 1977 07 14 parengtas tekstas apie ALT Los Andželo skyriaus veiklą (įteiktas Ilonai Bužėnaitė referuoti Europos Lietuvių Studijų Savaitėje Londone, Anglijoje rugp. 3–6, 1977, Albino Markevičiaus archyvas, b. (Los Andželo ALT informacija 1977/1978 m.), l. n.

Vienas iš ALT'os padalinių nuo 1942 m. veikė ir Kalifornijos valstijoje, Los Andželo mieste. Pirmąją skyriaus valdybą sudarė pirmininkas Kazimieras Lukšys, sekretorė Bronė Starkienė, išdininkas Juozas Mileris ir Jonas Uždavinys. Vėliau valdybai pirmininkavo Julius Juodelė, Balys Čiurlionis, Jonas Motiejūnas, Stasys Paltus, Antanas Skirius, Vytautas Čekanauskas, Antanas Mažeika, Feliksas Masaitis ir kt.⁵ Valdybos, kaip ir kitų skyrių, veikla daugiausia apsiribojo vietos aplinka ir, kaip rašoma minėtame dokumente, „tik retkarčiais išeina į visos JAV plotmę. Tam keblumų sudaro atskirų valstijų konstitucijos ar pačių gubernatorių asmeniškai nusistatymai, liečia oficialų bendravimą su mažumų žmonėmis, ypatingai mums rūpimais politiniais klausimais“⁶. ALT'os padalinio Los Andžele veikla buvo gana plati ir turininga, ryškėjo kelios svarbesnės jos kryptys ir, suprantama, galiausiai turėjo politinį-propagandinį (arba agitacijos skleidimo) rezultatą.

Lietuvos nepriklausomybės šventės propagavimas

Los Andžele jau nuo seno Vasario 16-osios dienos proga prie miesto Rotušės iškilmingai iškildavo Lietuvos trispalvė, grojant JAV ir Lietuvos himnus. Miesto meras ir taryba išleisdavo atitinkamą rezoliuciją, kuria ta diena būdavo paskelbiama *Lietuvių diena* (angl. *Lithuanian Day*). Sveikinimo žodį dažnai pasakydavo miesto vadovas. Jam dėkodavo ir žodį tardavo Lietuvos garbės generalinis konsulas Julius J. Bielskis. Po iškilmių visi dalyviai būdavo pakviečiami į Rotušę, mero įstaiga vaišindavo kava ir pyragaičiais⁷. Spaudoje jau buvo pažymėta, kad už 1972 m. iškilmes lietuviams reikėjo sumokėti miestui 76 dolerius. Lietuviai svarstė: „Ar šis naujas reikalavimas yra tik miesto finansų komisijos narių nepalankumo pavergtoms tautoms ženklas ar gal jis turi gilesnį pagrindą“⁸.

Tradicškai Los Andželo lietuviai švėsdavo dvi dienas: pirmąją dieną – vėliavos pakėlimas ir renginiai amerikiečiams. Į vėliavos pakėlimo ceremoniją visuomet būdavo organizuotai atvežami parapijos lituanistinės mokyklos vaikai, papuošti tautiniais drabužiais, pakviečiama skautų ir ateitininkų atstovų. Po šios ceremonijos ALT'os Los Andželo skyriaus vadovybė aplankydavo Nepriklausomybės Akto signataro prof. Mykolo Biržiškos (1882–1962) kapą, padėdavo ant jo gėlių. Ta proga būdavo kreipiamasi į vietos spaudą, radiją ir televiziją ir siunčiamas visiems atitinkamas pareiškimas bei medžiagos apie Lietuvą siekiant pasigarsinti tarp amerikiečių. Vis dėlto prasimušti į žiniasklaidą nebuvo lengva. Pavyzdžiui, 1976 m. ALT Los Andželo skyriaus vadovybė kreipėsi į 28 laikraščių redakcijas, 11 radijo stočių ir 7 televizijas. Tokiomis pastangomis viena radijo stotis dvi dienas vedė pokalbius su ALT skyriaus vicepirmininku A. Skiriumi, o 7 laikraščiai tuo metu

⁵ *Lietuvių Šv. Kazimiero parapijos Auksinė sukaktis (1941–1991)*, redagavo ir tekstą parašė Ignas Medziukas. Los Angeles, California: b. m., 53.

⁶ 1977 07 14 parengtas tekstas apie ALT Los Andželo skyriaus veiklą (įteiktas Ilonai Bužėnaitė referuoti Europos Lietuvių Studijų Savaitėje Londone, Anglijoje rugp. 3-6, 1977, Albino Markevičiaus archyvas, b. (Los Andželo ALT informacija 1977/1978 m.), l. n.

⁷ J. A., „Vasario 16 minėjimas praėjo nuotaikingai“, *Lietuviai Amerikos Vakaruose*, 1970 vasaris–kovas, nr. 2–3, 1.

⁸ B. G., „Vasario 16 minėjimas“, *Draugas*, 1972 kovo 1, nr. 51, 5.

panaudojo jiems atsiųstą medžiagą publikacijose⁹. Kai kada pavykdavo pakliūti į televiziją. Štai 1969 m. pirmą kartą Los Andželo gyventojai per 11 TV net išgirdo Lietuvos himną. Lietuviams palankus televizijos vedėjas George'as Putnamas pristatė Lietuvą žodžiu ir vaizdais¹⁰, kartais parodydavo Lietuvos vėliavos pakėlimo ceremoniją.

Antrąją dieną vykdavo pamaldos Šv. Kazimiero parapijos bažnyčioje ir minėjimas. Pastarasis dažnai vykdavo didelėje išnuomotoje salėje (paprastai Marshallo gimnazijos salėje), būdavo pakviečiami ne tik tautiečiai, latvių ir estų bendruomenių atstovai bei jų diplomatai, bet ir Los Andželo bei įvairių amerikiečių organizacijų atstovai. Visuomet dalyvaudavo paskutinis iki pasiuntinybės likvidavimo 1940 m. JAV pasiuntinys Lietuvai dr. Owenas Noremas (1902–1981), gyvenęs Los Andžele. Svečius pristatydavo, renginį vedavo ir parengtus raštus perskaitydavo ALT'os skyriaus pirmininkas. Spauldoje buvo ne kartą pažymėta, kad pirmininkas V. Čekanauskas „nepamainomas: savo „povyza“, šaltu ir taktišku tonu – be priekaišto gera anglų kalba“¹¹. Pagrindinį pranešėją rengėjai stengdavosi pakviesti iš šalies, nors tai ir nemažai kainavo – reikėdavo apmokėti jo kelionės išlaidas. 1968 m. kalbėjo atvykęs Lietuvos pasiuntinybės Vašingtone narys dr. Stasys Bačkis, 1969 m. – Lietuvių krikščionių demokratų sąjungos pirmininkas Algirdas Kasulaitis, 1970 m. – Lietuvos generalinis konsulas Toronte dr. Jonas Žmuidzinas, 1971 m. – Algirdas Kasulaitis, 1972 m. – JAV gamtos apsaugos valdininkas ir JAV LB veikėjas Valdas Adamkus iš Čikagos, 1973 m. – prelatas Ladas Tulaba, Šv. Kazimiero kolegijos Romoje rektorius, 1974 m. – VLIK'o valdybos narys Jonas Daugėla, 1975 m. – Lietuvos laisvės forumo Floridoje vadovas Vilius Bražėnas, 1976 m. – ALT pirmininkas dr. Kazys Bobelis iš Čikagos, 1977 m. – LKMA narys dr. Vytautas Vygantas iš Niujorko¹². Taip siekta pritraukti kuo daugiau klausytojų, nes buvo renkamos aukos Lietuvos laisvinimo reikalams. Tai buvo pagrindinė rinkliava ALT'ai. Surinktos lėšos dažniausiai būdavo paskelbiamos spauldoje, pridedant, kad „aukos dar plaukia“. 1969 m. buvo surinkta 2 029 dol. aukų, 1970 m. – 1 900 dol., 1971 m. – 2 839 dol., 1972 m. – 2 600 dol., 1973 m. – 3 000 dol., 1974 m. – per 4 000 dol., 1977 m. – apie 4 000 dol.¹³ Dalis jų buvo panaudojama organizacijos veiklai finansuoti, o pagrindinė dalis, t. y. 75 proc. visų pajamų, – ALT centrui Čikagoje. Pastarajam 1970 m. buvo nusiųsta 1 400 dol., 1971 m. – 3 000 dol., 1972 m. – 3 100 dol., 1975 m. – 3 000 dol., 1977 m. – 3 500 dol.¹⁴

Minėjimo metu visuomet buvo priimama rezoliucijų, ALT Los Andželo skyriaus vadovybė rašydavo laiškus JAV prezidentui ir valstybės sekretoriui, siekdama priminti Lietuvos

⁹ 1976 ALT Centrui Los Angeles skyriaus metinis pranešimas (parengtas V. Čekanausko), Albino Markevičiaus archyvas, b. (Los Andželo ALT informacija 1975/1976 m.), l. n.

¹⁰ 1969 05 04 ALT Los Angeles skyriaus pirmininko A. Skiriaus pranešimas metiniam susirinkimui Lietuvių bendruomenės namuose. *Ibid.*, b. (ALT Los Andželo skyrius 1970/1971 m.), l. n.; „Lietuvos himnas televizijoje“, *Draugas*, 1971 vasario 24, nr. 46, 5.

¹¹ Bakūnas, Vladas, Pastabos iš toli (iškarpa iš dienraščio *Naujienos*, 1976 m. kovo 6 d.), Albino Markevičiaus archyvas, b. (Los Andželo ALT informacija 1975/1976 m.), l. n.

¹² Informacija surinkta iš JAV lietuvių spauldos ir Albino Markevičiaus archyvo dokumentų.

¹³ *Ibid.*

¹⁴ *Ibid.*

ir kitų Baltijos šalių okupaciją¹⁵. Priklausomai nuo tarptautinės padėties, tautiečiai buvo raginami rašyti laiškus senatoriams ir kongresmenams, būdavo iš anksto nurodoma, kam juos adresuoti, ir pateikiamas laiško ar telegramos trumpo teksto pavyzdys¹⁶. (Pavyzdžiui, 1974 m. Australijai pripažinus Baltijos valstybes Tarybų Sąjungai, skyriui tarpininkaujant buvo išsiųstos 96 protesto telegramos Australijos ambasada Vašingtone ir daug laiškų Australijos pareigūnams. Išgirdus, kad 1975 m. ir JAV gali pripažinti Baltijos šalių aneksiją, ALT Los Andželo skyriaus vadovybė Šv. Kazimiero parapijos salėje sušaukė lietuvių organizacijų susirinkimą, aptarė susidariusią situaciją, buvo išdalyti laiškų ir telegramų prezidentui Geraldui R. Fordui, sekretoriui Henry'ui A. Kissingeriui, senatoriams ir Atstovų rūmų nariams pavyzdžiai. Vėliau, remiant kongresmeno Edwardo J. Derwinskio rezoliuciją #401, kuria reikalauta nepripažinti Baltijos šalių okupacijos, skyriui tarpininkaujant buvo išsiųstos 192 telegramos¹⁷.) Vasario 16-osios renginį visuomet pajvairindavo meninė programa, dalyvaudavo lietuvių organizacijų atstovų, pasipuošusių savo uniformomis, tautiniais drabužiais ir nešini vėliavomis. Šventė prasidėdavo JAV himnu, o baigdavosi Lietuvos himnu. Vasario 16-osios renginiams, kaip rodo archyvinė medžiaga, ALT Los Andželo skyriaus vadovybė visuomet ruošdavosi iš anksto – prieš 2–3 mėnesius, kruopščiai suplanuodavo programą ir laiką¹⁸. Kai kada spaudoje šie renginiai būdavo pakritikuojami už pernelyg užtęstą laiką. Pavyzdžiui, buvo atkreipiamas dėmesys į tokius perteklinius renginius kaip šaulių pastangos savo žymenimis apdovanoti veikėjus arba lituanistinės mokyklos mokinių rašinių, skirtų Vasario 16-osios ar kitiems tautiniams klausimams, konkurso rezultatų aptarimai¹⁹. Buvo manoma, kad tai reikėtų daryti kituose renginiuose.

Lietuvių, latvių ir estų bendras svarbiausias renginys

Antroji veikla – dalyvavimas kasmet minint 1941 m. birželio 14–15 d. trėmimus. Ši priemonė turėjo priminti JAV visuomenei Baltijos šalių okupacijos padarinius ir pagerbti šimtų tūkstančių išvežtųjų atminimą. Los Andžele šiuos minėjimus paeiliui rengė vietos lietuviai, latviai ir estai. Iš lietuvių už tai buvo atsakingas ALT Los Andželo skyrius. Tekdavo nuomoti didesnes sales, visuomet vykdavo meninė programa. Būdavo įnešamos tautinės vėliavos, renginio pradžioje – sugiedamas JAV himnas, pabaigoje – visų trijų tautų himnai. Kadangi Los Andžele lietuvių gyveno daugiau nei latvių ir estų kartu sudėjus, meninė renginių dalis daugiausia priklausė nuo lietuvių talkos. Ypač aktyviai dalyvaudavo kompozitorius, vargonininkas Bronius Budriūnas: rengdavo muzikinę programą, paruošdavo

¹⁵ 1975 02 20 ALT Los Andželo skyriaus pirmininko V. Čekanausko laiškas JAV prezidentui (nuorašas), Albino Markevičiaus archyvas, b. (Los Andželo ALT informacija 1974/1975 m.), l. n.; 1975 02 20 ALT Los Andželo skyriaus pirmininko V. Čekanausko laiškas JAV valstybės sekretoriui Henry A. Kissinger (nuorašas). *Ibid.*

¹⁶ 1976 01 28 V. Čekanausko laiškas „Organizacijos vardu“ Los Andželo lietuvių organizacijoms (nuorašas). *Ibid.*, b. (Los Andželo ALT informacija 1975/1976 m.), l. n.

¹⁷ 1975 06 15 ALT Los Angeles skyriaus atstovų metinio susirinkimo Šv. Kazimiero parapijos salėje protokolas. *Ibid.*, b. (Los Andželo ALT informacija 1975/1976 m.), l. n.

¹⁸ 1976 01 15 ALT-os Los Angeles skyriaus valdybos posėdžio *Lietuvių Dienų* leidyklos patalpose protokolas. *Ibid.*

¹⁹ Bakūnas, Vladas, Pastabos iš toli (iškarpa iš dienraščio *Naujienos*, 1976 m. kovo 6 d.), *Ibid.*; A., „Nepriklausomybės atstatymo šventė“, *Draugas*, 1976 vasario 23, nr. 45, 2.

lietuvių vokalinę grupę, bažnytinį chorą. Dažna viešnia – solistė Janina Čekanauskienė. Spauldoje ne kartą pažymėta, kad lietuvių meninė programa buvo geriausia. Apskritai minėjime dalyvaudavo daugiau vietos lietuvių.

Susirinkusiuosius trumpai pasveikindavo Lietuvos, Latvijos ir Estijos konsulai, Pavergtų tautų komiteto pirmininkas. Kaip pagrindiniai pranešėjai būdavo kviečiami ne tik lietuviai, latviai ar estai, bet ir amerikiečiai; pastaruosius bandyta panaudoti kalbant per radiją ir televiziją. Pavyzdžiui, 1969 m. birželio 22 d. renginys vyko Šv. Kazimiero salėje. Pagrindinis kalbėtojas buvo Paulas H. Lampionas, buvęs Los Andželo miesto tarybos narys²⁰. 1973 m. kalbėjo kongresmenas G. M. Andersonas, vienas iš Kalifornijos atstovų, labai palankus pabaltijiečiams²¹. Po pranešėjų kalbų renginio vedėjas tradiciškai perskaitydavo rezoliuciją, ji vėliau būdavo nusiunčiama JAV vyriausybei. 1976 m. birželio 11 d. renginys Latvių tautiniuose namuose išsiskyrė tuo, kad jo metu neišgirsta įprastų politinių kalbų – susirinkusieji turėjo progą pamatyti pusės valandos trukmės filmą „Krikščionybė už grotų“. Antroji, meninė, dalis praėjo tradiciškai²².

Nors ALT Los Andželo skyriaus pirmininko ataskaitose šis renginys fiksuojamas kaip vienas pagrindinių, tačiau platesnės informacijos archyve nepavyko užtikti. Pasitenkinama lakonišku paminėjimu. Tiesa, ne kartą užsiminta, kad lietuviai galėtų gausiau dalyvauti tuose renginiuose, kai juos organizuoja latviai ir estai. Be to, viename ALT Los Andželo skyriaus posėdžių protokole pažymėta, kad buvo ne iki galo paruoštos demonstracijos. Pavyzdžiui, 1970 m. demonstracijos plakatuose nebuvo nurodyta, kad tai daroma prieš komunistų agresiją ir Baltijos šalių pavergimą, todėl kai kuriems demonstracijų dalyviams susidarė įspūdis, kad „demonstruojama prieš Amerikos valdžią, o ne prieš sovietų agresiją“. Į šią V. Čekausko pastabą veikėjai sureagavo rimtai ir nutarė „ateityje prižiūrėti plakatų turinį, kad neįvyktų nesusipratimų“²³. Bendri, su latviais ir estais organizuojami (geriau ar prasčiau) renginiai vyko kasmet ir turėjo visuomeninę, propagandinę prasmę.

JAV tautų kova prieš komunistinį režimą

Trečioji pagal svarbą ALT Los Andželo skyriaus veiklos sritis buvo dalyvavimas Pavergtų tautų komiteto (angl. *Americans for Freedom for Enslaved Nations*) veikloje. Dar 1959 m. JAV Kongresas priėmė įstatymą (angl. *Public Law No. 86-90*), kuriuo remiantis liepos trečioji savaitė buvo paskelbta *Pavergtų tautų savaitė*. Prezidentas buvo įgaliotas ir prašomas kiekvienais metais išleisti atitinkamą atsišaukimą gyventojams ir daryti tai, kol laisvė ir nepriklausomybė bus suteikta visoms pavergtomis tautoms²⁴. Tuo naudojosi ir Los Andželo (taip pat kitose JAV vietose gyvenančios) tautinės grupės: prie miesto Rotušės

²⁰ 1969 06 26 ALT'os Los Angeles skyriaus valdybos posėdžio Lietuvių bendruomenės namuose protokolas, Albino Markevičiaus archyvas, b. (ALT Los Andželo skyrius 1969/1970 m.), l. n.

²¹ B. G., „Birželio įvykių minėjimas“, *Draugas*, 1973 birželio 26, nr. 149, 5.

²² V. Č., „Birželio išvežtųjų minėjimas“, *Draugas*, 1976 liepos 19, nr. 168, 2.

²³ 1971 05 23 ALT Los Angeles skyriaus atstovų metinio susirinkimo Lietuvių bendruomenės namuose protokolas, Albino Markevičiaus archyvas, b. (ALT Los Andželo skyriaus protokolai 1971/1972 m.), l. n.

²⁴ 1972 (?) ALT Los Angeles skyriaus pirmininko V. Čekausko raštas organizacijoms. *Ibid.*, b. (ALT Los Andželo skyrius 1972/1973 m. Laiškai. V. Čekauskas), l. n.

surengdavo demonstracijų su savo vėliavomis ir tautiniais drabužiais. Šis renginys dažnai pakliūdavo į amerikiečių žiniasklaidą, tautų atstovai būdavo kviečiami į vietos televiziją. Lietuviai ne kartą džiaugėsi, kad būdavo parodomi ir jie. Pavyzdžiui, 1968 m. liepos pabaigoje populiarė G. Putnamo televizija parodė dainuojantį Šv. Kazimiero parapijos chorą²⁵.

Iš dokumentų aiškėja, kad Pavergtų tautų komiteto veikla iki 1969 m. buvo šiek tiek apsilpusi. Štai ALT Los Andželo skyriaus valdybos 1969 m. gegužės 18 d. posėdyje buvo nutarta ir toliau priklausyti šiam komitetui, „kuris dabar yra atgaivintas vadovaujant estui B. Nuremsen‘ui“. Suaktyvėjimas paaiškinamas pasiruošimu minėti 1959 m. įstatymo priėmimo dešimtmetį. Pavergtų tautų komitetas nutarė paruošti didesnio masto renginį ir spaudos konferenciją. Visų tautybių atstovai buvo prašomi parengti meninę programą. ALT Los Andželo skyrius paskyrė savo vadovus A. Skirijų ir V. Čekanauską nuolatiniams atstovais dirbti komitete. Dalyvauti šios organizacijos posėdžiuose buvo raginami ir kiti valdybos nariai, kad geriau susipažintų su jos veikla ir tikslais²⁶. Vis dėlto renginys nepavyko taip, kaip norėta. Tik lietuviai ir ukrainiečiai pasiūlė savo meninę programą. Spaudos konferencijoje dalyvavo labai mažai žmonių. Atsiliepimų spaudoje, per radiją ir televiziją beveik nebuvo, išskyrus 11-ąją televizijos stotį: joje trumpai užsiminta, kad vyks minėjimas. Iš dokumentų ryškėja komiteto ir renginių organizatorių bendradarbiavimo trūkumas, silpnas komiteto, t. y. centro, veiklos koordinavimas su tautinių grupių atstovais, – viskas, kaip pažymėta, buvo „daroma paskutinę minutę“. Be to, aiškėjo, kad komiteto finansinė padėtis labai bloga: daug tautinių grupių narių nesumokėjo 10 dolerių metinio mokesčio. Lietuviai jo nemokėjo net nuo 1966 m.; pats V. Čekanauskas stebėjosi net nežinojęs, kad apskritai yra toks mokestis.

Po nelabai pasisekusio renginio 1969 m. rugpjūčio 14 d. Pavergtų tautų komiteto posėdyje, įvykusiame Lietuvių bendruomenės namuose, buvo aptartos šios problemos ir iškota būdų sutelkti visas tautas geriau bendradarbiauti²⁷. Reikia pasakyti, kad 1971 m. liepos 17 d. komitetas jau sėkmingiau vedė Pavergtų tautų savaitę Los Andžele, Rotušės aikštėje. Buvo išrikiuotos 10 pavergtų tautų vėliavos; į minėjamą atvyko visų JAV kariuomenės skyrių karių su vėliavomis, grojo Los Andželo policijos orkestras. Dalyvavo daugiau amerikiečių; žinomi veikėjai, įskaitant amerikiečius (dr. Jose Normanas, atsargos generolas dr. Kaufmanas, dr. Butkovichius) pasakė kalbas. Minėjime buvo priimta rezoliucija, skirta JAV prezidentui Richardui Nixonui, kuria prašyta padėti pavergtoms tautoms greičiau atgauti laisvę. Programą vedė Robertas K. Dornanas, KTLA-TV stoties žinių komentatorius. Liepos 18 d. svarbiausias dienraštis „Los Angeles Times“ įdėjo nuotrauką iš šio minėjimo su trumpu aprašu, o liepos 19 d. KTLA-TV paskyrė minėjimui programos dalį ir pakvietė visų tautų atstovus su vėliavomis ir tautiniais drabužiais į studiją. Buvo trumpai pristatytos pavergtų tautų tragedijos amerikiečių visuomenei. Liepos 21 d. Los Andželo meras Samas Yorty's savo savaitinės spaudos konferencijoje priėmė komiteto delegaciją ir paskelbė

²⁵ 1969 05 04 ALT Los Angeles skyriaus pirmininko A. Skiriaus pranešimas metiniam susirinkimui Lietuvių bendruomenės namuose. *Ibid.*, b. (ALT Los Andželo skyrius 1970/1971 m.), l. n.

²⁶ 1969 05 18 ALT'os Los Angeles skyriaus valdybos posėdžio Lietuvių bendruomenės namuose protokolas. *Ibid.*, b. (ALT Los Andželo skyrius 1969/1970 m.), l. n.

²⁷ 1969 08 14 American Committee of California for Freedom for Enslaved Nations posėdžio Lietuvių bendruomenės namuose protokolo santrauka. *Ibid.*

Pavergtų tautų savaitę Los Andžele²⁸. 1972 m. liepos 12 d. prasidėjus Pavergtų tautų savaitei, V. Čekanauskas, kaip Pavergtų tautų komiteto Los Andžele pirmininkas, buvo pakviestas kalbėti G. Putnamo TV 11-osios stoties kanale. Jis savo kelių minučių trukmės pranešime drąsiai paminėjo ir nepalankų JAV valstybės sekretoriaus H. Kissingerio atsiliepimą apie pavergtas tautas. Baigdamas kalbą V. Čekanauskas akcentavo: „Komunizmas yra grėsmė visai žmonijai“. Komiteto priimtoje rezoliucijoje, kuri buvo išsiųsta JAV įstaigoms, buvo suminėti visi nusikaltimai, padaryti komunistų jų pavergtomis tautoms²⁹.

Susipažinus su dokumentais galima teigti, kad komiteto veiklą pagyvinti galėjo ir lietuviai, ypač jų aktyvus atstovas V. Čekanauskas. Tai buvo nuolat pabrėžiama spaudoje³⁰. Vėliau lietuviai panaudodavo šiuos renginius papasakoti apie Lietuvos disidentus, Romą Kalantą, Brazinskus, Simą Kudirką. Tai kaip tik sutapo su organizacijos tam tikru aktyvėjimu. Tačiau 1976 m. Pavergtų tautų savaitė ALT³os dokumentuose vėl buvo įvertinta kaip „menkai suplanuota ir mažai kieno pastebėta“³¹. Matyt, ne visuomet lietuviai galėjo aktyviau įsijungti į šį judėjimą – jau vien dėl to, kad, kaip viename dokumente pažymėjo ALT Los Andželo skyriaus vadovas V. Čekanauskas, birželio ir liepos mėnesiai labiausiai aprausti renginiais.

Los Andželo lietuvių dalyvavimas JAV 200 metų nepriklausomybės šventėje

Visos valstijos 1976 m. ruošėsi paminėti JAV 200 metų jubiliejų. Ne išimtis – ir Los Andželas, kuriame taip pat iš įvairių tautinių grupių atstovų susikūrė pasiruošimo minėjimui komitetas. Praktiškai jis buvo suburtas remiantis Pavergtų tautų komitetu. ALT Los Andželo skyriaus pirmininkas V. Čekanauskas tapo šio komiteto nariu ir buvo išrinktas Los Andželo 62 tautinių grupių komiteto, pavadinto „International Heritage Team“, pirmininku³². Taip, be jokios abejonės, jis buvo pripažintas kaip reikšmingas veikėjas, buvo išreikštas pasitikėjimas jo aktyvumu ir organizavimo gebėjimais. Tačiau problema buvo ta, kad valdžia šiai iniciatyvai pinigų neskyrė, visi turėjo dalyvauti savanoriškai³³. Tautinės grupės pačios turėjo nuspręsti, kaip dalyvaus šventėje.

1974 m. gegužės 20 d. ALT Los Andželo skyrius susirinkime, dalyvaujant 21 organizacijos 37 atstovams, V. Čekanauskas paprašė jų „pagalvoti ir padaryti jam pasiūlymų kuo

²⁸ Pavergtų tautų savaitės minėjimas (aprašymas). *Ibid.*, b. (ALT Los Andželo skyriaus protokolai 1971/1972 m. Laiškai. V. Čekanauskas), l. n.; K-nis, J., Prasmingos mintys Pavergtų tautų minėjime Los Angeles, *Draugas*, 1971 liepos 27, nr. 174, 4; Čekanauskas, Vytautas, „Papildymas prie ankstesnio aprašymo“, *Draugas*, 1971 rugpjūčio 17, nr. 192, 5.

²⁹ vm, „Amerikietis ragina kalbėti apie komunizmo nešamą diktatūrą“, *Draugas*, 1972 liepos 24, nr. 172, 5.

³⁰ A. F. S., „Dar apie Pavergtų tautų savaitę“, *Draugas*, 1972 rugpjūčio 21, nr. 196, 5.

³¹ 1977 10 04 ALT Los Angeles skyriaus pirmininko V. Čekanausko pranešimas apie 1976 m. veiklą, Albino Markevičiaus archyvas, b. (Los Andželo ALT informacija 1977/1978 m.), l. n.

³² 1975 06 15 ALT Los Angeles skyriaus atstovų metinio susirinkimo Šv. Kazimiero parapijos salėje protokolai. *Ibid.*, b. (Los Andželo ALT informacija 1975/1976 m.), l. n.

³³ *Ibid.*

lietuviai galėtų prisidėti minint 200 metų Amerikos nepriklausomybės³⁴. Artėjant JAV didžiajai šventei, lietuviai 1976 m. pradžioje, derindamiesi prie Vasario 16-osios minėjimo, pirmiausia nusprendė surengti parodą Kalifornijos mokslo ir industrijos muziejuje – ją skyrė Lietuvai, lietuvių tautos kultūrai ir pateikė tautinio meno, lietuviškus papročius iliustruojančių eksponatų. Buvo parodytas pavienių lietuvių (iš Los Andželo) įnašas į JAV kultūrą, mokslą, išradimus ir pan. Parodai organizuoti buvo sudarytas garbės komitetas, kurio nariais tapo beveik visų Los Andžele veikusių lietuvių organizacijų atstovai³⁵. Nepriklausomybės šventė prasidėjo gegužės 22 d., šeštadienį, Los Andželo centre, tęsėsi ir kitą dieną. Miesto tautinės grupės su šūkiu „Vienybė per įvairovę“ (angl. *Unity Through Diversity*) surengė parodų savo palapinėse ir pademonstravo etninių grupių įnašą į šio krašto gyvenimą. Lietuviai kartu su latviais ir estais susibūrė „po vienu stogu“: iš 4 palapinių lietuviai užėmė dvi, o latviai ir estai – po vieną. Pastebėta, kad šis Baltijos tautų „paviljonas“ buvo vienas iš nedaugelio, kuris „savo turiniu arčiausiai atitiko festivalio dvasiai, t.y. etninių grupių kultūrinių požymių parodymui“³⁶. Lietuvių palapinėse lankytojai turėjo progos pamatyti lietuviškų audinių, juostų, drožinių, audimo stakles, verpimo ratelį ir knygų apie Lietuvą anglų kalba. Visa tai suorganizavo A. Pažiūrienė, R. Sakienė, R. Jurkūnienė ir J. Čekanauskienė. Lietuvių atstovai, pagyvenę ir jauni, dvi dienas atsakinėjo į jiems užduodamus klausimus ir garsino Lietuvos vardą. Dideliame Lietuvos žemėlapyje senųjų lietuvių palikuonys bandė surasti savo tėvų gimtąsias vietas. Vyko tautinių šokių grupės (vadovė O. Razutienė) ir Šv. Kazimiero parapijos choro (vadovas B. Budriūnas) pasirodymai. Spauldoje buvo pažymėta, kad „lietuviai savo dalyvavimu šiame festivalyje pasirodė kaip kultūringa, gyva ir sveika etninė grupė, kurios įnašas į Amerikos gyvenimą yra jaučiamas“³⁷.

Sudėtingi santykiai su JAV LB atstovais Los Andžele

Kitas labai svarbus ALT Los Andželo skyriaus veiklos baras – santykiai su savo tautiečių organizacijomis mieste ir apylinkėse. 1969 m. Los Andžele buvo priskaičiuota 49 stambesnės ir smulkesnės susiorganizavę vienetai: draugijos, sąjungos, sambūriai, klubai ir grupės. ALT Los Andželo skyrius jungė maždaug pusę jų. Sudėtingesni santykiai buvo susiklostę su JAV LB Los Andželo apylinkės vadovybe. Tai nulėmė bendruomenininkų bandymas telkti visas JAV lietuvių organizacijas po JAV LB sparnu, perimti į savo rankas Lietuvos laisvinimo klausimą ir surenkamas aukas. Tai turėjo įtakos, kad dalis Los Andželo organizacijų nenorėjo jungtis prie JAV LB Los Andželo apylinkės. Spauldoje buvo pagirti V. Čekanauskas, A. Skirius, K. Liaudanskas ir kiti altininkai, kurie nepasidavė Los Andželo bendruomenininkų įtakai³⁸. Mat kai 1969 m. ALT Los Andželo skyriaus pirmininku pirmą kartą tapo *dipukas* V. Čekanauskas, bendruomenininkai tikėjosi pajungti altininkus. Nežiūrint to, kad senųjų lietuvių įkurtas organizacijas laipsniškai 7–8 dešimtmečiais

³⁴ 1974 05 20 ALT Los Angeles skyriaus atstovų metinio susirinkimo Šv. Kazimiero parapijos salėje protokolas. *Ibid.*

³⁵ J. Kp., „Los Angeles lietuviai ir JAV Dvišimtmetis“, *Draugas*, 1976 vasario 6, nr. 31, 6.

³⁶ Čekanauskas, Vytautas, „Lietuviai Los Angeles Bicentennial“, *Draugas*, 1976 liepos 19, nr. 168, 2.

³⁷ *Ibid.*

³⁸ Bakūnas, Vladas, „Kalifornijos lietuviai davė atsakymą Nainio bendruomenei“, *Naujienos*, 1969 gegužė, nr. 116, 3.

perėmė *dipukai*, organizacijų veiklos specifinė tradicija išliko. Pavyzdžiui, ALT ir toliau laikėsi pozicijos, kad tik ji, kaip politinė organizacija, gali veikti Lietuvos laisvinimo procese, turi teisę Vasario 16-osios minėjimuose rinkti aukas Lietuvai laisvinti ir aukomis remti VLIK'o veiklą.

Prieštarų kilo ne tik tarp pagrindinių organizacijų – ALT ir JAV LB, bet ir jų padalinių valstijose. Tiesa, 1971 m. V. Čekanauskas, rašydamas ALT pirmininkui dr. K. Bobeliui, pažymėjo, kad „mūsų santykiai su Los Angeles Lietuvių bendruomene kol kas yra geri. Neteško dar niekam per kelią perbėgti... Los Angeles Bendruomenė liko lyg ir antroje vietoje, nors ir smarkiai paveikta minties nepritarianti ALT'ai, bet dar vis nedrįstanti per garsiai pasireikšti“³⁹. 1972 m. pradžioje JAV LB Vakarų apylinkės pirmininkas Jonas Činga kvietė pasitarti dėl bendrų veiksmų rengiant platesnio masto lietuvių pasirodymą, skirtą amerikiečiams. Tai siejama su disidentu S. Kudirka, kurio vardas tapo žinomesnis plačiau JAV visuomenei. Sujungiant lietuvių organizacijas tikėtasi sutelkti pakankamai pinigų, kad į renginius būtų galima pakviesti aukštesnio meninio lygio kolektyvų, nes jau bendruomenininkai buvo nutarę, kad „tik Clevelando „Grandinė“ ar Čiurlionio ansamblis galėtų atkreipti Los Angeles visuomenės dėmesį ir išpopuliarinti lietuvių vardą kultūrinėje srityje“⁴⁰. Jautėsi bendruomenininkų išankstinė nuostata – bandymas vadovauti. Tai aktyviai parodė visų svarbiausių Los Andželo organizacijų mėginimas 1974 m. pabaigoje kolektyviai pasikviesti S. Kudirką į Los Andželą. Sunkiai sekėsi suburti Priėmimo komitetą iš 4 narių. Po ilgų diskusijų ir labai nesklandaus darbo buvo sutarta, kad J. Činga bus šio komiteto pirmininkas, V. Čekanauskas – vicepirmininkas, prelatas J. Kučingis – išdinininkas, o Los Andželo BALF skyriaus pirmininkas V. Pažiūra – sekretorius⁴¹. Vis dėlto, kaip rašo V. Čekanauskas savo ataskaitoje apie 1974 metų veiklą, dėl „susidariusių rimtam ir vieningam darbui netinkamų sąlygų, ALT'os atstovas iš šio komiteto pasitraukė. Nesklاندumo pagrinde buvo Lietuvių Bendruomenė ir jos atstovo elgesys ir veiksmai“⁴². Suprantama, kad kylančios ambicijos trukdė darniai politinei veiklai. Matome, kad 1975 m. birželio 15 d. ALT Los Andželo skyriaus metiniame susirinkime, dalyvaujant 20-ties organizacijų atstovams, buvo nutarta parengti raštą ALT ir JAV LB centrams „prašant rasti būdą kaip išvengti tarpusavio nesusipratimus“⁴³. Aktyviausi ALT'os kritikai ilgą laiką išliko JAV LB grupė – Lietuvių fronto bičiuliai (arba frontininkai).

1977 m. spalio 4 d. paskutinėje savo ataskaitoje ilgametis ALT Los Andželo skyriaus pirmininkas V. Čekanauskas, jau paskirtas ir JAV valdžios patvirtintas Lietuvos garbės generaliniu konsulu, rašė:

³⁹ 1971 07 23 V. Čekanausko laiškas K. Bobeliui į Chicago (nuorašas), Albino Markevičiaus archyvas, b. (ALT Los Andželo skyriaus protokolai 1971/1972 m. Laiškai. V. Čekanauskas), l. n.

⁴⁰ 1972 01 14 J. Čingos raštas V. Čekanauskui. *Ibid.*

⁴¹ 1974 12 22 Simo Kudirkos pagerbimo Programa. *Ibid.*, b. (ALT Los Andželo skyrius 1974/1975 m.), l. n.; „Simo Kudirkos sutikimas Los Angeles, Calif.“, *Darbininkas*, 1975 sausio 10, nr. 2, 4.

⁴² Čekanauskas, Vytautas, Trumpa Los Angeles Skyriaus darbų metinė apyskaita (1974), Albino Markevičiaus archyvas, b. (Los Andželo ALT informacija 1975/1976 m.), l. n.

⁴³ 1975 06 15 ALT Los Angeles skyriaus atstovų metinio susirinkimo Šv. Kazimiero parapijos salėje protokolai. *Ibid.*, b. (Los Andželo ALT informacija 1975/1976 m.), l. n.

„Skyriaus valdyba darniai dirba su visomis grupėmis nesiekdama nei dominavimo, nei joms įsakinėjimų, tuo būdu vengdama įsileisti į bet kokias intrigas ar asmeniškumus. Toks valdybos elgesys ir duoda ALT‘ai užpelnyto pritarimo ir paramos jos atliekamuose darbuose iš visų organizacijų.“⁴⁴

Pasitraukus aktyviausiam ALT Los Andželo skyriaus veikėjui į diplomatinį darbą, skyriaus veikla nenutrūko – Lietuvos byla ir toliau buvo judinama.

Išvados

1. JAV lietuvių pagrindinių organizacijų veikla ir gyvybingumas priklausė nuo jų padalinių – skyrių – išėivių bendruomenėse. Skyriai buvo ir pagrindiniai organizacijų centrų finansuotojai. Tai gerai iliustruoja Amerikos lietuvių tarybos Los Andželo skyriaus veikla. Pasirinktu laikotarpiu JAV LB suaktyvėjo, siekė perimti Lietuvos laisvinimo klausimą į savo rankas, taip pat išėivijoje sustiprėjo propaganda, kurią skatino Romas Kalanta, Simas Kudirka, Pranas ir Algirdas Brazinskai. 1977 m. iš ALT Los Andželo skyriaus vadovybės pasitraukė aktyviausias veikėjas V. Čekanauskas (perėjo į diplomatinį darbą), bet skyrius ir toliau veikė bei kėlė Lietuvos klausimą JAV vakarų pakrantėje.

2. Nuo seno viena pagrindinių išėivijos propagandinių veiklų – Vasario 16-osios minėjimas, t. y. Lietuvos nepriklausomybės propagavimas JAV visuomenėje, reikalavimas nepripažinti Lietuvos okupacijos. Los Andžele šią šventę organizuodavo ALT to miesto skyrius. Būdavo švenčiama dvi dienas. Pirmąją dieną būdavo pakeliama Lietuvos vėliava Los Andželo centriniėje aikštėje, ceremonijoje dalyvaudavo ne tik vietos lietuvių organizacijų narių, pasipuošusių savo atributika, uniformomis ir tautiniais drabužiais, bet ir miestiečių. Miesto valdžios atstovai sakydavo kalbas, paskelbdavo *Lietuvių dieną*. Antrąją dieną vykdavo minėjimas, žymaus svečio paskaita ir meninė programa. Būdavo kviečiami Los Andželo latvių ir estų, miesto valdžios ir įvairių JAV organizacijų atstovai, reziduojantys diplomatai. Gausiai dalyvaudavo lietuvių išėivija. Būdavo renkamos aukos Lietuvos laisvinimo reikalams, priimamos rezoliucijos, bandoma patekti į JAV žiniasklaidą, televiziją ir radiją.

3. Tradiciškai lietuviai kartu su latviais ir estais kasmet minėdavo 1941 m. birželio trėmimus ir pagerbdavo tremtinius – taip viešai primindavo JAV visuomenei Baltijos šalių okupacijos baisius padarinius. Minėjimus paeiliui rengdavo kiekvienos tautybės atstovai. Organizuojant renginį lietuviams atstovavo ALT Los Andželo skyrius. Renginio metu būdavo sakomos kalbos, pristatoma meninė programa, priimamos rezoliucijos, jos būdavo siunčiamos JAV valdžios įstaigoms, senatoriams ir kongresmenams. Gausiausiai dalyvaudavo lietuviai, nes jų Los Andžele buvo gerokai daugiau nei latvių ir estų. ALT Los Andželo skyriaus vadovai ne kartą pažymėjo, kad lietuvių galėtų dalyvauti ir daugiau.

4. Nuo 1959 m. JAV vykdavo *Pavergtų tautų savaitės*. Jas kiekvienais metais liepos trečiąją savaitę rengdavo JAV gyvenantys įvairių tautų atstovai, kurių tėvynes valdė komunistai. Los Andžele šie renginiai buvo ne itin populiarūs, nes nepavykdavo jų geriau

⁴⁴ 1977 10 04 ALT Los Angeles skyriaus pirmininko V. Čekanausko pranešimas apie 1976 m. veiklą. *Ibid.*, b. (Los Andželo ALT informacija 1977/1978 m.), l. n.

suorganizuoti, sutelkti tautų atstovų. Tik nuo 1969 m., kai aktyviau prisidėjo ALT Los Andželo skyriaus vadovai, kurie darbavosi Pavergtų tautų komitete, pavyko keletą metų suorganizuoti gausesnius renginius. Jų tikslas buvo atskleisti JAV visuomenei komunizmo pavojų tautoms, komunistų daromus nusikaltimus, skatinti JAV valdžios sluoksnius nenuolaidžiauti komunistiniams režimams. Be to, Los Andželo tautinės grupės 1976 m. surengė JAV nepriklausomybės 200 metų minėjimą. Jo sėkmė svariai priklausė nuo ALT Los Andželo skyriaus pirmininko Vytauto Čekanausko labai aktyvios veiklos, mat jis buvo išrinktas minėjimo komiteto pirmininku. Renginys dar kartą pasitarnavo platesnei Lietuvos propagandai tarp kitataučių.

5. Los Andžele veikė apie 50 lietuvių organizacijų, kurių maždaug pusė įėjo į ALT Los Andželo skyrių. Su juo konkuravo JAV LB Los Andželo skyrius, kuris siekė vadovauti visoms lietuvių organizacijoms. Nors ALT Los Andželo skyrius tam nepritarė, didesnių konfliktų tarp šių įtakingų organizacijų pavyko išvengti. Jos ir toliau veikė atskirai. ALT Los Andželo skyrius išlaikė tradiciją kelti Lietuvos laisvinimo bylą savo rajone. Kai kada šie skyriai net susitardavo kartu organizuoti renginius (žymių veikėjų pagerbimai, Simo Kudirkos sutikimas Los Andžele ir pan.). Vis dėlto daugiausia kritikos altininkai sulaukdavo iš JAV LB aktyvistų Los Andžele.

Literatūra

- A., „Nepriklausomybės atstatymo šventė“, *Draugas*, 1976 vasario 23, nr. 45, 2.
- A. F. S., „Dar apie Pavergtų tautų savaitę“, *Draugas*, 1972 rugpjūčio 21, nr. 196, 5.
- Bakūnas, Vladas, „Kalifornijos lietuviai davė atsakymą Nainio bendruomenei“, *Naujienos*, 1969 gegužė, nr. 116, 3.
- Bakūnas, Vladas, Pastabos iš toli (iškarpa iš dienraščio *Naujienos*, 1976 m. kovo 6 d.), Albino Markevičiaus archyvas, b. (Los Andželo ALT informacija 1975/1976 m.), l. n.
- B. G., „Birželio įvykių minėjimas“, *Draugas*, 1973 birželio 26, nr. 149, 5.
- B. G., „Vasario 16 minėjimas“, *Draugas*, 1972 kovo 1, nr. 51, 5.
- Čekanauskas, Vytautas, „Lietuviai Los Angeles Bicentennial“, *Draugas*, 1976 liepos 19, nr. 168, 2.
- Čekanauskas, Vytautas, „Papildymas prie ankstyvesnio aprašymo“, *Draugas*, 1971 rugpjūčio 17, nr. 192, 5.
- Fay, Sharon E., „Strong Ties Unite Area's Lithuanians“, *Los Angeles Times*, 7 February, 1969, 5.
- J. A., „Vasario 16 minėjimas praėjo nuotaikingai“, *Lietuviai Amerikos Vakaruose*, 1970 vasaris–kovas, nr. 2–3, 1.
- J. Kp., „Los Angeles lietuviai ir JAV Dvišimtmetis“, *Draugas*, 1976 vasario 6, nr. 31, 6.
- Klusas, Mindaugas, „Anapus upės degantis dangus“, žiūrėta 2019 kovo 15, <https://www.lzinios.lt/zmones/anapus-upes-degantis-dangus/211244>.
- K-nis, J., „Prasmingos mintys Pavergtų tautų minėjime Los Angeles“, *Draugas*, 1971 liepos 27, nr. 174, 4.
- Lietuvių Šv. Kazimiero parapijos Auksinė sukaktis (1941–1991)*, redagavo ir tekstą parašė Ignas Medziukas. Los Angeles, California: b.m., 53.
- „Lietuvos himnas televizijoje“, *Draugas*, 1971 vasario 24, nr. 46, 5.
- Plukas, Vytautas, „Albinas Markevičius: sėkmės keliu“, *Lietuvių dienos*, 1985 balandis, nr. 4, 4–9.
- „Simo Kudirkos sutikimas Los Angeles, Calif.“, *Darbininkas*, 1975 sausio 10, nr. 2, 4.

Skirius, Juozas, *JAV lietuvių darbai Lietuvai 1918–2018 metais*. Vilnius: Savas takas, 2018, 165–239.

V. Č., „Birželio išvežtųjų minėjimas“, *Draugas*, 1976 liepos 19, nr. 168, 2.

vm, „Amerikietis ragina kalbėti apie komunizmo nešamą diktatūrą“, *Draugas*, 1972 liepos 24, nr. 172, 5.

Juozas SKIRIUS

THE LOS ANGELES CHAPTER OF THE LITHUANIAN-AMERICAN COUNCIL FROM 1969 TO 1977

Summary. The Lithuanian-American Council's Los Angeles Chapter was active from 1942. It joined together nearly a half of the local Lithuanian organizations. Its activities increased from 1969 onwards when competition to it arose from the U. S. Lithuanian Community which sought not only to take over leadership in the struggle for Lithuanian liberation from the Soviet Union but also to take all Lithuanian organizations in the U. S. under its wing. But the Lithuanian-American Council remained independent and continued its activities in propagating the Lithuanian as well as the Latvian and Estonian causes on behalf of Baltic freedom. Each year it commemorated February 16th and together with Latvians and Estonians the deportations of June 1941 as well as Captive Nations Week with other nationalities whose homelands had been occupied by the Communists. These commemorations featured displays of national symbols, cultural programs, and were attended by well-known personalities, representatives of Los Angeles, and foreign consuls residing in Los Angeles. The goal thereby was to promote the cause of Baltic independence through the English-speaking press, radio, and television. Resolutions were passed demanding continuation of the U. S. policy of not recognizing the Soviet annexation of the Baltics. These resolutions were sent to high-level representatives of the U. S. government including Senators and Congressmen, and received support from most of them. Two chairmen of the Lithuanian-American Council's Los Angeles Chapter were especially active: Vytautas Čekanauskas and Antanas Skirius. This was a time in which the diaspora was agitated by events involving Romas Kalanta, Simas Kudirka, and Pranas and Algirdas Brazinskas.

Keywords: California, Lithuanian-American Council, Los Angeles chapter, U. S. Lithuanian Community, Los Angeles district, Latvians, Estonians, February 16, Vytautas Čekanauskas, Antanas Skirius, Captive Nations Week, June deportations.

Gauta 2019 06 10

Priimta 2019 09 07

Kęstutis RAŠKAUSKAS
Vytauto Didžiojo universitetas

Londono lietuvių šv. Kazimiero parapijos struktūrų transformacija 1990–2010 m.

Santrauka. Šiame straipsnyje analizuojama Londono lietuvių parapijos tarybos sąveika su marijonų vadovybe, klebonais ir jų padėjėjais. Pirmiausia aptariama krizinė būklė 1990–1999 m., kuomet marijonų gretose buvo ieškoma pamainos klebonui Jonui Sakevičiui. Taip pat susitelkiama į keletą naujojo klebono Petro Tverijono veiklos aspektų – pastangas modernizuoti sakralinę erdvę ir marginalizuoti parapijos tarybos senbuvį įtaką parapijos valdymo srityje. Šių veiksmų rezultatas buvo išskirtinio reiškinio lietuvių išeivijos pasaulyje – šimtmetį gyvavusios Londono lietuvių parapijos savivaldos likvidavimas.

Raktažodžiai: parapijos savivalda, marijonų kongregacija, Londono lietuvių šv. Kazimiero parapija.

Įvadas

Šio straipsnio pirminė versija buvo baigta rašyti 2012 m. rugpjūtį. Straipsnis, kaip ir anksčiau paskelbti tekstai,¹ buvo tyrimo, kurį 2011 m. lapkritį užsakė kun. Petras Tverijonas, dalis. Kilus nesutarimų su užsakovu, straipsnio autoriaus iniciatyva studijos publikavimas buvo sustabdytas. Postūmis paskelbti šią tyrimo dalį (atsisakius kompromisinių išlygų) buvo 2018 m. lapkritį pasirodžiusi Reginos Laukaitytės studija apie Londono lietuvių šv. Kazimiero parapiją, – pastarojoje studijoje iš kitos perspektyvos analizuojami tie patys procesai.²

¹ Raškauskas, Kęstutis, „Londono lietuvių katalikų bendruomenės savivaldos raida 1896–1930 m.“, *Oikos. Lietuvių migracijos ir diasporos studijos* 1 (15, 2013), 39–56; Raškauskas, Kęstutis, „Londono lietuvių katalikų bendruomenė ir marijonai 1930–1946 m.“, *Oikos. Lietuvių migracijos ir diasporos studijos* 1 (17, 2014), 53–66; Raškauskas, Kęstutis, „Londono lietuvių katalikų bendruomenė ir marijonai 1940–1990 m.“, *Oikos. Lietuvių migracijos ir diasporos studijos* 1 (23, 2018), 101–124.

² Laukaitytė, Regina, *Londono lietuvių šv. Kazimiero bažnyčios šimtmetis*. Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2018.

Straipsnyje analizuojami ir aprašomi Londono lietuvių katalikiškos bendruomenės branduolio mėginimai rasti pamainą klebonui Jonui Sakevičiui, šio branduolio sudėties kaita, jo religinio ir patriotinio jautrumo raiška. Kita vertus, atskleidžiamos pašaukimų trūkumo sukeltos krizės marijonų gretose pasekmės, dėl kurių atsisakyta Londono parapijos, ir naujojo rektoriaus P. Tverijono konflikto su parapijos taryba priežastys, raida ir pasekmės.

Nagrinėjant šią temą neaptikta lietuviškos istoriografijos. Būta tik šaltinių, saugomų Šv. Kazimiero bažnyčios archyve ir fragmentiškai pasklidusių Anglijos lietuvių spaudoje. Didžiulė pagalba buvo įvykių dalyvių ir pašalinių stebėtojų sutikimas duoti interviu šių eilučių autoriui. Dalis šių interviu įrašų yra Šv. Kazimiero parapijos archyve, kita dalis nugulė autoriaus asmeniniuose kietuosiuose diskuose. Svarbūs buvo Britų bibliotekos (angl. *British library*) fonduose rasti sociologiniai tyrimai apie Katalikų Bažnyčios valdžios struktūrų sąlytį su tikinčiaisiais, kai kurie Bažnyčios teisės aktai ir jų komentarai. Jie padėjo apibrėžti analizuojamų įvykių kontekstą.

Jono Sakevičiaus įpėdinio beiėškant

Lietuvos atgimimas pakeitė visų Londono lietuvių draugijų gyvenimo ritmą. Pirmiausia plūstelėjo žinių lavina, po to pradėjo lankytis visuomenininkai iš Lietuvos, o kartu su jais – pirmieji imigrantai. Kaip ir jų protėviai prieš šimtmetį, jie kūrėsi Whitechapele, kuris tuo metu turėjo ryškų bangladešietišką koloritą. Per pirmąjį imigracijos dešimtmetį jie pajudėjo į rytus, į *didįjį East Endą*: išplito visame Tower Hamletse, kūrėsi Becktone, East Hame, Dagenhame ir Barkinge. Absoliuti dauguma buvo nelegalai, tad nėra galimybės nustatyti jų skaičiaus. Tikėtina, kad naująjį tūkstantmetį Londonas sutiko priglaudęs apie porą dešimčių tūkstančių lietuvių, kurie sudarė vos pastebimą 0,25 proc. miestiečių.

Keli šimtai Londone dar likusių lietuvių senjorų pirmiausia susirūpino padėti Lietuvai: Londone 1990 m. pavasarį susikūrė keletas fondų, kurie pradėjo rinkti aukas iš Anglijos lietuvių. Pirmuosius imigrantus jie priėmė su mišriais jausmais, bet vyravo atjauta ir pastangos padėti. Dalis jautėsi atlieką pareigą vargo ištiktiems Lietuvos vaikams, kita dalis jautėsi patenkinti, kad vis dar yra reikalingi. Senoji karta atkakliai į naują gyvenimą besikabinančius jaunuolius pavadino *naujaisiais lietuviais* (JAV labiau prigijo *tarybukų* pavadinimas). Tarp senųjų ir jaunųjų buvo senelių ir anūkų amžiaus skirtumas, tad jau vien dėl to imigrantų integracija nusistovėjusiose lietuviakalbėse aplinkose buvo sudėtinga arba iš viso negalima. Savo ruožtu naujiesiems lietuviams buvo labiau reikalinga pagalba, o ne bendravimas su senąja išėivija.

Masinės imigracijos pradžioje naujieji lietuviai galėjo rinktis bent iš trijų vietų, kuriose būdavo galima leisti laiką lietuviškoje aplinkoje, megzti pažintis, dalytis išgyvenimo patirtimi, ieškoti darbo ar būsto. Viena iš jų buvo Lietuvių namai Nottinghamo rajone, kuris darėsi vis labiau prestižinis. Ten veikė baras, vykdavo įvairių renginių, o naujiesiems imigrantams pradėti nuomoti svečių kambariai. Dėl chroniškai įsisenėjusios prastos vadybos 1996 m. teko namus parduoti. Kita alternatyva buvo Sporto ir socialinis klubas. Daugiau kaip dešimtmetį naujieji lietuviai jį lankydavo vangiai – automobilio turėjimas arba

neturėjimas buvo vienas esminių veiksnių, darančių įtaką laisvalaikio leidimui šiame klube. Lietuviams turtėjant, po Mišių vis daugiau lietuvių su šeimomis iš karto važiuodavo į šį klubą, kuriame būdavo galima pavalgyti ir praleisti laiką prie baro ar stalo žaidimų, o vakare tradiciškai vykdavo šokiai. Iki vėlumos trunkantys pasilinksminimai įgriso vietoms gyventojams, ir 2003 m. klubas neteko teisės turėti barą, po to greitai buvo uždarytas. Trečioji vieta buvo Šv. Kazimiero klubo svetainė bažnyčioje, kurioje po Mišių bendraudavo abi išeičių kartos. Vis dėlto sąlyčio būta riboto. Anot marijonų vizitatorių 1997 m., „bažnyčių sekmadieniais lanko nuo keliolikos iki kelių dešimčių vyresniojo amžiaus žmonių. <...> Paskutiniaisiais metais į Londoną ekonominiiais tikslais atvykę lietuviai į parapiją praktiškai neįsijungia, pastoracinis darbas su jais nedirbamas.“³

Šv. Kazimiero klubo svetainė iš esmės buvo parapijos branduolio laiko leidimo vieta, nors ten ir vykdavo renginių, kurie pritraukdavo naujųjų lietuvių. XX a. paskutiniajame dešimtmetyje parapijos taryboje pasirodė naujų veidų. Trumpai jos nariu buvo Petras Vincas Bulaitis, ilgiau užsibuvo Albinas Ives-Ivanauskas. Iki pat jos veiklos pabaigos tarybai priklausė Mykolas Balčiūnas ir Viktorija Puidokienė. Visi jie buvo gimę tarp 1920 ir 1926 m. Iš vadinamosios jaunesniosios kartos buvo pritrauktas tik trečiosios kartos londonietis Petras Zurenka (g. 1941); jis kurį laiką buvo kasininku. Šie tarybos sudėties pokyčiai liudijo gebėjimą atsinaujinti, bet iliustravo akivaizdų jaunesniųjų kartų pasitraukimą iš katalikiško visuomeninio gyvenimo.

1990 m. buvo susirūpinta lietuvių bažnyčios ateitimi. Marijonų namas vėl atsidūrė Lietuvos marijonų provincijos jurisdikcijoje. Anot Stasio Kasparo, po to, kai 1990 m. kovo 16 d. J. Sakevičių ištiko infarktas,⁴ Justas Černis iškėlė idėją, kad parapijos aktyvas turėtų dokumentais patvirtinti, jog bažnyčia yra lietuvių bendruomenės nuosavybė. Prisi-bijota, kad marijonų vadovybė gali parduoti pastatą kaip neturintį ateities. Juolab kad Lietuvos marijonai pamažu pradėjo atkurti savo infrastruktūrą ir tam reikėjo pinigų. Pasiūlyta parapijos taryboje suburti turto patikėtinių valdybą. Atmintyje išliko ryškus grėsmės šešėlis, kurį buvo metusios slaptos rektoriaus Juozapo Budzeikos iniciatyvos. Valdybos įstatų projektą parengė teisininkė Virginija Juras.⁵ Juose buvo numatyta, kad „visas šv. Kazimiero lietuvių parapijos turtas – lietuvių bažnyčia – turi pereiti turto patikėtinių atsakomybėn. <...> Patikėtiniai negali jo, ar jo dalies parduoti iki tol, kol to rezoliucijoje nepaprašys parapijiečiai metinio susirinkimo metu.“⁶ 1990 m. rugsėjo 1 d. parapijos metiniame susirinkime „po ilgesnių diskusijų susirinkimas patikėtinių statusą priėmė, pagal kurį visas parapijos turtas bus patikėtinių priežiūroje, kad išliktų lietuvių rankose“⁷. Remiantis S. Kasparo žodiniu liudijimu, J. Sakevičius susirinkimo metu priešinosi naujos institucijos įkūrimui argumentuodamas tuo, kad parapijų valdybos struktūrose teisiškai nėra vietos tokiai

³ 1997 03 12–14 Kunigų Marijonų vienuolijos Lietuvos provincijos Londono vienuolyno kanoninės vizitacijos protokolas, Šv. Kazimiero bažnyčios Londone archyvas (toliau – KBLA), f. 3, b. 60.

⁴ „Susirgo kun. J. Sakevičius“, *Europos lietuvis*, 1990 balandžio 6, 8.

⁵ 2011 12 15 interviu su S. Kasparu, Autoriaus asmeninis archyvas.

⁶ Parapijos tarybos patikėtinių projektas, svarstytas 1990 m. rugsėjo 1 d. metiniame susirinkime, S. Kasparo asmeninis archyvas.

⁷ [Kasparas, Stasys], „Londono lietuviškosios šv. Kazimiero parapijos metinis susirinkimas“, in S. Medžiokalnįs, *Europos lietuvis*, 1990 rugsėjo 28, nr. 37, 4.

institucijai⁸. Jis įžvelgė tokios tarybos galimą grėsmę marijonų interesams. J. Sakevičius nesusitaikė su tarybos sprendimu ir per metus sugebėjo suardyti jos vienybę šiuo klausimu. Patikėtinių tarybos idėja tyliai numirė.

Lietuvos marijonų provincijos atgimimas dėjo pamatus viltims, kad J. Sakevičiui bus rasta pamaina ir lietuvių aktyvistų baimės netaps tikrove. J. Sakevičiui patyrus infarktą, parapijos taryba tuoj pat ėmėsi iniciatyvos ieškoti jam laikino pagalbininko. Parapija buvo pusiau anglakalbė, tad atvykęs kunigas privalėjo gebėti susikalbėti angliškai, o tokių tarp Lietuvos marijonų buvo sunku rasti. Taryba, pasitarusi su Lietuvos marijonų provincijolu Pranu Račiūnu (1919–1997), nusprendė kreiptis į Ričardą Repšį (1950–2009), viešintį pas Čikagos marijonus. Įrašyti ir neįrašyti pokalbiai su tuometinės parapijos tarybos nariais bei kai kuriais religijos atžvilgiu indiferentiškais liudininkais atskleidė su juo susijusio epizodo svarbą. Su R. Repšio atvykimu susijęs londoniečių lūkesčių horizontas buvo labai platus, bet archyviniai dokumentai rodo kiek sudėtingesnę vaizdą.

R. Repšys augo ir studijavo Kaune, 1975 m. baigė Vilniaus universiteto Vakarinį skyrių. Nepavykus įstoti į kunigų seminariją, pradėjo šešerius metus trukusias studijas pagrindinėje kunigų seminarijoje ir dirbo Kulautuvoje zakristijonu. Pamažu išitraukė į Eucharistijos bičiulių sąjūdį, o 1980 m. tapo marijonu. 1981 m. išsventintas, jis ėmėsi padėti Šeduvos ir Alytaus klebonams, dalyvavo slaptose misijose tarp Pavolgio vokiečių ir Armėnijos katalikų⁹.

1989 m. R. Repšys buvo išsiųstas į lietuvių marijonų Čikagos namus studijuoti pastoracinės teologijos ir padėti leisti „Draugą“. Buvo geras pamokslininkas, tad greitai išpopuliarėjo tarp vietos lietuvių. Įsitraukdamas į sielovadinę veiklą, jis neišlaikė pusiausvyros interesų ir intrigų prisodrintoje atmosferoje. R. Repšys neslėpė kritiškumo vietos marijonų atžvilgiu. Čikagos namų senbuviai jau seniai turėjo senjorų statusą, buvo įpratę prie susikurtos sielovados rutinos ir perdėtai įtariai žvelgė į atvykėlius iš Lietuvos. Marijonai Lietuvoje savo ruožtu jautėsi progresyvesni už išėivijos konfratrus. Kita vertus, R. Repšys neturėjo skrupulų „taupyti“ ir neatiduodavo visų Mišių aukų į namų kasą bei priimdavo finansinę paramą iš parapijiečių ir marijonams nepriklausančių lietuvių kunigų. Jis troško pažinti Ameriką, tad keliavo į Floridą ir Kaliforniją, ten slapta ir nesėkmingai tyrė galimybę likti kokioje nors lietuvių parapijoje. Panašu, kad Amerika R. Repšį pakėrė ir laipsniškai subrendo noras ten pasilikti ilgiau, tad jis pateikė Teisingumo departamentui prašymą gauti nuolatinio gyventojų vizą. Vis dėlto aštrėjanti konfrontacija su Čikagos namais šią perspektyvą nubraukė: namų vyresnysis Vytautas Rimšelis 1990 m. vasario 22 d. informavo Teisingumo departamentą, kad marijonai daugiau neprisiima atsakomybės už R. Repšio vizitą¹⁰. Šį žingsnį jis žengė gavęs žinių iš Čikagos arkivyskupijos kurijos, kad ten neprielankiai žiūrima į viešąją svečio veiklą ir net išsakoma minčių apie veiklos suspendavimą¹¹. R. Repšio viza buvo pasibaigusi, o jis, kaip baigęs pagrindžio seminariją, neturėjo oficialių kunigystės dokumentų ir be marijonų rekomendacijos negalėjo to įrodyti. Jam, kaip SSRS

⁸ 2011 12 15 interviu su S. Kasparu, Autoriaus asmeninis archyvas.

⁹ „Kunigo pokalbis su kunigu“, *Veni*, 2003, nr. 43, 3–4; nr. 44, 5; nr. 45, 4–5; „Mirė kunigas Ričardas Repšys (1950–2009)“, *Bažnyčios žinios*, 2009 rugpjūčio 17, nr. 15, 25–26.

¹⁰ 1990 03 15 JAV Teisingumo departamento raštas R. Repšiui, Archivum Generale Marianorum Romae (toliau – AGM), US-C fondas, 1990 m. byla, laiškų poskyris.

¹¹ 1990 03 27 V. Rimšelio laiškas D. Petraičiui, AGM, US-C fondas, 1990 m. byla, laiškų poskyris.

piliečiui, pažeidusiam JAV įstatymus ir dabar tapusiam nelegalu, iškilo grėsmė būti deportuotam į Sovietų Sąjungą.

Londono lietuviai nieko nežinojo apie šias peripetijas ir R. Repšį pasirinko rekomendavus Lietuvos provincijolui P. Račiūnui, kuris stengėsi ištraukti buvusį auklėtinį iš vis labiau kaistančios situacijos. 1990 m. kovo 26 d. parapijos taryba nusiuntė R. Repšiui iškvietimą šešiams mėnesiams dirbti Šv. Kazimiero parapijoje¹². Balandžio 8 d. marijonų generolas Donaldas Petraitis (1937–2012, generolu buvo 1984–1993) patvirtino šį sprendimą ir paragino R. Repšį kuo greičiau susitvarkyti išvykimo dokumentus¹³. Pastarasis į Angliją vykti nenorėjo, mėgino įtikinti generolą pakeisti sprendimą ir toliau ieškojo būdų likti Amerikoje¹⁴. Čikagos namų marijonai savo ruožtu nekantravo juo atsikratyti ir pasidalijo įtarimais su generolu, kad R. Repšys buvo specialiai atsiųstas griauti marijonų bendruomenės¹⁵. Atrodo, prirėkė įsikišti P. Račiūnui, kad R. Repšys paklustų generolo sprendimui¹⁶.

Marijonų vadovai neinformavo parapijos tarybos apie kliūtis, apie tai tylėjo ir sergantis J. Sakevičius. Taryba nekantravo, kaltino marijonų generolą D. Petraitį, kad nesirūpina jų parapija¹⁷. Pagaliau liepos 20 d. R. Repšys atskrido į Londoną, o po poros dienų buvo pristatytas parapijiečiams¹⁸. Jo pamokslai greitai patraukė saujelės ištikimai bažnyčią lankančių parapijiečių dėmesį. Tuo metu parapijoje nevyko katechezė, nebuvo taikoma ir kitų sielovados priemonių. Nebuvo nei žmonių, kurie galėtų tapti padėjėjais. R. Repšys dėl to didelio krūvio neturėjo, o šalia kunigo pareigų ėmėsi to darbo, į kurį buvo linkęs, – įsijungė į mokytojų kolektyvą Lietuvių namuose nuo 1987 m. veikusioje Maironio mokyklėlėje, į kurią ėjo apie 20 vaikų¹⁹. R. Repšys taip pat įsitraukė į politinę veiklą. Jis rado bendrą kalbą su Lietuvių namuose veikiančia Jaunimo sąjunga, padėjo organizuoti jų renginius ir svečių iš Lietuvos priėmimus. Naktį į 1991 m. sausio 13 d. R. Repšys dalyvavo rengiant liūdnąsias pamaldas, kurias filmavo televizijos ITV ir BBC bei iš ryto transliavo šalia pranešimų apie įvykius Vilniuje²⁰. Kovo 10 d. buvo aukojamos šv. Mišios už Lietuvą Vestminsterio katedroje. Jas atnašavo Markas Donoghue, pamokslą sakė R. Repšys.²¹

Dar 1990 m. gruodį, prieš prasidedant politinėms akcijoms, R. Repšys planavo praplėsti akiratį ir padirbėti Vokietijoje. Jis tikriausiai bodėjosi apmirusia Londono lietuvių misija. Vasario 16-osios gimnazijos kapelionas Edmundas Putrimas 1991–1992 mokslo metais svajoto pusmečiui išvykti į Pietų Ameriką ir pasiūlė R. Repšiui jį pakeisti.²² Dinamiška

¹² 1990 03 26 Šv. Kazimiero parapijos tarybos kvietimas R. Repšiui, S. Kasparo asmeninis archyvas.

¹³ 1990 04 08 D. Petraičio laiškas R. Repšiui, AGM, US-C fondas, 1990 m. byla, laiškų poskyris.

¹⁴ 1990 05 04, 1990 06 15, 1990 06 20 R. Repšio laišakai D. Petraičiui, AGM, US-C fondas, 1990 m. byla, laiškų poskyris.

¹⁵ 1990 04 25, 1990 05 29, 1990 06 07, 1990 07 11 V. Rimšelio ir A. Kelpšo laišakai D. Petraičiui, AGM, US-C fondas, 1990 m. byla, laiškų poskyris.

¹⁶ 1990 06 25 D. Petraičio laiškas V. Rimšeliui, AGM, US-C fondas, 1990 m. byla, laiškų poskyris.

¹⁷ 1990 07 07 Šv. Kazimiero parapijos tarybos laiškas D. Petraičiui, S. Kasparo asmeninis archyvas.

¹⁸ „Londone. Naujas kunigas“, *Europos lietuvis*, 1990 liepos 20, nr. 28, 4; „Londone. Atvyko kun. R. Repšys“, *Europos lietuvis*, 1990 liepos 27, nr. 29, 8.

¹⁹ „Londono lietuvių Maironio mokykla“, *Europos lietuvis*, 1991 vasario 8, nr. 4, 2.

²⁰ 2011 12 15 interviu su S. Kasparu, Autoriaus asmeninis archyvas.

²¹ „Mišios už Lietuvą Westminsterio katedroje“, *Europos lietuvis*, 1991 kovo 22, nr. 10, 1.

²² 1990 12 22 P. Baltakio laiškas P. Račiūnui, KBLA, f. 3, b. 57.

lietuviškos gimnazijos aplinka traukė aktyvios veiklos perspektyva. 1991 m. vasario 13 d. Londoną vizitavęs generolas D. Petraitis nesutiko, kad R. Repšys paliktų Londoną.²³ Prieš jo išvykimą buvo nusiteikę ir J. Sakevičius bei Steponas Matulis, kuris R. Repšiui projektavo darbą Nottinghamame.²⁴ Vis dėlto į marijonų vadovybės ir parapijiečių lūkesčius nebuvo atsižvelgta. R. Repšys jau kovą Vokietijoje susipažino su būsimos veiklos aplinka, o birželį išėvijęs vyskupas Paulius Baltakis palaimino E. Putrimo ir R. Repšio mainų planą.²⁵ Šie mainai suerzino parapijos tarybą, ji net atsisakė apmokėti 1991 m. vasarai (kuomet J. Sakevičius aplankė Lietuvą) iš JAV į Londoną vykstančio marijono Kastyčio Ramanausko kecionės išlaidas²⁶. Tikėtina, marijonai neinformavo tarybos apie tai, kad šių mainų iniciatorius yra pats R. Repšys; jis paliko Londoną lapkričio 22 d.²⁷

Išvykimas buvo pristatomas kaip laikinas išsiskyrimas, parapijos taryba išrūpino R. Repšiui leidimą ilgiau pasilikti Didžiojoje Britanijoje. Vis dėlto artėjant R. Repšio sugrįžimo terminui J. Sakevičius laiškuose P. Račiūnui nesulaukydavo išsakyti kritišką požiūrį. Labiausiai jam kliuvo R. Repšio noras studijuoti: „kunigas Ričardas daugiau negu tris metus pabuvo užsienyje, studijavo, pramoko kalbas. Todėl ir užtenka. Tokiame amžiuje jau sunkiau studijuoti“²⁸. Šis bumbėjimas, pasikartojęs keletą kartų, susipynė su stipresnėmis iki tol slopinto neprielankumo išraiškomis. Urbanistiniu asketizmu pasižymintis rektorius kaltino formalų savo pavaldinį per dideliu išlaidavimu, nederančiu su marijonų etika²⁹. Tokią J. Sakevičiaus laikyseną galėjo papildomai grįsti korespondencija su V. Rimšeliu, kuris buvo R. Repšio pašalinimo iš JAV iniciatorius. Artėjant R. Repšio grįžimo į Londoną metui, J. Sakevičius be užuolankų pareiškė Lietuvos provincijolui: „noriu, kad jis kuo greičiau grįžtų į Lietuvą“³⁰. P. Račiūnui nieko kito neliko, tik antrą kartą rasti kaip atstumtajam vietą Lietuvoje³¹. Grįžęs į Lietuvą, R. Repšys tapo Tabariškių klebonu, Noreikiškių mokyklos kapelionu ir Medicinos universiteto dėstytoju. 1993 m. rudenį jis vėl pareiškė norą pratęsti studijas Londone, bet J. Sakevičius laikėsi griežtos pozicijos: apkaltinęs amžinu studentavimu, atsisakė jį priimti³². R. Repšiui ėjo 43-eti metai, o po paviršutiniškos savamokslystės pogrindžio seminarijoje jis tik porą metų buvo ragavęs normalesnių studijų. Klausimas apie giluminius J. Sakevičiaus elgesio motyvus lieka tik spėjimų lygmenis. Žvelgiant iš laiko perspektyvos, akivaizdu viena: buvo prarasta vienintelė galimybė marijonams išlaikyti savo rankose Londono namus.

J. Sakevičius tik 1993 m. pabaigoje prabilo apie ketinimą pasitraukti į pensiją.³³ Marijonai buvo pajėgūs tik kartais pasiųsti kunigą į Londoną tuomet, kai J. Sakevičius

²³ 1991 07 02 J. Sakevičiaus laiškas V. Rimšeliui, KBLA, f. 3, b. 57.

²⁴ 1991 03 13 J. Sakevičiaus laiškas P. Baltakiui, KBLA, f. 3, b. 57.

²⁵ 1991 07 02 J. Sakevičiaus laiškas V. Rimšeliui, KBLA, f. 3, b. 57.

²⁶ 1991 07 06 P. Baltakio laiškas J. Sakevičiui, KBLA, f. 3, b. 57.

²⁷ „Išvyko kun. R. Repšys“, *Europos lietuvis*, 1991 lapkričio 29, nr. 45, 4.

²⁸ 1992 06 28 J. Sakevičiaus laiškas P. Račiūnui, KBLA, f. 3, b. 59.

²⁹ 1992 07 15 J. Sakevičiaus laiškas P. Račiūnui, KBLA, f. 3, b. 59.

³⁰ 1992 05 22 J. Sakevičiaus laiškas P. Račiūnui, KBLA, f. 3, b. 59.

³¹ 1992 06 08 P. Račiūno laiškas J. Sakevičiui, KBLA, f. 3, b. 59.

³² 1993 12 01 J. Sakevičiaus laiškas P. Račiūnui, KBLA, f. 3, b. 59.

³³ *Ibid.*

atostogaudavo, – 1993, 1994 ir 1998 m. ten dirbo Romoje studijuojantis Remigijus Gaidys. Jis patiko bažnyčios lankytojams iš vis labiau regimos naujos imigrantų bangos, kurių dauguma tada buvo jauni vyrai. Marijonų vadovybė vis dėlto nematė galimybės jam ilgiau pasilikti Londone. Būta kitų alternatyvų: pakako Ričardui Mikutavičiui 1992 m. apsilankyti lietuvių bažnyčioje,³⁴ ir S. Kasparas bei kiti tarybos nariai norėjo matyti J. Sakevičiaus įpėdiniu būtent jį, kuris taip pat buvo populiarus tarp imigrantų daugumą sudarančių kauniečių. R. Mikutavičius dar keletą kartų apsilankė pas Londono lietuvius ir negailėjo pažadų stengtis tapti jų ganytoju.³⁵

Parapijos taryba tik 1996 m. sausį nusprendė J. Sakevičiaus įpėdinio paieškos klausimu oficialiai kreiptis į Lietuvos marijonų provinciją.³⁶ P. Račiūnas londoniečiams atraišė: „...dabar pas mus susidarė tokia padėtis, kad neturime laisvų kunigų. <...> Malonėkite kreiptis į Telšių ar Vilkaviškio vyskupus, kurie šiais metais iššventino po keliolika jaunų kunigų. Kalbėjaisi su Ekscelencija Telšių vyskupu, ar jis negalėtų Jums atsiųsti kunigą. Jis griežtai neatsisakė.“³⁷ Taigi, 1996 m. oficialiai prabilta apie galimybę, kad marijonai atsiskays Londono parapijos.

J. Sakevičiaus sveikata blogėjo, parapijos gyvenimas Londone merdėjo, o marijonai dėl žmonių trūkumo neturėjo laisvės manevruoti. 1997 m. kovą Londono namą aplankė Lietuvos provincijolo pareigas faktiškai einantis Vytautas Brilius. Jo surašytame protokole jau aiškiai išdėstyta būsimų pokyčių kryptis: „...esant dabartinei Lietuvos marijonų provincijos padėčiai, yra neįmanoma ir netikslinga tiesiogiai tęsti marijonų darbą Londone“³⁸. Nustota ieškoti pagalbininko, pradėta pamainos paieška. Be to, iškilo kunigo atlyginimo klausimas. V. Briliui rugpjūtį vėl lankantis Londone ir susitikus su taryba, viena esminių problemų buvo kunigo stipendija. Asketiškų polinkių J. Sakevičius gaudavo 26,5 svaro sterlingų per savaitę, arba kitaip – 1 380 svarų sterlingų per metus (tai sudarė 22 proc. metinių parapijos išlaidų), šiek tiek prisijungdavo iš didžiųjų švenčių rinkliavų bei sakramentų teikimo ir tuo nesiskundė. Tuo metu dar nebuvo Nacionalinio minimalaus atlyginimo įstatymo, kuris buvo priimtas 1998 m. ir kuriuo buvo nustatytas 3,60 svaro minimalus atlygis už valandą. Vis dėlto jau vien toks skaičių sugretinimas iliustruoja, kad parapijos taryba privalėjo gerokai padidinti stipendiją. Prieita prie išvados, kad siunčiamo naujojo kunigo stipendija turėtų būti tokia kaip perdėm aukštų kvalifikacijų neturinčio mokytojo³⁹.

J. Sakevičius 1998 m. lapkričio 19 d. paprašė V. Briliaus nuo 1999 m. vasaros atleisti jį iš einamų pareigų⁴⁰. Gruodžio 8 d. Lietuvos provincijos taryba šį prašymą patenkino. Drauge buvo nutarta Marijonų namus Londone likviduoti: J. Sakevičius buvo paprašytas supakuoti visas vienuolijai priklausančias knygas ir daiktus, uždaryti visas vienuolijos

³⁴ „Svečiai iš Lietuvos“, *Europos lietuvis*, 1992 gegužės 15, nr. 19, 4.

³⁵ 2011 12 11, 2011 12 15 interviu su S. Kasparu, Autoriaus asmeninis archyvas.

³⁶ 1996 01 25 parapijos tarybos posėdžio protokolas, S. Kasparo asmeninis archyvas.

³⁷ 1996 05 01 P. Račiūno laiškas šv. Kazimiero bažnyčios komitetui, S. Kasparo asmeninis archyvas.

³⁸ 1997 03 12–14 Kunigų marijonų vienuolijos Lietuvos provincijos Londono vienuolyno kanoninės vizitacijos protokolas, KBLA, f. 3, b. 60.

³⁹ 1997 08 24 parapijos metinio susirinkimo protokolas, S. Kasparo asmeninis archyvas.

⁴⁰ 1998 11 18 J. Sakevičiaus laiškas V. Briliui, KBLA, f. 3, b. 59.

sąskaitas, o pinigus pervesti į Lietuvos marijonų provincijos sąskaitą⁴¹. Nežinodami, ką daryti su paliekama parapija, marijonai laikinai pavedė ją išeivijos vyskupo P. Baltakio globai. Šios globos pageidavo ir parapijos taryba. Vėlgi, kaip dažnai atsitinka rekonstruojant nuo mūsų per daug nenutolusius įvykius, giluminiai šio sprendimo motyvai lieka neaiškūs. Sunku patikėti, kad marijonų vizitatoriai neįžvelgė Londono parapijos galimybės tapti plačiai išvystytos sielovados lauku, nes išvietintų ir dvasiškai sutrikusių imigrantų skaičius Londone akivaizdžiai augo.

1998 m. rudenį buvo apsisota ties idėja pakviesti klebonauti Vilniaus arkivyskupijai priklausantį Gintautą Stanevičių. Jis sutiko, ir 1999 m. balandžio 26 d. parapijos taryba bei J. Sakevičius oficialiai pakvietė jį į Londoną⁴². Greitai paaiškėjo, kad arkivyskupas Audrius Juozas Bačkis nepanoro jo išleisti⁴³. Gegužės 16 d. Mišias bažnyčioje aukojo kun. P. Tverijonas, trumpam atvykęs į Londoną pasimokyti anglų kalbos. Kitą dieną J. Sakevičius jam paskambino ir paprašė perimti parapiją. Panašu, kad šis sprendimas buvo padiktotas būtinybės: kandidatų iš Lietuvos nebuvo, o atsistatydinimo terminas neišvengiamai artėjo. P. Tverijonas, gegužės pabaigoje grįžęs į Mažeikius, kuriuose vikaravo, sužinojo, kad Telšių vyskupas Antanas Vaičius jau sutarė su J. Sakevičiumi dėl kuo greitesnio jo atvykimo į Londoną. Buvo sutarta, kad P. Tverijonas vyks metams ir jam bus sudarytos sąlygos studijuoti anglų kalbą⁴⁴. J. Sakevičius gegužės 31 d. išsiuntė į Mažeikius būsimajam klebonui oficialų kvietimą⁴⁵.

P. Tverijonas gimė 1969 m. rugpjūčio 23 d. Padvarninkų kaime, Kvédarnos parapijoje, patriotines tradicijas išlaikiusioje šeimoje. Vidurinę mokyklą jis baigė 1987 m. Šilalėje, ten atsispyrė spaudimui priklausyti pionieriams ir komjaunuoliams, vaikščiojo į bažnyčią ir laviravo ties katalikiškojo disidentizmo riba. Atitarnavęs sovietų kariuomenėje, 1990–1995 m. studijavo Telšių kunigų seminarijoje ir 1995–1999 m. vikaravo Mažeikiuose. Po ketverių metų intensyvaus sielovados darbo (trys kunigai 45 000 gyventojų mieste) P. Tverijonas nusprendė pamatyti užsienį ir pasimokyti anglų kalbos. 1999 m. balandį–gegužę pagal vieną mokymosi programą jis pabuvojo Airijoje ir Londone⁴⁶.

Birželio 8 d. parapijos taryba „po ilgesnių diskusijų“ pakeitė klebono išlaikymo tarifą: nutarta jam skirti 300 svarų sterlingų per mėnesį ir apmokėti anglų kalbos kursus⁴⁷. Birželio 20 d. P. Tverijonas jau kaip naujasis klebonas aukojo Mišias. Po savaitės, birželio 26 d., buvo surengtos jo sutiktuvės ir J. Sakevičiaus išleistuvės, kuriose dalyvavo apie 60 žmonių. Naujasis klebonas iš karto atitiko naujųjų imigrantų skonį ir teikė viltį dėl pokyčių. Anot S. Kasparo, iškilmų metu „nauji ateiviai vyrai, kleboną pasodinę kėdėje, iškėlė virš savo galvų salėje, linkėdami viso ko geriausio“. Po to klebonas „vadovavo dainoms“, buvo šokdinamas, o vakaras baigėsi „tik vasaros saulėtekio šviesai pasirodžius rytuose“⁴⁸.

41 1998 12 28 V. Briliaus raštas J. Sakevičiui, KBLA, f. 3, b. 59.

42 1999 04 28 J. Sakevičiaus ir parapijos tarybos kvietimas G. Stanevičiui, S. Kasparo asmeninis archyvas.

43 1999 05 02 parapijos tarybos posėdžio protokolas, S. Kasparo asmeninis archyvas.

44 2012 01 11 ir 2012 01 24 interviu su P. Tverijonu, Autoriaus asmeninis archyvas.

45 1999 05 31 J. Sakevičiaus raštas P. Tverijonui, S. Kasparo asmeninis archyvas.

46 2012 01 24 interviu su P. Tverijonu, Autoriaus asmeninis archyvas.

47 1999 06 08 parapijos tarybos posėdžio protokolas, S. Kasparo asmeninis archyvas.

48 [Kasparas, Stasys], „Londonas. Išleistuvės – sutiktuvės“, in Knytuvos upelis, *Europos lietuvis*, 1999 liepos 26, 7.

J. Sakevičius dar pabuvo Londone apie mėnesį ir išvažiavo į Čikagą. Ten mirė 2006 m. gegužės 19 d., sulaukęs 99 metų.

P. Tverijonas labai greitai pradėjo keisti lietuvių parapijos pastoracijos ir visuomeninės veiklos situaciją. Lūžis įvyko 1999 m. lapkritį. Tuomet pradėta leisti parapijos mėnesinį laikraštėlį „Veni“, sekmadieniais imta aukoti jaunimui skirtas Mišias, bažnyčioje atsidarė sekmadieninė mokykla, be to, bažnyčioje įvyko pirmasis ambasados darbuotojų ir politinio prieglobsčio prašančių Londono lietuvių susitikimas. 2000 m. pradžioje prasidėjo pasirošimo Pirmajai Komunijai kursai 7–11 metų vaikams, buvo atvertos bažnyčios durys dėl priklausomybių problemų turintiems žmonėms (sekmadienių vakarais jie rinkdavosi į pokalbius).

Klebono ir tradicijos sergėtojų konflikto prielaidos ir pradžia

Šio straipsnio tikslas nėra aprašyti ir išanalizuoti visus naujojo klebono veiklos aspektus. Nėra abejonių, kad Šv. Kazimiero parapija pastaruosius porą dešimtmečių išgyvena beprecedentį jos religinio gyvenimo renesansą. P. Tverijonas yra veikliausias ir inovatyviausias klebonas per visą jos istoriją. Ši veikla buvo plačiai pristatyta R. Laukaitytės monografijoje, tad besidomintys gali atsiversti jos puslapius. Vis dėlto naujojo rektoriaus inovatyvumas turėjo vieną aspektą, iš esmės pakeitusį Šv. Kazimiero parapijos prigimtį. Ties juo ir ilgiau apsistojama.

Pastoracinėms taryboms pamatą padėjo Vatikano II Susirinkimo dekretas dėl vyskupų pastoracinių Bažnyčioje „Christus Domimus“ (1965 m.). Nuo tada idealizuotose parapijų veiklos vizijose, dėstomose povatikaninėse popiežiškosiuose instrukcijose ar parapijų vadovėliuose, akcentuojama kunigo ir parapijiečių branduolio „partnerystė“, kurios konkreči išraiška turi būti kolegialumo principo neginčijamumas sprendžiant esminius parapijos gyvenimo klausimus. Povatikaniniame parapijos gyvenime visuomeninis kunigo ir aktyviausių parapijiečių „kontraktas“ turi būti grindžiamas pasitikėjimu ir asmeniniu tarpusavio pažinimu, o ne vaidmenų pasidalijimu. Kunigas negali būti tik kontrolierius, kiekvienu lygmeniu turi skleisti bendradarbiavimą, koordinaciją ir diskusiją. Vis dėlto šios normos, keliaujančios iš teksto į tekstą, yra tik retorinė klišė arba geriausiu atveju idealus siekinys. Revoliucinėje Vatikano II Susirinkimo konstitucijoje „Lumen gentium“ iškelta idėja, kad pasauliečiai trimis būdais dalyvauja Kristaus kunigystėje ir yra Dievo tauta, buvo per daug miglota, kad būtų praktiškai pritaikyta parapijos gyvenime.

Naujasis lietuvių rektorius į Londoną atvažiavo iš šalies, kurioje katalikams emigrantams įprasta parapijos savivalda neegzistavo, o pastoracinės tarybos (kitaip – komitetai) sovietmečiu buvo valdiški klebonų kontrolės įrankiai. Atgavus Nepriklausomybę, jie virto pastoracinėmis tarybomis, kurios turėjo tik patariamąjį balsą, ir dažnas klebonas nežinojo, kaip su jomis dirbti. Parapijos gyvenimo raišką kurdavo klebonai ir vikarai. Kunigai Lietuvoje porą pastarųjų religinės laisvės dešimtmečių provincijoje tradiciškai suvokiami kaip sakralūs asmenys, kuriuos įšventinimas griežtai atskiria nuo pasauliečių ir iš jų išskiria.

Daug aiškesnė buvo kanonų teisės kalba, kuri kunigų pareigas bei atsakomybę ir pasauliečių vietą Bažnyčioje nusakė mistinio „Lumen gentium“ atspalvio neturinčiais teisės terminais. 1983 m. Kanonų teisės kodekse⁴⁹ pabrėžta, kad dvasininkai vadovauja pasauliečių iniciatyvoms Bažnyčioje (kan. 275, § 2). Beje, jie pavadinti Dievo tauta, bet tuoj pat pabrėžta, kad jie, kaip *bendruomenė*, egzistuoja Bažnyčioje, valdomoje popiežiaus ir vyskupų (kan. 204). Taigi, klebonas, kaip žemiausios bažnytinės valdžios grandies atstovas, turi pareigą pirmiausia rūpintis *dvasiniais* parapijiečių reikalais (kan. 515, 528–530), bet taip pat yra įpareigotas rūpintis parapijos turto administravimu (kan. 532). Jam tik *padedantys* tvarkyti parapijos turtą pasauliečiai privalo būti suburti į ekonominių reikalų tarybą (kan. 537). Pastoracinės tarybos, padedančios klebonui sielovados srityje ir turinčios *tik* patariamąjį balsą, steigtiną tada, jei, vyskupo nuomone, konkrečioje parapijoje yra reikalingos. Jos negali turėti savo pačių sukurtų veiklos normų, o privalo vadovautis tik nustatytomis vyskupo (kan. 536). Taigi, naujuoju Kanonų teisės kodeksu juridiškai buvo patvirtinta ir užtikrinta galios koncentracija klebonų rankose parapijiečių branduolio nenaudai. Vartojant sociologų guru Maximiliano Weberio terminiją, šis kodeksas teisiniu lygmeniu patvirtino faktiškai egzistuojančią *hierokratinę* pasauliečių kontrolę.

Prieš pradėdant analizuoti P. Tverijono ir parapijos tarybos konfliktą, verta paieškoti tokių konfliktų pėdsakų šiuolaikiniame Anglijos katalikų gyvenime. Buvo pasinaudota sociologo Michaelo P. Hornsby-Smitho studijomis.⁵⁰ Jose teigiama, kad Anglijoje ir Velse valdžios koncentravimas klebonų rankose buvo ir liko ryški religinio gyvenimo įvairovės dalis. Autorius išskiria tris jų galios šaltinius. Pirma, į kleboną „galima žiūrėti kaip į vartų saugotoją ir to, kas įeina ir išeina iš parapijos, arbitrą, pavyzdžiui, nustatantį liturginės ir pastoracinės veiklos praktikas ir prioritetus. Taip yra iš dalies todėl, kad jis dažnai yra beveik monopolizavęs prieigą prie informacijos. <...> Nežiūrint per pastaruosius dešimtmečius įvairiapusiškai išaugusio pasauliečių dalyvavimo Bažnyčios gyvenime, kunigas dėl juridinio statuso ir giliai įsišaknijusių lūkesčių, kad jis turi palaikyti normas, išlaiko labai stiprias pozicijas“. Antra, „vartų saugotojas gali atidaryti vartus ir reguliuoti naujų įtakų srautą arba juos uždaryti ir šių įtakų neįsileisti. Bet kuriuo atveju, išsaugant esamą būseną arba inicijuojant pokyčius, parapijos kunigo vaidmuo yra esminis“. Kitaip tariant, jis gali suformuluoti parapijiečių poreikius anksčiau, nei tie poreikiai bus įsisąmoninti. Trečia, „dažnai pasauliečiai yra visai patenkinti nieko nekeisdami, nes vertina patogumą ir tai, kad nėra iššūkių, o tai garantuoja ramų gyvenimą be didesnių reikalavimų.“⁵¹ Pastarasis bruožas buvo būdingas Londono lietuviams katalikams iki naujųjų lietuvių imigracijos bangos ir taip pat gali būti priskirtas naujesiems imigrantams, kurių absoliuti dauguma nėra linkusi aktyviai dalyvauti parapijos gyvenime ir kurių katalikiškasis identitetas yra labai paviršutiniškas.

⁴⁹ *Kanonų teisės kodeksas = Codex Juris Canonici*. Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai, 2012.

⁵⁰ *Roman Catholics in England. Studies in Social Structures since the Second World War*. Cambridge: Cambridge University Press, 1987; *The Changing Parish. A Study of Parishes, Priests and Parishioners After Vatican II*. London, New York: Routledge, 1989 (jai dėl temos artumo buvo skirtas didesnis dėmesys); *Roman Catholic Beliefs in England: Customary Catholicism and Religious Authority in England*. Cambridge: Cambridge University Press, 1991.

⁵¹ Hornsby-Smith, Michael, *The Changing Parish*, 115.

Kunigijos faktinės galios klausimas religijos sociologų darbuose nėra labai išplėtotas. Kunigai, gindami korporatyvinius interesus, nėra suinteresuoti šiuo klausimu plačiau išsirtarti, o pasauliečiai, esantys parapijų vadybos mechanizmo šerdyje, taip pat turi daugiau interesų tylėti, nei kalbėti. Dėl to pavieniai liudijimai įgauna didelę svarbą. Pvz., M. P. Hornsby-Smithas plačiai cituoja 1988 m. apklaustą vieną vyresnio amžiaus kunigą, kuris reflektuoja ne tik savo patirtį, bet ir daro apibendrinamąsias išvadas. Anot šio dvasiškio, Bažnyčios „struktūra iki šiol leidžia kunigui visiškai kontroliuoti viską ir kiekvieną parapijoje. Jis gali būti tiek demokratiškas, kiek jis nori būti, ir gali būti tiek autokratiškas, kiek jis to nori. Jam nėra teisinių apribojimų. <...> Nėra jokių gairių, nurodančių, kokią valdžią ar kontrolės galias turi parapijos taryba. Šios valdžios gali būti tiek, kiek parapijos kunigas yra pasirošęs jai suteikti. <...> Netgi tada, kai kunigas turi parapijos tarybą, jis gali valdyti įmantriu diktatorišku stiliumi, ir parapijos taryba vienaip ar kitaip užantspauduoja jo sprendimus.“⁵²

Tokia galios koncentracija yra prielaida kilti konfliktams tose parapijose, kurių parapijiečiai labiau išsilavinę, jaunesni ir priklauso viduriniajai klasei. Kita vertus, reformistinių įkarštį į socialiai sustingusias parapijas atnešę kunigai taip pat gali sukelti konfliktų. Tas pats M. P. Hornsby-Smitho kalbintas kunigas akcentuoja būtent tokias galios asimetrijos pasekmes ir iliustruoja tai matytu pavyzdžiu. Nenurodytoje parapijoje, į kurią atsikėlė du nauji kunigai, žmonės bažnyčioje „vieno sekmadienio rytą rado, jog tabernakulis prapuolė nuo pagrindinio altoriaus ir stovi prie šoninio altoriaus. Dabar tai yra pagrindinė problema, labai jautri problema. Jis [klebonas] tai padarė savavališkai su niekuo nepasikonsultavęs, dėl ko tuoj pat atstūmė apie du trečdalius parapijiečių per vieną naktį.“⁵³ Vis dėlto autorius pabrėžia, kad tokie konfliktai reti ir paprastai nebūna atviri. Dažniau jie nuslopunami arba rusena neiškildami į paviršių.

M. P. Hornsby-Smithas kunigų rankose sukoncentruotą galią laikė vienu esminių katalikiškų struktūrų Anglijoje bruožų. „*Daug* [kursyvas K. R.] parapijų turi parapijos tarybas, kurių narius renka parapijiečiai ir kurios susirenka į kasmetinius susirinkimus. Juose yra bent kažkokia proga diskutuoti arba net mesti iššūkį kunigo nustatytoms pastoracinėms praktikoms ar jo sprendimams. Gali būti, kad daugumoje parapijų kunigas *de facto* išlaiko kontrolę ir tik dalijasi turima galia sprendžiant trivialius klausimus, pvz., gėlių išdėstymą [bažnyčioje]. Vis dėlto jis pasilaiko absoliučią galią tvarkyti tokius dalykus kaip liturgijos stilius parapijoje arba esminės išlaidos.“⁵⁴ Praėjus dvidešimčiai metų po šios diagnozės, Bažnyčioje neįvyko nieko, kas sustiprintų faktinę parapijiečių galią tarybose ir susilpnintų valdžios pasidalijimo jose asimetriją. Vatikano dokumentai tik sustiprino šias tendencijas. 1997 m. pasirodė instrukcija „Kai kuriais tikinčiųjų pasauliečių bendradarbiavimo kunigų tarnyboje klausimais“, 2002 m. buvo paskelbta instrukcija „Kunigas, parapijos bendruomenės ganytojas ir vadovas.“⁵⁵ Pirmojoje instrukcijoje įspėta, kad pasauliečiai pastoracinės veiklos praktikoje peržengia Kanonų teisės kodekso jiems nubrėžtas ribas, o

⁵² *Ibid.*, 94.

⁵³ *Ibid.*, 195.

⁵⁴ *Ibid.*, 209.

⁵⁵ „Instrukcija „Kai kuriais tikinčiųjų pasauliečių bendradarbiavimo kunigų tarnyboje klausimais“, *Lcn*, 1997, žiūrėta 2012 m. kovo 3 d., http://www.lcn.lt/b_dokumentai/instrukcijos/kai_kuriais_tikinciuju.html; „Instrukcija

antrąją palaiminta praktika, kuomet parapijai vadovauja keli kunigai, ir dar kartą patvirtintas tarybų pavaldumas kunigui: „...pastoracinė taryba yra konsultacinis organas, kur tikintieji, išreikšdami savo krikšto atsakomybę, gali padėti tarybai pirmininkaujančiam kunigui patarimais sielovados srityje“ (§ 26).

Pabrėžtina tai, kad pasauliečių neprileidimas prie esminių ir vidutinės svarbos Bažnyčios gyvenimo sprendimų priėmimo būdingas ne tik žemiausioms bažnytinės sistemos grandims. XX a. viduryje Vatikane atsirado būtinybė prisijaukinti demokratinę retoriką, ir tai buvo sėkmingai padaryta. Pasauliečių kontrolės mechanizmas pagrindinėse Vatikano institucijose dėl temos subtilumo ir prasto šaltinių prieinamumo yra menkai iširtas. Pavyzdžiui, galima remtis sociologo Jean-Guy'aus Vaillancourt'o, tyrusio šiuos procesus Pauliaus VI laikais (1963–1978 m.), išvadomis: „...socialinio ir teisinio slaptumo mechanizmas dažnai paslepiamas už dialogo, komunikacijos ir dalyvavimo ideologijos. Vadovavimas lieka biurokratinis ir slaptas, paslepiančias manipuliacijas už žodžių širmos. Kvietimai pasauliečiams dalyvauti neperžengia konsultacinio lygio, kuris retai daro įtaką galutiniams sprendimams. Pareigūnai yra monopolizavę sprendimų priėmimo procesą, nors dažnai mėgina sudaryti įspūdį, kad atsižvelgiama į eilinių [Bažnyčios] narių idėjas ir lūkesčius.“⁵⁶ Ši praktika vėlesnių popiežių laikais tik ištobulėjo. Šiame straipsnyje ne vieta plėtoti jos subtilybių aprašymus, tai paminima tik siekiant priminti, kad absoliutinės monarchijos struktūrose dvaro ir žemiausių valdininkų grandies valdymo mechanizmai yra identiški.

Antrasis dalykas, kurį norisi pabrėžti prieš pradėdant dėlioti konflikto interpretacijos išklotinę, yra labiau metodinio pobūdžio. Viena vertus, tyrinėtojo padėtis paranki, nes konflikto protagonistai sutiko pasidalyti dokumentais ir ne kartą duoti interviu. Dokumentai, iš kurių svarbiausi yra parapijos tarybos protokolai, atspindi tik ilgai vilnijusių įtampų paviršių ir palieka daug spragų, kurios gali būti užpildytos gyvosios atminties liudijimais. Kita vertus, šioje situacijoje tyrinėtojas privalėjo būti atsargus. Konfliktuojančių stovyklų lyderių liudijimai yra paženklinti pasiteisinimo ir savo tiesos įrodinėjimo motyvais, jų pasakojamos versijos kartais būna nesuderinamos. Parapijos tarybos posėdžių protokolai buvo sukurti raštininkų, kurie konflikto metu palaikė klebono liniją, ir šiuose lakoniškuose tekstuose neatsispindi opozicionierių veiksmų logika ir argumentacijos subtilumai.

Nenuginčijami įrodymai, turintys sąryšį su teismo įrodinėjimo procedūra, istoriniuose tekstuose yra retas dalykas. Dažniau istorikai yra pasmerkti surinkti liudijimų sandaugą, ją persijoti per šaltinių kritikos rėtį ir kurti prielaidas. Toliau aprašytoje istorijoje abiejų pusių pateikiami liudijimai iš esmės yra patikimi ir dažniausiai išsiskiria ties detalėmis, kai pristatomi veiksmų motyvai ar įtarimai dėl antagonistų užmačių. Galimybė patikrinti šaltinius straipsnio autoriui leido sukurti pasakojimą, kuriame spėlionių ir prielaidų nedaug. Be to, pagrindiniai konflikto dalyviai skaitė pirminę teksto versiją, ir tai paskatino juos papildomai pagrįsti savo pozicijas. Tuomet į paviršių iškildavo naujų aspektų.

„Kunigas, parapijos bendruomenės ganytojas ir vadovas“, *Lcn*, 2002, žiūrėta 2012 kovo 3, http://www.lcn.lt/b_dokumentai/instrukcijos/kunigas-parapijos-bendruomenes.html.

⁵⁶ Vaillancourt, Jean-Guy, *Papal Power. A Study of Vatican Control over Lay Catholic Elites*. Berkeley, [etc.]: University of California Press, 1980, 286.

Katalikiškoji lietuvių bendruomenė Londone visada siekė turėti veiklų rektorių, kurio sakralizuotam autoritetui padedant būtų galima lengviau įgyvendinti įvairius sumanymus. Dauguma klebonų tokie ir buvo. Pakanka paminėti Lietuvių namų ir lituanistinio švietimo projektus. Kita vertus, parapijoje buvo nusistovėjusi nerašyta komiteto ir klebono galios ir veiklos sferų pusiausvyra. Ją galima pamėginti apibendrinti taip: komiteto materialiai ap rūpinamas klebonas rūpinasi dvasiniais bendruomenės poreikiais. Tikrovė buvo daug sudėtingesnė, bet klebonai stengdavosi neperžengti bendruomenės interesų ribų. Savo ruožtu J. Budzeikos atvejis parodo, kad komitetas buvo pajėgus apsiginti nuo perdėm radikalių klebono sumanymų.⁵⁷

Kuomet P. Tverijonas tapo klebonu, parapijos tarybai priklausė Stasys Kasparas, M. Balčiūnas, J. Černis, A. Ives-Ivanauskas, Hilda Piščikienė, V. Puidokienė, Francis Senkuvienė ir P. Zurenka. Jie visi, išskyrus P. Zurenką, kuris nedalyvaudavo posėdžiuose, buvo gimę tarp 1917 ir 1927 metų. Taigi, tuo metu aktyvių tarybos narių amžiaus vidurkis buvo 77 metai. P. Tverijonas buvo jų anūkų amžiaus. Jau vien ši disproporcija pranašavo, kad paternalistinio tarybos požiūrio į naujojo klebono veiklą nebus išvengta. Kita vertus, parapijos vadovybė buvo formuojama iš tos pačios kartos tarpusavyje gerai pažįstamų atstovų. Kasmetiniuose parapijos susirinkimuose dalyvaudavo po keliolika senjorų ir jų dalyviai (galbūt) neturėjo intereso keisti tarybos sudėtį. Viena svarbiausių vertybių buvo tapęs stabilumas. Pirmoji naujosios imigrantų bangos atstovė taryboje buvo Danguolė Mozerienė, kooptuota į ją 2000 m. rugsėjo 16 d. Beje, D. Mozerienė buvo įtraukta į Sporto ir socialinio klubo veiklą – 2002–2003 m. ėjo vedėjos pareigas. Naujieji išeiviai buvo jauni žmonės, taip pat tikę parapijos vadovams į anūkus. Jie buvo ekonominiai migrantai ir nelegalai, tad tuo iš esmės ir skyrėsi nuo pokario *andersininkų* ir *dipukų*. Pastarieji, kaip politiniai pabėgėliai ir dirbantys legalų darbą, per keletą metų integravosi su caro laikų imigrantais bei jų vaikais. Į bažnyčią užklystantys naujosios bangos imigrantai neišsinešė iš Lietuvos visuomeninio gyvenimo tradicijų ir savo ruožtu neturėjo jokio noro įsitraukti į parapijos veiklą.

Šv. Kazimiero parapijos tarybos ir naujojo klebono pozicijos dėl to, kaip turi būti tvarkomas parapijos gyvenimas, pradėjo išsiskirti beveik nuo pat pradžių. Norint tai atskleisti, verta suteikti balsą patiems įvykių dalyviams. Iš Liūdžių giminės kilusi V. Juras, kuri priklausė tarybai 2003–2005 m., teigia:

„...ta karta, kuri buvo parapijos komitete, turėjo tam tikras taisykles, kaip viskas tvarkoma. Viskas turėjo būti ne tik taip, kaip kunigas norėjo. <...> Turėjo būti tam tikra procedūra. Jie buvo pripratę, kad visa parapija turėjo balsą. <...> [Dabartinis] kunigas turi kitokią nuomonę negu tie kunigai, kurie buvo anksčiau. Jis turi labiau supratimą, kad jis viską tvarko, organizuoja. <...> Viskas turėjo būti jo rankose. Dėl to buvo nemalonumų.“⁵⁸

P. Tverijono perspektyva apie savo, kaip klebono, vietą parapijos gyvenime radikaliai skiriasi:

⁵⁷ Plačiau žr.: Raškauskas, Kęstutis, „Londono lietuvių katalikų bendruomenė ir marijonai 1940–1990 m.“, *Oikos. Lietuvių migracijos ir diasporos studijos* 1 (23, 2018), 110–114.

⁵⁸ 2012 01 20 interviu su Veronika Juriene ir Virginija Juras, Autoriaus asmeninis archyvas.

„Komitetas mane pasitiko, bet pasitiko kaip samdomą darbuotoją. Jie viską tvarko, viską žino. Bet tai manęs netenkino. Tada aš pradėjau rodyti iniciatyvą kultūrinėje srityje. Iš vienos pusės, jie man leisdavo tai daryti, bet, iš kitos pusės, bandė sukontroliuoti pagal tai, kaip jie įsivaizduoja. <...> Čia buvo, aš įsivaizduoju, jėgos žaidimai. Atėjo iki to, kad niekaip negalėjo sutikti, kad aš – parapijos vadovas. Niekaip.“⁵⁹

Viena iš priemonių, kuriomis P. Tverijonas siekė neutralizuoti kylančią įtampą, buvo senosios kartos parapijos tarybos narių nuopelnų įvertinimas. Jo iniciatyva V. Puidokienė (2000 m.) ir S. Kasparas (2003 m.) buvo apdovanoti medaliu „Pro Ecclesia et Pontifice“; tai – aukščiausias apdovanojimas, kurį Šventasis Sostas suteikia pasauliečiams. Dažnai apdovanojimų už viso gyvenimo veiklą potekstė yra subtiliai perduodama žinia, kad atėjo metas pasitraukti iš užimamų pozicijų.

Laipsniškai didėjanti įtampa tarp klebono ir parapijos komiteto, sudaryto iš senųjų išėivių, pirmiausia kapelionavimo metais buvo neesminė naujojo kunigo veiklos dalis. Daugiau dėmesio nuo pat pradžių prikaustė pastangos atgaivinti religinį gyvenimą. Naujieji imigrantai važiavo iš šalies, kuri buvo itin paveikta prievartinės sekularizacijos, ir Londone patekdavo į terpes, kurios buvo dar labiau sekularizuotos. P. Tverijonas iš karto pajuto kontrastą:

„[Lietuvoje] klebonas ir vikarai turi savo tam tikrą statusą. Ten eini – tave pripažįsta, viskas aišku. Čia atvažiavęs supratau, kad čia pagal tą modelį neišeina dirbt. <...> Čia yra, galima sakyti, misijos. Tu esi tiek reikalingas, kiek duodi žmonėms. Ne tai, kad tave gerbtų už statusą, bet turi dirbti, pasitikėjimą susikurti, susikurti žmonių ratą, kurie padėtų, kurie savanoriautų. Nėra taip, kad paskelbus iš karto tu turėtum savanorių.“⁶⁰

Tam reikėjo naujų žinių ir įgūdžių, kurių studijos ir darbas Lietuvoje nebuvo davę. Dėl to P. Tverijonas, metus pasimokęs anglų kalbos, 2000–2003 m. studijavo misiologiją Midlseksio (*Middlesex*) universiteto Misiologijos institute.

„Esi tiek reikalingas, kiek duodi žmonėms“. Tai – sielovadinio darbo tarp naujųjų imigrantų šerdis. Veikla, kurios variklis buvo šis imperatyvas, siejosi su pirmųjų lietuvių kunigų pastangomis XIX–XX a. sandūroje. Tuomet taip pat reikėjo rasti naują būdą kalbėtis su šimtais tautiečių, sužeistų migracijos į iki tol neįsivaizduotą tikrovę. Tada kunigų sielovadinė veikla pynėsi su pasaulietinėmis iniciatyvomis. Atvykus P. Tverijonui, lietuviai jau neturėjo Lietuvių namų patalpų. Ambasados darbuotojai laikėsi atokiai nuo nelegalių imigrantų, ten vykstantys renginiai buvo perdėm elitiški. Lietuvių bažnyčia bei Sporto ir socialinis klubas buvo likę vienintelės susitikimų vietos kultūringesnio bendravimo pasiilgusiems eiliniams migrantams. Klebonas atvėrė duris kultūros renginiams, kurie iš pirmo žvilgsnio nieko bendro neturėjo su religija. Jis „buvo reikalingas“, o tai – jau misionieriavimo priemonė. Sakralinė erdvė buvo pripildyta į tarpukario Lietuvos aukso amžių nurodančios simbolikos. Dvidešimtmečiai ar trisdešimtmečiai atvykėliai jau buvo spėję Lietuvoje pasimėgauti šios simbolikos atgavimo džiaugsmu ir greičiausiai nesiejo patriotizmo su

⁵⁹ 2012 01 26 interviu su P. Tverijonu, Autoriaus asmeninis archyvas.

⁶⁰ 2012 01 24 interviu su P. Tverijonu, Autoriaus asmeninis archyvas.

tautinių ženklų kontempliavimu bažnyčioje. Daliai jų, kaip ir jų likimo bendrams Amerikoje, išėvių bažnyčios buvo sustingusio laiko relikta, ne tik nevirpinantys tautinių jausmų, bet netgi erzinantys. Galiausiai Šv. Kazimiero bažnyčioje Vatikano II Susirinkimo liturginių reformų įgyvendinimas buvo sustojęs pusiaukelėje, ir klebonas jautė norą bei pareigą jį tęsti. Būsimą bažnyčios vidaus pertvarką galima matyti kaip misijinę priemonę, kurią naudojant siekta padaryti bažnyčią priimtinesnę naujųjų imigrantų skoniui.

Buvo tik laiko klausimas, kada tokia atsivėrimo naujųjų imigrantų poreikiams ir skoniams vizija susikirs su senosios kartos įsivaizdavimais. Pirmiausia iškilo koncertų bažnyčioje problema. Laikraštėlyje „Veni“ užfiksuota, kad 2000 m. birželio 11 d. įvyko Angelės Joknytės, kuri buvo viena pirmųjų naujojo klebono padėjėjų, giesmių ir dainų koncertas⁶¹. Ji tuo metu buvo ką tik persikėlusį į Londoną, buvo žinoma krikščioniškosios muzikos kūrėja, išleidusi tris albumus. Vytautas Babravičius bažnyčioje koncertavo 2000 m. rugsėjo 12 d. ir dėl savo patriotinio repertuaro sulaukė senbuvių išėvių liaupsų spaudoje⁶². 2002 m. lapkričio 17 d. įvyko A. Joknytės, Ritos Povilaitienės ir Inesos Lapkauskienės krikščioniškosios muzikos koncertas⁶³. 2003 m. vasario 2 d. parapijos tarybos susirinkime pasirodė nepasitenkinimo ženklų: V. Puidokienė atvirai pareiškė, kad jai koncertai bažnyčioje nepriimtini, o S. Kasparas suabejojo, ar klebonas jų metu tinkamai pasirūpino priešgaisrinės apsaugos (angl. *health and safety*) reikalavimais⁶⁴.

2003 m. lapkričio 18 d. bažnyčioje įvyko Vilniuje nuo 1998 m. veikiančio „Teatriuko“ spektaklis. Jis bažnyčioje įvyko atsitiktinai – organizatoriai planavo pasirodyti lietuvių vaikams vienoje iš baržų Temzėje. P. Tverijonas prisidėjo prie spektaklio vaikams populiarinimo – bilietai buvo platinami bažnyčioje. Jam apžiūrėjęs baržą paaiškėjo, kad būtina keisti koncerto vietą, tad klebonas atvėrė bažnyčios duris⁶⁵. 2003 m. gruodžio 7 d. įvyko A. Joknytės koncertas. Netrukus po to, 2003 m. gruodžio 20–21 d., dėl nesusipratimų turnė metu klebonui teko gelbėti „Aktorių trio“ pasirodymus Londone, ir jų koncertai taip pat įvyko bažnyčioje. Pelnas atiteko atlikėjams, bet jie dalį paaukojo bažnyčiai remontuoti⁶⁶. Su religine tematika nesusijusių renginių pagausėjimas aštrino S. Kasparo ir V. Puidokienės reakcijas – retas tarybos posėdis 2004 m. apsieidavo be ginčų šiuo klausimu. Klebonas 2004 m. kovo 28 d. pastoracinės tarybos (nuo tada taip pradėta vadinti parapijos taryba) posėdžio metu argumentavo, kad tokie renginiai, vykstantys bažnyčioje, labiau pritraukia žmones nei vykstantys organizatorių nuomojamose salėse, – bažnyčioje galima nebijoti, kad ateis chuliganų. Pusę tarybos tuomet jau sudarė naujieji imigrantai, ir jie gynė „Aktorių trio“ koncertą, nes tai esanti „jų muzika“⁶⁷. Šiuo atveju akivaizdžiai susikirto bažnyčios, kaip sakralinės erdvės, šventumo sampratos. Senoji karta turi aiškų supratimą, kas šventa ir kas nešventa. Koncertų ir spektaklių šalininkai, neturintys persvaros taryboje, buvo

⁶¹ „Koncertas [skelbimas]“, *Veni*, 2000, nr. 7, 1.

⁶² [Kasparas, Stasys], „Fantastinis dainų vakaras Londone“, in Girninkų Kalnas, *Europos lietuvis*, 2000 spalio 10, nr. 20, 7.

⁶³ „Krikščioniškosios muzikos vakaras-koncertas 2002 m. lapkričio 17 d. šv. Kazimiero bažnyčioje“, *Veni*, 2002, nr. 32, 7.

⁶⁴ 2003 02 02 parapijos tarybos posėdžio protokolas, KBLA, aplankas „Konfliktas 2003–2005“.

⁶⁵ „Teatriuko gastrolės“, *Veni*, 2003, nr. 43, 5; 2012 01 26 interviu su P. Tverijonu, Autoriaus asmeninis archyvas.

⁶⁶ „Mūsų bažnyčios metraštis“, *Veni*, 2003, nr. 45, 8.

⁶⁷ 2004 03 28 pastoracinės tarybos posėdžio protokolas, KBLA, aplankas „Konfliktas 2003–2005“.

priversti daryti kompromisą su ikivatikaninės nuostatos atstovais: nutarta, kad kiekvienam būsimam koncertui turės būti gautas tarybos leidimas. Tai panašėjo į savotišką prevencinę cenzūrą, kurios tikslas – atimti iš klebono iki tol tik jam rezervuotą sprendimo teisę.

Opozicijos vėliavnešiu tapęs S. Kasparas veikė ir kitaip: 2004 m. gegužę, kuomet planuotas antrasis „Teatriuko“ pasirodymas, jis paprašė Vestminsterio arkivyskupijos kurijos pareikšti nuomonę apie šiuos renginius⁶⁸, be to, paprašė Tower Hamletso savivaldybės Aplinkos ir kultūros skyrių atlikti bažnyčios pastato inspekciją ir domėjosi, ar tokiems renginiams reikia specialios licencijos. „Teatriukas“ naują spektaklį parodė presbiterijoje 2004 m. gegužės 21 ir 23 d., o jau kitą dieną bažnyčia buvo inspektuota. Klebonas buvo paprašytas imtis kai kurių saugumo priemonių: reikalui esant, užtikrinti pirmąją pagalbą, pakabinti keletą ženklų „Exit“ ir nupirkti gesintuvų. Be to, paaiškėjo, kad jokių licencijų nereikia⁶⁹. Birželį S. Kasparas kreipėsi į Vestminsterio finansų sekretorių Johną Gibbsą ir paklausė, ar kunigas turi teisę rengti pasaulietinio pobūdžio koncertus bažnyčioje. Paaiškėjo, kad Vestminsterio kurijos ši problema nedomino: vyskupas augziliaras Bernardas Longley pažadėjo tuo pasidomėti, o arkivyskupijos bažnyčių inspektorius Chrisas Fanningas diplomatiškai išdėstė savo nuomonę, kad tokie renginiai turi atitikti vietos dvasią ir vykti pagal Katalikų Bažnyčios reikalavimus⁷⁰. Tuo tarpu koncertai gaudavo tarybos pritarimą ir vyko toliau: 2004 m. rugpjūčio 15 d. – Sigutės Tamošaitytės dainuojamosios poezijos vakaras⁷¹, o lapkričio 6 d. – naujo A. Joknytės albumo pristatymas⁷².

S. Kasparas sakralinę erdvę mėgino ginti ne tik nuo nereliginio meno. 2004 m. sausio 18 d. bažnyčioje buvo surengtas susitikimas su Aleksu Vilčinsku, kuris pristatė Didžiosios Britanijos lietuvių sąjungos veiklą. Šio susitikimo metu buvo surinkti vėluojantys DBLS narių mokesčiai ir į sąjungą priimta naujų narių⁷³. S. Kasparas, būdamas DBLS narys ir buvęs vieno iš jos skyrių vadovas, kritikavo tokią prie sakralinės erdvės nederančią praktiką. Anglijos miestuose tarp pokario imigrantų ji buvo itin paplitusi. Kunigų apsilankymai ir retos Mišios lietuvių kalba buvo proga DBLS nariams susieiti ir net Mišių metu tvarkyti finansinius reikalus. Dar prieš įvykstant susitikimui S. Kasparas parašė Vestminsterio arkivyskupijos generaliniam vikarui Johnui Arnoldui ir paklausė, ar bažnyčiose leistini akcininkų draugijų (tokia yra DBLS) susitikimai. Jam buvo atsakyta, kad kurijoje nežinoma, kas yra DBLS, ir išdėstyta bendra Bažnyčios pozicija susirinkimų bažnyčiose atžvilgiu: „... kol tokia veikla nepažeidžia sakralinės pastato prigimties, tol pageidautina ją skatinti“⁷⁴. Po susitikimo vasario 22 d. pastoracinės tarybos posėdyje S. Kasparas vėl iškėlė bažnyčios pastatų naudojimo finansiniams reikalams tvarkyti problemą. „Daug diskutuota šiuo

⁶⁸ 2004 05 18 keleto pastoracinės tarybos narių raštas į Vestminsterio arkivyskupijos kuriją, KBLA, aplankas „Konfliktas 2003–2005“.

⁶⁹ „Teatriukas“ į Londoną atveža spektaklį vaikams ir dainas suaugusiems“, *Veni*, 2004, nr. 48, 4–5; 2004 06 14 J. Randall-Peltier raštas P. Tverijonui, KBLA, aplankas „Konfliktas 2003–2005“.

⁷⁰ 2004 06 11 S. Kasparo raštas J. W. B. Gibbsui; 2004 06 15 B. Longley raštas S. Kasparui; 2004 06 25 C. P. Fanningo raštas komiteto nariams ir rektoriui, KBLA, aplankas „Konfliktas 2003–2005“.

⁷¹ „Sigutės Tamošaitytės dainuojamosios poezijos koncertas [skelbimas]“, *Veni*, 2004, nr. 51, 6.

⁷² „Ar mūsų meilė miega?“, *Veni*, 2004, nr. 54, 3–4.

⁷³ „Mūsų bažnyčios metraštis“, *Veni*, 2003, nr. 45, 8.

⁷⁴ 2004 01 06 S. Kasparo raštas į Vestminsterio arkivyskupijos kuriją; 2004 01 16 J. Arnoldo raštas S. Kasparui, KBLA, aplankas „Konfliktas 2003–2005“.

klausimu“ ir galiausiai nuspręsta, kad taryba ateityje spręs, leisti ar neleisti vykti renginiams, kurie gali būti susiję su agitacine ar politine veikla⁷⁵.

Konfliktas dėl bažnyčios interjero

Tokia įtampa susipynė su daug aštresniu konfliktu, kilusiu dėl bažnyčios remonto vizijos. Prieš pradėdant nuodugnai apie tai pasakoti, būtina susipažinti su tarybos sudėtimi 2003 m. pradžioje. Senajai išeivijai atstovavo S. Kasparas, V. Puidokienė, M. Balčiūnas, H. Piščikienė, V. Juras ir Klemensas Tamošiūnas. Iš jų tik V. Puidokienė buvo gimusi po karo. Iš naujųjų išeivių taryboje buvo Gintautas Orlauskas, D. Mozerienė, Jolita Zacharauskienė, Aivaras Citrons ir Giedrius Urnikis. Taigi, priskaičiavus P. Tverijoną, jėgos buvo lygios. Naujųjų išeivių į tarybą pateko mirus ar pasitraukus seniesiems nariams. Juos rekomendavo klebonas, ir natūralu, kad jie tapo jo iniciatyvų atrama.

P. Tverijonas per keletą klebonavimo metų subrandino bažnyčios interjero pertvarkymo idėją, kurią įgyvendinti pradėta tik užsimezguus tvirtesniems ryšiams su Vestminsterio arkivyskupija. Pagal teritoriją Lietuvių misija priklausė Tower Hamletso dekanatui ir Rytų Londono sielovados zonai, už kurią 1998–2003 m. buvo atsakingas Keithas Balthropas. Vėliau jį pakeitė B. Longley (2003–2009 m.). Visų tautinių bendruomenių rektorius nuo 2003 m. globoja vyskupas Alanas Hopesas. Taigi, remiantis Vestminsterio arkivyskupijos struktūra, Lietuvių misijos rektorius buvo pavaldus dviem vyskupams⁷⁶. Taip pat konsultuotasi su arkivyskupijos Meno ir architektūros komiteto pirmininku Peteriu Newby'u, arkivyskupijos Liturginės komisijos pirmininku Allenu Morrisu, jos nariu Aidanu Rossiteriu ir arkivyskupijos bažnyčių inspektoriumi Ch. Fanningu.

Klebonas planavo iš esmės pertvarkyti bažnyčią, o senosios kartos atstovai buvo linkę apsiriboti kosmetiniu remontu ir neliesti nusistovėjusių interjero detalių. S. Kasparas taip suformulavo pagrindinę savo šalininkų poziciją: „mes taisom, kas reikalinga taisyti, bet nieko nemetam“⁷⁷. Kaip projekto rengėjas, į tarybą buvo įtrauktas vienas žymiausių *westendiškiosios* lietuvių grupės veikėjų socialdemokratas K. Tamošiūnas (1921–2009). Jis dirbo braižytoju ir, nors nebuvo profesionalus architektas, turėjo šio meno įgūdžių. 2003 m. vasarį K. Tamošiūnas parengė savo projektą⁷⁸. Pirminius brėžinius buvo galima tobulinti, bet dėl sveikatos sutrikimų pats autorius 2004 m. pradžioje atsisakė tęsti darbą⁷⁹. Nors pagal amžių priklausė senajai tarybos kartai, jis vis dėlto nepritarė perdėm griežtai komiteto pirmininko pozicijai klebono iniciatyvų atžvilgiu, pvz., pasisakė už koncertus bažnyčioje. Kitas veiksnys, išjudinęs remonto iniciatyvą, buvo Anne Dzvonkus (1915–2005) finansinė auka. A. Dzvonkus prieš karą dirbo Lietuvos atstovybėje raštvede, o po karo dalyvavo Niurnbergo procese kaip britų konsulo Elwyno Joneso sekretorė ir vertėja, dirbo Prekybos

⁷⁵ 2004 02 22 pastoracinės tarybos posėdžio protokolas, KBLA, aplankas „Konfliktas 2003–2005“.

⁷⁶ 2012 03 09 interviu su P. Tverijonu, Autoriaus asmeninis archyvas.

⁷⁷ 2011 12 12 interviu su S. Kasparu, Autoriaus asmeninis archyvas.

⁷⁸ 2003 02 10 Šv. Kazimiero bažnyčios pertvarkymo planas, KBLA, aplankas „Konfliktas 2003–2005“.

⁷⁹ 2004 02 22 Pastoracinės tarybos posėdžio protokolas, KBLA, aplankas „Konfliktas 2003–2005“.

ir įdarbinimo konferencijoje Ženevoje⁸⁰. Bažnyčiai pertvarkyti ji iš viso paaukėjo 20 000 svarų sterlingų⁸¹ (tai sudarė 17 proc. remonto kainos). Taigi, pradiniam bažnyčios pertvarkymo etape esminę pagalbą klebonui teikė senosios kartos atstovai.

P. Tverijonas, remdamasis Vestminsterio arkivyskupijos liturgijos specialistų nuomone, suplanavo pašalinti 1935 m. įrengtą Šv. Kazimiero altorių. Statula turėjo likti toje pačioje vietoje, bet nebebūti altoriaus dalis. Šventojo Sosto 1966 m. priimtoje Bendrojoje lotyniškųjų Mišių instrukcijoje (*Institutio Generalis Missalis Romani*) rekomenduojama statomose naujose bažnyčiose turėti tik vieną altorių, nes vienas altorius labiau išreiškia Mišių vientisumą. Senose bažnyčiose instrukcija draudė šalinti altorius tik tais atvejais, kuomet dėl to nukentėtų meninė interjero visuma (§ 303)⁸². Šv. Kazimiero altorius buvo plaušinė plokštė, pagaminta lietuviškoje baldžių dirbtuvėje ir meninės vertės neturėjo. Vis dėlto senoji tarybos karta buvo giliai įsisąmoninusi esanti savo senelių palikimo, matomo bažnyčioje, saugotoja. Jiems buvo nesvarbus vieno ar kito dekoru elemento grynai meninis vertinimas. Vertė matuota emocinio prisirišimo ir tradicijos matais: „mes taisom, kas reikalinga taisyti, bet nieko nemetam“. Dar buvo suplanuota presbiterijos pokyčių: turėjo būti pakeistas tik apie 1978 m. pastatytas altorius Mišioms aukoti – jis buvo pagamintas iš plaušinių plokščių ir meninės vertės neturėjo. Paskutinę vakarienę vaizduojantį paveikslą, nupirtą dar 1915 m., ketinta perkelti iš presbiterijos ant choro balkono. Presbiterijoje turėjo atsirasti vieta celebranto kėdei, kuri stovėtų taip, kad atsisėdęs kunigas būtų atsukęs veidu į žmones, altorių ir amboną. Taip pat planuota pastatyti krikščyklą ir naują tabernakulį. Kiti remonto etapai buvo techninio pobūdžio – planuota remontuoti stogą ir pakeisti bažnyčios šildymo sistemą⁸³.

2003 m. lapkričio 7 d. P. Tverijonas susitarė su architektu Franciu Wealu, kurį rekomendavo Vestminsterio kurija, kad šis parengs presbiterijos pertvarkymo projektą. Po keleto dienų jo firma jau buvo parengusi pirminius projektus. 2004 m. sausio 14 d. susitikus su Ch. Fanningu jie buvo patvirtinti, o per sausį–kovą – parengti detalūs kiekvieno fragmento projektai⁸⁴. Taigi, 2004 m. vasario 22 d. susirinkus pastoracinei tarybai, pertvarkymų planai jau kabėjo bažnyčioje.

S. Kasparas negalėjo priimti fakto, kad klebonas nusamdė architektą nepasitaręs su taryba, ir nusprendė užblokuoti klebono iniciatyvą. Kovo 21-ą dieną buvo paskirtas visuotinis parapijos susirinkimas, ir S. Kasparas iškėlė idėją, kad būtina dėl remonto atsiklausti parapijiečių. P. Tverijono liudijimu, jis pasiūlė apklausą daryti tik 9-os valandos Mišiose, kurios vykdavo angliškai ir į kurias rinkdavosi keletas anglų kalbai pirmenybę suteikusių lietuvių. Kai kurie iš jų buvo kilę iš pirmosios migrantų kartos, bet laikėsi nuošaliau nuo parapijos komiteto veiklos ir sekmadieniais po pirmųjų Mišių dažniausiai išsivažinėdavo.

⁸⁰ Gasparas, Henrikas, „Ona Dzvontutė“, *Europos lietuvis*, 1996 gegužės 25 – birželio 7, nr. 12, 3.

⁸¹ 2004 02 22 pastoracinės tarybos posėdžio protokolas, KBLA, aplankas „Konfliktas 2003–2005“; 2011 12 15 interviu su S. Kasparu, Autoriaus asmeninis archyvas.

⁸² „Institutio Generalis Missalis Romani = The General Instruction of the Roman Missal“, *Vatican*, 1966, žiūrėta 2012 kovo 14, http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/ccdds/documents/rc_con_ccdds_doc_20030317_ordinamento-messale_en.html.

⁸³ 2012 01 26 interviu su P. Tverijonu, Autoriaus asmeninis archyvas.

⁸⁴ 2003 11–2004 02 Šv. Kazimiero bažnyčios rekonstrukcijos brėžiniai, KBLA, aplankas „Konfliktas 2003–2005“.

Komiteto nariai rinkdavosi į 11-os valandos Mišias ir po jų skirdavo laiko pabendrauti tarpusavyje ar su naujaisiais imigrantais. Anot P. Tverijono, tarybos pirmininkas vylėsi, kad reguliarūs pirmųjų Mišių lankytojai, kurie nežinojo apie kilusią įtampą, palaikys komiteto liniją. Tokia gudrybė nepavyko ir nusvėrė klebono pasiūlymas, kad pokalbis ir balsavimas bus ne vienas ir vyks po visų trejų Mišių. Taip P. Tverijonas išplėtė balsuotojų skaičių ir vylėsi, kad nusvers naujųjų lietuvių balsai. S. Kasparas parengė atsišaukimą lietuvių ir anglų kalbomis, kuriame kritiškai atsiliepė apie klebono planus bei veiksmų pobūdį ir paprašė aktyviai dalyvauti visose tos dienos Mišiose⁸⁵. Kovo 21 d. trijuose susitikimuose dalyvavo iš viso apie 130 parapijiečių, iš kurių ne mažiau kaip 120 pasisakė už numatytus bažnyčios remonto darbus. Planams paprieštaravo dalis senųjų išeivių, bet ne visi 9-os valandos Mišių dalyviai remonto planus susiejo su užmačiomis griauti tradiciją⁸⁶. Balsavimo rezultatai parodė ir tai, kad bažnyčios lankytojų ir balsuotojų daugumą sudarantys naujieji ateiviai yra abejingi senosios kartos sentimentams.

Balsavimo rezultatai klebono planus parapijoje legitimavo. Pastoracinėje taryboje apie šiuos planus pasisakyta kovo 28 d. Susirinkime dalyvavo devyni nariai, iš kurių trys pasisakė už F. Wealo planą ir šeši išreiškė nepritarimą kai kurioms plano detalėms. S. Kasparas, H. Piščikienė, V. Puidokienė ir M. Balčiūnas nepritarė Šv. Kazimiero altoriaus pašalinimui ir Paskutinės vakarienes paveikslą pašalinimui iš presbiterijos. V. Juras pasisakė prieš antrojo altoriaus panaikinimą. K. Tamošiūnas, kurio parengtame pertvarkų plane altorius buvo panaikintas, toliau palaikė jo pašalinimą, bet pageidavo, kad Paskutinės vakarienes paveikslas liktų prie naujojo Mišių stalo⁸⁷. Ši grupelė patogumo dėlei įvardijama kaip *opozicija*, pasisakanti prieš P. Tverijono remonto programą ir prieš nereliginio pobūdžio spektaklių ir koncertų praktiką bažnyčioje. Įvardijus juos kaip opozicionierius, būtina padaryti keletą išlygų. Jie neprieštaravo pertvarkų planui iš esmės, bet užginčijo vieną esmingiausių jo dalių – antrojo altoriaus pašalinimą. Jie buvo įsitikinę, kad gina savo tėvų paveldą ir „tikresnę“ sakralumo sampratą. Kita vertus, jie turėjo įvairių nuomonių, pvz., K. Tamošiūnas palaikė altoriaus pašalinimą ir koncertus bažnyčioje. Pabrėžtinas dar vienas dalykas – opozicija netraktavo kovo 21 d. balsavimo rezultatų kaip atimančių teisę priešintis pertvarkos programai.

Balandžio 22 d. bažnyčioje apsilankė P. Newby ir A. Rossiteris. Pokalbis su tarybos nariais dėl Šv. Kazimiero altoriaus pakeitimo nebuvo sklandus, ir jo rezultatai jau nieko nekeitė⁸⁸. Meno ir architektūros bei Liturginės komisijų vadovai žinojo, kad opozicija jau negali kalbėti nei tarybos, nei parapijos vardu. P. Newby paprašė P. Tverijono parengti oficialų prašymą, kuriame būtų pagrįsta pertvarkų būtinybė ir detalizuota jų kryptis. Rektorius birželio 10 d. parengė prašymą, kuriame, be presbiterijos pertvarkos, pristatė planą

⁸⁵ 2004 03 15 Kasparas, Stasys, Alterations to the Church altars [mašinėraštis]; Bažnyčios altorių perstatymas [rankraštis], KBLA, aplankas „Konfliktas 2003–2005“.

⁸⁶ 2011 01 11, 2011 01 26 interviu su P. Tverijonu, Autoriaus asmeninis archyvas.

⁸⁷ 2004 03 28 pastoracinės tarybos posėdžio protokolas, KBLA, aplankas „Konfliktas 2003–2005“; Tamošiūnas, Klemonsas, Lietuvių šv. Kazimiero bažnyčios Londone remontas ir tarybos veikla, *Britanijos lietuvių balsas*, 2004, nr. 10, 5.

⁸⁸ 2004 05 16 pastoracinės tarybos posėdžio protokolas, KBLA, aplankas „Konfliktas 2003–2005“.

pakeisti bažnyčios apšvietimą.⁸⁹ Nuo 1951 m. kabantis šviestuvus turėjo būti nuimtas, o jo likimą „artimiausiu metu turės nuspręsti bendruomenė“. Abi komisijos birželio 27 d. pritarė jau parengtiems pertvarkų planams⁹⁰.

Tarybos nariai vis dar galėjo kontroliuoti finansines klebono operacijas. Pagal seną tradiciją klebonas neturėjo teisės pasirašyti čekių. Čekiui legitimumą suteikdavo tik trijų tarybos narių parašai. Tuo metu čekius pasirašinėjo tarybos pirmininkas S. Kasparas, kasininkė D. Mozerienė ir V. Puidokienė. Gegužę arkivyskupijos auditoriai apie tokią padėtį pranešė vyskupui pagalbininkui B. Longley. Jis įpareigojo kleboną pakeisti tokią praktiką, nes ji neatitinka Kanonų kodekso normų⁹¹. Jomis vadovaujantis, čekius pasirašyti turi klebonas ir parapijos kasininkas. Pagal Kanonų kodekso raidę pastoracinė taryba negali kištis į finansines operacijas. Aprobota teisė tai daryti turi tik finansų komitetas, kurio Šv. Kazimiero parapijoje nebuvo. Ši neatitiktis svarstyta birželio 27 d. posėdyje. P. Tverijonui palankus vyskupo įsikišimas opozicionieriams kėlė įtarimų, kad klebonas pradeda perimti ir finansų kontrolę. Tuo metu nieko nenuspręsta⁹².

Kitame posėdyje rugsėjo 12 d. dėl šio punkto užvirė aistros, kurioms pagrindą davė liepos 2 d. čekis. Teisę pasirašyti turintys tarybos nariai birželio pabaigoje pasirašė tuščią čekį dujų sąskaitai apmokėti. Birželio 27 d. posėdyje buvo nuspręsta skirti auką Telšių kunigų seminarijai. Šiam tikslui čekis per neapsižiūrėjimą nebuvo išrašytas, ir P. Tverijonas su D. Mozeriene, kurie skubėjo vykti į Lietuvą, pasinaudojo čekiu, skirtu dujų sąskaitai apmokėti, – nubraukė mokėjimo paskirtį nusakantį užrašą „British Gas“ ir įrašė „Telšių sem.“ Taip pat buvo pakeista suma. S. Kasparas tuoj pat anuliuojo šį iškraipytą dokumentą. Remiantis rugsėjo 12 d. protokolu, dėl to „Kasparas netgi pasiruošęs eiti teismą, nes tai didelė korupcija. <...> [Danguolė] pasiryžusi atsakyti teisme, bet pasijautė labai įžeista“⁹³. Protokole kuriamas vaizdas (nors tiesiogiai to nepasakoma), kad S. Kasparas pagrasino kasininkei. Jis pats tokią prielaidą neigia: „mano pasisakymo, kad kasininkę reikia paduoti į teismą nebuvo“⁹⁴. Šis fragmentas iliustruoja nervinės įtampos ir įtarumo persmektą konfliktinę atmosferą pastoracinėje taryboje. Aistroms apimus, tą pačią dieną nuspręsta leisti klebonui šalia pirmininko ir kasininko pasirašinėti čekius. Vis dėlto formaliai nebuvo įgyvendintas vyskupo pageidavimas, kad tarybos pirmininko parašo neberekėtų. Teisę pasirašyti prarado V. Puidokienė, bet pakako būtino S. Kasparo parašo, kad opozicija išlaikytų parapijos finansų kontrolę. Juolab kad (remiantis P. Tverijono versija) iki 2005 m. vasario banke nebuvo sutvarkyti formalumai, leidžiantys klebonui pasirašinėti čekius.

Kita problema buvo susijusi su remontą atliksiančių firmų pasirinkimu: viena turėjo pakeisti šildymo sistemą, o kita – atlikti remontą. Daugiausia aistrų kėlė pastarosios pasirinkimas. Gegužės pabaigoje buvo gauti du pasiūlymai iš Ch. Fanningo rekomenduotų

⁸⁹ 2004 05 18 P. Newby laiškas P. Tverijonui; 2004 06 10 P. Tverijono raštas P. Newby, KBLA, aplankas „Konfliktas 2003–2005“.

⁹⁰ 2004 06 27 A. Morriso laiškas P. Tverijonui, KBLA, aplankas „Konfliktas 2003–2005“.

⁹¹ 2004 05 18 B. Longley laiškas P. Tverijonui, KBLA, aplankas „Konfliktas 2003–2005“.

⁹² 2004 06 27 pastoracinės tarybos posėdžio protokolas, KBLA, aplankas „Konfliktas 2003–2005“.

⁹³ *Ibid.*

⁹⁴ 2012 06 27 S. Kasparo laiškas K. Raškauskui, Autoriaus asmeninis archyvas.

firmų „Denne Joinerie“ ir „Country & City Sites“⁹⁵. Trečiasis atėjo iš Edmundo Jovaišos, kuris penkerius metus gyveno Londone, turėjo savo darbininkų komandą, bet dirbo vienos firmos vadybininku. Rektorius gegužės 16 d. posėdyje pasiūlė įtraukti E. Jovaišą į tarybą vietoje atsistatydinusio G. Urnikio. Tikriausiai tuo metu planuota priimti jo pasiūlytą darbų sąmatą, kuri turėjo būti mažiausia, ir turėti darbų vykdytoją *po ranka*. Opozicija iš pradžių nenorėjo priimti klebono remiamo kandidato, bet kitame posėdyje birželio 27 d. naujųjų lietuvių balsų dauguma jis tapo tarybos nariu⁹⁶. Po vasaros atostogų, rugsėjo 2 d., E. Jovaišos įmonė „EJ Builders“ oficialiai pristatė darbų sąmatą, kuri buvo mažesnė už konkurentų⁹⁷. P. Tverijonas patarė F. Wealui pasirinkti būtent šią įmonę, o rugsėjo 12 d. taryba balsų dauguma patvirtino ją kaip darbų vykdytoją. Visais balsais buvo pritarta vasarą Lietuvoje klebono surasto tautodailininko iš Tirkšlių Antano Viskonto pasiūlymui pagaminti naują Mišių stalą, stovą šv. Kazimiero statulai ir kitus baldus presbiterijai⁹⁸.

Opozicija nenuleido rankų ir išsiaiškino, kad E. Jovaišos įmonė nėra oficialiai įregistruota. S. Kasparas parašė laišką vyskupui B. Longley, kuriame išreiškė abejones dėl sandėrio ir klausė, ar klebonas turi teisę taip skirti pirmenybę savo draugams⁹⁹. Tikriausiai atsakymo ir nesitikėta – siekta atkreipti vyskupo dėmesį į padėtį parapijoje. Išties jokie oficialaus atsakymo nebuvo. Hierarchų abejingumas opozicionierių užklausoms stiprino jų įsitikinimą apie įvairių lygmenų dvasininkijos solidarumą presbiterijos remonto klausimu. Jų rūpesčiai nesulaukė ir išseivijos sielovados koordinatoriaus prelado E. Putrimo dėmesio (jis aplankė parapiją birželio 20 ir spalio 19–21 d.). Vis dėlto E. Jovaišos projektas, sukritikuotas teisininkės V. Juras, spalio 10 d. tarybos susirinkime buvo atšauktas, ir pradėta ieškoti naujos firmos.¹⁰⁰

Architektui, kuris turėjo prižiūrėti visus remonto darbus, rekomendavus, P. Tverijonas pasirinko firmą „Crook Bros“, turinčią gerą reputaciją arkivyskupijos vadovų akyse. Šiam pasirinkimui buvo būtinas tarybos pritarimas, o kitas posėdis buvo numatytas tik gruodį. Dėl to tarybos nariai (galbūt ne visi) buvo paprašyti išsakyti savo nuomonę laiškais. Klebonas gavo 6 pasirinkimui pritariančiųjų laiškus, ir taip buvo surinktas pakankamas balsų skaičius sprendimui patvirtinti. Lapkričio 18 d. P. Tverijonas susitarė su „Crook Bros“ atstovais dėl remonto kainos ir terminų.¹⁰¹

Konflikto apogėjus ir parapijos savivaldos likvidavimas

Žvelgiant iš įvykių perspektyvos, 2004 m. vėlyvą rudenį klebono ir dalies pastoracinės tarybos narių konfliktas įžengė į didžiausios įtampos fazę. Opozicionieriai ėmėsi

⁹⁵ 2004 05 25 „Denne Joinerie“ projektas; 2005 05 28 „Country & City Sites“ projektas, KBLA, aplankas „Konfliktas 2003–2005“.

⁹⁶ 2004 06 27 pastoracinės tarybos posėdžio protokolas, KBLA, aplankas „Konfliktas 2003–2005“.

⁹⁷ 2004 09 02 „EJ Builders“ projektas, KBLA, aplankas „Konfliktas 2003–2005“.

⁹⁸ 2004 09 12 pastoracinės tarybos posėdžio protokolas, KBLA, aplankas „Konfliktas 2003–2005“.

⁹⁹ 2004 10 02 S. Kasparo laiškas B. Longley, KBLA, aplankas „Konfliktas 2003–2005“.

¹⁰⁰ 2004 10 10 pastoracinės tarybos posėdžio protokolas, KBLA, aplankas „Konfliktas 2003–2005“.

¹⁰¹ 2004 11 18 „Crook Bros“ ir P. Tverijono susitarimo protokolas, KBLA, aplankas „Konfliktas 2003–2005“.

iniciatyvos kontroliuoti klebonijos gyventojus: S. Kasparas dar gegužę pasiūlė užvesti jos kambarių nuomos knygą¹⁰². Šv. Kazimiero klubo salė buvo tapusi ginčų ir agitacijos arena, ir gruodį tarybai jau teko svarstyti rašytinį skundą dėl kartais etikos ribas peržengiančio S. Kasparo elgesio¹⁰³. Klebonas apie besiklostančią situaciją kalbėjosi su Tower Hamletso dekanu Samueliu Digby'u. Jis oficialiai užtikrino, kad pastoracinė taryba neturi teisės veikti nepriklausomai nuo klebono ir kad didesnė klebonijos dalis yra klebono namai, tad pretenzijos į jų kontrolę yra nepagrįstos¹⁰⁴.

Bažnyčios remontas prasidėjo 2005 m. sausio 10 d. Planuota jį būtinai baigti iki kovo 4 d. Tais metais Velykos buvo kovo 27 d., ir ketinta jas švęsti jau restauravus presbiteriją. 2005 m. vasario 8 d. „Crook Bros“ atsiuntė pirmąją sąskaitą¹⁰⁵. Padėtis pradėjo komplikuotis, kuomet tuoj po to, kai buvo gauta statybininkų sąskaita, iš kasininkės pareigų atsistatydino D. Mozerienė, o be jos parašo čekiai negaliojo. Dėl to klebonas taip pat negalėjo sumokėti firmai „Cussen & Sons“ už šildymo sistemos pakeitimą. Pagal P. Tverijono versiją tolesnius jo veiksmus išprovokavo būtent ši konkreti situacija. Anot jo, opozicionieriai nesutiko keisti susiklosčiusios padėties, ir tai padėtį radikalizavo, nes „Crook Bros“ galėjo išaldyti darbus¹⁰⁶. S. Kasparas savo ruožtu neigia pasisakęs prieš atlyginimo išmokėjimą šioms dviem firmoms, – jis nedalyvavo susirinkime, kai buvo pasirinkta „Crook Bros“, bet nieko prieš šią firmą neturėjo¹⁰⁷.

Naujas kasininkas galėjo būti išrinktas tik pastoracinės tarybos susirinkime. Iki tol parapijos finansinės operacijos buvo įšaldytos. Pagal nuo seno nusistovėjusią tradiciją komiteto, vėliau – tarybos susirinkimų datą nustatydavo klebonas. Kartais ji būdavo nustatoma susirinkimo metu, o kartais tarybos nariai būdavo sukvičiami suderinus laiką. P. Tverijonas nusprendė nešaukti tarybos susirinkimo (paskutinis buvo sausio 3 d.), o paleisti tarybą ir perimti finansų kontrolę į savo rankas. Klebonas, komentuodamas tuomet susiklosčiusią situaciją, dažnai pabrėžia perdėm įtemptą atmosferą tarybos susirinkimų metu, išsekusias kompromiso galimybes ir būtinybę baigti pradėtus remonto darbus. Jis tarėsi su vyskupais B. Longley'u ir A. Hopesu bei finansų sekretoriumi J. Gibbsu. Jie pritarė klebono sumanymui paleisti tarybą ir prisiėmė už tai atsakomybę¹⁰⁸. Vis dėlto akivaizdu, kad susirinkimų šaukimo taisyklės buvo palikusios galimybę veikti kitaip – išrinkti kasininką ir išsaugoti komitetą kaip instituciją. Nepaisant P. Tverijono neigimo, galima surizikuoti daryti prielaidą, kad nusvėrė noras perimti parapijos valdymą vien į savo rankas ir buvo pasinaudota Vestminsterio hierarchų, neturinčių nieko prieš rektoriaus galių sustiprinimą, pritarimu.

2005 m. vasario 18 d. visiems pastoracinės tarybos nariams buvo išsiųsti laiškai, kuriuose informuota, kad B. Longley'o, A. Hopeso ir J. Gibbso „*nurodymu*“ paleidžiama Lietuvių šv. Kazimiero parapijos pastoracinė taryba. Aukščiau įvardinti asmenys nurodo, kad pagal Bažnyčios kanonų teisės kanonus nr. 532 ir 537 reikalinga įsteigti Lietuvių

¹⁰² 2004 05 16 pastoracinės tarybos posėdžio protokolas, KBLA, aplankas „Konfliktas 2003–2005“.

¹⁰³ 2004 12 12 pastoracinės tarybos posėdžio protokolas, KBLA, aplankas „Konfliktas 2003–2005“.

¹⁰⁴ 2004 12 20 D. Samuels laiškas P. Tverijonui, KBLA, aplankas „Konfliktas 2003–2005“.

¹⁰⁵ 2005 02 08 „Crook Bros“ sąskaita, KBLA, aplankas „Konfliktas 2003–2005“.

¹⁰⁶ 2012 01 26 interviu su P. Tverijonu, Autoriaus asmeninis archyvas.

¹⁰⁷ 2012 05 03 interviu su S. Kasparu, Autoriaus asmeninis archyvas.

¹⁰⁸ 2012 01 26 interviu su Petru Tverijonu, Autoriaus asmeninis archyvas.

šv. Kazimiero parapijoje finansų komitetą, kad šis padėtų parapijos klebonui administruoti parapijos veiklą¹⁰⁹. Šie punktai skelbia, kad klebonas „atstovauja parapiją visuose juridiniuose veiksmuose. Jis rūpinasi parapijos turto administravimu. <...> Kiekvienoje parapijoje turi būti ekonominių reikalų taryba“, kurios nariai „paveda klebonui administruoti parapijos turtą“. Šv. Kazimiero parapijos savivalda, egzistavusi 104 metus, bendru Lietuvių misijos rektorius ir Vestminsterio hierarchų sprendimu buvo likviduota.

P. Tverijono įvykių versijoje komiteto paleidimas nereiškia parapijos istorijos lūžio arba bent jau nebuvo suplanuotas kaip toks lūžis. Šio straipsnio autorius laikosi nuostatos, kad nors konkrečios aplinkybės ir įvykių dalyvių intencijos žymėjo konflikto lokalų pobūdį, vis dėlto į jį galima žiūrėti kaip į visai Katalikų Bažnyčiai būdingą unififikavimo tendenciją ir hierarchijos siekį išlaikyti (ar šiuo atveju – sukurti) valdžios vertikalę sistemos mikrolygmeniu. P. Tverijonas pokalbiuose pabrėžia, kad vyskupų užnugaris, atsispindėjęs tarybos paleidimo rašte, buvo labiau formalumas ir nebuvo esminis veiksnys konflikto atomazgoje. Šio straipsnio autorius įvertina šią paramą kaip gana svarbų atomazgos elementą. Klebono ir dalies pastoracinės tarybos narių galios pozicijos buvo vieno lygmens ir tik aukštesnio galios centro įsikišimas galėjo pakeisti susiklosčiusią padėtį. Vyskupai delegavo dalį savo galių hierarchinės struktūros apačioje esančiam nariui. Tai atvėrė galimybę opozicijos pasipriešinimui nuslopinti.

Paleistos tarybos nariai S. Kasparas, H. Piščikienė, M. Balčiūnas ir V. Puidokienė kovo 10 d. parašė laišką paleidimo rašte įvardytiems asmenims ir arkivyskupui Cormacui Murphy-O'Connorui (2000–2009 m.) ir paprašė paaiškinti, už ką jie nusipelnė šio „griaustinio iš giedro dangaus“¹¹⁰. Kai kurie adresatai laiškus parsisuntė, bet A. Hopesas patarė jiems susitaikyti su hierarchų sprendimu: „yra svarbu, neatsižvelgiant į tai, kaip gerai [parapijos savivaldos] struktūros funkcionavo praeityje, suderinti padėtį su Kanonų teise. Jūs turite įvertinti tai, jog kun. P. Tverijonas šiuose dalykuose privalo paklusti teisei ir vyskupų nurodymams bei tai, jog jis neveikė vienašališkai“¹¹¹. Taigi, tiek tarybos paleidimas, tiek paaiškinimas buvo nesusieti su jį sukėlusia konkrečia situacija ir pagrįstas poreikiu suvienodinti lietuvių parapijos struktūras su kitomis arkivyskupijos struktūromis. Paleistos tarybos nariai taip pat parašė prelatui E. Putrimui, Lietuvos vyskupams, bet iš jų jokio atsakymo negavo. Telšių vyskupas Jonas Boruta, kuriam P. Tverijonas buvo formaliai pavaldus, tik *pasidomėjo* susiklosčiusia situacija¹¹². „Tie kunigai laikosi kartu“ – šią istoriją apibendrino V. Juras¹¹³. Ši išvada, padaryta remiantis konkrečiu atveju, pašnekovei plačiau nesusipažinus su klerikalinės kultūros ypatybėmis, yra iš esmės teisinga. Pastaraisiais dešimtmečiais gausėjančiuose teologų, dvasininkų, žurnalistų ar psichologų atliekamuose šios kultūros tyrimuose vis nuodugniau ir subtiliau atskleidžiamas nerašytos tarpusavio palaiškymo normos funkcionavimas. Akivaizdžios dvasininkijos solidarumo apraiškos anksčiau aprašytu atveju tik iliustruoja bendrą tendenciją.

¹⁰⁹ 2005 02 18 P. Tverijono raštas pastoracinei tarybai, KBLA, aplankas „Konfliktas 2003–2005“.

¹¹⁰ 2005 03 10 pastoracinės tarybos raštas Vestminsterio arkivyskupijos vyskupams, KBLA, aplankas „Konfliktas 2003–2005“.

¹¹¹ 2005 03 17 A. Hopeso laiškas S. Kasparui, KBLA, aplankas „Konfliktas 2003–2005“.

¹¹² 2012 01 26 interviu su P. Tverijonu, Autoriaus asmeninis archyvas.

¹¹³ 2012 01 20 interviu su Veronika Juriene ir Virginija Juras, Autoriaus asmeninis archyvas.

Finansų taryba buvo įsteigta vasario 20 d., t. y. praėjus porai dienų nuo pastoracinės tarybos paleidimo. Ją sudarė pirmininkas P. Tverijonas, sekretorė J. Zacharauskienė, kasininkė Zita Staškevičiūtė ir narys Danielius Šemeta¹¹⁴. Pastarasis buvo vieno aktyviausių parapijos visuomenininkų Juozo Šemetos sūnus ir atstovavo senajai išeivijai. Jo motina Magdalena, kuri mirė 2002 m., kildavus įtampai tarp parapijos tarybos ir klebono, nepri-tardavo perdėm griežtai klebono kritikai: „ji pastoviai ramindavo juos. Sakydavo – jeigu mūsų tėvai būtų matę tiek žmonių bažnyčioje. Juk per Kalėdas ir Velykas netelpam“¹¹⁵. Įsteigus finansų komitetą, klebonui atsirišo rankos daug laisviau disponuoti finansais. Juo-lab kad šiame siaurame ratelyje nebuvo ir nėra opozicijos. Po Velykų ir pagrindinių pres-biterijos pertvarkų buvo atsiskaityta su atlygio užsilaukusiais „Crook Bros“ darbininkais.

Paleidus pastoracinę tarybą, kai kurie jos buvę nariai (S. Kasparas, V. Puidokienė, M. Balčiūnas ir D. Mozerienė) kreipėsi į Vestminsterio arkivyskupijos kuriją ir paprašė atlikti 2004 metų parapijos finansų auditą. Ši kreipimasi išprovokavo tiek opozicionierių noras diskredituoti kleboną kurijos akyse, tiek D. Mozerienės ir P. Tverijono tarpusavio nepasitikėjimo atmosfera. Atsistatydinusi kasininkė atsisakė perduoti klebonui 2004 m. kasos duomenis. Ataskaita buvo rengiama 2005 m. kovo 16–17 d., dalyvaujant arkivysku-pijos revizoriui P. L. Borgeriui. Ją rengti buvo sunku, nes nepavyko sudaryti P. Tverijono ir D. Mozerienės apyskaitų balanso. Ataskaita buvo parengta su revizoriaus priedašu: „buvo neįmanoma suderinti specifikacijų su banko balansais“¹¹⁶. Opozicionieriai dar mėgino pa-naudoti šį faktą: 2005 m. liepos 7 d. S. Kasparas parašė A. Hopesui laišką, kuriame glaustai informavo apie audito parengimo priežastis, apibūdino susiklosčiusią padėtį kaip „visiškai neteisingą ir nepriimtina“ ir paprašė įsikišti¹¹⁷. Klausėjas atsakymo nesulaukė.

Iki 2005 m. Velykų nespėta iki galo pertvarkyti presbiterijos – Mišių altorius, krikštykla, staleliai ir stovas šv. Kazimiero statulai atkeliavo iš Lietuvos 2006 m. pavasarį. Vis dėlto P. Tverijonas, vykdydamas pertvarkų programą, nuėjo daug toliau. Kalbėdamasis su šių ei-lučių autoriumi jis pabrėžė, kad dėl ankstesnių viena ant arba šalia kitos gulusių interjero pertvarkų bažnyčios vidus buvo perkrautas estetiškai sunkiai suderinamomis detalėmis. Siekdamas pakeisti šį estetinį nevienalytiškumą, P. Tverijonas ėmėsi toliau tvarkyti bažny-čios vidų (tai vyko 2005–2006 m. žiemą ir pavasarį). Tvarkant apšvietimą, buvo nuimtas medinis šviestuvus. Perdažant bažnyčią, buvo uždažyti Gedimino stulpai ir Vyčio kryžiai, buvę ant kolonų kapitelių. Arkangelų figūros iš abiejų altoriaus pusių ir po jomis esantis Lietuvos herbas bei šv. Petro raktai buvo uždengti gipso plokštėmis. Iš bažnyčios buvo pašalintos dvi juostos su užrašais, per Pirmąjį pasaulinį karą pastatyti kryžiai ir paminklinė lenta žuvusiesiems kovose už laisvę atminti. Neliko nuo beatifikacijos paminėjimo kabėjusios Jurgio Matulaičio paveikslų reprodukcijos. Kitaip tariant, buvo pašalinti beveik visi tautinio atspalvio puošybos elementai, išskyrus sukrikščionintą lietuviško kaimo peizažą, nutapytą ant sienos virš durų į zakristiją. Tai, kad šis K. Dargio paveikslas išliko, nulėmė Veronikos Jurienės apsilankymas viename finansų komiteto posėdyje ir prašymas jį palikti – ji gavo

¹¹⁴ 2005 02 20 finansų komiteto posėdžio protokolas, KBLA, aplankas „Konfliktas 2003–2005“.

¹¹⁵ 2012 01 11 interviu su P. Tverijonu, Autoriaus asmeninis archyvas.

¹¹⁶ 2005 03 17 Financial return for the year ended 31 December 2004, KBLA, aplankas „Konfliktas 2003–2005“.

¹¹⁷ 2005 07 07 S. Kasparo laiškas A. Hopesui, KBLA, aplankas „Konfliktas 2003–2005“.

garantiją, kad paveikslas nebus uždažytas¹¹⁸. Remonto metu bažnyčios interjerą *tarsi* pamėginta sugražinti į tą metą, kai jame religija ir tautiškumas dar nebuvo glaudžiai persipynę.

Pastoracinės tarybos posėdžių dokumentacijoje nėra jokių užuominų apie ketinimą pašalinti 1951 metų dekoracijos elementus. Dalis tarybos narių iki galo kovojo prieš pokyčius, kurie neprieštaravo Vatikano II Susirinkimo reformų dvasiai, tad neabejotina, jog vien svarstymas apie tautinių motyvų palietimą būtų sukėlęs dar aštresnę reakciją. S. Kasparas nenustoja kritikuoti naujosios estetiškos interjero programos ir pabrėžia lietuviškų ženklų prarastį: „...į lenkų bažnyčią nuėjęs jauti, kad esi Lenkijoje. Arba į italų bažnyčią nueik, prancūzų, vokiečių. Jauti, kad esi tam tikros tautybės bažnyčioj.“¹¹⁹ Buvęs tarybos narys K. Tamošiūnas savo ruožtu spaudoje teigiamai įvertino pokyčius: „...ši sėkmingai suderinta dekoratyvinė schema įėjus į vidų suteikia jaukumą ir pasigėrėjimą, kad turime sugebančią ir energingą šv. Kazimiero bažnyčios parapijos kleboną Petrą Tverijoną.“¹²⁰ Klebonas laikosi nuostatos, kad lietuviškumo ženklai negali būti sakralizuoti ir bažnyčia negali būti jų muziejus. Jis taip nusako esminį *savo* estetiškos programos elementą, įdiegtą bažnyčios interjere: „...lietuviškumo pabrėžimas išliko ir sustiprėjo, kuomet šoninėje navoje šalia šv. Kazimiero statulos buvo pastatyta krikščtykla. Per krikštą, kuri simbolizuoja krikščtykla, mes tampame krikščionimis. Čia pat stovinti šv. Kazimiero statula susaisto krikštą su lietuviškumu. Taigi, tiek šv. Kazimieras, tiek Rūpintojėlis išliko ir jie dar solidžiau reprezentuoja mūsų tikėjimą ir lietuviškumą.“¹²¹

Buvusios tarybos nariams opozicionieriams naujieji pokyčiai buvo trauma. Katalikiškos visuomeninės veiklos veteranai V. Puidokienė ir S. Kasparas nustojo lankytis pamaldose lietuvių bažnyčioje. Dešimtmetį po šių įvykių S. Kasparas šeštadienio vakarais dalyvavo Mišiose anglų bažnyčioje, bet kiekvieną sekmadienį Mišių metu ateidavo į lietuvių bažnyčią ir protesto ženklan visą jų laiką praleisdavo svetainėje. Anot jo, 2005 m. ypač senajai išėivijai emociškai brangi paminklinė lenta žuvusiesiems buvo atsidūrusi šalia svetainėje sumestų senosios klausyklos liekanų. Ją pasiėmė M. Balčiūnas. Opozicionieriai buvo įsibaiminę, kad ji būsianti išmesta. P. Tverijonas teigia neturėjęs tokių ketinimų ir net planavęs sugražinti ją į bažnyčią. 2005 m. gruodį ši istorija buvo paviešinta patriotinėje spaudoje. S. Kasparas apkaltino kleboną nesugebėjimu gerbti tautinių tradicijų.¹²² Beje, ši straipsnį autorius po keleto metų perspausdino išėivijos spaudoje.¹²³ Dėl bažnyčios rekonstrukcijos krypties S. Kasparas parašė Lietuvos Prezidentui, krašto apsaugos ministrui, Kauno arkivyskupui. Atsakymus buvo galima numanyti iš anksto: „valstybė nesikiša į Bažnyčios vidaus reikalus“¹²⁴, „jūsų laišką persiuntėme...“¹²⁵, „turiu nuliūdinti, kad negalėsiu tiesiogiai įsikišti.“¹²⁶ 2010 m. rudenį S. Kasparas ir M. Balčiūnas suorganizavo paminklinės lentos išgabenimą į Kauno karo muziejų.

¹¹⁸ 2006 02 25 finansų komiteto posėdžio protokolas, KBLA, aplankas „Finance Committee Meeting“.

¹¹⁹ 2011 12 12 interviu su S. Kasparu, Autoriaus asmeninis archyvas.

¹²⁰ Tamošiūnas, Klemensas, „Atjauninta“ šv. Kazimiero bažnyčia Londone“, *Britanijos lietuvių balsas*, 2006, nr. 7, 6.

¹²¹ 2012 06 20 interviu su P. Tverijonu, Autoriaus asmeninis archyvas.

¹²² Kasparas, Stasys, „Apie lietuviškumo saugojimą Londone“, *Trimitas*, 2005, nr. 12, 48.

¹²³ *Europos lietuvis*, 2009, nr. 3, 9; *Pasaulio lietuvis*, 2011, nr. 1, 3.

¹²⁴ 2008 03 13 Prezidento patarėjos I. Vaišvilaitės laiškas S. Kasparui, KBLA, f. 3, b. 75.

¹²⁵ 2010 12 03 krašto apsaugos viceministro V. Umbraso laiškas S. Kasparui, KBLA, f. 3, b. 75.

¹²⁶ Arkivyskupo S. Tamkevičiaus laiškas S. Kasparui. Be datos, KBLA, f. 3, b. 75.

Šv. Kazimiero bažnyčios vidaus pertvarkos programa judėjo toliau. 2007 m. finansų komitetas susirinkimo metu patvirtino klebono ketinimą pakeisti šv. Kazimiero statulą¹²⁷. Anot P. Tverijono, pasikeitus bažnyčios interjerui, išryškėjo jos estetiškas nepritapimas prie naujos aplinkos. 2008 m. sausių susitarta su skulptoriumi Algimantu Žukausku dėl naujos, akmeninės, statulos, pradėta rinkti aukas. Vietoje senosios buvo pastatytas naujosios statulos maketas. Jos gamyba užsitęsė dėl užtrukusių tinkamo akmens paieškų. Naująją statulą Birminghamo arkivyskupas B. Longley pašventino 2009 m. gruodžio 6 d.¹²⁸ Paskutinis pertvarkos akcentas buvo susijęs su muzika: seną vargonininkų, choristų ir klebonų svajonę nupirkti naujus vargonus tikrove pavertė visuotinis parapijos susirinkimas, įvykęs 2010 m. lapkričio 28 d.¹²⁹ Už pusmečio pradėta rinkti aukas. Naujųjų vargonų pašventinimas buvo susietas su bažnyčios šimtmečio minėjimu 2012 m. kovo 4 d.¹³⁰

Parapijos valdymo struktūros pokyčius patvirtino Šv. Kazimiero lietuvių parapijos bažnyčios konstitucija, kurią finansų komitetas ratifikavo 2007 m. lapkričio 25 d.¹³¹ Joje užfiksuota, kad ši bažnyčia aptarnauja lietuvių bendruomenę Londone ir aplink jį. Parapijos tikslas yra ugdyti katalikišką sąmoningumą ir padėti išlaikyti lietuvišką identitetą, bet kartu pagelbėti parapijiečiams integruotis į britų visuomenę. Šio tikslo siekiama plėtojant įvairias sielovados formas, rengiant bendruomenės šventes ir, esant reikalui, išitraukiant į socialinę veiklą. Nuodugniau apibūdinant parapijos funkcionavimą, dažnai remiamasi Kanonų teisės kodeksu. Dėl to pagrindinė parapijos figūra yra klebonas, kuris tvarko parapijos gyvenimą su gero šeiminingo uolumu. Finansų komitetas ir kiti į sielovadinę veiklą įsijungę pasauliečiai yra tik patarėjai ir pagalbininkai. Taip konstatuojama valdžios vertikalė, nors realiai Lietuvių misijos priklausomybė nuo Vestminsterio struktūrų yra gerokai mažesnė nei Lietuvos parapijų priklausomybė nuo savų vyskupijų. Konstitucijoje numatyta, kad kasmetinį parapijos susirinkimą rengia finansų komitetas. Atėjusieji į susirinkimą išklauso klebono ataskaitą ir pateikia klebono neįpareigojančių pasiūlymų. Taigi, ši konstitucija yra standartinis dokumentas, kuriuo kanonų teisės normos pritaikomos konkrečiam atvejui.

Metiniuose parapijos susirinkimuose nepritrūksta įtampos, kaip matyti iš P. Tverijono kvietimo į vieną iš susirinkimų: „ne paslaptis, kad susirinkimuose mums dažnai sunkiai sekasi išlaikyti pagarbą vieni kitiems ir savo nuomonę reikšti ramiai ir pagarbiai“¹³². Juose parapijiečiai nekelia pastoracinės tarybos atkūrimo klausimo. Bent jau viešai skelbiamose santraukose apie šiuos susirinkimus pastebima tik rūpesčio dėl antrojo kunigo pėdsakų¹³³. Klebonas laikosi tokios nuostatos: „mes neturim pastoracinės tarybos todėl, kad ją galima būtų sukurti tik tada, kai yra stabilus savanorių ratas, kuris gali pasiskirstyti atsakomybę. Londono gyvenimas per daug greitai keičiasi, kad galėtume sukurti tokią struktūrą“¹³⁴. Po

¹²⁷ 2007 11 25 finansų komiteto posėdžio protokolas, KBLA, aplankas „Finance Committee Meeting“.

¹²⁸ „Parapijos šventė – sutiktuvės ir išleistuvės“, *Veni*, 2009, nr. 101, 3.

¹²⁹ „Lietuvių šv. Kazimiero bažnyčios parapijos susirinkimo, įvykusio 2010 m. lapkričio 28 dieną, protokolas“, *Veni*, 2010, nr. 109, 9.

¹³⁰ Tverijonas, Petras, „Jubiliejaus atgarsiai“, *Veni*, 2012, nr. 133, 6.

¹³¹ 2007 11 25 Lithuanian RC St. Casimir's Church Constitution, KBLA, aplankas „Finance Committee Meeting“.

¹³² „Šv. Kazimiero lietuvių bažnyčios Londone parapijos susirinkimas – kovo 22 d. po 12 val. Mišių“, *Europos lietuvis*, 2009, nr. 3, 6.

¹³³ P.vz., *Veni*, 2008, nr. 86, 8; 2009, nr. 97, 6; 2010, nr. 109, 9.

¹³⁴ 2012 01 26 interviu su P. Tverijonu, Autoriaus asmeninis archyvas.

to, kai 2004 m. lietuviai nustojo būti nelegalai, išaugo jų mobilumas – dažniau keičia darbą ir gyvenamąją vietą. Panaši padėtis buvo susiklosčiusi pokariu, kuomet *dipukai*, gavę teisę laisvai pasirinkti darbą ir migruoti, palikdavo Londoną ir Didžiąją Britaniją. Vis dėlto tuo metu jau buvo susiformavęs keletas kartų parapijos visuomenininkų branduolys, ir tai nesukėlė parapijos komiteto krizės. Dabar nėra sąlyčio tarp senųjų ir naujųjų imigrantų bei tradicijos perdavimo mechanizmo.

Konstitucijos priešistorė ir priėmimas fiksuoja esminę Londono lietuvių katalikiškos bendruomenės transformaciją: iš savivaldžios kleboną samdančios parapijos bendruomenės ji virto standartizuotu vienetu, kurio gerove rūpinamasi iš viršaus. Kitaip tariant, ši konstitucija formaliai patvirtina 2004–2005 m. įvykusią galios centro slinktį į vien klebono rankas. Šiuo metu negalima kalbėti net apie galios pasiskirstymo asimetriją, nes finansų komitetas nėra pastoracinė taryba. Keliasdešimt savanorių pagalbininkų turi savo veiklos sritis: padeda įgyvendinti sielovados programas, veda katechezę, rūpinasi bažnyčios erdvės švara, apipavidalinimu arba technologijų įdiegimu. Dalis jų yra vardais *sukviečiami* į bendrus pokylius didžiųjų švenčių metu. Patys jie nėra susiorganizavę. Jų veiklą koordinuoja tik klebonas. Sielovados asistentės postas, įsteigtas 2006 m., nekeičia *normalios* Šv. Kazimiero parapijos vadybos struktūros.

Vestminsterio arkivyskupas C. Murphy-O'Connoras 2006 m. vasarį paskelbė pastoracinį laišką „Bendrystė ir misija: Vestminsterio vyskupijos pastoraciniai prioritetai“. Joje vienareikšmiškai konstatuojama, kad „kiekvienai parapijai būtina reikia turėti parapijos tarybą / komandą“. Šis konstatavimas peržengia Kanonų kodekso, kuriame kalbama apie tarybų neprivalomumą, reikalavimų ribas. Vis dėlto tuoj po to, vadovaujantis Kanonų teisės kodekso dvasia, nusakoma, kas toji taryba turėtų būti: „tai yra grupė pasauliečių, kuriuos parapijos klebonas reguliariai konsultuoja apie parapijos istoriją, gyvenimą, struktūrą bei jos resursus ir misiją“¹³⁵. Taigi, šiuo ketinimų dokumentu taip pat vienareikšmiškai konstatuojamas aukščiausiuose bažnytinės biurokratijos ešelonuose dominuojantis supratimas apie dvasininkijos ir pasauliečių santykį – parapijos tarybos paskirtis yra klausytis reguliarių klebono pamokymų.

P. Tverijonas bent jau iki 2013 m. neįgyvendino arkivyskupo vizijos ir teisina tai tinkamų kandidatų stoka. Jo įsivaizdavimu (išsakytu neužrašytuose pokalbiuose) tarybos nariai turėtų būtų materialiai prakutę visuomenininkai, įleidę šaknis Londone. Leidžiu sau rizikingai spėti, kad jie privalo turėti ir kitą bruožą – be išlygų, pagal bažnytinės teisės reikalavimą, pripažinti dominuojančią klebono poziciją. Galima prisiminti jau anksčiau publikuotuose šių eilučių autoriaus straipsniuose minėto sociologo Josepho Henrio Fichterio dar 1954 m. konstatuotą vieną parapijos branduoliui priklausančio parapijiečio bruožą: „branduolio parapijietis supranta savo, kaip pasauliečio, statusą Katalikų bažnyčios, kaip stratifikuotos socialinės sistemos, viduje. Jis žino, kad kunigas yra parapijos „galva“ ir kad pasauliečiai gali priimti tik tokius sprendimus, kuriuos kunigas leidžia arba skatina. Jis mato save kaip parapijos kunigo „padėjėją“¹³⁶. Tokio klebono ir parapijos aktyvo santykio bruožų būta Šv. Kazimiero parapijos istorijoje, bet šie bruožai nedominavo ir neužgožė

¹³⁵ „Communion and Mission: Pastoral Priorities for the Diocese of Westminster“, *Diocese of Westminster*, 2006, žiūrėta 2012 vasario 24, <http://www.rcdow.org.uk/whitepaper/whitepaper.pdf>.

¹³⁶ Fichter, Joseph Henry, *Social Relations in the Urban Parish*. Chicago: University of Chicago Press, 1954, 30.

pasauliečių ir kunigų galių simetrijos normos. P. Tverijonas įtvirtino labiausiai Katalikų Bažnyčioje paplitusį parapijos modelį, nepasiduodantį laiko tėkmei. Jame tarp parapijiečių aktyvo ir klebono negali būti galių pusiausvyros, o aplink kleboną suformuoto parapijos branduolio nariai menkai tarpusavyje susiję.

Šiuo atveju galima paminėti sociologo Desmondo Ryano, 1990–1991 m. tyrusio Birminghamo arkivyskupijos parapijų funkcionavimą, išryškintą tam tikrą autokratinės vadybos tipą. Jis ne kartą cituoja vieną kleboną, pareiškusį: „Aš turiu veto, kadangi aš vienintelis esu atsakingas“¹³⁷. D. Ryanas komentuoja: „ši parapija išvengė būtinybės paleisti tarybą, kadangi parapijos kunigas pasirinko parinkti žmones, kurie būtų priimtini – „pakankamai ramūs tipai“. Tokiu būdu jis įtraukė žmones į partnerystę priimant sprendimus“¹³⁸. Tai – tik vienas klebono ir parapijos aktyvistų santykio modelis, kurio paplitimą kiekybiškai tirti nėra galimybių dėl temos jautrumo.

Parapijos savivaldos likvidavimas buvo beveik nepastebimas. Senoji karta, įsisąmoniusi savos parapijos išskirtinumą, ilgainiui išmirė. Aplink bažnyčią besiburiančios *naujieji lietuviai* neužmezgė glaudesnių ryšių su šia karta ir nenorėjo pažinti šios bendruomenės praeities bei specifikos. Be to, jie ilgai buvo nelegalūs migrantai ir dažnai keisdavosi. Tokioje situacijoje negali susiformuoti savarankiška ir savo išskirtinumą reflektuojanti bendrija, kuri galėtų funkcionuoti kaip teisinis subjektas. Savo ruožtu pastoracinė taryba, net ir atnaujinama įtraukiant naujųjų lietuvių, faktiškai neatstovavo naujųjų parapijiečių interesams ir buvo labiau senosios kartos ikivatikaninių vizijų sergėtoja. Įsiplieskus anksčiau aprašytam konfliktui paaiškėjo, kad absoliuti dauguma naujųjų lietuvių, kurių katalikiškas sąmoningumas nėra išpuoselėtas, pasyviai pritaria ambicingo klebono iniciatyvoms. Senųjų visuomenininkų atsidūrimas atsinaujinusio parapijos gyvenimo nuošalėje, daugumos naujųjų parapijiečių visuomeninis inertiškumas, klebono ir vyskupų kolektyvinis veikimas nulėmė, kad panaikinus savivaldą parapija neskilo ir neprotestavo.

Išvados

XX a. paskutiniame dešimtmetyje Lietuvos marijonų provincija susigrąžino Šv. Kazimiero parapijos jurisdikciją, bet neturėjo žmonių, kurie pakeistų kun. J. Sakevičių. Senosios kartos parapijiečių branduolys kartu su marijonais nesėkmingai ieškojo kandidato į rektorius. Gilėjant pamainos paieškos krizei, Lietuvoje buvo nuspręsta atsisakyti Šv. Kazimiero parapijos ir Londono namų lėšas skirti Lietuvos reikalams.

P. Tverijono tapsmas naujuoju rektoriumi 1999 m. buvo neplanuotas ir sukeltas būtinybės skubiai paskirti J. Sakevičiaus įpėdinį. Pirmą kartą bendruomenės istorijoje klebonu tapo kunigas, tris kartus jaunesnis už parapijos aktyvo narius. Pastarasis suteikė jam pasitikėjimo kreditą, bet klebonui iš karto buvo nepriimtina parapijos savivaldos praktika ir pastebėta dėmesio naujosios bangos emigrantų įtraukimui į religinį gyvenimą stoka.

¹³⁷ Ryan, Desmond, *The Catholic Parish: Institutional Discipline, Tribal Identity and Religious Development in the English Church*. London: Sheed & Ward, 1998, 154.

¹³⁸ *Ibid.*, 153.

P. Tverijonas dinamiškai atgaivino religinį gyvenimą, suteikė jam iki tol tarp Londono lietuvių nematytų formų ir atnaujino parapijos branduolį, įtraukdamas naujosios bangos imigrantų. Rektoriaus siekis pritraukti į bažnyčią daugiau jaunimo pasitelkiant koncertus ir patriotiniais ženklais perkrautos bažnyčios erdvės atnaujinimo vizija įžiebė atvirą konfliktą su tarybos senbuviais.

Šis konfliktas tęsėsi porą metų (2003–2005 m.), buvo paženklintas įtampos tarp klebono šalininkų ir priešininkų taryboje ir viešumoje. P. Tverijonas rėmėsi masine simpatija naujųjų emigrantų, kuriems klebonas ir jo veiksmai buvo paženklinti sakralumu. Parapijiečių aktyvo senbuviai apeliavo į priedermę saugoti bažnyčioje lietuviškumo tradiciją ir rėmėsi šimtmete savivaldos tradicija. Renovacijos darbams gresiant išalti, P. Tverijonas gavo Vestminsterio hierarchų paramą – šie paleido tarybą ir drauge likvidavo Londono lietuvių katalikų savivaldos praktiką.

Vėliau klebonas tarėsi tik su iškart po tarybos paleidimo įsteigtu finansų komitetu, kuris turėjo tik patariamąjį balsą. Pasauliečių išitraukimo vis labiau reikalaujantis religinis gyvenimas pradėtas kontroliuoti pasitelkiant *padėjėjus*, kurie nepažino ankstesnių vietos religinio gyvenimo tradicijų ir priėmė bažnyčioje dominuojančią parapijos vadybos tvarką kaip neginčijamą duotybę.

Literatūra

- „Communion and Mission: Pastoral Priorities for the Diocese of Westminster“, *Diocese of Westminster*, 2006, žiūrėta 2012 vasario 4, <http://www.rcdow.org.uk/whitepaper/whitepaper.pdf>.
- Fichter, Joseph Henry, *Social Relations in the Urban Parish*. Chicago: University of Chicago Press, 1954.
- Hornsby-Smith, Michael, *Roman Catholic Beliefs in England: Customary Catholicism and Religious Authority in England*. Cambridge: Cambridge University Press, 1991.
- Hornsby-Smith, Michael, *Roman Catholics in England. Studies in Social Structures since the Second World War*. Cambridge: Cambridge University Press, 1987.
- Hornsby-Smith, Michael, *The Changing Parish. A Study of Parishes, Priests and Parishioners after Vatican II*. London, New York: Routledge, 1989.
- „Institutio Generalis Missalis Romani = The General Instruction of the Roman Missal“, *Vatican*, 1966, žiūrėta 2012 kovo 14, http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/ccdds/documents/rc_con_ccdds_doc_20030317_ordinamento-messale_en.html.
- „Instrukcija „Kai kuriais tikinčiųjų pasauliečių bendradarbiavimo kunigų tarnyboje klausimais“. 1997, žiūrėta 2012 m. kovo 3 d., http://www.lcn.lt/b_dokumentai/instrukcijos/kai_kuriais_tikinčiuju.html.
- „Instrukcija „Kunigas, parapijos bendruomenės ganytojas ir vadovas“, *Lcn*, 2002, žiūrėta 2012 kovo 3, http://www.lcn.lt/b_dokumentai/instrukcijos/kunigas-parapijos-bendruomenes.html.
- Kanonų teisės kodeksas = Codex Juris Canonici*. Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai, 2012.
- Laukaitytė, Regina, *Londono lietuvių šv. Kazimiero bažnyčios šimtmetis*. Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2018.
- Raškauskas, Kęstutis, „Londono lietuvių katalikų bendruomenė ir marijonai 1940–1990 m.“, *Oikos. Lietuvių migracijos ir diasporos studijos* 1 (23, 2018), 101–124.
- Ryan, Desmond, *The Catholic Parish: Institutional Discipline, Tribal Identity and Religious Development in the English Church*. London: Sheed & Ward, 1998.
- Vaillancourt, Jean-Guy, *Papal Power. A Study of Vatican Control over Lay Catholic Elites*. Berkeley, [etc.]: University of California Press, 1980.

TRANSFORMATION OF THE LITHUANIAN ST. CASIMIR'S PARISH IN LONDON FROM 1990 TO 2010

Summary. The essential part of this article is a reconstruction of the conflict that occurred from 2003 to 2005 in London between the Lithuanian rector and the parish council. It illustrates the practices of controlling the laity that Roman Catholic priests and hierarchs were used to. It is a case study in which a Lithuanian matter is used to illustrate global processes.

In the 1990s the Lithuanian Catholic community in London found itself in crisis. Its major components were the inability of the Marian Fathers to find a suitable replacement for Father Jonas Sakevičius, his failure to attract the newest Lithuanian immigrants to participation in religious life, and the self-isolation of the parish council in just the old-timers' portion of the community.

Father Petras Tverijonas, who in 1999 by chance became the new Lithuanian parish rector, immediately connected with the new immigrants and began a new program of activities drawing them into church life. For several years he adhered to the centuries-old traditional agreement between church rector and parish lay council whereby the rector's new initiatives needed the approval of the lay leadership. Seeking to gain greater influence with them, he managed to refresh the council's make-up by having younger new immigrants admitted as members.

Differences in age and mentality led to distrust and conflict. Tensions erupted in 2003, when the parish council's old-timers protested against having the church hold concerts and performances for children. The elderly part of the council also rejected a plan for renewing the church's interior, calling it an attack on the symbiosis of nationality and religion. These were the two main elements of a conflict that lasted for several years. During it, actions on both sides became more radical and support in the higher church hierarchy was sought. As a result the Westminster superiors "discovered" that the governance of the Lithuanian parish did not correspond to the established practice according to which lay people could not have any voice in handling parish affairs. Thus in February of 2005 these superiors supported Father Tverijonas's wish to be rid of an opposition and disbanded the parish council. In its place, a finance committee consisting of carefully chosen persons was founded and given only an advisory role.

The conflict revealed that the absolute majority of new Lithuanian immigrants whose Catholic consciousness was poorly developed just passively approved of the rector's initiatives. A church space fostered for several generations and suffused with patriotic sentiments was of little value to them. The tradition of parish self-rule had little meaning for them. And for the old-timers who now found themselves on the margins of parish life, the social inertia of most of the new parishioners and the collective actions of rector and bishops created a situation in which the end of self-rule came across as the renunciation of something already dead.

Keywords: parish self-rule, Marian Congregation, Lithuanian St. Casimir's parish in London.

Gauta 2019 04 28

Priimta 2019 09 22

Paulina KUODYTĖ

Vilko vaikų traktuotė grožinėje ir dokumentinėje literatūroje

Santrauka. Straipsnyje analizuojami grožiniuose romanuose ir dokumentinėje knygoje sukurti vilko vaikų paveikslai, jų traktuotė literatūros etikos aspektu, tad siekiama išsiaiškinti, kaip ir kokiomis priemonėmis skirtingų žanrų tekstuose vaizduojama Rytprūsių vaikų situacija, kokį poveikį kūrinys daro skaitytojui. Nors praėjusiame amžiuje patirtų katastrofų literatūrai skirtas nemenkas dėmesys, platesnių tyrimų vilko vaikų tema beveik nėra – apie šias patirtis plačiau kalbėti pradėta nepriklausomybės laikotarpiu. Tiriama šaltiniai – Alvydo Šlepiko romanas „Mano vardas – Marytė“ (2012) ir naujausioji išeivių literatūra – Juttos Noak romaną „Raudonos pelytės“ (2017) ir Zigfrido Gronau dokumentinė knyga „Klyksmas vaiduoklių mieste. Vilko vaikai“ (2017). Vilko vaikų tema jautri, kelia emocijas, daugelis įvykių ir poelgių svarstyti etine prasme, tad pasirinkti kūriniai tiriami taikant svarbiausius literatūros etikos aspektus, aiškinančius rašytojo, pasakotojo, skaitytojo santykį ir teksto poveikį skaitančiojo emocijoms. Straipsnyje aptariamas gyvenimo literatūros žanras, svarbus analizuojant Z. Gronau dokumentinę knygą, perduodančią asmeninę autoriaus, buvusio vilkiuko, patirtį. Keliami hipotezė, kad kūrinuose skirtingai atskleidžiama vilko vaikų tema ir skatinamos nevienodos skaitytojo emocinės reakcijos. Grožiniuose romanuose paliekama laisvės skaitytojo interpretacijai, daugiau dėmesio skiriama įdomesnei, patraukliai pasakojimo formai, priešingai nei dokumentinėje knygoje, kurioje pasirenkamas įprastas pasakojimo būdas, naratoriaus apibendrinimai nepalieka erdvės skaitytojui.

Raktažodžiai: vilko vaikai, vilkiukai, literatūros etika, gyvenimo istorijos žanras, prisiminimai, karas.

Ruth'a Kibelka dokumentinėje knygoje apie vilko vaikus mini, kad sovietmečiu daugumai lietuvių buvo žinomi per karą pasimetę, bado iškankinti iš Rytprūsių kilę vaikai, kitapus Nemuno ieškantys duonos, gelbstinčios nuo mirties, tačiau tarp lietuvių apie šią situaciją nedrįsta kalbėti viešai dėl vyravusio neigiamo požiūrio į vokiečių tautybės žmones,

siejamus su fašizmo ideologija.¹ To meto lietuvių literatūroje vilko vaikai neminėti, bet išsviaiai buvo laisvi: 1954 m. pasirodžiusioje Broniaus Daunoro (pravarde Daubaras) apysakoje pasakojama apie badaujančią vokietaitę, nors „vilko vaikų“ terminas dar nevertojamas.² Atgavus nepriklausomybę, tiriama tema buvo išlaisvinta: daugėjo kultūrinių ir istorinių studijų, ėmė rasti dokumentinių knygų, itin suklestėjo grožinė literatūra. Didelį impulsą davė 2012 m. išleistas ir tarptautiniu lygmeniu pasižymėjęs A. Šlepiko romanas „Mano vardas – Marytė“. Literatūrologės Jūratės Sprindytės manymu, pasirodžius šiai knygai, daugelis skaitytojų pirmą kartą išgirdo apie tokį vaikų likimą.³ Vilko vaikų temos suklestėjimas lietuvių literatūros lauke nesenas, o išaugęs literatūros kiekis reikalauja įdėmesnio žvilgsnio, intensyvesnių tyrimų, nes kol kas tai – literatūrologų plačiau netirta sritis. Vienintelė J. Sprindytė minėtą problematiką analizavo straipsnyje „Negatyvioji“ antropologija tekstuose apie „vilko vaikus“, kuriame įvedamas „vilkiukų“ terminas. Pastebint tokios istorinės literatūros tyrimų trūkumą, vilko vaikų tema aptariama taikant lietuvių literatūros lauke gana naują ir menkai išplėtotą literatūros etikos metodą.

Straipsnyje tiriama grožinėje ir dokumentinėje literatūroje sukurta vilko vaikų traktuotė literatūros etikos aspektu, keliant problemą, kuris tekstas (grožinis ar dokumentinis) paveikesnis, leidžia užmegzti stipresnį emocinį ryšį su skaitytoju. Siekiama išsiaiškinti, kaip ir koikiomis priemonėmis skirtingų žanrų tekstuose vaizduojama vilkiukų situacija, kaip tai veikia skaitytoją. Darbo šaltiniais pasirinktas bene svarbiausias romanas vilko vaikų tema – A. Šlepiko „Mano vardas – Marytė“ ir naujausi kūriniai minėta tematika – J. Noak (tikrasis vardas Juta Polzunovaitė-Vaitkienė) romanas „Raudonos pelytės“ ir Z. Gronau dokumentinė knyga „Klyksmas vaiduoklių mieste. Vilko vaikai“. Keliami hipotezė, kad analizuojamos knygos skirtingai atskleidžia vilko vaikų temą ir skaitytojo emocines reakcijas.

Literatūros etikos teiginiai ir gyvenimo literatūros žanro apibrėžtys

Literatūrologės Justin'os Tackett nuomone, literatūra skaitoma, nes atlieka edukacinę, estetinę, pramoginę funkcijas, bet gali pasitarnauti ir moraliniams tikslams, nes prisideda prie socialinių pokyčių.⁴ Daktarė Shady'ė Cosgrove teigia, kad literatūros etika kyla į literatūrą įsiliejant etikos teorijos idėjoms, su žmogaus elgesiu susijusiems moralės principams, normoms ir vertybėms.⁵ Literatūros etikos apibrėžtį apibendrina filosofė Martha Nussbaum: ji mano, kad literatūra ieško „<...> atsakymų į klausimą, „kaip žmogui

¹ Kibelka, Ruth, *Vilko vaikai. Kelias per Nemuną*. Vilnius: Baltos lankos, 2000, 66.

² „Dar viena prof. G. Procutos dovana Šiaulių universiteto bibliotekai“, *Alkas*, paskelbta 2016 gegužės 29, <http://alkas.lt/2016/05/29/dar-viena-prof-g-procutos-dovana-siauliu-universiteto-bibliotekai/>.

³ Sprindytė, Jūratė, „Negatyvioji“ antropologija tekstuose apie „vilko vaikus“, *Žmogus ir žodis 2* (2016), 56, žiūrėta 2019 kovo 31, <http://www.zmogusirzodis.leu.lt/index.php/zmogusirzodis/article/viewFile/105/106>.

⁴ Tackett, Justin, „Stanford Scholars Debate the Moral Merits of Reading Fiction“, *Stanford News*, žiūrėta 2019 kovo 31, <https://news.stanford.edu/news/2014/february/morals-ethics-literature-022114.html>.

⁵ Cosgrove, Shady, „Literary Ethic and the Novel; or, Can the Novel Save the World?“, *The And Is Papers*, 2007, vol. 2, žiūrėta 2019 kovo 31, <http://ro.uow.edu.au/cgi/viewcontent.cgi?article=1085&context=creartpapers>.

gyventina?“, ir prasmę igyja tik radusi atsakymą.⁶ Filosofė pabrėžia skaitytojo santykį su literatūros kūrinium, nes etika ir literatūra žaidžia su emociniu-psichologiniu-erotiniu komponentu, padedančiu asmeniškai patirti tekstą.⁷

Literatūros etika tiria literatūros ir moralinių vertybių santykį, o naratyvo etikai svarbiau gvildinti formaliuosius teksto lygmenis. Suprasti naratyvo etiką padeda susitelkimas į vieną iš keturių literatūros tyrėjo James'o Phelan'o išskirtų aspektų: pasakymo etiką, pasakojimo etiką, rašymo etiką, skaitymo etiką. Straipsnyje romanai tiriama taikant pasakymo ir pasakojimo etikos aspektus.⁸ Pasakymo etikos aspektas leidžia susitelkti į įvykius, etinės prasmės ieškoma žvelgiant į veikėjų tarpusavio santykius, konfliktus, pasirinkimus ir jų motyvus. Pasakojimo etika padeda susikoncentruoti į vidinius teksto klausimus, susijusius su autoriumi, pasakotoju, skaitytojais: kokią etinę atsakomybę jaučia pasakotojai, kaip technikos leidžia perteikti istorijos pasakotojų santykius su pateikiama medžiaga (įvykiais, personažais) ir pasakojimą grindžiančias vertybes. Šis aspektas svarbus analizuojant dokumentinę knygą, nes naratorius gali pakreipti pasakojimą jam reikiama linkme, tad skaitytojas sužino tik tai, ką nori pasakyti autoriui tapatus naratorius.

Keturi etikos aspektai atitinka keturias etines pozicijas, kurias užima pasakojimų veikėjai. Pasakymo etikos pagrindinė etinė pozicija – veikėjų tarpusavio santykiai situacijose, su kuriomis jie susiduria, o pasakojimo etikos – pasakotojo ryšys su personažais ir tais, kam pasakojama istorija. Šie aspektai sutelkia dėmesį į teksto esmę, įtraukia autorių, naratorių, skaitytoją. Dėl sluoksnių, sudarančių literatūros kūrinį, tekstas gali paveikti skaitytojo emocijas taip, kad šis nenorėtų atsitraukti nuo teksto, arba neužmegzti jokie kontakto, tačiau, jei tekstas nesudomina, neskatina apmąstyti savo vertybių ir nežadina emocijų, skaitytojas teksto nebeskaitys, nutrūks grandinė tarp jo ir rašytojo.⁹ Kito įtraukimas į etinių lauką yra bene svarbiausias literatūros etikos aspektas.¹⁰

Etiško ir neetiško pasakojimo skirtį rasti padeda lietuvių etikos tyrėjų – Benedikto Gelūno ir Kristupo Saboliaus kriterijai.¹¹ Etiški tekstai skatina supratimo atvirumą, laisvą interpretaciją, kritišką vertinimą, jungtį su kitais naratyvais, o neetiški, atvirksčiai, – traktuojami kaip galutinė tiesa, pateikiamas tik vienas naratyvas, vienintelis vertinimas, pasitelkiama daug kartų kartota trumpa išraiška. Etiškuose tekstuose bandymai išvengti nemoralinių veiksmų gali būti rodomi taikant naratyvinę formą. Neetiškas naratyvumas suvisuotina kitoniškumą, reikalauja, kad kažkas už viską atsakytų, prisiimtų kaltę, tad taip palaužiamos supratimo galimybės. Tokiems tekstams svarbu visus suskirstyti į teisiųjų ir neteisiųjų grupes. Etiški tekstai, priešingai, yra uždari, nevertina universalių tiesų, nepateikia konkrečių sprendimų, tik apytikrius. Etiški naratyvai skatina atsakomybę, skiria dėmesį kitam, teikia pirmenybę galimybei, o ne esamai situacijai.

⁶ Nussbaum, Martha, *Meilės pažinimas: filosofijos ir literatūros apybraižos*. Vilnius: Mintis, 2008, 194.

⁷ Eskin, Michael, „Introduction: The Double “Turn” to Ethics and Literature?“, *Poetic Today*, 2004, vol. 4, 569, žiūrėta 2019 kovo 31, <https://read.dukeupress.edu/poetics-today/article/25/4/557/20828/Introduction-The-Double-Turn-to-Ethics-and>.

⁸ Phelan, James, „Narrative Ethics“, *The Living Handbook of Narratology*, paskelbta 2013, <http://www.lhn.uni-hamburg.de/article/narrative-ethics#>.

⁹ *Ibid.*

¹⁰ Gelūnas, Benediktas ir Sabolius, Kristupas, „Naratyvinė vaizduotė kaip etikos problema“, *Problemos* 88 (2015), 144, žiūrėta 2019 kovo 31, <http://www.zurnalai.vu.lt/problemos/article/view/8484>.

¹¹ *Ibid.*, 146.

Kadangi analizuojama Z. Gronau knyga yra autobiografinė, svarbu apžvelgti gyvenimo literatūros žanrą (angl. *life writing*), kuris remiasi asmenine rašančiojo ar kito žmogaus patirtimi.¹² Kalbėti apie gyvenimo literatūrą reikalinga dėl jos gebėjimo jungti praeitį, dabartį ir ateitį, fiksuoti žmogaus jausmus, istoriją, jos tęstinumą. Rašant patirtimi grindžiamus tekstus, svarbu sujungti atmintį su vaizduote, siekti pasakojamą istoriją perteikti kuo įdomiau, kūrybiškiau.¹³ Doktorė Rae Luckie pateikia vaizdžią iliustraciją: „gyvenimo literatūros“ sąvoka yra tarsi skėtis, po kuriuo glaudžiasi smulkesni literatūros žanrai (biografija, kelionių ar gyvenimo aprašymas, interviu, laiškas, tinklaraštis ir kt.).¹⁴ Minėtiems subžanrams pinantis su kitais žanrais, beveik visais tekstais imama pasakoti gyvenimo istoriją, nes asmens gyvenimas jungiamas su tuo, kas pramanyta ir nepramanyta.¹⁵

Šiuo metu labiausiai klestintis gyvenimo literatūros žanras – biografija. Ji skiriasi nuo romano ar novelės, nes iš biografinės literatūros viliamasi realių įvykių, faktų ir bet koks pranešimas vertinamas kaip teisingas, priešingas grožinei kūrybai (į tai atkreipiamas dėmesys šiame straipsnyje).¹⁶ Vis dėlto dokumentinis tekstas ne visada perteikia tiesą: „Dauguma žmonių apibūdindami save negali būti objektyvūs – štai kodėl daugybė autobiografių yra neskaitytinos.“¹⁷ Kai kurie tyrėjai mano, kad biografijos apibrėžimą reikėtų praplėsti įtraukiant regimąsias medijas (televiziją, fotografiją, socialinius tinklus), į kurias žanras persikelia.¹⁸ Nuoseklus gyvenimo pasakojimas tampa retenybe, jis primityvėja, nes vis dažniau išsaugomos tik detalės (pokalbiai, dienoraščiai, žemėlapiai, nuotraukos, vaizdo įrašai ir pan.).¹⁹

Vaikų pasaulis karo metais romane „Mano vardas – Marytė“

M. Nussbaum romano formą laiko idealiu teksto etiką išreiškiančiu žanru, nes juo galima atskleisti skaitytojo mąstymą.²⁰ Vertinant A. Šlepiko romaną vilko vaikų temos kontekste, būtina paminėti išskirtinę kūrinio formą: paaiškinti trumpo, lakoniško, fragmentiško pasakojimo, dažnai primenančio scenarijų, pasirinkimą galėtų pirminė autoriaus idėja kurti filmą. Apibendrinta to laikotarpio situacija ir erdvė perteikiama jau išangoje: skaitytojas tarsi vedžiojamas ir supažindinamas su aplinka, o fragmentiški vaizdai pristatomi kartojant žodį „štai“. Pakartojimai tekstą daro paveikų, leidžia skaitytojui susidaryti įspūdį: „štai užrašas plakate“, „<...> štai kareiviai, girti ir besijuokiantys, šaudantys pramogai

¹² Green, Susan, „Genre: Life Writing“, *metAphor*, 2008, vol. 2, 52, žiūrėta 2019 kovo 31, https://www.englishteacher.com.au/resources/command/download_file/id/138/filename/82LifeWriting.pdf.

¹³ *Ibid.*, 51.

¹⁴ Luckie, Rae, „Life Writing: More Than Just a Memoir“, *Fellowship of Australian Writers*, žiūrėta 2019 kovo 31, <http://fawns.org.au/writing-resources/life-writing/>.

¹⁵ Green, „Genre: Life Writing“, 52.

¹⁶ *Ibid.*, 51.

¹⁷ Arthur, Paul Longley, „Digital Biography: Capturing Lives Online“, *a/b: Auto/Biography Studies*, 2009, vol. 1, 74–92, žiūrėta 2019 kovo 31, <https://pdfs.semanticscholar.org/4c25/fb1ebf8a4fac4947d4fe9add20484adbeff0.pdf>. Vertimas straipsnio autorės.

¹⁸ *Ibid.*, 75.

¹⁹ *Ibid.*, 78.

²⁰ Jakaitė, Dalia, „Literatūros etika: tarp jausmo ir įsipareigojimo“, *Inter-studia humanitati* 10 (2010), 167, žiūrėta 2019 kovo 31, <http://gs.elaba.lt/object/elaba:6105706/>.

paukščius, o paskui jau žmones <...>“, „<...> štai moters kūnas be galvos, prikaltas prie sienos <...>.“²¹ Tokioje Prūsijoje gyvena romano vaikai, susiduriantys su etikai svarbiu kitokiu pasauliu. Karas verčia elgtis nevaikiškai, bet vaikiškumas išlieka: „Kovodami dėl išlikimo, jie gali įveikti šaltį, kęsti badą ir kitus nepriteklius, nueiti šimtus kilometrų – ir vis tiek atrodo trapūs it gėlės.“²²

Vilkiukai dažnai nesuvokia karo situacijos rimtumo, bet jaučia, kad dabartis skiriasi nuo praeities. To pavyzdys galėtų būti epizodas, kai pagrindinei veikėjai Renatei iškrenta dantis: ji sumano dantį padėti po pagalve ir tikisi pelytės atnešto pinigėlio, „[t]ik kažkodėl mergaitė įtaria, jog šįkart – neatneš.“²³ Citata autorius kuria buvusio ir esamo laiko kontrastą. Vaikai romane vaizduojami stipresni už suaugusiuosius, gebantys nepasiduoti, neprarasti tikėjimo geresne ateitimi. Iš Lietuvos grįžęs Heincas prieš miegą paprašo mamos padainuoti, bet ši nedrįsta, mano, kad nėra deramas laikas: „Nereikia, sūneli, kokios dabar dainos...“²⁴ Prašymas padainuoti – vienas iš būdų vaikams atitolti nuo tikrovės, pasidžiaugti dar viena išgyventa diena. Suaugusiesiems tenka slėpti nuo vaikų esamas baisybes, kurti gražesnę pasaulį. Ši teiginį įrodo mažiausio šeimos berniuko ir tetos Lotos dialogas: lupdama žiurkes maistui, ji kuria pasakišką pasaulį ir vaikui meluoja, kad mėsa – vasarą rojaus obuoliukus ėdusių triušiuokų. Kurdamas įtaigaus vaikiško samprotavimo epizodą, autorius naudoja klausimų ir atsakymų žaidimą, kuriuo berniukas aiškinasi, kodėl tokia keista gyvūnų išvaizda. Melas virsta teigiamų paskatų įrankiu, nes taip bandoma apsaugoti vaiką nuo šleikštulio, liūdesio, nusivylimo gyvenimu.

Viena svarbiausių atramų vaikams tampa sapnas, kuriame išryškėja literatūros etikos akcentuojamas kitoniškumas. Veikėjai gyvena nuovargio ir bado sukkelto svaigulio pasaulyje, kuriame susipina tikrovė, iliuzijos ir sapnai: „Kai galva svaigsta, atrodo, jog ir kasdienybė yra tas pats, kas ir sapnas. Sunku atskirti sapnus, kai atbudusi, nori atbusti dar kartą. Kad vėl kažkas grotų namuos pianinu ir kad senelis papsėtų riestą pypkę <...>.“²⁵ Sapnai tampa atsvara tikrovei, grąžina malonius prisiminimus, nostalgiją praeičiai, pražuvusių šeimos narių vaizdinius. Autorius pasitelkia šviesos kaitą, kuriančią sapno nuotaiką, padedančią skaitytojui suprasti veikėjų išgyvenimus. Tą pastebi ir Dovilė Kuzminskaitė: ji teigia, kad romanas pradedamas tamsiomis erdvėmis, dažnas rūko, šalčio motyvas, veikėjai slapstosi miške ir pakampėse, o romano pabaigoje tamsą su neigiamomis emocijomis pakeičia šviesa, pasireiškianti gamtoje ir veikėjų gyvenimuose.²⁶ A. Šlepikas romane pasirenka atvirą pabaigą ir įtraukia skaitytojui netikėtą įvykį: džiugias Renatės emocijas pakeičia mergaitės apalpimas. Lieka neaišku, kas atsitiko mergaitėi, ar ji išgyveno. Taip skaitytojas, tikėjęs, kad romanas turėtų baigtis laimingai, tarsi apgaunamas, pabaigoje nepateikiama viena tiesa, skatinama interpretuoti.

²¹ Šlepikas, Alvydas, *Mano vardas – Marytė*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2017, 7.

²² Mikalauskienė, Neringa, „Pasaka apie vilko vaikus, arba sakmė apie išlikimą“, *Bernardinai*, paskelbta 2012 vasario 24, <http://www.bernardinai.lt/index.php/straipsnis/2012-02-24-neringa-mikalauskiene-pasaka-apie-vilko-vaikus-arba-sakme-apie-islikima/77675>.

²³ Šlepikas, *Mano vardas – Marytė*, 72.

²⁴ *Ibid.*, 39.

²⁵ *Ibid.*, 70.

²⁶ Kuzminskaitė, Dovilė, „Knyga, liudijanti kančią“, *Metai* 5–6 (2012), 176, žiūrėta 2019 balandžio 12, <http://tekstai.lt/zurnalas-metai/6954-dovile-kuzminskaitė-knyga-liudijanti-kančia?catid=718%3A2012-m-nr-05-06-geguze-birzelis>.

A. Šlepikui romane svarbu sutelkti žvilgsnį į detalę, galinčią ką nors pasakyti. Kartą pranašiskame Heinco sapne pasirodė į kentaurą pavirtusio senelio vaizdinys, skelbiantis apie artėjantį badą. Graikų mitologinio simbolio panaudojimas kūrinyje koduoja neigiamą prasmę – civilizacijai priešinamą laukinę jėgą, prieštaravimą normoms, girtuokliavimą, ištvirkimą.²⁷ Iš dalies žvėrišką prigimtį tramdantis žmogaus pradas išreiškia laukiniškumo ir civilizuotumo, jėgos ir intelekto, aistros ir proto opoziciją.²⁸ Naujos užkariautojų valdžios simbolis mezga ryšį su skaitytoju, nes jo šifravimas suteikia galimybę atpažinti autoriaus paslėptą prasmę. Kasdieniškos, tikrovėje regėtos detalės pasireiškia kitame sapne, kuriame matoma bombos susprogdinto berniuko ranka. Sapno fragmentas baigiamas sakiniu: „Pusto negyvus baltų vabzdžių kūnelius.“²⁹ Minimalizuota, poetiška metafora perteikiama sniego vaizdas, prozos kūrinį priartinantis prie poetinio teksto. Dviejų literatūros rūšių susidūrimas romaną daro neįprastą, žadinantį skaitytojo vaizduotę, o poetiniai vaizdai neleidžia pateikti pasakojamos istorijos paprastai. Neringos Mikalauskienės nuomone, tokios sunkiai apčiuopiamos poetinės detalės sujungia atskiras siužeto linijas.³⁰ Iki tol sapną pasakojęs naratorius aptariamame fragmente tarsi pranyksta, atsitraukia nuo pasakojamos istorijos, charakteringomis detalėmis vaizduojama tik aplinka.

Sapnai tekste reiškiasi nevalingai, ateina iš sąmonės, o artimieji seka pasakas apgalvodami, siekdami bent trumpam atitolinti vaikus nuo sunkios situacijos, pavyzdžiui, padėti užmiršti alkį ir užmigti. Esama situacija vilko vaikams rodosi nereali, tad jie pasakiškumą bando perkelti į tikrovę, kad ją pakeistų, ir įsivaizduoja esantys pasakų personažai arba kitų veikėjų elgseną regi kaip pasakišką. Tai pastebima fragmente, kai Renatė ilgisi iš Lietuvos grįžtančio brolio, linki jam sėkmės, nepaklysti pūgoje, nepamiršti tikrų namų ir šeimos. Viliojančią svetimą pastogę mergaitė ima įsivaizduoti kaip raganos spąstus, į kuriuos pakliuvusį broliuką būtų bandoma nupenėti tarsi Jonuką. Mergaitė tapatinasi su Grytute, jaučiasi drąsi ir tvirta, gebanti atpažinti piktus kėslus, išlaisvinti broliuką. Autorius tinkamai parenka Jonuko ir Grytutės pasaką, kurią kadaise vaikams sekė teta Lota, sugretina pasakos vaikų istoriją su Heinco ir Renatės likimu, nes abi vaikų poros patiria aplinkos skriaudą, yra priverstos ieškoti būdų išlikti.³¹ Žinomų kūrinių intertekstai daro romaną atpažįstamą, priimtina skaitytojui ir suteikia papildomų prasmių. Pasakotojo kalboje atsiranda tarsi sesers lūpomis tariamas kreipinys „broli Heincai“. Kalbėtojų kaita aptariamą kūrinio fragmentą priartina prie skaitytojo, nes pagrindinė romano veikėja pati išsako mintis.

Suaugusiesiems dvasine atspirtimi sunkiose situacijose tampa malda. Iki karo buvusi nereliginė, vaikų motina sumaišties metu griebiasi maldos lyg nuolatinės palydovės ir ima jausti jos teikiamą stiprybę ir pagalbą. Kritinėje situacijoje atsidūręs laisvamanis žmogus pereina nuo standartinių maldų prie labai asmeniško, intymaus santykio su Dievu. Vilko

²⁷ Biedermann, Hans, *Naujasis simbolių žodynas*. Vilnius: Mintis, 2002, 192.

²⁸ Railaitė, Agnė, „Hipocentauro atsiradimas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kilmingųjų heraldikoje“, *Lietuvos istorijos metraštis* 1 (2011), 25–26, žiūrėta 2019 balandžio 5, <http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/get/LT-LDB-0001:J.04~2011~1367177009952/DS.002.0.01.ARTIC>.

²⁹ Šlepikas, *Mano vardas – Marytė*, 59.

³⁰ Mikalauskienė, „Pasaka apie vilko vaikus, arba sėkmė apie išlikimą“.

³¹ *Ibid.*

vaikams religija neteikia tokių gilių dvasinių išgyvenimų, ji labiau suprantama kaip tai, ką privalu turėti ir naudinga panaudoti svetimame krašte savo gyvybei saugoti. Religija Renatei tampa būdu neišsiskirti iš visuomenės, nes ji supranta, kad Lietuvoje svarbu būti katalike, kaip ir žinoti naująjį lietuvišką vardą Marytė. Tad vardas ir tikėjimas – frazės, pagelbs-tinčios įsilieti į lietuvišką aplinką, prašyti žmonių gailėsčio, pagalbos.

Analizuojant kūrinį literatūros etikos metodu, svarbu pažvelgti į veikėjų tarpusavio santykius. Brangiausi vilko vaikams yra vieni kitais besirūpinantys šeimos nariai. Intymiausias vaikų ryšys romane kuriamas su besiaukojančia, paskutinį kąsni atiduodančia motina: „Ji norėtų kaukti vilke, norėtų atpjauti savo pačios kūno ir pamaitinti tuos išalkusius, niekuo nenusikaltusius, tačiau taip kenčiančius, taip Dievo baudžiamus savo vaikus.“³² Vaizduodamas tipišką pasiaukojančią, jautrią, atsidavusią, gailęstį keliančią motiną, autorius nusprendžia provokuoti skaitytoją, verčia pakeisti susikurtą įvaizdį, nes motina palūžta ir ima piktais žodžiais plūsti vaikus. Šaukianti motina tampa panaši į žmogų, iš kurio veržiasi „<...> kažkoks nematytas, siaubingas žvėris, gal pats Badas, kurį ji nešioja po širdimi.“³³

Varguolių likimo ištiktiems vilkiukams padeda nedaugelis, dažniau žmonės nusiteikę priešiški, tačiau toks elgesys vaikus grūdina – jie būna priversti kovoti už save, nes konfliktuose išryškėja etinė prasmė. Vidinis vaiko lūžis pastebimas epizode, kai nedrąsus Albertas, gindamasis nuo nesvetingo ūkininko paleisto šuns, šiam perpjauna gerklę, o virvėmis mušančiam vyrui – ranką. Vaikas sodybą palieka ryžtingas, gebantis apsiginti. Albertui ir jo draugui tenka kovoti ir su sulaukėjusiu, labiau į vilką, o ne į žmogų panašėjančiu vilkiuku Heincu, kuris žvelgia paklaikusiomis akimis, skleidžia neartikuliuotus garsus, puola atėjūnus peiliu, o vėliau dantimis. Vaiko ir vilko gretinimas akivaizdus berniukų dialoge: „Tu bijojai vilko – gal čia ir buvo *vilkiukas*, matai – suėdė veršelį, tik kanopėlės beliko.“³⁴ Tokį vaiko sulaukėjimą paaiškina epizodas romano pradžioje. Skaitytoją į dialogą vedantis pasakotojas primena, kad Hanselis jau pažįstamas iš pirmojo knygos skyriaus, kuriame sakoma – tą berniuką dar sutiksime. Šešiamečio vaiko psichiką paveikė tai, kad, keliantis Nemunu į Lietuvą, rusų kareiviai susprogdino ir sušaudė kartu keliaujančius vaikus.

Rusai vaizduojami kaip priešiškesni ir žiauresni vokiečių tautos atstovams, tačiau pasitaiko išimčių: kai kurie nesvetingai nusiteikę žmonės pagaili vaikų. Viename romano skyriuje Renatė buvusių namų kieme stebi, kaip jų namus pasiglemžusio kareivio žmona pienu lakina katę. Kuriamas vilko vaiko gyvenimo paradoksas: gyvūnas gyvena geriau nei žmogus – katė nenoriai laka pienu, o mergaitė nepamena jo skonio, jaučia skaudulį, kad neturi teisės gauti savo karvės pieno. Stebima moteris, pasijutusi nejaukiai, liepia mergaitei eiti namo. Žodžiai skamba ironiškai, nes Renatės pastoge tapo malkinė, o tikrieji namai atiteko šiai rusei, tad mergaitė tyliai atsako: „Čia mūsų namai, mes juose gyvenom.“³⁵ Veikėjų susitikimas su kitu atveria kitokį suvokimą: Renatė supranta kažką negrįžtamai praluvus, jaučia sielą esant tuščią tarsi šulinį, o kontūzyto karininko žmona suranda savyje jautrumo, supratimo – atneša mergaitei laikraštį suvyniotas duonos ir butelį pieno.

³² Šlepikas, *Mano vardas – Marytė*, 17.

³³ *Ibid.*, 103.

³⁴ *Ibid.*, 68.

³⁵ *Ibid.*, 73.

Rodydama pagarbą mergaitės kultūrai, į Renatę kreipiasi vokiškai ir pasako, kad jie nekalti. Fraze tarsi bandoma savo kaltę suversti taisykles diktuojančiai situacijai. Pastebimas autorius nenoras teisti veikėjų, – tai atsispindi ir kitoje citatoje, kai kareiviams linkima gero: „Duok Dieve, kad jiems taip ir atsiktų, kad neatsidurtų lageriuose, kad surastų gyvus artimuosius, kad surastų nesudegintus namus, duok jiems, Dieve.“³⁶ A. Šlepiko romanas skatina etinius svarstymus, nes nepateikia tikslų vertinimų, vienos tiesos, skatina interpretuoti reiškinius, tad šie elementai žadina skaitytojo etinį supratimą.

Rytprūsių vaikų įvaizdis J. Noak romane „Raudonos pelytės“

J. Noak romane vaizduojama kiek kitokia vilkiuko Horsto istorija: kaip trumpas epizodas kuriami pasakotojo apibendrinti, charakteringi kito asmens prisiminimai, o ne asmeniniai vaiko išgyvenimai, tačiau Horsto istorija pateikiama tiesiogine kalba, iš paties veikėjo lūpų per įtaigius dialogus. Tai jaudina ir įtikina skaitytoją, nes dalis pasakotojo pateikiamos istorijos labiau kuria papildomų aplinkybių arba pasakojimo fono išpūdį. Visas romanas grindžiamas praeities ir dabarties sąveika, kontrastas pasirenkamas kaip esminė priemonė, leidžianti parodyti gyvenimo skirtynes. Vilko vaiko istorija pradeda pasakoti perteikiant karo suniokotos Rytprūsių erdvės ir situacijos Lietuvoje kontrastą: broliukai ir mama norėjo bėgti į Kauną iš griuvusių, palaidojusių kitų artimųjų kūnus, tačiau mama to daryti nebepajėgė – tai tampa esmine vilkiuko istorijos problema. Lyginant abu romanus galima teigti, kad A. Šlepikas kuria ne tokią tragišką patirtį, nes vaikai gyvena kiek geresniame būste, o jų psichikos taip smarkiai nepaveikia karo padariniai. Horstas palieka išsekusių, bejėgę motiną ir iškeliauja į Lietuvą nenorėdamas mirti. Kūrinyje matyti, kaip motina nebegeba racionaliai mąstyti arba nenori išsiskirti su vaikais, bijo paleisti juos į nežinią: „Man šalta... Gal niekur neikite“, ir po trumpos pauzės: „Eikite, eikite abu... dviese bus lengviau... jūs turite gyventi.“³⁷ Vartojama nenuosekli karo išsekinto asmens kalba.

Horstas ir jo brolis paliko motiną tvirtai laikydamiesi drauge, tačiau vieną akimirką Horstas užmiršo brolių: rūpindamasis tik savimi, o gal jausdamas, kad nesugebės pasirūpinti kitu žmogumi, vienas išoko į traukinį. Išsiskyrimą dramatiškai perteikia simboliškas atsiskyriusių rankų motyvas: „Ištiesęs rankas, lyg norėdamas jų pasiekti ir atsiprašyti, šaukiau, kad jis eitų atgal pas mamą, kad aš greitai grįšiu.“³⁸ Spontaniškas poelgis nulemia tai, kad broliai daugiau niekada nebesusitinka, o vilko vaikas dėl savo poelgio neranda dvasios ramybės. Kaip sąžinės graužatis iki Lietuvos jį lydi brolio šauksmas ir prašymas nepalikti: „Hooooorst... Hooooorst... laaaasmichnichalleeein...“ (Nepaliikmanęęęęs vieno, Hoororstai...) sekė mane iki Kauno geležinkelio stoties.³⁹ Siekdama autentikos, autorė nusprendė esminius veikėjų žodžius rašyti jų gimtąja, vokiečių, kalba.

Daug žadanti Lietuvos erdvė nėra svetinga nelaukiamiems svetimtaučiams: mieste vokiečiai gaudomi, o tolesnis jų likimas nežinomas, nelengva rasti maisto ir pastogę. Iš

³⁶ *Ibid.*, 47.

³⁷ Noak, Jutta, *Raudonos pelytės*. Kaunas: Pasaulio lietuvių kultūros, mokslo ir švietimo centras, 2017, 108.

³⁸ *Ibid.*, 109.

³⁹ *Ibid.*, 109.

aptariamų romanų matyti, kaip vaikų galimybės priklauso nuo skirtingų aplinkybių: A. Šlepiko romano vaikai kaime turi daugiau šansų rasti pastogę, darbą, už kurį būtų atsi-lyginama maistu, o J. Noak romane vaizduojamame mieste galimybių negausu, tad vaikui išlikti sunkiau. Autorei svarbu sutelkti dėmesį į vaiko išvaizdą, padedančią artimiau pažinti personažą, suprasti esamą padėtį. Nešvara, blogas kvapas, utėlės kuria vargingumo įspūdį. Koncentruojamasi ir į prastą fizinę būklę: „Nuo ilgalaikio bado ir atsitiktinio maisto jo pilvas buvo išsipūtęs, veidas išblyškęs. Atrodė, dar sekundė, ir jis apalps.“⁴⁰ Horsto išvaizda kuria kontrastą su kitais romano veikėjais, tad skaitytojui tai gali sukelti gailėstį, gaudulį, užuojautą, galbūt pasišlykštėjimą.

Horsto traumines patirtis atspindėti padeda susitelkimas į kūno kalba perteikiamus vidinius išgyvenimus, kurie yra esminiai pasakojimo elementai. Viena svarbiausių jause-ny – baimė, atpažįstama iš susigūžusios berniuko figūros, baikštaus ir šokinėjančio žvilgs-nio. Taip pat nuolatos pabrėžiama kaltė už tai, kad paliko mamą ir brolių, nes norėjo gyven-ti, nepasiduoti mirčiai. Jaučiamą kaltę išduoda nuleista galva, o bandymas vaduotis iš šio kankinančio jausmo parodomas pasiteisinimų kartojimu: „Ne...norėjau mir...ti ne...norė-jau dar mir...ti... No...rėjau gyv...enti... Ne...norėjau savo bro...liuko palik...ti... ne...norė-jau... – kartojo ir kartojo, norėdamas kuo greičiau išsivaduoti iš kaltės jausmo.“⁴¹ Sukrėsto vaiko pasakojimas įtaigus dėl trumpų, nebaigtų sakinių, nutrūkstančių minčių, susijaudi-nimo, gaudulio sukeliamas mikčiojimas parodomas žodžių skiemenu. Monologą pa-pildo berniuko galvos kilstelėjimas ir žvilgsnis dangun, „<...> tarsi lauktų atleidimo iš aukš-tybių <...>.“⁴² Ši romano vieta primena išpažintį: Horstas išsako kaltę, smarkiai gailėdamasis ir laukdamas atleidimo. Berniuko monologu pasiekiamas aukščiausias vidinės įtampos taškas, kurį jaučia ir skaitytojas, o vėliau Horsto jausmai apimsta.

J. Noak įdomiai sužaidžia romano pabaigoje, sukurdamą pasakotojo ir vilkiuko susiti-kimo po daugelio metų epizodą, tad skaitytojui leidžiama palyginti veikėjo jauseną skirting-gais amžiaus tarpsniais. Žmogaus išorė pakinta, tačiau viduje jį ir toliau kankina tie patys dvasiniai išgyvenimai. Vidinė Horsto graužatis neatlégsta net po daugelio metų, nes jis nesužinojo artimųjų likimo, todėl kaltina save, kad juos paliko. Kalbėti apie trauminę pa-tirtį vilkiukui vis dar sunku – tai parodo metafora „<...> silpnu balsu rijo stringančius ger-klėje žodžius.“⁴³ Galbūt norėdamas perteikti skaitytojui Horsto išgyvenimų tikrumą ir sti-prumą, kaltę ir sąžinės graužatį teigia pajutęs ir pasakotojas, tad šioje vietoje žodžiais išryškinama pasakojimo etika. Net ir po daugybės metų vilko vaikas nenutraukia emocinio ryšio su šeima.

Kiti asmenys, su kuriais romane „Raudonos pelytės“ vilko vaikas kuria artimesnius santykius, yra pasakotojo Emilio šeima. Jai Horstas iš karto pajunta artumą, kurį sužadina Lietuvoje išgirsta vokiečių kalba, tad svetimi žmonės tampa savi. Dėl savo pačių saugumo nuogaustaujanti šeima negali priglausti berniuko ir dėl tokio elgesio jaučia slegiantį kaltės jausmą, tačiau Horstui net trumpas susitikimas su šiais žmonėmis tampa mažu šviesuliu kraupioje tikrovėje, berniukas jaučia padėką, lieka neišdildomų prisiminimų prabėgus

⁴⁰ *Ibid.*, 108.

⁴¹ *Ibid.*, 109.

⁴² *Ibid.*

⁴³ *Ibid.*, 206.

daugeliui metų – jis prisimena priglaudusios šeimos užuovėją ir dėdėlį. Būtent kurčias dėdelis tampa svarbiu romano personažu: negalėdamas kalbėti žodžiais, jis parodo kitokį pasaulį, bendrauja neverbaline kalba, ypač patraukiančia vaikus – pasakotoją ir vilkiuką, galinčius tokiu būdu susikalbėti su senoliu. Vos parą trukęs Horsto ir dėdelio kontaktas itin paveikia vaiką, nes epizode po daugelio metų Horstas domisi dėdelio, o ne kitų šeimos narių likimu. J. Noak romane vaizduojamas kenčiantis žmogus, tad, priešingai nei A. Šlepiko romane, skaitytoją bandoma labiau paveikti ne naratyvo technika, o veikėjo poelgiais ir emocijomis, skatinančiais skaitytoją apsvarstyti etinius klausimus.

Vilko vaiko pozicija dokumentinėje knygoje

Z. Gronau knygoje pateikiama ne fikcinė istorija, o paties autoriaus prisiminimai apie išgyventas patirtis. B. Gelūnas ir K. Sabolius mini, kad svarbu naratyvizuoti patyrimus, nes taip atsiranda galimybė juos reflektuoti.⁴⁴ Skirtingai nuo grožinių romanų, kuriuose pasakojama iš vaiko perspektyvos, dokumentinėje knygoje suaugęs žmogus prisimena ir permąsto buvusį gyvenimą: šiek tiek bandymų parodyti suaugusio vilkiuko požiūrį pastebima ir J. Noak romane. Dokumentinėje knygoje skaitytojas gali pamatyti platesnę vilko vaiko situaciją: pasakojime susitelkiama ne tik į Antrąjį pasaulinį karą ir kelerius pokario metus (šis laikotarpis pasirinktas grožiniuose romanuose), bet vaizduojamas ir tolesnis gyvenimas, parodoma, kaip vilkiukui sekasi įsitvirtinti visuomenėje, gyventi su traumine patirtimi, o tai skaitytojui leidžia geriau pažinti to meto aplinkybes.

Dokumentinėje knygoje atskleidžiama vilko vaikų istorija panaši į prieš tai aptartų romanų siužetus, dažnai tam tikri įvykiai sutampa, – tai parodo, kad A. Šlepikas ir J. Noak, rašydami romanus, rėmėsi tikrais atsiminimais, tačiau Z. Gronau knygoje įvykiai aprašomi smulkiau. Skaitant dokumentinę knygą, įstringa kruopščiai tapomi nemalonūs karo vaizdai, dirginantys skaitytojo sąmonę, galintys nutraukti santykį su tekstu, pavyzdžiui, kirmėlių traukimas iš pūliuojančių kojų, mirusio žmogaus mėsos valgymas ir kt. Grožiniuose romanuose nemalonus vaizdas stengiasi pateikti subtiliau, ne taip atvirai arba jų visai išvengti. Z. Gronau parodo, kokie vaizdai karo aplinkybėmis laimi, svarstoma brutali aplinkos įtaka žmogui. Autorius kreipiasi į skaitytoją: „Kam neįdomu, geriau tegu neskaito.“⁴⁵ Dialogas su skaitytoju kuria asmenišką ryšį, tokiais žodžiais tarsi atsirenkama tikslinė grupė, suinteresuota pasakojimu. Megzti ryšį su skaitytoju autorius bando ir retoriniais klausimais.

Kaip ir visose trauminių patirtį atskleidžiančiose knygose, Zigfridas negali pabėgti nuo persekiojančių, netikėtai išskylančių prisiminimų. Skaitytojas dažnai jaučia pasakotojo reiškiamą nepasitenkinimą, smerkimą, priekaištus to laiko neteisybei: „Baisu, kad žmonės šį gražų pasaulį pavertė pragaru.“⁴⁶ Toks autoriaus galutinės tiesos pateikimas nepalieka laisvės skaitytojui pačiam apsvarstyti etiškumo problemą. Tuo skiriasi grožinis ir

⁴⁴ Gelūnas ir Sabolius, „Naratyvinė vaizduotė kaip etikos problema“, 143, 151.

⁴⁵ Gronau, Zigfridas, *Klyksmas vaiduoklių mieste. Vilko vaikai*. Kaunas: Pasaulio lietuvių kultūros, mokslo ir švietimo centras, 2017, 41.

⁴⁶ *Ibid.*

dokumentinis tekstas. A. Šlepiko romano naratyvą sudaro veiksmi ir jų keliamos emocijos veikėjams, iš kurių skaitytojas daro išvadas, ką autorius norėjo pasakyti. Z. Gronau knygoje naratorius svarsto, apibendrina, vertina, kas etiška, tačiau, kaip teigia literatūros etikos šalininkai, tiesioginis pateikimas nebūtinai privers skaitytoją elgtis etiškiau, nes skaitytojas turi pats atlikti daugiasluoksnės teksto kompozicijos analizę. Autorius nori papasakoti apie patirtus įvykius ir jaučia įsipareigojimą atskleisti tiesą: „Man atrodo, kad pasakodamas esu neatleidžiančios kančios stumiamas prie tų baisių atsiminimų, juos nutylėdamas išduočiau net Dievą.“⁴⁷ Knygos įvade Robertas Keturakis prieštarauja šiai autoriaus minčiai dvejodamas, ar iš tiesų autorius parodė viską: „<...> kažin ar autorius siekė atverti skaitytojui vien tiesą, kas yra viską naikinantis blogis.“⁴⁸ Ši R. Keturakio pastaba atkartoja gyvenimo istoriją pasakojančios literatūros idėją, kad ne visuomet dokumentinio teksto autorius, pateikdamas tiesą, geba būti objektyvus.

Autobiografiniame vilkiuko pasakojime pasireiškiantis vaikiškumas taip pat yra vienas svarbiausių komponentų. Vaikišką naivumą parodo epizodas, kuriame vaikai nerimauja, kad močiutę aptekusios utėlės gali išgerti visą jos ir vaikų kraują. Kaip romane „Mano vardas – Marytė“, Z. Gronau aprašo pavojingą žaidimą su paraku, kai kartu žaidžiama su gyvybe: uždegtos krūvos parako liepsna nudegino vaikui antakius ir veidą. Šiame fragmente apstulbusios motinos kreipimasis į sūnų išskiriamas tiesiogine kalba – ji knygoje naudojama retai, tikriausiai dėl to, kad veikėjų dialogai atrodytų dirbtini, neįtikinami, būtų kuriami ir neatliktų dokumentiškumo funkcijos. Pasak literatūrologės Gitanos Vanagaitės, konstruojami dialogai gali sugadinti autobiografijos autentiškumą, nes autorius jau nebėra tas pats žmogus.⁴⁹ Kitų veikėjų kalba tekste atskiriama brūkšniu, mintį perpasakoja naratorius. Vaikišką pasaulį taip pat stengiasi kurti suaugusieji. Pasakojama, kad atėjęs Kalėdoms kelios šeimos evakuacijos metu sugebėjo sukurti šventę: eglutę pakelėje papuošė žvakutėmis ir žaisliukais, vaikai rado dovanų, šeimos giedojo giesmes. Pasakotojas, užduodamas retorinį klausimą, stebisi, kur tuo metu iš namų išvaryti žmonės gavo vaikams žaislų.

Z. Gronau knygoje minimas sapnas, perduodantis neigiamas emocijas, bauginantis mirties bijantį pasakotoją: iš dangaus besileidžianti balta drobulė apsigaubusi mama kviečia sūnų ateiti pas ją. Sapnas labai paveikia pasakotoją, manantį, kad tai buvo ženklas keliauti į mirusiųjų pasaulį, tačiau, kas paveikia pasakotoją, nebūtinai daro poveikį skaitytojui. Sapnas, skirtingai nuo sapno, pavaizduoto A. Šlepiko romane, gana paprastas, nėra persipynusių simbolių, koduojančių tam tikrą žinią ir reikalaujančių skaitytoją stengtis įžvelgti prasmę.

Autorius bandė rašyti šią atsiminimų knygą lietuviškai, tačiau mintis pavyko sudėlioti tik gimtąja, vokiečių, kalba: „Du kartus rašiau lietuviškai, bet man nesisekė. Negalėjau pajudėti pirmyn, atskleisti visos savo minties, nors man atrodė, kad lietuviškai kalbu nebloggeriai.“⁵⁰ Z. Gronau dėl karo neturėjo sąlygų lankyti mokyklos, mokytis pradėjo būdamas pilnametis. Tai atsispindi tekste: pasakojimas nesklaidus, dažnai netikėtai pereinama nuo vienos minties prie kitos, kartojasi klišiniai sakiniai arba fragmentai, ir susidaro

⁴⁷ *Ibid.*, 68.

⁴⁸ *Ibid.*, 5.

⁴⁹ Vanagaitė, Gitana, *Autobiografijos teorijos pagrindai*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2008, 37.

⁵⁰ Gronau, *Klyksmas vaiduoklių mieste*, 14.

įspūdis, kad tai jau buvo skaityta. Pavyzdžiui, gretimose pastraipose pavartoti paprastos konstrukcijos sakiniai, kuriais pranešama ta pati žinia: „Pavalgęs, nuoširdžiai padėkojau ir išėjau“ ir „Papietavęs padėkojau už nakvynę, už valgį ir atsiveikinau su šia dosnia šeima“.⁵¹ Autorius nebando ieškoti įdomesnio būdo pateikti prisiminimus, svarbaus kuriant autobiografinį tekstą, tad praranda skaitytojo susidomėjimą. Ši knyga patvirtina J. Sprindytės pastabą, kad memuaristiniai tekstai yra „<...> sausi, net pribloškiamai vienodi; tai tipinis paprastas sakymas būtuojų laiku gana elementariais konstatuojamaisiais sakiniais: ėjo, matė, mušė, spardė, prievartavo, ieškojo, davė bulvę, priglaudė.“⁵²

Įdomu tai, kad dokumentinėje knygoje, skirtingai nuo grožinių romanų, išsigelbėjimu laikoma Lietuva neidealizuojama, pasakotojui nekelia žavesio. Kuriamas stereotipinis Lietuvos įvaizdis, pavyzdžiui, kiekvienoje šeimoje berniukas gauna tik sriubos su duona: „Vakarinės davė (nejau visoje Lietuvoje vakarienei verdama tik bulvienė?) bulvių sriubos su duona.“⁵³ Taip pat Zigfridą stebina kaimas kaip primityvus, necivilizuotas kraštas, besiskiriantis nuo ikikarinio Karaliaučiaus: „Jos namelis buvo mažas, viskas vienoje patalpoje – virtuvė, miegamasis ir svetainė, grindinys buvo suplaktas iš molio. Vištos turėjo laktas tame pačiame namelyje.“⁵⁴ Ne tik visuomenės gyvenimas, bet ir lietuvių kalba naratoriui pasirodo niekam tikusi: „Žinoma, nieko nesupratau, nes jos vis tuos pačius žodžius kartojė. Pavyzdžiui: sako sako, sakė sako sakė sako... <...> Aš stebėjau, kaip čia žmonės tokia prasta kalba, juk visi žodžiai – tie patys.“⁵⁵ Šiame fragmente galima įžvelgti autoriaus naudojamą ironiją, nes moterų nuolatinis aptarinėjimas, kas ką pasakė, primena liežuvavimą.

Kaip ir prieš tai aptartuose tekstuose, šioje dokumentinėje knygoje pasakotoją Zigfridą veikia šeimos narių prisiminimas: „Tikriausiai iki gyvenimo pabaigos manęs neapleis baisesios mintys apie mano šeimos tragedijas.“⁵⁶ Pasakotojas pastebi, kad nesantaikos laikas keičia traumą patyrusių asmenų santykius, atitolina šeimos narius: tėvai dažniau pykstasi, mama tampa nerami, griežtesnė ar net pikta. Z. Gronau knygoje vaizduojama romanuose neaptarta tėvo figūra, tačiau santykiai su tėvu neplėtojami. Motinos charakteris rodomas pasitelkiant tradicinį motiniškumą. Ji stengiasi viską atiduoti vaikams, tačiau mamos ir sūnaus ryšys neidiliškas. Sužinojęs, kad tėvas žuvo kare, ramindamas mamą, Zigfridas pasako: „<...> tai gerai, nes abudu jūs visada bardavotės ir pykot vienas ant kito. *Tu jam sakydavai, kad nenori Tėvelio daugiau čia matyti.*“⁵⁷ Vaikas naiviai ir nesąmoningai sako žodžius nesuprasdamas, kad jie žeidžia. Motinos smūgis vaikui išduoda apie netinkamą elgesį. Kitas ryškus motinos ir Zigfrido konfliktas įvyksta tuomet, kai jis nusprendžia vykti į Lietuvą. Kartojasi vilko vaikų tema rašomos literatūros šablonas: suaugusieji greičiau nei vaikai nusiteikia mirti ir nenori skirtis.

⁵¹ *Ibid.*, 89.

⁵² Sprindytė, „Negatyvioji“ antropologija tekstuose apie „vilko vaikus“, 54–67.

⁵³ Gronau, *Klyksmas vaiduoklių mieste*, 90.

⁵⁴ *Ibid.*, 93.

⁵⁵ *Ibid.*, 99.

⁵⁶ *Ibid.*, 13.

⁵⁷ *Ibid.*, 21.

Vilkiukas Zigfridas turi tikslą Lietuvoje rasti maisto ir grįžti pas mamą, tačiau to nepadaro: „Deja, taip neturėjo įvykti. Nepajėgiau grįžti pas mamą.“⁵⁸ Šiuo sakiniu autorius išduoda tolesnio pasakojimo detales. Tokių anonsų knygoje pasitaiko nemažai, pavyzdžiui, vienas dažniausiai kartojamų: „apie tai pasakosiu (rašysiu) vėliau“. Išankstinis skaitytojo informavimas apie būsimus įvykius nepalieka intrigos, tad skaitytojas nepatiria malonumo, netikėtumo. Išsiskyrimas perteikiamas veiksmais kelionės į Lietuvą metu, tačiau neparodomi pasakotojo vidiniai išgyvenimai, kurie labiau paveikia skaitytojo emocijas. Pasakotojas neišskleidžia jausminės patirties, todėl pasakojime nelieka tragiškumo, dramatismo, kurį regime J. Noak romane. Dėl šių priežasčių slopsta skaitytojo susidomėjimas tekstu.

Kitų žmonių požiūris į vilko vaikus įvairus. Knygoje minimas įvykis aplinkoje, kurioje kiekvienas rūpinasi tik savo gyvybe, mirštančiam vaikui pasirodo tarsi stebuklas: „Išropojau į lauką ir sutikau seną vyrą, ne tokį išvargusį kaip aš. Jis man davė visą kepalą sunkios, neiškepusios duonos.“⁵⁹ Karaliaučiaus visuomenės kontrastą iliustruoja kitas epizodas, kai niekas nesivargino iš eketės ištraukti įlūžusio berniuko: „Žmonės ėjo toliau pro mane, kartais užmindavo mano plaštakas. Niekas nė nežvilgtelėjo į mane, nepasilenkė gelbėti, ištraukti vargšo vaiko iš ledinio vandens.“⁶⁰ Kito gyvybė tampa nebesvarbi, lipimas ant skęstančio vaiko rankų žymi visišką atsainumą ir vertybių prarastį. Kontrastą padeda kurti ir prie kranto susibūrę darbininkai, kurie leido vaikui pasišildyti prie laužo ir pavaišino keptomis bulvėmis, – tokį jų gailėstį pasakotojas pavadina šventu.

Analogiška situacija Lietuvoje: vieni nemėgsta vilko vaiko dėl tautybės, prastos išvaizdos, valkatavimo, manymo, kad jis gali atnešti nesėkmių, ligų, o kiti, rizikuodami savo saugumu, priglaudžia vaiką kaip ūkio darbininką. Zigfridui svarbi ir brangi kiekviena pagelbėjusi šeima, tačiau grįžtamasis ryšys netoks stiprus: „Buvo sunku su šia šeima atsisveikinti. Jie liko šaltakraujiški – juk aš buvau tik jų piemuo, vokietukas iš Vokietijos.“⁶¹ Priglaudę asmenys nesileidžia į artimus santykius su vaiku, išlaiko atstumą, rodantį, kieno padėtis svarbesnė.

Vilkiukų išgyvenimų neaplenkia santykis su kareiviais, kurių vaizdinys priklauso nuo tautybės ir vertinamas pagal dėmesį vaikams. Iš evakuacijos laikotarpio pasakotojas prisimena vokiečių karius, kuriuos pavadina „angelais sargais“: jie vaizduojami kaip gynėjai, pasiruošę saugoti savo tautos žmones. Vaikams kareiviai duodavo paragauti keptos stirnienos ar žirnių sriubos, padovanodavo šokolado. Rusų vaizdinys kuriamas priešingas: jie plėšia namus, daužo daiktus, vagia gyvulius, gąsdina žmones, prievartauja moteris ir mergaites. Rusų kareiviai buvo kitokie nei vokiečiai, nes neskyrė „[j]okio dėmesio verkiantiems mažiems vaikams, o jų buvo daugiau kaip suaugusiųjų.“⁶² Autorius išskiria du kareivių tipus (akcentuojama ir A. Šlepiko romane): „Rusai, kurie mokėjo vokiškai, nebuvo tokie blogi ir pavojingi. Azijatai su siauromis akimis ir plačiais veidais buvo žvėriškiausi.“⁶³

⁵⁸ *Ibid.*, 73.

⁵⁹ *Ibid.*, 71.

⁶⁰ *Ibid.*, 69.

⁶¹ *Ibid.*, 113.

⁶² *Ibid.*, 32.

⁶³ *Ibid.*

Lietuvoje Zigfridas sutinka nemažai kitų vilko vaikų, tačiau santykių su jais nevysto, nebent trumpai pasidalija kelionės tikslais, patirtimi. Artimesnius santykius pasakotojas užmezga su kartu duoneliauti pasisiūliusia mergaite ir tame pačiame kaime gyvenusiu Varnu. Šeimininkai įspėja, kad Zigfridui draudžiama kalbėti su vokiečių berniuku gimtąja kalba ir išsiduoti, kokios esąs kilmės, nes „<...> tada buvo draudžiama vokietukus globoti, kaip ir prie nacių buvo uždrausta žyodus slėpti nuo žudikų.“⁶⁴ Dėl šių aplinkybių vaikai netampa artimi, nesužino apie vienas kito likimą, nepasinaudoja proga kalbėti vokiškai, puoselėti gimtąją kalbą. Zigfridas nenori bendrauti su Varnu ir dėl asmeninių priežasčių, nes pastarasis pasirenka plėšiko kelią, o toks elgesys prieštarauja pasakotojo moralės normoms. Zigfrido elgsena laikytina teisinga, tačiau pasakotojo asmeninis vertinimas istoriją daro neetišką, nes dažnai nurodo vieną tiesą, neleidžiančią skaitytojui interpretuoti reiškinių. Nors knygos turinio ir formos sąveika neprovokuoja skaitytojo emocijų, jis vis tiek gali pradėti aiškintis, kiek autoriaus pasakojimas etiškas, nes, kaip minėta, autobiografijų autoriai ne visada gali išlikti objektyvūs.

Išvados

Grožiniuose romanuose ir dokumentinėje knygoje vaizduojama vilko vaikų situacija paraleli, nes ją atspindi tie patys elementai: panaši aplinka (nors dėmesys jai skiriasi pagal teksto tipą) ir vaikų santykiai su kitais romanų veikėjais. Vaikai priversti susidurti su kitokiu pasauliu, elgtis nevaikiškai, todėl jie bręsta morališkai. Analizuojamuose tekstuose išryškėja nevienodos vaikų patirtys: grožiniuose romanuose labiau akcentuojami iš šalies stebimų veikėjų konfliktai, vidiniai išgyvenimai, o dokumentiniame tekste svarbiau paivaizduoti išsamią, panoraminę vilko vaikų situaciją. A. Šlepikas ir J. Noak atsirenka svarbiausias detales, tad kuria apibendrintą vilkiukų situaciją, o Z. Gronau bando plačiau supažindinti skaitytoją su aplinkybėmis. Dokumentinė knyga grįsta asmenine patirtimi, tad, geriau išmanydamas to meto aplinkybes, autorius turi galimybę skaitytoją paveikti realiais faktais. Vis dėlto kūrinio paveikumas priklauso ir nuo naratyvo formos: pasakojant dokumentinę istoriją pasirenkamas įprastas, neišskirtinis pasakojimo būdas, o grožiniuose romanuose turinys derinamas su įvairiomis naratyvo technikomis (struktūra, pasakojimo stilistika, meninėmis priemonėmis, kalba, vietos ir veikėjų charakterizavimu), dėl to grožiniai kūriniai labiau veikia skaitytoją. Išnagrinėjus grožinius romanus ir dokumentinę knygą, iškelta hipotezė pasitvirtino: analizuotuose tekstuose skirtingai atskleidžiama vilkiukų tema, skaitytojo emocinės reakcijos. Grožiniai kūriniai etiškai paveikėsi, laisvesni, leidžia skaitytojui pačiam interpretuoti, ieškoti reikšmių, atsakymų, nelinkstama jų pateikti, bet etinių klausimų kelia ir dokumentinis pasakojimas.

⁶⁴ *Ibid.*, 120.

Literatūra

- Arthur, Paul Longley, „Digital Biography: Capturing Lives Online“, *a/b: Auto/Biography Studies*, 2009, vol. 1, 74–92, žiūrėta 2019 kovo 31, <https://pdfs.semanticscholar.org/4c25/fb1ebf8a4fac4947d4fe9add20484adbef0.pdf>.
- Biedermann, Hans, *Naujasis simbolių žodynas*. Vilnius: Mintis, 2002, 192.
- Cosgrove, Shady, „Literary Ethic and the Novel; or, Can the Novel Save the World?“, *The And Is Papers*, 2007, vol. 2, 1–9, žiūrėta 2019 kovo 31, <http://ro.uow.edu.au/cgi/viewcontent.cgi?article=1085&context=creartspapers>.
- „Dar viena prof. G. Procutos dovana Šiaulių universiteto bibliotekai“, *Alkas*, paskelbta 2016 gegužės 29, <http://alkas.lt/2016/05/29/dar-viena-prof-g-procutos-dovana-siauliu-universiteto-bibliotekai/>.
- Eskin, Michael, „Introduction: The Double “Turn” to Ethics and Literature?“, *Poetic Today*, 2004, vol. 4, 557–572, žiūrėta 2019 kovo 31, <https://read.dukeupress.edu/poetics-today/article/25/4/557/20828/Introduction-The-Double-Turn-to-Ethics-and>.
- Gelūnas, Benediktas ir Sabolius, Kristupas, „Naratyvinė vaizduotė kaip etikos problema“, *Problemos* 88 (2015), 141–152, žiūrėta 2019 kovo 31, <http://www.zurnalai.vu.lt/problemos/article/view/8484>.
- Green, Susan, „Genre: Life Writing“, *mETaphor*, 2008, vol. 2, 50–55, žiūrėta 2019 kovo 31, https://www.englishteacher.com.au/resources/command/download_file/id/138/filename/82LifeWriting.pdf.
- Gronau, Zigfridas, *Klyksmas vaiduoklių mieste. Vilko vaikai*. Kaunas: Pasaulio lietuvių kultūros, mokslo ir švietimo centras, 2017.
- Jakaitė, Dalia, „Literatūros etika: tarp jausmo ir įsipareigojimo“, *Inter-studia humanitatis* 10 (2010), 160–169, žiūrėta 2019 kovo 31, <http://gs.elaba.lt/object/elaba:6105706/>.
- Kibelka, Ruth, *Vilko vaikai. Kelias per Nemuną*. Baltos lankos: Vilnius, 2000.
- Kuzminskaitė, Dovilė, „Knyga, liudijanti kančią“, *Metai* 5–6 (2012), 175–178, žiūrėta 2019 balandžio 12, <http://tekstai.lt/zurnalas-metai/6954-dovile-kuzminskaita-knyga-liudijanti-kancia?catid=718%3A2012-mnr-05-06-geguze-birzelis>.
- Luckie, Rae, „Life Writing: More Than Just a Memoir“, *Fellowship of Australian Writers*, žiūrėta 2019 kovo 31, <http://fawns.org.au/writing-resources/life-writing/>.
- Mikalauskienė, Neringa, „Pasaka apie vilko vaikus, arba sakmė apie išlikimą“, *Bernardinai*, paskelbta 2012 vasario 24, <http://www.bernardinai.lt/index.php/straipsnis/2012-02-24-neringa-mikalauskiene-pasaka-apie-vilko-vaikus-arba-sakme-apie-islikima/77675>.
- Noak, Jutta, *Raudonos pelytės*. Kaunas: Pasaulio lietuvių kultūros, mokslo ir švietimo centras, 2017.
- Nussbaum, Martha, *Meilės pažinimas: filosofijos ir literatūros apybraižos*. Vilnius: Mintis, 2008.
- Phelan, James, „Narrative Ethics“, *The Living Handbook of Narratology*, paskelbta 2013, <http://www.lhn.uni-hamburg.de/article/narrative-ethics#>.
- Railaitė, Agnė, „Hipocentauro atsiradimas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kilmingųjų heraldikoje“, *Lietuvos istorijos metraštis* 1 (2011), 23–38, žiūrėta 2019 balandžio 5, <http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/get/LT-LDB-0001:J.04~2011~1367177009952/DS.002.0.01.ARTIC>.
- Sprindytė, Jūratė, „Negatyvioji“ antropologija tekstuose apie „vilko vaikus“, *Žmogus ir žodis* 2 (2016), 54–67, žiūrėta 2019 kovo 31, <http://www.zmogusirzodis.leu.lt/index.php/zmogusirzodis/article/viewFile/105/106>.
- Šlepikas, Alvydas, *Mano vardas – Marytė*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2017.
- Tackett, Justin, „Stanford Scholars Debate the Moral Merits of Reading Fiction“, *Stanford News*, žiūrėta 2019 kovo 31, <https://news.stanford.edu/news/2014/february/morals-ethics-literature-022114.html>.
- Vanagaitė, Gitana, *Autobiografijos teorijos pagrindai*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2008.

GERMAN WOLF CHILDREN IN FICTIONAL AND DOCUMENTARY LITERATURE

Summary. This article analyzes the way the so-called wolf children are pictured in fictional and documentary stories and how they are treated from the standpoint of literary ethics. Thus the paper aims to show how texts of different genres depict the situation of children in East Prussia and what effects these texts have on the reader. Even though the literature on catastrophes experienced in the preceding century has received major attention, there has not been comparable interest in the topic of wolf children, broader investigations of which began only in the period of Lithuanian independence. Here we take a look at Alvydas Šlepikas's novel "Mano vardas – Marytė" ("My name is Marytė", 2012) and the most recent work of emigrants: Jutta Noak's novel "Raudonos pelytės" ("The red mice", 2017) and the documentary book "Klyksmas vaiduoklių mieste. Vilko vaikai" ("Scream in a ghost town: Children of the wolf"). This topic is sensitive, it calls forth emotions, many of the depicted events and reactions have an ethical dimension, thus the chosen works are investigated by applying the most important criteria of literary ethics elucidating the relationship between writer, narrator, and reader and the effect of the text on the reader's emotions. The article deals with the genre of biographical literature so important for analyzing the documentary book of S. Gronau which conveys the personal experiences of the author, a former wolf child. The hypothesis is that the works discussed reflect different aspects of the subject of wolf children and provoke different emotional reactions on the part of the reader. The fictional novels leave free room for the reader's interpretation and feature a more interesting and attractive form of narration, as opposed to the documentary book which features conventional narration and leaves little room for the reader.

Keywords: wolf children, literary ethics, genre of life writing, memoirs, war.

Gauta 2019 01 26

Priimta 2019 06 29

Martyna KUČINSKAITĖ
Vytauto Didžiojo universitetas

Tapatybės transformacijos naujausioje lietuvių moterų prozoje

Santrauka. Šių dienų emigracija iš Lietuvos didėja, augantis išvykusiųjų skaičius kelia nerimą Lietuvos vyriausybei ir kitoms institucijoms, o svetur gyvenančiųjų emigracijos patirtys ryškėja naujausioje lietuvių prozoje. Šiame straipsnyje analizuojami 2010–2017 m. išleisti Gabijos Grušaitės, Vaivos Rykštaitės, Unės Kaunaitės ir Zitos Čepaitės kūriniai, kurie yra vertinami per juose atskleistus tapatybės pokyčius, lyginami su ankstesnės (e)migrantų literatūros tekstais. Straipsnyje yra aptariamas literatūroje ryškėjantis emigravusios tautos dalies santykis su erdve ir laiku, gimtosios kalbos, individualios tapatybės suvokimo aspektai, kosmopolitiškumo įtaka lietuviškajai tapatybei. Analizuojant minėtų autorių romanus išryškėja, kad jų veikėjams tapatybės klausimas itin aktualus: vieni siekia išsaugoti lietuviybę, kiti – nuo jos pabėgti, ją paneigti. G. Grušaitės kūryboje vyrauja kosmopolitinio santykio su gimtine bei svetima aplinka raiška: siekiama pabėgti nuo lietuviybės realijų arba jų paprasčiausiai nesureikšminti. V. Rykštaitės pagrindinė veikėja taip pat nori užmiršti savo šaknis ir susikurti naują, nepriklausomą gyvenimą Londone. Priešingai elgiasi U. Kaunaitės romano personažai: jie nori išsaugoti savo tautinę tapatybę, dažnai prisimindami savo šalies istoriją, ne išsižadėdami gimtosios kalbos, o laikydami ją vertybe. Lyginant šių autorių kūrybą su romanais, išleistais anksčiau (Valdo Papievio romanas „Vienos vasaros emigrantai“, 2003 m.) ir tais pačiais metais, tačiau daugeliu aspektų pasižyminčiais vyresniosios kartos tapatybės suvokimu, Zitos Čepaitės kūriniais (eseistikos knyga „Emigrantės dienoraštis“, 2011 m., ir romanas „Londono vėjas“, 2013 m.), galima teigti, kad jaunesniosios kartos rašytojų kūryboje vaizduojama jau Nepriklausomybės laikotarpiu gimusi karta, kuri yra laisvesnė, drąsesnė, iš dalies išsivadavusi iš provincialių prietarų, jog iš Lietuvos emigruoja tik savo tėvynės nemylintys ir negerbiantys žmonės. Kartos reprezentacija aiškiausiai perteikiama minėtų rašytojų romanuose, ryškinant tautinės tapatybės pokyčius.

Raktažodžiai: emigracija, tapatybė, (e)migrantų literatūra, diaspora, tautybė, naujoji lietuvių moterų proza, kosmopolitiškumas.

Straipsnis-projektas „Tapatybės transformacijos naujausioje lietuvių moterų prozoje“ (sutarties Nr. 09.3.3-LMT-K-712-09-0267) buvo parengtas laimėjus Lietuvos mokslo tarybos vasaros praktikų konkursą 2018 m. liepą–rugpjūtį.

Šiuolaikinės emigracijos procesai ir (e)migrantų literatūra

Nuo 2000 m. iš Lietuvos emigravo 13,7 proc. gyventojų, o vien per pastaruosius ketverius metus – beveik 180 000 lietuvių. Tai yra net keliomis dešimtimis tūkstančių daugiau, nei sudėjęs visas tris didžiąsias emigracijos bangas, prasidėjusias XIX a. viduryje. Tarp išvykstančiųjų iš Lietuvos – dalis jos narių, toliau kurti mūsų valstybę ir jai dirbti galinčių tautiečių, menininkų, atlikėjų, rašytojų. Pastaraisiais dešimtmečiais gyvenančiųjų svetur literatūros tekstuose ryškėja pasaulio didmiesčiuose gyvenančių lietuvių kasdienybė, jų adaptacijos, kintančio santykio su svetima aplinka aspektai, tapatybės identifikacija. Literatūrologė Dalia Satkauskytė skiria egzilio literatūrą, kuriai „būdinga istorijos prievartos suformuota utopinė sąmonė, išipareigojimas fiziškai nepasiekiamai tėvynei ir blivus žvilgsnis į išeivio ir išeivio rašytojo situaciją“¹, ir (e)migrantų literatūrą. Šiuo metu emigrantų ar migrantų literatūrą kuria jaunesnieji, dažnai tik pradedantieji rašytojai, svarstantys svarbiausius klausimus, kurių iškyla emigravusiam lietuviui. XXI a. dažniausiai savo noru išvykę lietuviai apie savo tėvynę mąsto, atsiliepia visiškai kitaip ir jai jaučia visai kitokius jausmus nei XX a. pradžioje ar pokario metais priverstinai išvykę kitų emigracijos bangų lietuviai. Pagrindinės šių dienų (e)migracijos priežastys – geresnės studijų, darbo kokybės ir atlyginimo paieškos, vidinių svarstymų, savęs paieškų inspiruotos kelionės, t. y. migracija po Europą ar visą pasaulį, ne siekiant įsikurti vienoje vietoje, o ieškant naujų saviraiškos būdų. Net jei išvykusiųjų skaičius kelia nerimą, galbūt tai nėra vien neigiamas reiškinys? Laura Laurušaitė straipsnyje „Užburtas ratas ar vilties diaspora? XXI a. lietuvių ir latvių (e)migracijos procesų palyginimas“ (2016) teigia, kad jei Lietuvoje emigracija suvokiama kaip „neviltinga diaspora“, tai kaimynėje Latvijoje ji vertinama kaip nerealizuotas potencialas. Kita vertus, per maždaug 20 pastarųjų metų Lietuvoje buvo sukurta ir išleista apie 70 (e)migrantų literatūros knygų. Šiuose kūriniuose – autobiografijose, dienoraščiuose, romanuose, eseistikos tekstuose – aptariami tapatybės klausimai ir aprašomos emigrantų patirtys.

Pastaruoju metu naujausia svetur kuriama lietuvių proza ir tapatybės emigracijoje klausimai tiriami Dalios Kuizininės, Ingos Bartkuvienės, L. Laurušaitės, D. Satkauskytės moksliniuose ir apžvalginiuose straipsniuose, juose didžiausias dėmesys skiriamas Valdo Papievio, Dalios Staponkutės ir Zitos Čepaitės tekstams. Šio straipsnio tikslas – analizuoti jaunosios kartos moterų kūrinius, išleistus 2010–2017 m., įvardyti juose ryškėjančios lietuviškos tapatybės transformacijas, lyginti jų romanus su vyresniosios kartos svetur gyvenančių autorių V. Papievio ir Z. Čepaitės kūryba. Pasirinktuose romanuose atsiskleidžiantis personažų santykis su svetima ir gimtinės aplinka padeda surasti tą *nerealizuotą* potencialą, kuris galbūt jau *realizuojasi* – jei ne pačioje Lietuvoje, tai lietuviams gyvenant kitose pasaulio šalyse – ir nėra visiškai prarastas, o sugrįžta į tėvynę kitais būdais.

Per pastaruosius 10 metų į (e)migrantų literatūros lauką įžengė jaunesnių rašytojų, kurie kuria tekstus oponuodami vyresniajai kartai, kūryboje aiškiai išsakydami savas gyvenimo svetur patirtis. Analizuojamos autorės ir jų romanai pasirinkti dėl to, kad juose kalbama apie aktualiausias šių dienų (e)migrantų temas ir problemas, dažnai pateikiamas iš

¹ Satkauskytė, Dalia, „Egzilinė (ne)tapatybė naujausioje lietuvių emigrantų literatūroje“, *Oikos. Lietuvių migracijos ir diasporos studijos* 2 (12, 2011), 120.

jauno žmogaus požiūrio taško. Rašytoja Unė Kaunaitė yra baigusi studijas Didžiojoje Britanijoje ir grįžusi šiuo metu dirba Lietuvoje. Savo romane „Žmonės iš Alkapės“ (2015) ji aprašo studentiškas patirtis, gyvenimą daugiakultūriame mieste, kuriame sudėtinga išlaikyti savitumą ir tautinę tapatybę. Vaiva Rykštaitė taip pat yra gyvensi Londone, vėliau keliavo į Indiją, o šiuo metu su šeima gyvena Havajuose. Jos autobiografinis siekis pabėgti nuo etninės lietuviškos arba, kaip ji įvardija, *East European* tapatybės ir *savęs paieškos* juntamos romane „Kostiumų drama“ (2013). Gabija Grušaitė daug keliauja ne tik po Europos šalis, bet ir visą pasaulį, nemažai laiko gyveno Malaizijoje, o šiuo metu yra sugrįžusi į Lietuvą. Jos romanuose „Neišsipildymas“ ir „Stasys Šaltoka. Vieneri metai“ puikiai atsispindi nuolatinė nepastovumo, kelionių būseną, leidžianti rašytojos veikėjams kurti naują, nuo nieko nepriklausomą tapatybę.

Visų šių autorių romanuose dažniausiai ryškūs jų pačių išgyvenimai, aplankytos šalys, vaizduojami kitataučiai personažai. Šiame straipsnyje analizuojami G. Grušaitės, U. Kaunaitės, V. Rykštaitės ir Z. Čepaitės romanai, kurių centre – iš Lietuvos išvykęs jaunas žmogus, patiriantis daug iššūkių svetimose aplinkoje, naujai suvokiantis svetimą erdvę ir savo santykį su gimtąja aplinka. Šiuose kūriniuose tėvynės ilgesį ir nostalgiją papildo, keičia kosmopolitiškumas, kelionių po pasaulį patirčių, gyvenimo įvairiose pasaulio vietose aprašymai. „Tai nereiškia, kad tėvynės ilgesys išnyko – jis tiesiog prarado tragišką utopinį matmenį. Transformavosi ir pati literatūrinė komunikacija.“² Jauno žmogaus pasaulėjauta, vidinės paieškos siekiant suvokti savo tapatybę yra svarbios temos pasirinktų autorių tekstuose. G. Grušaitės ir V. Rykštaitės kūrinių personažai yra postmodernios visuomenės atstovai, siejantys save su abstrakčiomis tapatybės formomis. U. Kaunaitės romano atmosfera atspindi labiau tradicinę, Z. Čepaitės veikėjams artimesnę pasaulėjautą: trys jauni vienos šeimos atstovai, studijuojantys ir naują gyvenimą kuriantys Londone, turi labai stiprų ryšį su Alkape (toks yra simbolinis paliktos Lietuvos vardas), sesuo ir vienas iš brolių, dar vis studijuodami užsienyje, savo ateitį sieja su palikta gimtine. Tiriant šių jaunesniosios kartos atstovių kūrybą ir lyginant jų kūrinius galima susidaryti išsamų vaizdą apie tapatybės transformacijas naujausioje lietuvių prozoje.

Sovietmečio reliktai migrantų gyvenimuose

Tautą vienijanti kalba, kultūra, istorija – visi šie tautinės tapatybės aspektai įgyja kitą dimensiją negyvenant gimtojoje šalyje, ilgesniam ar trumpesniam laikui išvykus studijuoti ar gyventi į kitas šalis. U. Kaunaitės romane „Žmonės iš Alkapės“ (2015) metaforiškai Alkape pavadinta Lietuva romano personažų vaizduotėje vienu metu tampa netikra, abejotinai egzistuojančia erdve. Trys pagrindiniai romano veikėjai yra broliai Kristijonas ir Aidai bei jų sesuo Emilija. Jie visi gyvena Didžiojoje Britanijoje: Emilija studijuoja pirmame kurse, Aidai – paskutiniame, o Kristijonas jau yra baigęs Kembridžo universitetą, dirba Londono Sičio banke ir rengiasi vesti britę Šarlotę. Abu broliai ir sesuo gyvena skirtinguose miestuose, tačiau visi ne tik sunkiai prisitaiko kitoje šalyje, bet ir išgyvena tapatybės transformacijas, patiria neišvengiamo pasirinkimo sukeltų pokyčių. Didžiojoje Britanijoje

² Satkauskytė, „Egzilinė (ne)tapatybė naujausioje lietuvių emigrantų literatūroje“, 125.

ir apskritai Europoje Alkapė ir jos istorija beveik nežinoma, alkapių kalba niekam nesu-
prantama, alkapiškos pavardės sunkiai ištariamoms. Dauguma kitų tautybių studentų ar
bendradarbių yra arba britai, arba kitų žinomų valstybių tautiečiai, kuriems nerūpi alka-
pių tautybė, o „tėvynės ilgesys“ – nesuprantama sąvoka. Jau pačioje romano pradžioje
Emilija, paklausta, iš kur yra, susiduria su pažįstamo nuostaba „O“: pašnekovas neturi
„jokio supratimo, kurgi toji Alkapė yra“³. Jos bendradarbė, išgirdusi, kad Alkapė yra šalis,
o ne tik regionas, džiaugiasi ir šūkiuoja, po to, būdama tikra savo spėjimu, paklausia, ko-
kia kalba žmonės Alkapėje kalba: „Rusiškai?“⁴ Tai žeidžia tiek Emiliją, tiek kiekvieną skai-
tytoją, kuris yra patyręs panašią situaciją ir suvokia, kiek dar nedaug pasaulis žino apie
mūsų valstybę ir jos istoriją.

„Traktuojant tautą kaip metaforą, atsiveria galimybė ją suvokti kitaip nei moksliskai –
literatūriškai. Tautiškumo signifikacija literatūros kūriniuose veikia priešingai negu mokslo
darbuose, o jos suvokimas negali apsiriboti pažodiniu suvokimu.“⁵

U. Kaunaitės pasirinkta metafora kol kas yra vienas iš įtaigiausių, tiksliausių pavyzdžių
naujausioje lietuvių literatūroje, kaip pasitelkiant metaforą galima apibendrintai kalbėti
apie Europoje menkai žinomos tautos tapatybę.

Kiek kitaip, bet iš dalies panašiai tautinės tapatybės problema keliamą V. Papievio ro-
mane „Vienos vasaros emigrantai“ (2003): jame sąvoka *polonais* apibūdinami visi Rytų
europiečiai. Dar pačioje kūrinio pradžioje klošarė Natalie pagrindiniam veikėjui Valdui
paaikškina skirtumą tarp *étrangers* (svetimšalis) ir *polonais*: „*Polonais* nemoka džiaugtis.
Nežinau, kas, bet jaučiu, kad... kažkas jus labai slegia. <...> Kiekvienam apie bet ką galiu
burti, atspėti, kas buvo, išpranašauti, kas bus, tik ne jums, ne *polonais*. Lyg būtumėt atklydę
iš kito pasaulio. Arba neturėtumėt nei namų, nei tėvynės.“⁶ Galima teigti, kad V. Papievio
veikėjo pasąmonėje jaučiama neseniai patirta tapatybės išraiškos ir jos slopinimo kančia
yra nuolatinis išgyvenimas, jį pastebi net vietos gyventojai. Prancūzė apibendrintai apibū-
dina tipinį atklydėlį iš Rytų Europos, neseniai išgyvenusį priespaudą ir dar neišmokusį
džiaugtis gyvenimu, vis dar nuo kažko bėgantį, nors jau niekas nebesiveja. Tačiau V. Pa-
pievio pasakotojas nesidalija tuo skausmu, yra linkęs jį užslopinti. U. Kaunaitės kuriami
jaunesniosios kartos personažai labiau siekia būti suprasti ir pasakoja savo tautos istoriją
tiems, kurie ja domisi: „Emilija nesvarstydama ėmė Tifanei kartoti tėčio pasakotas istorijas
apie slaptus susitikimus, apie draudžiamus laikraščius, rusų tankus ir žmones, pasiruošu-
sius mirti.“⁷ Tik čia susiduriama su karčia tikrove, kad visų sudėtingų istorijos niuansų
anglų ar kita kalba neįmanoma išreikšti, tautos istorija gali būti suprasta tik pasakojama
sava kalba.

³ Kaunaitė, Unė, *Žmonės iš Alkapės*. Vilnius: Žara, 2015, 10.

⁴ Kaunaitė, *Žmonės iš Alkapės*, 24.

⁵ Bartkuvienė, Inga, „Tautiškumo metmenys Homi K. Bhabha'os teorijoje“, *Respectus philologicus* 17 (22, 2010), 79–93.

⁶ Papievis, Valdas, *Vienos vasaros emigrantai*. Vilnius: Alma littera, 2017, 31–32.

⁷ Kaunaitė, *Žmonės iš Alkapės*, 28.

„Siekiant perprasti *kitą*, bene didžiausią problemą kelia tai, kad jis iki galo nepažinus, o nepažinimas reiškia deformuotą suvokimą, susiaurintą akiratį bei *kito* vienbalsiškumo, vienkalbystės prielaidą, *kitam* esant ambivalentišku objektu.“⁸

Remiantis *nepažinumo* kategorija būtų galima teigti, kad tiek Emilija iš „Žmonių iš Alkapės“, tiek bet kuris lietuvis ar kitatautis niekada iki galo nebus suprastas kitos tautos atstovo vien dėl kalbos barjero, kuris neleidžia vienas kitam tapti pažiniems. Iš to kyla prielaida, kad posovietinį antspaudą besinešiojantys net ir jaunesniosios kartos atstovai jo greičiausiai nei atsikratys, nei su kuo nors pasidalys, jei tas *kitas* nėra išgyvenęs panašios savo tautos istorijos.

Lyginant U. Kaunaitės ir V. Papievio romanus galima pastebėti skirtingą rašymo stiliškumą, raišką, pagrindinių personažų kūrimo būdus, tapatybės klausimų traktuotes. „Valdo Papievio romane stengiamasi atsiriboti nuo praeities ir kurti savo tapatumą nuo nulio, balto popieriaus lapo, kuriam neturėtų įtakos išgyventa patirtis, papročiai ar tradicijos“⁹, net pats romano pavadinimas indikuoja laiko tarpą „ne namie“, išvykus. U. Kaunaitės romano veikėjai, ypač Emilija, savo ruožtu itin vertina Alkapės istoriją ir, ja remdamiesi, identifikuoja save, kuria savo tapatybę. Romano pavadinimas vienareikšmiškai nurodo kilmės svarbą atkreipdamas dėmesį į tai, kad pagrindiniai veikėjai yra kilę iš Alkapės. V. Papievio romano „tekste atsispindi nerimastingos kosmopolito, emigranto, atvykėlio nuotikos, energija, smalsumas, troškimas pažinti, įsilieti į daugiakultūrę visuomenę, tapti „vienu iš jų“, „toku pačiu, kaip jie“, tačiau ir suteikia galimybę patirti, ką reiškia būti svetimam ir vienišam.“¹⁰ U. Kaunaitės romano veikėjai daug dažniau būna nesuprasti, neatpažinti, ir ši būsena yra pažįstama ne tik iš Alkapės atvykusiems studentams. Net Aido draugė čekė Barbora „kartais netyčia imdavo kalbėti su juo čekiškai“¹¹, vis pabrėžtinai kartodama, kad dar mąsto čekiškai, nors taip pat gyvena ir studijuoja anglakalbėje aplinkoje. 2011-ųjų metų interviu metu kalbėdamas apie savo naują romaną „Eiti“, V. Papievis teigė:

„Man atrodo, kad visi esame labai vieniši, negalintys išeiti iš savęs, iš savo ribų. Egzistencine prasme mes negalime visiškai atsiverti kitam žmogui, susilieti su kitu žmogumi. Tai – kaip horizontas: eini artyn, tačiau jis visada lieka tiek pat nutolęs.“¹²

Iš to kyla išvada, kad kita kalba ar tautybė nebūtinai neleidžia žmonėms būti visiškai atviriems ir suprasti vienas kitą, bet tai pagrindžia didelę šio teiginio dalį. Komplikuoto vidinio pasaulio vienas iš svarbių aspektų yra santykio su aplinkiniu pasauliu, savosios tapatybės paieška.

⁸ Bartkuvienė, „Tautiškumo metmenys Homi K. Bhabha'os teorijoje“, 79–93.

⁹ „Daugiasluoksnis tapatumų koliažas Valdo Papievio romane“, in Dapkutė, Daiva et al., *Lietuviai pasaulyje: tautinio identiteto išsaugojimas emigracijoje*. Klaipėda: UAB „Baltic Printing House“, 2012, 207.

¹⁰ Jovaišienė, Daina, „Tapatybės raiška erdvėje Valdo Papievio romanuose „Vienos vasaros emigrantai“ ir „Eiti“, *Oikos. Lietuvių migracijos ir diasporos studijos* 2 (12, 2011).

¹¹ Kaunaitė, *Žmonės iš Alkapės*, 147.

¹² „Valdas Papievis:ėjimas – nerimo gyventi išraiška“, *15min.lt*, 2011 birželio 21, www.15min.lt/naujiena/kultura/asmenybe/rasytojas-valdas-papievis-ejimas-nerimo-gyventi-israiska-285-141540.

Z. Čepaitės romane „Londono vėjas“ pagrindinės veikėjos Godos praeitis ir vaikystėje pažinoti asmenys tarsi kartu su ja persikrausto į Angliją ir primena dažnai buvusį nemalonių sovietmetį: „Panašu, kad buvę sovietmečio „suveikėjai“ persikraustė į Londoną <...>“¹³ Didžiąją romano dalį sudaro ir pagrindinį veiksmą dabartyje kone užgožia šios veikėjos prisiminimai: Godos vaikystė augant Kaliningrado srityje, dažnai minimas Sibire gimusių jos tėvų taupumas ir nuolankumas, vėliau netoli giminės anksčiau turėtų Alsiejų žemių ir miško Lietuvoje praleista paauglystė ir galiausiai studijų metai Vilniuje, kai Katedros aikštėje jau buvo pradėję kilti mitingai dėl Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo. Vos atvykusi į Londoną, Goda apsistoja pas savo pusseserę Jūračiuką, o pradėjusi dirbti jos *boifrendui* Ruslanui ilgainiui suvokia, kad su juo susijusiai nusikaltėlių grupuotei vadovauja sovietmečiu sutiktas ir jos tėvą pažinojęs asmuo – Sokolovas. Sovietiniai šešėliai iškyla visame romane, neleidžia atsipalaiduoti ir nuolat verčia mintimis sugrįžti į praeitį.

Negebėjimas pabėgti nuo giminaičių ir lietuviškų prietarų net išvykus į Angliją puikiai atskleidžiamas ir V. Rykštaitės romane „Kostiumų drama“ (2013). Atrodo, kad vienintelis pagrindinės veikėjos tikslas yra būti pavadintai bet kuo, tik ne *East European*. Romano autorė, kurį laiką gyvenusi ir dirbusi Didžiojoje Britanijoje, kalba:

„Pati esu patyrusi tą Rytų europietės stigmą – Londone kai kuriuose rajonuose lietuviai turi nekokią reputaciją. Tai man buvo įdomi savirefleksija – mano ilgi priauginti nagai ir soliariumo įdegis staiga tapo tipišku *East European* įvaizdžiu, kurio pamažu atsisakiau.“¹⁴

Jos veikėja Lėja bėga nuo šio apibūdinimo, stengdamasi surasti savo vietą Londono keistuolių skvotė, slaugydama pagyvenusius britus, pasirinkdama bohemišką aprangą, t. y. stengdamasi pabėgti nuo visa ko lietuviško, tačiau gimtoji, lietuviškoji, tapatybę ją pasiveja netikėčiausiose vietose. Niekinas įvardijimas *East European* visada nuskamba kaip bjaurus keiksmažodis, priverčiantis Lėją dažnai nevalingai prisiminti vaikystę ir paliktus namus. Slaugydama neįgalią britę, ji aptinka lietuvių dienoraštį, o romano pabaigoje, palikta visų draugų, sulaukia lietuvių giminaičių pagalbos. Šiuo atveju *įsivaizduojamoji bendruomenė* patvirtina Benedicto Andersono terminą, „nes netgi mažiausios tautelės atstovai niekada nepažins daugumos savo tautiečių, nesutiks ir netgi neišgirs apie juos, tačiau kiekvieno jų sąmonėje gyvuoja įvaizdis, kad jie visi susiję.“¹⁵

Noras išsivaduoti iš posovietinio antspaudo dar stipriau juntamas G. Grušaitės romane „Neišsipildymas“ (2010) ir „Stasys Šaltoka. Vieneri metai“ (2017), tik juose veikėjai, siekdami „ištrinti“ tėvynės suformuotą tapatybę, temato vienintelį kelią – savidestrukciją. Bėgdami nuo sovietmečio ir posovietinių patirčių, personažai neria į meno pasaulį, kad atsikratytų paveldėto, gimstant įgyto palikimo. Norėdami pabėgti nuo atsineštų sovietinio mąstymo relikty, jie ieško savojo tapatumo kultūros pasaulyje – muzikoje, filmuose, istorinėse ikonose, gamtoje. Pavyzdžiui, „Neišsipildymo“ veikėja Rugilė save laiko mūza, o Stasys – gyvenimo paviršiumi slystančiu vabalu čiuožiku, kartais susitapatinančiu su

¹³ Čepaitė, Zita, *Londono vėjas*. Vilnius: Alma littera, 2013, 172.

¹⁴ Martynos Kučinskaitės interviu su rašytoja Vaiva Rykštaite, 2018 rugpjūčio 24.

¹⁵ Anderson, Benedict, *Įsivaizduojamos bendruomenės. Apmąstymai apie nacionalizmo kilmę ir plitimą*. Vilnius: Baltos lankos, 1999, 21.

vandeniui, lietumi ar dumblu. Paskutinėse romano „Stasys Šaltoka. Vieneri metai“ eilutėse jis užsimena paleidžiantis baimę gyventi, bet ir tai, kad jo „baltas posovietinis hipsteriškas juokingas gyvenimas neturi jokios prasmės.“¹⁶

Palyginus U. Kaunaitės, V. Papievio, V. Rykštaitės ir G. Grušaitės kūrybą galima pastebėti, kad daugumos jų veikėjų tapatybę vis dar smarkiai veikia totalitarinės sovietmečio Lietuvos istorijos nuoskaudos ir sovietų spaudos mentalitetas. L. Laurušaitė straipsnyje „Rytų europiečio sindromas šiuolaikinės (e)migracijos naratyvuose“ kelia hipotezę:

„<...> sovietmečiu susiformavę pasaulėžiūros, elgsenos, moralės, įpročių, psichologinių reakcijų mechanizmai darė įtaką sąmoningumo slinktimams, kurios esmingai paveikė posovietinių šalių savivaizdį (sau priskiriamas autocharakteristikos) ir hetero įvaizdžius (kitų mums priskiriamas charakterio ypatybes).“¹⁷

Tai akivaizdžiai patvirtina U. Kaunaitės, V. Papievio, V. Rykštaitės ir G. Grušaitės romanai.

Kosmopolitizmo ir lietuviškosios tapatybės sandūra

Pasak D. Kuizininės, naujosios lietuvių prozos veikėjai „sąmoningai atsiriboja nuo gimtinės nostalgijos, ją atmeta, ignoruoja, *matuojasi* pasaulio piliečio, kosmopolito tapatybę“¹⁸, tačiau pabėgti nuo savosios tapatybės galiausiai neįstengia nė vienas minėtų romanų veikėjas. Lietuviškoji tapatybė labiausiai išryškėja bendraujant su kitataučiais, su kuriais personažai susidraugauja, praleidžia daugiau laiko, keliauja, – jiems bendraujant iškyla skirtingų tautybių, kultūrų, tradicijų sandūra. Bene geriausiai šią sandūrą iliustruoja U. Kaunaitės romano veikėjo Kristijono situacija, kai jo sužadėtinė britė pasiūlo jam pasikeisti alkapišką (lietuvišką) pavardę į britišką – *Northman*. Alkapiškos Kranklio pavardės beveik niekam nepavyksta ištarti, taip pat ji sukeltų nereikalingų sunkumų būsimiems vaikams. Vis dėlto pavardė *Northman* turi dar ir šokią tokią signifikacinę reikšmę, kurią būtų galima išversti (pavyzdžiui, „*Šiaurietis*“), o užsienietiški Džeimsas, Tomas, Fredis išlieka „nieko nesakančiais vardais.“¹⁹ Susidūrus su neišverčiamumo problema vėl galima svarstyti, kokios kosmopolitizmo nuostatos niveliuoja mūsų tautinę tapatybę ir kaip jos tai daro.

Kosmopolitinės nuostatos būdingos asmenims, nesiejantiems savęs su jokia konkrečia tauta, kalba, istorija, traktuojantiems pasaulį kaip vieną bendrą erdvę ir neskiriantiems ypatingo dėmesio tapatybės nulemtam individualumui. Šią nuostatą išreiškia G. Grušaitės personažai, laisvai migruojantys po įvairias šalis, bet kur prisitaikydami ir kurį laiką sėkmingai ten gyvendami, tarsi kontrastingų kultūrų skirtumai ar kalbos barjeras net neegzistuoja. Romano „Neišsipildymas“ veiksmas labiau koncentruojasi Europos šalių erdvėje – Paryžiuje, Barselonoje ir Londone, o antrojo romano personažas Stasys Šaltoka keliauja

¹⁶ Grušaitė, Gabija, *Stasys Šaltoka. Vieneri metai*. Vilnius: Lapas, 2017, 271.

¹⁷ Laurušaitė, Laura, „Rytų europiečio sindromas šiuolaikinės (e)migracijos naratyvuose“, *Darbai ir dienos* 62 (2014).

¹⁸ Kuizininė, Dalia, „Egzilio patirtys ir tapatybė naujausioje lietuvių prozoje“, *Česlovo Milošo skaitymai* 6 (2013).

¹⁹ Kaunaitė, *Žmonės iš Alkapės*, 18.

daug didesniais atstumais: iš Vilniaus jis išvyksta į Londoną, vėliau ilgesniam laikui apsi-
stoja Niujorke, o iš karto po savo 29 gimtadienio išskrenda į Tailandą, vėliau Malaiziją ir
Honkongą. Tokia plati jo kelionių geografija smarkiai nepakeičia pagrindinių veikėjų vidi-
nių išgyvenimų, kinta tik aplinka – klimatas, gyvenamasis būstas, kompanionai. Pasaulis
ilgainiui pradamas traktuoti kaip viena didelė šalis, kurios teritorijoje žmonės susiduria
su panašiomis problemomis ir patirtimis, taigi kinta pagrindinių veikėjų mąstymas ir po-
žiūris į pasaulį. Šio romano veikėjai neprisiria prie aplankomų vietų ir jose sutinkamų
žmonių, gyvena laikinumo būseną, neapmąsto praeities ir neplanuoja ateities. Apie savo
romano personažus rašytoja G. Grušaitė sako:

„Mano veikėjai beveik jokioje aplinkoje nesijaučia iki galo savi, nes jaučia nuolatinę vidinę
įtampą, kartu kiekviena šalis (miestas, aplinka) yra jiems pavaldi per tam tikrą jėgos balansą.
Būdami balti, pasiturintys vyrai jie visur laukiami, priimami. Tas kitas, svetimas dažnai slypi
pačių veikėjų viduje, jie nelabai sugeba užmegzti autentišką santykį su savimi, todėl prisiima
„mesijų“ vaidmenis spėsdami kitų problemas, tarkim, Altantujos žmogžudystę.“²⁰

Kosmopolitiškumo apraiškos ryškios ir veikėjo Stasio Šaltokos šnekamojoje kalboje:
joje gausu niujorkietiško slengo, anglizmų, pasaulyje gerai žinomų produktų ir įmonių
ženklų pavadinimų, nuolatinio grotažymių minėjimo, priartinančio veikėjų kalbą prie so-
cialinių tinklų naujakalbės specifikos. Niujorke ilgesnį laiką pagyvenęs Stasys Šaltoka tarsi
jau yra perėmęs kiek atsainų požiūrį į gyvenimą, kalbą ir vidinę būseną:

„Galbūt tik suvokus, kiek nedaug dienų, metų, mėnesių liko, pagaliau gali pradėti mėgautis
gyvenimu, o ne mintimis veržtis į neaiškią ateitį ir vis kažko laukti. Sėkmės. Meilės.
Išsipildymo. Dangiškosios manos. Šlovės valandos. Laukti dalykų, pagal laiko ekonomikos
pradžiamokslį, labai neapsimoka (ar ne, Keni?)“²¹; „Ikaras visad nudega, nors ir kyla į viršų
su tech industry upgraded sparnais.“²²

Gyvenant pasaulio didmiesčiuose kinta personažų pažiūros, mąstymas, silpnėja ryšys
su jų šaknimis, santykis su palikta gimtine, lietuviška tapatybė išryškėja tik per tam tikras
detales, pamažu nyksta šalies istorijos ir tradicijų idealizavimas, kuris būdingas vyresnio-
sios kartos emigrantams. Tauta dar išlieka žavi sapnų, pasakų, mitų, savo kalbos kaip bur-
tažodžių užsieniečiams aspektais, tačiau atviro ilgesio ar nostalgijos beveik nebėra. Rugilė
romane „Neišsipildymas“ kuria savo tapatybę klajodama ir savo savimonėje įtvirtindama
tik mistiškąjį Lietuvos įvaizdžio fragmentą: „Manau, man buvo lemta tapti giesme, apdai-
nuojančia mūsų liūdną žemę ir jos likimą, nes manyje tilpo visos įmanomos saktmės <...> ir
jie įtraukė mane į tautinių padavimų registrą.“²³ Vėliau ji jau kuria viso pasaulio kaip vie-
nos erdvės iliuziją, ignoruodama tautinės tapatybės svarbą: „Dabar tiksliai žinojau, kad
valstybių sienos yra tik fikcija, ir nebuvo jokios ribos tarp lietuvių, lenko ar vokiečio.“²⁴

²⁰ Martynos Kučinskaitės interviu su rašytoja Gabija Grušaitė, 2018 rugpjūčio 24.

²¹ Grušaitė, *Stasys Šaltoka. Vieneri metai*, 245.

²² *Ibid.*, 250.

²³ Grušaitė, Gabija, *Neišsipildymas*. Vilnius: Baltos lankos, 2010, 44.

²⁴ Grušaitė, *Neišsipildymas*, 44.

Vyresniajai kartai šiek tiek atstovaujanti rašytoja, žurnalistė Z. Čepaitė savo naujausiuose kūrinuose, parašytuose 2012–2013 m., taip pat išreiškia praeities kaip dabartinės tapatybės neišvengiamo elemento svarbą. Jos romane „Londono vėjas“ aiškiai juntama nuostata, kad praeities neneigimas padeda suvokti dabartį ir lengviau spręsti jos problemas. Veikėja Goda aktyviai priešinasi savo ir savo gimtosios šalies istorijos užmarščiui: „Praeitis neišnyko, visa, kas buvo, ne pražuvo, o staugė it smaugiamas gyvulys, draskėsi kaip pasiutusi katė – praeitis neleido sėdėti, tylėti, kūprintis ir bijoti.“²⁵ Vis dėlto romano pabaigoje Goda, daug nesvarščiusi, netikėtai apsisprendžia tekėti už detektyvo Marko ir pakeisti savo lietuvišką pavardę, kurios svarba ir sentimentalioji vertė buvo ne kartą prieš tai aprašyta romane.

Vykstanti kosmopolitiškumo ir lietuviškos tapatybės sandūra yra deklaruojama, tačiau labai abejotina, ar įmanoma gimtąją tapatybę ištrinti. Naujaisi G. Grušaitės, V. Rykštaitės ir U. Kaunaitės romanai tik patvirtina, kad lietuvis vis dėlto ilgisi savo tėvynės, ją sapnuoja, nori išsaugoti lietuvišką pavardę, o su ja – ir savo šaknis bei istoriją. Taigi neteisinga teigti, kad jaunoji karta nenori priklausyti jokiai tautai ir siekia tapti niekada sėsliai negyvenančiais „pasaulio žmonėmis“. Romanų veikėjai vienaip ar kitaip patiria nostalgiją, juos lydi praeities prisiminimai, kurie skatina lyginti praeitį su dabartimi ir surasti panašumų.

Emigranto vidinė būseną, tapatybės kūrimas, erdvės aspektas

Bene geriausiai emigrantų patirtis apibendrina Z. Čepaitė knygoje „Emigrantės dienoraštis“ (2011). Joje galima rasti įvairių praktinių patarimų apie kasdienio gyvenimo Didžiojoje Britanijoje ypatumus, gausiai aprašomos lietuvių patirtys ir, remiantis jomis, patariama lietuviams emigrantams, gyvenantiems Anglijoje. Taip pat aprašomos autorės asmeninės patirtys, nuomonės, individualus santykis su emigravusiais lietuviais, kitataučiais, tad ilgainiui knyga tapo tarsi gidu besiruošiantiems emigruoti. „Emigrantės dienoraštyje“ daugiausia aptariama emigranto buitį – gyvenamojo būsto, darbo paieškos, lyginama britiškoji ir lietuviškoji tikrovė. Publicistiniu stiliumi parašytą esė papildė Londono lietuvių žargonas, kurio žodynėlį galima rasti knygos pabaigoje. Daugiausia dėmesio skiriama lietuviškosios tapatybės problemai svetimoje šalyje: „Neišeina čia būti tiesiog žmogumi, nors eik ir karkis. Esi lietuvis, nors užsimušk.“²⁶ Knygoje dažnai aprašoma lietuvių nusiikalstama veikla, kuri vietos gyventojams leidžia pamatyti tik neigiamą lietuvių emigrantų pusę, kartu sukuria ir neigiamą visų lietuvių įvaizdį, taip pat įtaigiai kalbama apie situacijas, kai tautiečiai apgauna pirmą kartą į Londoną atvykusius emigrantus. Visa tai leidžia susidaryti įspūdžiui, kad bent jau Anglijoje emigrantui gyventi sunku ir labai nesaugu.

Nepaisant pačių lietuvių sukurtos tautiečių neigiamos reputacijos Londone, jie užsienyje vis dar tapatinasi su savo tautine kilme. „Emigrantės dienoraščio“ autorė nesvarsto idėjų pabėgti nuo savo tautybės ar ją paneigti, net kai tai priverčia dažnai gėdytis kitų tautiečių elgesio. Romane „Londono vėjas“ tapatybės klausimas traktuojamas labai panašiai. Godai tautinė tapatybė yra jos asmenybės dalis, kurią jos tėvai formavo nuo pat vaikystės. Jie rūpinosi, kad Goda gebėtų laisvai mąstyti ir kalbėti švaria lietuvių kalba, be rusų ir rusų kalbos

²⁵ Čepaitė, *Londono vėjas*, 270.

²⁶ Čepaitė, Zita, *Emigrantės dienoraštis*. Vilnius: Alma littera, 2011, 145.

įtakos. Tapatybė kuriama tiek per kalbą, tiek per elgesį – rusiškas elgesys aiškiai įvardijamas kaip neigiamas ir netinkamas lietuviui: „Ne tam auginam, kad valkiotūsi gatvėmis keikdamasi kaip kokia ruselka.“²⁷ Tačiau šiame romane jau pamažu juntama pasaulio piliečio tapatybės užuominų, būdingesnių jaunesnių rašytojų kūriniams. Jūračiuko *boifrendas* Ruslanas suirzta paklaustas, ar jaučiasi kaip rusas, ir teigia esantis pasaulio pilietis. Jis pilietybę gretina su meile moteriai – tai yra pasirinkimas, dėl kurio pats gali apsispręsti.

2017 m. į literatūros lauką atėjo visiškai kitokia dienoraščio forma nei anksčiau aptarto „Emigrantės dienoraščio“: pagrindinio veikėjo patirtys pasakojamos nebe žodžiu, raštu, o vaizdais (nuotraukomis su priedais). Galima tvirtinti, kad būtent šis modernus požiūris į pasakojimo formą iš dalies lėmė romano „Stasys Šaltoka: vieneri metai“ sėkmę Lietuvoje ir 2018 m., kai buvo išverstas į anglų kalbą ir išleistas Malaizijoje pavadinimu „Cold East“, kūrinys tapo prieinamas dar platesnei skaitytojų auditorijai. Pagrindinio veikėjo Stasio Šaltokos (knygoje teigiama, kad jis yra Niujorke neblogai žinomas vieno romano autorius) „Instagram“ paskyroje kas kelios dienos pateikiama nuotraukų iš rašytojo kelionių ir kitų gyvenimo sričių. Skirtumas tik tas, kad šis dienoraštis yra viešas ir visiškai neatspindi pagrindinio veikėjo vidinės būsenos. Nuotraukų dienoraščio forma šiais laikais yra prilyginama rašytiniam dienoraščiui ir galėtų lygiai taip pat išsamiai iliustruoti Stasio Šaltokos išgyvenimus bei patirtis, bet jis išlieka visiškai abejingas tiek savo asmeniniam gyvenimui, tiek į paskyroje įkeltus įvykius reaguojantiems jo nuotraukų komentatoriams. Stengdamasis riboti vidinius svarstymus, Stasys Šaltoka po nuotraukomis be jausmų sukabina populiarias grotazymes, žyminčias, kad jis jaučiasi gerai ir yra laimingas, galėdamas gyventi ir keliauti, net jei iš tiesų taip nei galvoja, nei jaučiasi.

Jausmai prasiveržia Malaizijoje, kai Stasys su kolega Aleksu priglaudžia rastą kalytę ir keturis šuniukus. Juos vos po dienos kastuvu sukapoja musulmonas kaimynas, o sužalota kalytė nuvežama į gyvūnų prieglaudą, bet ten jos taip pat laukia mirtis. Romane ironiškai vaizduojamas veikėjų (Stasio ir Alekso) emocinis prabudimas, kai nukenčia gyvūnai, o ne žmonės, vėliau šaltakraujiškai dalijamasi šuniukų istorija socialinėje erdvėje. Pačioje romano pabaigoje Stasys pamažu pripažįsta savo jausmus: „Kažkaip negera. Viduje. Lyg turėčiau jausmų. Truputį liūdna. Norėčiau ką nors pasakyti ar bent jau apkabinti <...>.“²⁸ Jausmai atsiskleidžia sutikus rusą Aleksą (iš dalies istoriškai siejanti slaviška tautybė nejučia leidžia Stasiui jaustis laisvesniam ir labiau pasitikėti Aleksu): „Turbūt taip ir nutinka meilė. Po truputį atsėlina, kasdien vis truputį arčiau, ir net nepastebi, nes esi užsiėmęs ieškodamas gyvenimo gelmės, šlovės ar prasmės, o viskas taip paprasta – tiesiog, kai kažkam tavęs reikia.“²⁹

Lyginant Z. Čepaitės ir G. Grušaitės knygas galima lengvai pastebėti, kad Z. Čepaitės knygos labiau universalizuoja ir apibendrina lietuvių patirtis Anglijoje, tarsi sukuria tam tikrą emigranto stereotipą, o G. Grušaitės – individualizuoja. Pastarajai daug svarbesni vidiniai migruojančių po pasaulį veikėjų išgyvenimai, dabartis, o ne praeities šešėliai ir nuobodis buitį. Galbūt todėl vengiama apie ją kalbėti, o kai atsiranda buitį įvardijančių detalių, jos suvienodinamos, į jas nekreipiama dėmesio. G. Grušaitė pasakoja lakoniška, bet kartu ir daryta, šiuolaikiška kalba, kuri sukuria netikrumo ir laikinumo jausmą.

²⁷ Čepaitė, *Londono vėjas*, 66.

²⁸ Grušaitė, *Stasys Šaltoka. Vieneri metai*, 259.

²⁹ *Ibid.*, 270.

„Šiuolaikiniame pasaulyje svarbi darosi ne pati esmė, o jos atributas, išorinis lukštas, ne buvimas, o jį pavaduojantis atrodymas: „Te filosofai mums įrodinėja, kad nesvarbu, ką kiti apie mus mano, o svarbu, kas mes esame. Bet filosofai nieko nesupranta. Kol gyvename tarp žmonių, esame tokie, kokiais mus žmonės laiko.“ (M. Kundera). Ši mintis siejasi su literatūros mokslininkų imagologų pasiūlyta teze, kad šiuolaikinėje daugiakultūroje visuomenėje svarbus nebe identitetas, o identifikacija, t. y. ne tai, kas tu esi, o tai, su kuo pasirenki tapatintis.“³⁰

Tapatybės paieškos per „kažkam reikėjimo“ ir „priklausymo“ aspektus ryškios V. Rykštaitės „Kostiumų dramoje“. Visame romane Lėja apibūdina save kaip daugelį vaidmenų galinčią atlikti merginą: priklauso pagrindžio judėjimui „Planas“, Bažnyčios bendruomenei, jaučiasi reikalinga slaugydama neįgalius žmones ir galiausiai grįžta į meilės glėbį: „Aš buvau jam, rūpėjau jam, jis buvo labai geras.“³¹ Panašiai G. Grušaitės Rugilė ilgą laiką neišmoksta egzistuoti viena, jei negali nebūti „mūza“ ar „židinio deive“ Ugnėi arba Gabrieliiui. Romane „Neišsipildymas“ tapatybė kuriama per meną, Ugnės tapatybės dalis yra muzika. Į muzikos pasaulį atkeliauja Rugilės sapnai, kūriniams suteikiami lietuviški pavadinimai – bent taip jie susiejami su įgimta tapatybe, praeitimi, bet kartu išlaikoma visiškai kosmopolitiška nepriklausomybė, nes muzika yra universali kalba, kurią gali suprasti visi ir kurios verstis niekam nereikia. Stasys Šaltoka, kuriam, atrodo, visiškai nerūpi kitų nuomonė, patvirtina M. Kunderos mintį: kol gyvename tarp žmonių, tol esame tu, kuo jie mus laiko. Niujorko draugai į jį žvelgė kaip į šiuolaikišką, įtakingą asmenybę, knygos autorių, gyvenantį spalvingą ir tobulą gyvenimą. Išvykęs ten, kur jo niekas nepažįsta, Stasys sulaukia kitokio vertinimo, sutikti nauji žmonės mato jį iš savo pozicijos: pastebi kitų asmenybės bruožų, labiau akcentuoja jo vidines, psichologines problemas (kurias dažnai ignoruoja draugai iš Niujorko), daugiau dėmesio kreipia į išorines detales. Aleksas itin paveikia Stasį savo žmogiškumu, net jei ir pats dažnai kalba su kitais ironišku tonu. Knygos pabaigoje Stasys pradeda vis dažniau pastebėti ir vertinti tai, kad Aleksas nuoširdžiai juo rūpinasi, tad keičiasi pats, kinta jo tapatybė – atveria naujas Stasio vidinio pasaulio erdves, išlaisvina jo jausmus. „Taip mano gyvenime atsirado Aleksas. Tiksliai negalėčiau įvardinti, ar mus suvienijo meilė brangiems sportbačiams, ar tiesiog desperacija svetimoje žemėje, tarp visų šitų dvasingų veganžmogių rasti giminingą sielą.“³² G. Grušaitės veikėjams didžiausią įtaką daro ir jų tapatybę kuria ne tik visuomenė, individualios aplinkos žmonės, bet dar labiau – sutinkamos „giminingos sielos“, kurių poveikis kiekvienam žmogui yra daug stipresnis, nes šiais žmonėmis pasitikima labiau nei miniomis nepažįstamųjų.

Vis dėlto nei G. Grušaitės, nei V. Rykštaitės knygų veikėjai neišgyvena tokio stipraus jausmo „tarp“, koks yra įvardijamas V. Papievio „Vienos vasaros emigrantuose“ arba U. Kaunaitės „Žmonėse iš Alkapės“. V. Papievis savo personažų tapatybę kuria kaip mozaiką – „vis naują, nuolat kintančią, sudėliotą iš to, kas naujai rasta šioje Paryžiaus aplinkoje“³³,

³⁰ Laurušaitė, „Rytų europiečio sindromas šiuolaikinės (e)migracijos naratyvuose“.

³¹ Rykštaitė, Vaiva, *Kostiumų drama*. Vilnius: Alma littera, 2013, 96.

³² Grušaitė, *Stasys Šaltoka. Vieneri metai*, 58.

³³ „Daugiasluoksnis tapatumų koliažas Valdo Papievio romane“, 210.

o U. Kaunaitės personažai dvejoja, lyg būtų įstrigę tarp alkapiškosios ir britiškosios tapatybių. „Žmonių iš Alkapės“ autorė taip kalba apie būseną „tarp“:

„Antropologai turi labai tinkantį terminą: „liminal space“, t.y. buvimas nei ten, nei čia, nežinios, laukimo, virsmo vieta. Manau, kad kiekvieną ši būseną paveikia skirtingai, todėl ir visi mano knygos personažai, atsidūrę joje, jaučiasi ir elgiasi vis kitaip.“³⁴

Knygos veikėjas Kristijonas, grįžęs Kalėdoms į Alkapę, jaučiasi kaip svečias savo namuose, o jo brolis Aidas prisipažįsta besijaučiantis „Toks nei ten, nei čia. <...> Kartais nebežinai, ar išvažiuavus išvis įmanoma *normaliai* grįžti.“³⁵ Kristijonui kyla dilema, ar verta prarasti Alkapės pilietybę dėl Britanijos pilietybės įteisinimo. Lietuvišką tapatybę pamažu keičia kitos šalies pilietybė, dauguma jaunų žmonių, pradėjusių kurti gyvenimus svetur, į tėvynę grįžta tik dėl tėvų. Tačiau romano „Žmonės iš Alkapės“ veikėjams labiau priimtina gimtoji kalba, tėvynės istorija ir pilietybė, o angliški „pokalbiai apie orą“ įvardijami net kaip neišverčiami ir geriau renkamasi „laisvė šnekėti gimtąja kalba“.³⁶

Siekiant apibrėžti, kiek iš tiesų kintanti erdvė paveikia žmogaus tapatybę, lietuvių prozoje galima matyti du variantus: svetima erdvė beveik nepakeičia lietuvio arba padaro jam mažai įtakos („Emigrantės dienoraštis“, „Londono vėjas“, „Neišsipildymas“, „Stasys Šaltoka. Vieneri metai“), arba leidžia geriau suvokti savo kilmę, tautos bruožus, patį save kaip individą („Kostiumų drama“, „Žmonės iš Alkapės“, „Vienos vasaros emigrantai“). Lengvai prisitaikantys ir dėmesio į kintančią aplinką beveik nekreipiantys veikėjai vis prisimena namų erdvę ir nori pamiršti savo tapatybę, o veikėjai, dažniau jaučiantys gyveną „tarp“ dviejų šalių, vis labiau ilgisi tėvynės ir taip užčiuopia aiškesnę santykį su namais, savimi ir tuo, kuo norėtų tapti ateityje. Vertinant šį santykį pastebima, kaip kinta kalba, kuri iš dalies nulemia veikėjo mąstymą, susijusį su tapatybe. Veikėjų kalba nėra dažnai minima (romane „Stasys Šaltoka. Vieneri metai“ galima tik numanyti, kad pagrindinis veikėjas ir su juo keliaujantys kolegos visur susikalba angliškai), šiuo atveju romanas tampa kosmopolitiškesnis ir jame rečiau svarstomos tapatybės temos. Jei gimtoji kalba svetimoje aplinkoje vartojama (romano „Žmonės iš Alkapės“ pradžioje alkapių kalba, kuri jos nesuprantantiems skamba labai egzotiškai, o ja kalbantiems kelia patriotinius jausmus, pasididžiavimą sava šalimi), tai liudija lietuviškosios tapatybės svarbą svetur gyvenantiems lietuviams.

Tautos sąmonės ir atminties beveik neįmanoma apibrėžti konkrečiais kriterijais, tačiau ją subtiliai ženklina kiekvieno tautiečio elgesys, kalba, kartais netikėta reakcija į skaudžias tautos istorijos situacijas. Net ir po pasaulį išsibarsčiusi tauta yra siejama nematomų ryšių, kurie, tekėdami savų ir svetimų erdvių labirintais, kuria neregimą bendruomenę – tautą. Anksčiau išėivijos lietuviai kūrė ir puoselėjo *fizines* bendruomenes (didžiausios buvo DP (angl. *displaced persons*) stovyklos Vokietijoje, lietuvių bendruomenės Amerikoje – abiejų gyvastis buvo palaikoma lietuvių susitikimais, renginiais, leidžiama lietuviška literatūra ir kita veikla), o naujausioje prozoje ima ryškėti nuostata, kad neverta kurti antros ar trečios „Lietuvos“ kitose pasaulio šalyse. Pakanka būti gimusiam Lietuvoje ir tai prisiminti, o vieta,

³⁴ Martynos Kučinskaitės interviu su rašytoja Une Kaunaite, 2018 rugpjūčio 24.

³⁵ Kaunaitė, *Žmonės iš Alkapės*, 179.

³⁶ *Ibid.*, 28.

kurioje lietuviai gyvena, nekeičia įgimtos tautybės. G. Grušaitės romane „Neišsipildymas“ Rugilė dažnai sapnuoja klajones po Vilnių bei kitas vietas ir padaro išvadą, kad „nėra jokio skirtumo tarp įsivaizduojamų ir tikrų vietų“³⁷, bei prilygina tėvynę labiau įsivaizduojamai nei tikrai vietai, nes tėvynė lieka tik prisiminimuose, o ne realioje erdvėje. Taip sugretinant erdves tarsi išnyksta iš Lietuvos išvykusių tautiečių atskirties iliuzija, kurią tik dar labiau sustiprina nevalingai iškylantys pagrindinių romanų veikėjų prisiminimai, liudijantys, kad tauta iš tiesų yra vientisa bendruomenė, nepaisant jos fizinio išsidėstymo vietos.

„Žvelgiant į tapatumo raišką ir jos pokyčius, atspindinčius tiek ankstesniųjų emigrantų, tiek ir šiuolaikinėje emigracinėje literatūroje – svarbus santykis su erdve, socialine ir kultūrine aplinka, santykis su praeitimi, socialinės atminties fenomenas.“³⁸ Visuose analizuojamuose kūriniuose erdvė yra glaudžiai susijusi su laiko aspektu, jaučiama distancija „tarp laiko, kuriame tauta yra dabar, ir laiko, kuriame tauta buvo „namie“. Tautos dabarties laikas yra *kito* laikas, prie kurio tenka pritapti“³⁹ lygiai taip, kaip tenka pritapti prie kiekvienos svetimos šalies tvarkos, kalbos, tradicijų. Dabarties laikas jau nebėra *savas* laikas, kai jo teturima erdvė yra „dabar“, o praeities laikas turi erdvę, vadinamą „namai“, ir taip išlaiko stabilę ryšį su tuo, kas patiria tą laiką. „Gyvenančiųjų kitose šalyse patirtys sukuria prieštaringus laiko suvokimus bei persipynimus. Istorija šiuo atveju negali būti nuosekli, nes dabartyje nuolatos įsiterpia praeitis, kuri dažnai tampa vienu iš ateities formavimo veiksnių (tai ypač akivaizdžiai vyksta Z. Čepaitės romane „Londono vėjas“), kai namai yra ne tik „čia“, bet ir „ten“.⁴⁰ Iškylantys prisiminimai apie tėvynę nulemia romanų veikėjų sprendimus, susijusius su ateitimi, ar bent jau priverčia susimąstyti apie dažnai ignoruojamus vidinius išgyvenimus. Stasio Šaltokos atveju tiek Londonas, tiek Niujorkas dažnai tapomas niūriomis spalvomis. Ten gyvenant net visas „pasaulis yra nuolatinis mūsų laukas, ant šaligatvių, tarp restoranų staliukų ar naminių sofų išsidėsto nematomos fronto linijos ir kasdien vyksta karas, kurio negali laimėti.“⁴¹ Vidinę būseną smarkiai paveikia išorinės erdvės – „daug kas panašiai jautėsi šiame mieste įstrigę tarp norų vs. galimybių.“⁴² Vilnius savo ruožtu apibūdinamas kaip tamsus, drėgnas, nemalonus miestas. Po anksčiau minėto jausmų proveržio Malaizijoje Honkongas vaizduojamas visiškai kitomis spalvomis: „Aplink taip žalia žalia. Vakarinė saulė viską nuspalvina šiluma ir atrodo, kad vanduo yra besiliejanti šviesa.“⁴³ Iš šios perspektyvos prisimenamas Vilnius įvardijamas kaip jaukus ir šiltas. Taigi, kintant veikėjo vidiniam pasauliui, kinta ir išorinės aplinkos suvokimas.

Panašiai kaip „betikslė klajonė, piligrimystė išgrynina egzistencinį vienišumą ir laikinumą“⁴⁴ V. Papievio romane, taip toji klajonė paveikia ir V. Rykštaitės veikėją Lėją, kuri didesnę laiko dalį bastosi po vieną miestą, Londoną, tačiau, vos trumpam išskridusi į

37 Grušaitė, *Neišsipildymas*, 78.

38 „Tapatumo reprezentacija XIX a. pabaigos – XX a. literatūrinuose tekstuose“, in Dapkutė, Daiva et al., *Lietuviai pasaulyje: tautinio identiteto išsaugojimas emigracijoje*. Klaipėda: UAB „Baltic Printing House“, 2012, 186.

39 Bartkuvienė, „Tautiškumo metmenys Homi K. Bhabha'os teorijoje“, 79–93.

40 „Daugiasluoksnis tapatumų koliažas Valdo Papievio romane“, 211.

41 Grušaitė, *Stasy's Šaltoka. Vieneri metai*, 13.

42 *Ibid.*, 40.

43 *Ibid.*, 270.

44 Kuizininė, „Egzilio patirtys ir tapatybė naujausioje lietuvių prozoje“.

Marakešą, priima svarbius sprendimus dėl savo ateities. Kita vertus, erdvės aspektas gali būti pateikiamas ir taip: U. Kaunaitės romano pabaigoje tėvynės erdvė simboliškai tampa nebeegzistuojanti, veikėjai nebegali grįžti namo. Prieš sužinodami, kad nebėra nė vieno skrydžio į Alkapę, sesuo ir du broliai kelioms sekundėms sugrįžta į vaikystę tarsi atsisveikinti su praėjusiu laiku, į kurį jau nepavyks sugrįžti nei mintimis, nei kūnu. Šiuo atveju tėvynės erdvė yra ištrinama kartu su praėjusiu laiku ir taip sukuriama būsena „tarp“.

„XX a. pabaigos – XXI a. pradžios lietuvių emigranto (būtent emigranto, o ne egzilo) rašytojo situacija visiškai kitokia. Utopinė egzilinė sąmonė yra smarkiai susilpnėjusi, jei neišnykusi jau vien dėl to, kad radikalai pasikeitė komunikacinė situacija. Vieta subyrėjus politinėms sienoms ir esant šiuolaikinėms komunikacijos priemonėms tampa gana reliatyvi sąvoka – lėktuvai ir internetas, išmanieji telefonai Eldoradą pavertė tėvyne, kurią kone gali nešiotis kišenėje.“⁴⁵

Kintant erdvės sampratai, tėvynės erdvė tampa liminali, simbolinė, dažnai egzistuojanti tik sapnuose ir prisiminimuose. Naujausiuose lietuvių rašytojų romanuose veikėjai prisijaukina daugelį pasaulio vietų, į jas ilgesniam ar trumpesniam laikui užsuka ir jose apsistoja.

Išvados

Po 2000 m. yra išleistos kelios dešimtys lietuvių rašytojų knygų, kuriose vaizduojamos migracijos patirtys, atskleidžiančios šimtų tūkstančių svetur gyvenančių lietuvių tapatybės transformacijas, pasikeitusius gyvenimus, individualius išgyvenimus. Šiame straipsnyje buvo analizuojami G. Grušaitės, V. Rykštaitės, U. Kaunaitės ir Z. Čepaitės naujausi romanai, išleisti 2010–2017 m. Šių dienų emigracijos priežasčių tyrimai (remiantis naujausia literatūra) gali leisti geriau suprasti, kas skatina jaunos žmonės pasitraukti iš Lietuvos, ir objektyviau įvertinti šį reiškinį, aiškintis, ar tai teigiamas, ar neigiamas dalykas, suvokti, kaip emigrantai supranta ir kuria savo tapatybę, koks jų ryšys su palikta tėvyne. Pasirinkti literatūros kūriniai ypač aktualūs, nes turi nemažai autobiografijos bruožų, jų autorės remiasi asmenine emigracijos patirtimi bei išgyvenimais ir visa tai transformuoja meniniuose tekstuose. Jaunesniosios kartos atstovių romanuose nebeįtamas toks tėvynės ilgesys, koks būdingas ankstesnės kartos rašytojams, tačiau jis yra pakitęs ir funkcionuoja įgijęs kitą formą. Emigravę arba studijuoti išvykę romanų veikėjai susiduria su panašiais tapatybės klausimais, nepaisant jų amžiaus, lyties ar gyvenimo patirties. Pavyzdžiui, U. Kaunaitės romane „Žmonės iš Alkapės“ aiškiai skleidžiasi pagarba savo tautai, kalbai, siekis išlaikyti savo tautiškumą, susiduriama su kitataučiais, kurie nedaug žino apie mūsų šalį, tapatina ją su Rusija. Z. Čepaitės kūriniuose taip pat nebeįtama beviltiška nostalgija, ryšys su tėvyne yra įprasminamas dabartyje, o „Londono vėjyje“ pasireiškia ypač prasminga prisiminimų traktuotė, leidžianti Godai kurti dabartį ir priimti geresnius sprendimus dėl savo ateities. V. Rykštaitės romane „Kostiumų drama“

⁴⁵ Satkauskytė, „Egzilinė (ne)tapatybė naujausioje lietuvių emigrantų literatūroje“, 120–129.

koncentruojamasi į tapatybės paieškas stengiantis kam nors priklausyti ir būti reikalingam – slaugomiems žmonėms, draugams, kuriai nors organizacijai, mylimajam, ir taip pabėgti nuo gimtinės bei žeidžiančios etiketės *East European*. G. Grušaitės romanuose „Neišsipildymas“ ir „Stasys Šaltoka. Vieneri metai“ tautiškumo taip pat mažai, tačiau jis pasireiškia prisiminimuose, sapnuose, o pagrindiniai veikėjai daug keliauja, taip siekdami suvokti ir kurti savo tapatybę iš to, ką mato ir patiria aplink save.

Literatūra

- Anderson, Benedict, *Įsivaizduojamos bendruomenės. Apmąstymai apie nacionalizmo kilmę ir plitimą*. Vilnius: Baltos lankos, 1999.
- Bartkuvienė, Inga, „Tautiškumo metmenys Homi K. Bhabha'os teorijoje“, *Respectus philologicus* 17 (22, 2010), 79–93, <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=41227>.
- Čepaitė, Zita, *Emigrantės dienoraštis*. Vilnius: Alma littera, 2011.
- Čepaitė, Zita, *Londono vėjas*. Vilnius: Alma littera, 2013.
- Dapkutė, Daiva et al., *Lietuviai pasaulyje: tautinio identiteto išsaugojimas emigracijoje*. Klaipėda: UAB „Baltic Printing House“, 2012.
- „Daugiasluoksnis tapatumų koliažas Valdo Papievio romane“, in Dapkutė, Daiva et al., *Lietuviai pasaulyje: tautinio identiteto išsaugojimas emigracijoje*. Klaipėda: UAB „Baltic Printing House“, 2012.
- Grušaitė, Gabija, *Neišsipildymas*. Vilnius: Baltos lankos, 2010.
- Grušaitė, Gabija, *Stasys Šaltoka. Vieneri metai*. Vilnius: Lapas, 2017.
- Jovaišienė, Daina, „Tapatybės raiška erdvėje Valdo Papievio romanuose „Vienos vasaros emigrantai“ ir „Eiti“, *Oikos. Lietuvių migracijos ir diasporos studijos* 2 (12, 2011).
- Kaunaitė, Unė, *Žmonės iš Alkapės*. Vilnius: Žara, 2015.
- Kuizininė, Dalia, „Egzilio patirtys ir tapatybė naujausioje lietuvių prozoje“, *Česlovo Milošo skaitymai* 6 (2013).
- Laurušaitė, Laura, „Rytų europiečio sindromas šiuolaikinės (e)migracijos naratyvuose“, *Darbai ir dienos* 62 (2014).
- Laurušaitė, Laura, „Užburtas ratas ar vilties diaspora? XXI a. lietuvių ir latvių (e)migracijos procesų palyginimas“, *Oikos. Lietuvių migracijos ir diasporos studijos* 1 (21, 2016).
- Martynos Kučinskaitės interviu su rašytoja Gabija Grušaitė, 2018 rugpjūčio 24.
- Martynos Kučinskaitės interviu su rašytoja Une Kaunaite, 2018 rugpjūčio 24.
- Martynos Kučinskaitės interviu su rašytoja Vaiva Rykštaite, 2018 rugpjūčio 24.
- Papievis, Valdas, *Vienos vasaros emigrantai*. Vilnius: Alma littera, 2003.
- Rykštaitė, Vaiva, *Kostiumų drama*. Vilnius: Alma littera, 2013.
- Satkauskytė, Dalia, „Egzilinė (ne)tapatybė naujausioje lietuvių emigrantų literatūroje“, *Oikos. Lietuvių migracijos ir diasporos studijos* 2 (12, 2011), 120–129.
- „Tapatumo reprezentacija XIX a. pabaigos – XX a. literatūrinuose tekstuose“, in Dapkutė, Daiva et al., *Lietuviai pasaulyje: tautinio identiteto išsaugojimas emigracijoje*. Klaipėda: UAB „Baltic Printing House“, 2012.
- „Valdas Papievis:ėjimas – nerimo gyventi išraiška“, *15min.lt*, 2011 birželio 21, www.15min.lt/naujiena/kultura/asmenybe/rasytojas-valdas-papievis-ejimas-nerimo-gyventi-israiska-285-141540.

TRANSFORMATIONS OF IDENTITY IN THE NEWEST PROSE BY
LITHUANIAN WOMEN

Summary. These days the scale of emigration from Lithuania is getting larger, statistical increases in the number of those leaving Lithuania is setting Lithuanian government institutions on edge, and the emigrant experiences of those living abroad get reflected in the newest Lithuanian prose. In this paper we analyze literary works, published from 2010 to 2017, by Gabija Grušaitė, Vaiva Rykštaitė, Unė Kaunaitė, and Zita Čepaitė. These works are evaluated in terms of the identity changes revealed in them and compared with (e)migrant literary texts written earlier. What relationship do those who have emigrated have with space and time and with their native language? Which aspects of individual identity become apparent in their self-conception, and how does cosmopolitanism influence their Lithuanian identity? An analysis of their works reveals that the problem of identity is very important to the characters depicted in those works: while some seek to preserve their Lithuanianness, others try to run away from it or to deny it. The latter attitude is evident in Grušaitė's work, where a cosmopolitan relationship to one's homeland as well as to the unfamiliar new environment is expressed when one seeks to escape from the realities of being Lithuanian or at least not to treat these as significant. Rykštaitė's main character also wishes to forget her roots and to create a new and independent life for herself in London. The characters in Kaunaitė's novel, on the other hand, seek to preserve their national identity by frequently recalling their nation's history and not renouncing their native language but treasuring it instead. Comparing the works just discussed with some books published earlier (the novel "Vienos vasaros emigrantai" ("One Summer's Emigrants") by Valdas Papievis, 2003 and two works by Zita Čepaitė: the 2011 essay collection "Emigrantės dienoraštis" ("An Emigrant's Diary") and the 2013 novel "Londono vėjas" ("Winds of London")) we can state that the writings of the younger generation depict those already born during the period of Independence as being freer, more courageous, and partially liberated from the provincial prejudices claiming that only those who do not love and respect their homeland emigrate from Lithuania. The representation of an entire generation is most evident in the novels of the writers discussed in this paper that show changes in national identity.

Keywords: emigration, identity, (e)migrants' literature, diaspora, nationality, new Lithuanian women's prose, cosmopolitanism.

The article-project "Transformations of Identity in the Newest Prose of Lithuanian Women" (contract No. 09.3.3-LMT-K-712-09-0267) was prepared during July-August in 2018 as a result of winning the Summer Internship Competition held by Research Council of Lithuania.

Gauta 2019 08 23

Priimta 2019 11 15

Iš archyvų

Egidijus BALANDIS
Vytauto Didžiojo universitetas

JAV lietuvių visuomeninio ir kasdienio gyvenimo atspindžiai Juozo Otto Širvydo dienoraštyje 1913–1928 m.

Knygnešys, publicistas, išeivijos spaudos ir visuomenės veikėjas Juozas Otto Širvydas (1875–1935) gimė Dauliūnuose (Rokiškio vlsč.). Nuo jaunystės jis įsitraukė į lietuvišką, leidybinę, visuomeninę veiklą. 1894–1895 m. leido ranka rašytą laikraštėlį „Triušas muzikėlio“, platino draudžiamą spaudą. Už savo veiklą buvo kalinamas Panevėžio kalėjime, vėliau ištremtas į Kuršo guberniją. 1900 m. grįžęs į Lietuvą, vėl įsijungė į slaptą visuomeninę veiklą, nelegalias organizacijas¹.

Savo atsiminimuose J. O. Širvydas mini slaptą „Žvaigždės“ draugiją, kurią jis įsteigęs Panemunėlyje. Vienu iš „Žvaigždės“ tikslų buvo turėti slaptą knygynėlį, kuriuo galėtų naudotis nariai, buvo organizuojami knygų skaitymai balsu. Draugija taip pat buvo įpareigojusi narius rinkti tautosaką: pasakas, dainas, burtus, mįsles. Už pasyvumą įgyvendinant šį tikslą draugijos nariai turėję sumokėti 1–5 kapeikų nuobaudą². Tad nors to meto sąlygomis teko veikti paslapčia, tai netrukė susibūrusiesiems į spiečių įsipareigoti laikytis tam tikrų taisyklių, prisiimti tam tikrus įsipareigojimus.

Kur kas geresnes sąlygas savo pilietinio aktyvumo impulsui pakinkyti J. O. Širvydas rado Jungtinėse Amerikos Valstijose, į kurias išvyko 1902 m. Pradžioje įsikūrė Filadelfijoje, vėliau – Bruklina. Amerikiečių kaip „besijungiančiųjų nacijos“ (angl. *nation of joiners*) fenomeno kontekste laisvai veikė gausybė lietuviškų draugijų, kūrėsi politinės organizacijos, buvo

¹ Širvydas, Juozas Otas, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, žiūrėta 2019 lapkričio 12, <https://www.vle.lt/Straipsnis/Juozas-Otas-Sirvydas-118332>.

² Jo atsiminimai skelbti: *Juozas O. Širvydas: biografijos bruožai*, red. V. Širvydas. Cleveland: Spauda Dirvos, 1941, 5–64. Apie „Žvaigždės“ draugiją žr.: *Ibid.*, 51, 54–64.

leidžiami laikraščiai, knygos. J. O. Širvydas greitai į jas įsijungė, pradėjo eiti įvairias pareigas valdybose, pats užsiėmė organizaciniu darbu. Jis priklausė Tėvynės mylėtojų draugijai (TMD), Susivienijimui lietuvių Amerikoje (SLA), Lietuvos piliečių (ūkėšų) klubui. Beje, jis suartėjo su socialistais ir tapo besikuriančios Lietuvių socialistų partijos organo „Kova“ redaktoriumi. 1905 m. Rusijoje kilusiai revoliucijai užliejus ir Lietuvą, J. O. Širvydas su kitais įkūrė Centralinį komitetą revoliucijai šelpti, rėmusį daugiausia kairesnes Lietuvos jėgas³.

Vėliau jis palinko prie vadinamosios tautinės-vidurio-liberalinės srovės ir prie jai artimesnių organizacijų. Dalyvavo kuriant „Amerikos lietuvių tautinės sandaros“ organizaciją, 1920–1928 m. redagavo vieną pagrindinių šios srovės laikraščių „Vienybė“. 1926 m. Lietuvoje įvykęs perversmas šią srovę suskaldė. „Tautinei sandarai“, kuri Lietuvos politikoje buvo linkusi remti valstiečius liaudininkus, užėmus kategoriškai kritišką poziciją perversmo ir naujosios valdžios atžvilgiu ir ėmus disciplinuoti bendrai pozicijai nepritariančius narius, J. O. Širvydas iš jos pasitraukė⁴. Organizacijos laikraštis „Sandara“ ir toliau pasisakė už demokratijos atkūrimą Lietuvoje, o J. O. Širvydo redaguojama „Vienybė“ laipsniškai vis labiau užsiėmė naujojo režimo apologetika (nors pradžioje ir jis pats apgailėstavo, kad pučas pažeidė Konstituciją, išvaikė žmonių teisėtai išrinktą valdžią⁵). Po 1928 m. grįžęs gyventi į Lietuvą, J. O. Širvydas, atrodo, įstojo ir į Tautininkų sąjungą⁶. Dėl savo nuostatų kaitos jis kartais buvo kritikuojamas. Socialdemokratas Stasys Michelsonas savo knygoje „Lietuvių išėmimo Amerikoje (1868–1961)“, aprašydamas jo pasaulėžiūros kaitą, pažymėjo: „giliau įsisąmoninti visuomeninių idėjų jis nepajėgė. Visuomet palinkdavo į tą pusę, į kurią stipresnis vėjas pradėdavo pūsti“⁷.

Kad ir kaip ten būtų, J. O. Širvydas buvo reikšminga JAV lietuvių figūra, svarbus organizatorius, redaktorius. Šioje publikacijoje pristatomas Amerikos lietuvių kultūros (ALK) archyve Putname (Konektikute, JAV) saugomas jo dienoraštis – intriguojantis šaltinis, leidžiantis pažinti JAV lietuvių socialinį, kultūrinį, politinį gyvenimą, srovių santykius, kasdienybę, taip pat paties J. O. Širvydo nuostatas, pomėgius, gyvenimo faktus. Pats dienoraštis nėra nežinomas Lietuvos mokslininkams. J. O. Širvydo fondą ALK archyve Putname katalogavo Žydrone Kolevinskienė⁸, šiuo dienoraščiu savo darbuose rėmėsi Juozas Skirius⁹.

Tiesa, išlikęs jis ne visas. 1913 m. sausio 1 d. įrašė jo autorius mini: „pradedu Naujus Metus ir antrus metus, kaip pradėjau reguliariškai užrašinėti dienynan kiekvienos dienos atsitikimus bei intraukti savo svarbesnias mintis“¹⁰. Į 1912 m. įrašus savo knygoje apie tėtį

³ Komitetas parėmė Lietuvos socialdemokratų partiją, V. Kapsuko vadovaujamą socialistinę grupę „Draugas“, Lietuvos demokratų partiją, atskirus veikėjus. Žr.: Liulevičius, Vincentas, *Išėmimo vaidmuo nepriklausomos Lietuvos atkūrimo darbe*. Chicago: Pasaulio lietuvių bendruomenės valdyba, 1981, 91.

⁴ Plačiau J. O. Širvydo poziciją ir šios srovės vidinius santykius Gruodžio 17 d. perversmo kontekste, remdamasis ir minimu dienoraščiu, aprašė J. Skirius: Skirius, Juozas, *Lietuvos valdžios ryšiai su JAV lietuviams 1926–1940 metais: suartėjimo kelių paieška*. Vilnius: Lietuvos edukologijos universiteto leidykla, 2016, 25–34.

⁵ *Ibid.*, 28.

⁶ Juozas O. Širvydas: *biografijos bruožai*, 339.

⁷ Michelsonas, Stasys, *Lietuvių išėmimo Amerikoje (1868–1961)*. South Boston: Keleivis, 397.

⁸ Su jos sudarytu aprašu galima susipažinti Lietuvių katalikų mokslų akademijos tinklalapyje: „Juozas Otto Širvydas (1875–1935)“, *Lkma*, žiūrėta 2019 lapkričio 24, http://www.lkma.org/pdf_files/josirvydas_archyvas.pdf.

⁹ Juo savo darbuose ne kartą naudojosi J. Skirius.

¹⁰ J. O. Širvydo darbo kalendorius, 1913, ALKA, Juozo Otto Širvydo archyvas-fondas, d. 1, b. 3., p. 1.

referavo ir Vytautas Širvydas¹¹. Vis dėlto 1912 metų knygelės ALK archyve nėra. Nėra ir 1914–1922 m. dienoraščių, nors pluoštas 1921 metų lapų yra. Tuo metu J. O. Širvydas aktyviai reikėsi JAV lietuvių politinėse organizacijose, šioms stengiantis prisidėti prie Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo ir įtvirtinimo, todėl dienoraštis būtų galėjęs tapti vertingu šaltiniu ir toms pastangoms pažinti, ir jo požiūrio kampui atskleisti. Net ir 1923 m. dienoraštyje nemažai neužpildytų lapų, tačiau nuo 1923 m. antrosios pusės jis pildytas gana kruopščiai, kartais tarp jo puslapių buvo įklijuota ir informaciją papildančių iškarpų iš „Vienybės“ laikraščio ir amerikietiškos spaudos, kartais – renginių nuotraukų, kitų asmenų J. O. Širvydui rašytų laiškų. Pasitaiko tik vienas kitas, matyt, dėl didelio užimtumo neužpildytas puslapis. Archyve nėra 1929 m. dienyno (1928 m. J. O. Širvydas grįžo gyventi į Lietuvą), tačiau yra knygos iš 1930–1934 m. Iš viso yra 12 knygų, kurios, kaip ir dera dienynams, turėjo kiekvienai dienai skirtą puslapį, ir jame autorius aprašydavo tos dienos nutikimus.

Skaitytojui pateikiame keletą puslapių iš 1913, 1923, 1924, 1927 m. dienoraščio knygų. Tikimės, kad jie leis pajusti ir suprasti kai kuriuos lietuvių išėivijos gyvenimo aspektus, srovių atstovų santykių subtilybes, padės sužinoti apie jų organizacinę, kultūrinę gyvenimą ir net tai, ką sapnavo toli nuo tėvynės atsidūrę tautiečiai. Dienyne J. O. Širvydas fiksuoja, kokių organizacijų posėdžiuose dalyvavo. Iš to matyti, kokį svarbų vaidmenį jo gyvenime atliko visuomeniniai reikalai. Be jau minėtų TMD, SLA, „Tautinės sandaros“, Lietuvių piliečių klubo, dienoraštyje užfiksuoti apsilankymai Lietuvių prekybos buto (rūmų), Lietuvių moterų globos draugijos, dramų draugijos „Anga“ posėdžiuose. Greta to, J. O. Širvydas lankydavosi jam pasaulėžiūros aspektu artimų organizacijų rengiamuose pasilinksminimo vakaruose, piknikuose, koncertuose.

J. O. Širvydas išgyveno, kai vienoje ar kitoje organizacijoje ar jos kuopose didesnę įtaką imdavo įgyti bolševikai. Dienoraštis papildo gausias kituose šaltiniuose užfiksuotas žinias apie srovių atstovų santykių dinamiką ir subtilybes oficialiai ideologiškai neangažuotose organizacijose, pavyzdžiui, SLA (83-iojoje kuopoje, kuriai jis priklausė iki tol, kol perėjo į 250-ąją), Lietuvių piliečių klube ar Lietuvių atletų klube Niujorke¹². Tačiau tokie santykiai skrodė ne tik organizacijų, bet ir privatų žmonių gyvenimą. Minimame dienoraštyje šiek tiek užsimenama ir apie tai. Pavyzdžiui, 1926 m. birželio 29 d. J. O. Širvydas rašė:

„Tarp ko kito rašo iš Harrisono mano giminaitis, subolševikėjęs Gavėnas, ir atsiprašo už man padarytą nesmagumą, kai anuo sykiu man su žmona būnant pas juos namuose, jis girtas šoko beveik muštis, už tai, kad aš pasijuokiau iš bolševizmo“¹³.

Neturėtų būti supaprastinta paties J. O. Širvydo pažiūrų raida, pokyčiai. Šių slinkčių ir jų refleksijų dienoraštyje analizė, tyrimas, lyginimas su kitų veikėjų mintimis, išsakytomis ar panašaus pobūdžio šaltiniuose, ar viešai JAV lietuvių spaudoje, galėtų padėti labiau pažinti intelektualinės išėivijos ir jos idėjinių srovių pasaulėžiūrų istoriją. Šioje publikacijoje

¹¹ Juozas O. Širvydas: biografijos bruožai, 138.

¹² Pvz.: 1926 08 02 įrašas, J. O. Širvydo darbo kalendorius, 1926, ALKA, Juozo Otto Širvydo archyvas-fondas, d. 1, b. 7, p. 214; 1927 08 06 įrašas, J. O. Širvydo darbo kalendorius, 1927, ALKA, Juozo Otto Širvydo archyvas-fondas, d. 1, b. 8, p. 218.

¹³ J. O. Širvydo darbo kalendorius, 1926, ALKA, Juozo Otto Širvydo archyvas-fondas, d. 1, b. 7, p. 180.

skelbiamame 1924 m. sausio 13 d. įrašė J. O. Širvydas prisiminė 1904–1905 m. prisidėjęs prie socialistų veiklos organizavimo ir pridūrė:

„Šiandien L.S.S., nors iš vardo prie „Naujienų“ dar gyvuoja, bet ačiu Grigaičio, Baltrušaičio ir kitų nenuosekliai politikai, ji beveik – lavonas. Didžiuma socialistų išvirto komunistais, ir iš mūsų anuometinių idėjų liekanos dabar susispietė A.L.T. Sandaron, kuri yra stipri tautininkų liberalų organizacija, kuriai šiemet sukanka 10 metų sukaktuvių, ir kurią aš taipgi per trejus metus organizavau“¹⁴.

Žinant, kad ALTS į savo programą įtraukė nemažai socialinio-ekonominio teisingumo aspektų, galbūt galima spėti (nors tam pagrįsti reikėtų tyrimo), kad J. O. Širvydas ir kiti buvę socialistai, kurie vėliau tapo sandariečiais, išties ne tiek kardinaliai pakeitė savo pasaulėžiūrą, kiek matė poreikį kurti kiek kitokius organizacinius junginius įgyvendinti savo idėjoms, apėmusioms liberalųjį nacionalizmą ir socialinio teisingumo siekius. Atidžiau pažvelgti reikėtų ir į 1926 m. perversmo Lietuvoje fone įvykusį jo atsietimą nuo ALTS. Dienoraštyje 1927 m. jis, regis, apgailestaudamas pripažino: „Lietuvoje dar sunku by kurioje partijoje rasti sveiko liberalizmo. Bet tas pats ir pas Amerikos Lietuvius. Tūli jau – jau atsistos ant liberalizmo kelio – žiūrėk ir vėl kur nors nuslydo į fanatikų eiles“¹⁵. Kitoje vietoje jis tvirtino: „mūsų (laikraščio „Vienybė“ – E. B.) nusistatymas jau senai yra išlaikomas, ir buvo geras – tautiškai liberališkas“¹⁶. Vis dėlto J. O. Širvydo slinktis nuo JAV lietuvių tautinio liberalo iki Lietuvos tautininkų sąjungos nario reikalauja gerokai gilesnio ir atidesnio tyrimo, nei leidžia šis dienoraščio pristatymo funkciją atliekantis tekstas.

Rengiant dienoraščio ištraukas spaudai, originalo kalba nebuvo taisyta, neįskaitytos vietos pažymėtos laužtiniais skliaustais. Kai kurių dienoraštyje minimų asmenų nustatyti, deja, nepavyko.

Fragmentai iš J. O. Širvydo dienoraščio

1913 sausio 5, sekmadienis¹⁷

Kaip pasakoja, Lietuvaičių Klubo teatras vakar vakare labai nusisekęs iš dvasiškosios pusės, tai yra buvęs labai gerai suvaidintas, bet medžiaginė pusė – skurdi, nes maža tebuvę publikos, vos apie kokius 400. Todėl mūsų lietuvaitėms bene reikės pridėti padengimui lėšų.

Petrausko¹⁸ nėra namie – šiandien Bostone turi koncertą (vakar New Haven'e).

Po pusryčių buvo Kurzbergas su lekcija. Vakare ateis su kita. Skubinuos!

Po pietų dariau lekciją – vertimą iš angliškos lenkiškon ir atgal. Potam nuėjau redakcijon. Radau Dvoržeckį. Ir jis šiandien ant salos nedirba. Paskui atėjo Jankauskas. Šiandien Ellis Island'e beveik visai darbo nebuvo. Gal dėlto ir aš gavau liuosą dieną.

¹⁴ J. O. Širvydo darbo kalendorius, 1924, ALKA, Juozo Otto Širvydo archyvas-fondas, d. 1, b. 5, p. 13.

¹⁵ 1927 01 10 įrašas, J. O. Širvydo darbo kalendorius, 1927, ALKA, Juozo Otto Širvydo archyvas-fondas, d. 1, b. 8, p. 10.

¹⁶ 1927 01 14 įrašas. *Ibid.*, 14.

¹⁷ 1913 01 05 įrašas, J. O. Širvydo darbo kalendorius, 1913, ALKA, Juozo Otto Širvydo archyvas-fondas, d. 1, b. 3, p. 5.

¹⁸ Mikas Petrauskas (1873–1937) – vargonininkas, pedagogas, kompozitorius ir kultūros veikėjas. Itin pasižymėjo organizuodamas JAV lietuvių muzikinę sceną.

Su Braziiu¹⁹ išėjome pasivaikščioti ir nuėjova pėsti net už Greenpoint' o. Kalbėjova, kad būtų gerai atgaivinus „Mildos“ vyrų chorą. Jis sutinka ir žadėjo pasikalbėti su Lutkausk²⁰, buv. choro prezidentu. Sakė šiandien esąs Lietuvių Gymnastikos Klub²¹ vakarėlis; esąs kviestas, bet neisiąs, nes tas klubas vis dar neišigyvena sau gero vardo.

Tautiškame Name po pietų prakalbos. Kalbėjęs Grigaitis²². Kviesta dėl streikierių, o kalbėjęs apie Balkanus... Publika nerimavusi. – Vakare darėva su Kurzbergu lekcijas.

1913 sausio 19–20, sekmadienis–pirmadienis²³, p. 19–20

Užvakar atvažiavo iš Prūsų tūlas Chmieliauskas, kuris važinėo po Ameriką, laikydamas prakalbas ir rinkdamas dėl Vanagaičio laikraščio „Birutės“²⁴ skaitytojus.

Darbe šiandien buvau tik iki pusės po dviejų. Potam nuvažiavau Newark ant „Žiburėlio“ draugijos²⁵ parengto vakarėlio ir vakarienės. Čionai susitikau senus pažįstamus: Karužus iš Philadelphijos, Dr. Kaškevičių²⁶, Dr. Bacevičių²⁷ ir kitus. Padariau ir naujų pažinčių, kaip va su kuningais Jakščiu²⁸ ir Žindžiu²⁹, su Praniu, su Kralikausk³⁰ ir kit.

Vakarienės laiku laikėme trumputes eksromptu prakalbas: aš, kun. Jakštys, Dr. Kaškevičius, Karužas³¹, Mikolainis³². Potam buvo šokiai.

¹⁹ Kazys Brazys, vienas „Vienybės lietuvininkų“ leidėjų.

²⁰ Galbūt Jonas Liūtas-Liutkauskas, tuo metu gyvenęs Bruklinė, įsiliejęs į lietuvių kultūrinį, visuomeninį gyvenimą. Jis priklausė Kristijono Donelaičio draugijai, Simono Daukanto dramos draugijai, režisavo vaidinimus, bendradarbiavo „Vienybėje lietuvininkų“, vėliau buvo aktyvus „Tautinės sandaros“ veikėjas.

²¹ Iki šių dienų gyvuoja kaip Lietuvių atletų klubas. Oficialiai įregistruotas 1903 m., nors veikė ir kiek anksčiau.

²² Pijus Grigaitis (1883–1969) – žymus JAV lietuvių socialistų veikėjas, spaudos darbuotojas, ilgametis Čikagos lietuvių socialistų laikraščio „Naujienos“ redaktorius, Amerikos lietuvių socialistų sąjungos veikėjas.

²³ 1913 01 19–20 įrašas. *Ibid.*, 19–20.

²⁴ „Birutė“ – Tilžėje 1909–1913 m. ėjęs lietuviškas laikraštis. Jį leido ir redagavo čia minimas Jonas Vanagaitis, o Julijonas Chmieliauskas dirbo redakcijoje.

²⁵ „Žiburėlio“ draugija buvo įkurta apie 1907 m., mat viename 1913 m. pranešime „Drauge“ rašoma, kad ji veikianči jau septintus metus. Jos tikslas buvo skleisti Niuarke (*Newark*, Naujasis Džersis) apylinkėje švietimą ir dorą, rengiant prakalbas, pramogas. Draugija turėjo savo knygyną, iš kurio nariai galėdavo pasiimti knygų, paskaityti laikraščių. Draugija aukodavo tautiniams reikalams, rengdavo diskusijas, referatų skaitymus. J.B., „Žinotina Newark'iečiams“, *Draugas*, 1913 spalio 9, nr. 41, 3.

²⁶ Jonas Kaškevičius (Kaškiaučius, Kaškaitis). Vertėsi gydytojo praktika Niuarke.

²⁷ Veikiausiai – Antanas Bacevičius, kurį Juozas Širvydas turėjo pažinoti iš veiklos laikraštėje „Vienybė lietuvininkų“, 1905 m. – Revoliucijos šelpimo komitete. 1900 m. baigė Medicinos koledžą (*Medical College*) Baltimorėje, vertėsi gydytojo praktika ir minėtame Niuarke. Žr.: „Bacevičius, Antanas“, *Lietuvių enciklopedija*, t. 2. Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1954, 24.

²⁸ Veikiausiai tai – Pranciškus Jakštys, tuo metu (1912–1915 m.) klebonavęs Niuarke Švč. Trejybės parapijoje, vėliau įkūręs Harisono-Kernio (*Harrison-Kearny*, Naujasis Džersis) Dievo Motinos Sopulingosios parapiją Harisone (*Harrison*).

²⁹ Panašu, kad tai – Baltramiejus Žindžius (?–1925), ilgametis lietuvių parapijos Elizabete (*Elizabeth*, Naujasis Džersis) klebonas, prisidėjęs prie laikraščio „Garsas“ leidybos ir kurį laiką jį redagavęs.

³⁰ Greičiausiai Juozas Kralikauskas.

³¹ Romanas Karuža – JAV lietuvių tautinės srovės veikėjas, vienas „Tautinės sandaros“ lyderių ir vadovų. Lietuvos atstatymo bendrovės vienas steigėjų, vėliau kūrė verslus Lietuvoje. Tuo metu gyveno Filadelfijoje. Plačiau žr.: „Karuža, Romanas“, *Lietuvių enciklopedija*, t. 11. Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1957, 117–118.

³² Petras Mikolainis (1868–1934) – knygnešys, varpininkas, vėliau žymus JAV lietuvių veikėjas. Redagavo „Vienybė lietuvininkų“, buvo Susivienijimo lietuvių Amerikoje vicepirmininkas, knygų leidėjas.

Per vakarienę draugę turėjau: seną pažįstamą Rukevičienę, kurią čia atvažiuodamas užėjau pas jos žentą Stanelį ir atsivedžiau. Grįžtant namo ji mane palydėjo ligi vagzalo³³ ir pasakė, kodėl ji norėjusi mane matyti – norėjo inprašyti del tokio Chicagoje gyvenančio Buteikio (anarchisto – regis iš Dusetiškių) vietos čionai kur apie New Yorką. Matyt, tas yra jos mylimas, todėl taip jau rūpinasi čia jį arti savęs turėti. Toliaus prisikabino, kad pagelbėčiau pinigais – jai čionai rakandus nusipirkti ir su duktere Brooklyne apsigyventi. Kadangi turi čionai dvi dukteri ir turtingą žentą, – prie to visi baisūs „keleivninkai“ ir lietuviškios rūšies „bedieviai“, todėl atsisakiau maišyties į tą visą giminę.

Grįžau iš Newark'o apie 3 val. iš ryto, todėl neteko gerai išsimiegoti.

Po pusryčių ėjome ant provos su Bagočium³⁴. Bagočiaus nebuvo, todėl prova atidėta iki ateinančios subatos. Mane iš kaltininkų išrubežiavo; būsiu tik kaip liūdininkas. Jau kaštavo Paukščiui³⁵ suvirš \$300. Tai Bagočiaus judošėlio nuopelnas.

Po pietų nuėjau redakcijon ir rankiojau iš laikraščių faktus apie Bagočių. Užėjo Strumskis. Išėjome pasivaikščioti. Paskui užėjęs krason³⁶ indėjau pirmą taupymui indėlį – \$10. Nuvažiauvau New Yorkan, norėjau gauti naujus leidinius „Hibbert Journal“, bet dar neradau ateita. Nupirkau vaikams po sąsiuvą „School – Arts“ ir „Martin's-John's Book“ – abi už sausį ir padaviau iš Brentano kningyno pasiūsti.

Guliau vos tik dar po aštuonių.

1913 vasario 6, ketvirtadienis³⁷, p. 37

Darbo visai mažai buvo, todėl rašiau laiškus ir kitus dalykėlius savo reikalams dirbau.

Parvažiuodamas užėjau redakcijon, kur dažinojau, kad su Paukščiu visai blogai darosi. Jisai dabar guli ligonbūtyje ir vis tebeklajoja. Atėjo advokatas, kuris veda su Bagočium bylą. Brazys dideliame susirūpinime nes negali patsai išleistuvės reikalų vesti, o padėti nėra kam. Atvažiavo Mikolainis ir Račkauskas³⁸. Tariausi naują bendrovę sutverti. Paskui, vakare, Brazys ir Martus nuvažiavo pas sveikatos komisijoje esantį daktarą pasiteirauti, kur reikia padėti Paukštis. Gyva bėda! Bet da didesnė būtų bėda, jeigu Paukštis nebepagytų ir „Vienybė Lietuvninkų“ turėtų pražūti, – nes Brazys jos neatlaikys...

Streikai siuvėjų dar nesibaigia, ir net tas vietinių lietuvių gyveniman įneša suirutę. Vienas iš geriausių lietuvių M. Bučinskas³⁹ pasikėsino pradėti darbą su streiklaužiais, už tą lietuviški kriaučiai grumoja jį... užmušti! Baisus sujudimas.

³³ Stotis.

³⁴ Fortunatas Bagočius (1887–1951) – advokatas, JAV lietuvių socialistų veikėjas, vadovavęs Susivienijimui lietuvių Amerikoje. Čia minima gerai žinoma byla tarp jo ir „Vienybės lietuvininkų“.

³⁵ Juozas Paukštys (1871–1914) – JAV lietuvių veikėjas, drauge su K. Braziu ir Tamu Paukščiu keletą metų leido „Vienybė lietuvininkų“. Galbūt byla su F. Bagočiumi nulėmė, kad jam atsinaujino psichikos sutrikimai. Vėliau gulėjo ligoninėje ir kitais metais mirė.

³⁶ Krasa – paštas.

³⁷ 1913 02 06 įrašas, J. O. Širvydo darbo kalendorius, 1913, ALKA, Juozo Otto Širvydo archyvas-fondas, d. 1, b. 3, p. 37.

³⁸ Karolis Račkauskas-Vairas (1882–1970) – tuo metu buvo Susivienijimo lietuvių Amerikoje laikraščio „Tėvynė“ redaktorius.

³⁹ Mikas Bučinskas (1872–1926) – JAV lietuvis verslininkas. Turėjo siuvyklą, kurioje 1911 m. dirbo 225 darbuotojai. Priklausė lietuviškoms organizacijoms, aukojo joms pinigų. Buvo „Vienybės lietuvininkų“ bendradarbis ir rėmėjas, prisidėjo prie Lietuvos atstatymo bendrovės. 1912 m. pabaigoje Niujorke prasidėjęs siuvėjų streikas tęsėsi kelias savaites, jame intensyviai dalyvavo ir apie 1 000–2 000 lietuvių.

1913 vasario 9, sekmadienis⁴⁰

Iki pietų išbuvau namie, – dariau lekcijas angliškos kalbos.

Po pietų nuėjau ligonbūtin – Paukščio prilankyti. Ašaros man iš akių veržėsi žiūrint į tą nelaimingąjį žmogų ir girdint kaip jisai, prie lovos pririštas, pasakoja man savo „planus“, kaip jisai statysias didelius fabrikus, duosias lietuviams geriausius darbus, važiuosias Romon pas popežių pritraukti jį į tas schemas, pakviesias Amer. prezidentą ir t. t. Žodžiu sakant, žmogus jau įžengęs į pamišimo taką. Baisu, baisu pamišlyti, kaip tai sunku Amerikoje, kompeticijos krašte, silpnam žmogui, be draugų ir be artimų, be religijos ir be jokios vilties, kovoti už būvį.

Užėjau redakcijon, iš kur su Martum⁴¹ nuėjome į demokratų klubą. Prisirašiau į klubą ir gavau nuo senatoriaus Daniel J. Carrols⁴² laišką į teismą, prieš kurį jisai užtarauja už „Vienybę Lietuvinkų“.

Po vakarienės buvo atėjęs Kurzbergas su lekcija. Einame per procentynus.

1913 vasario 16, sekmadienis⁴³

Gerokai išsimiegojęs ir padaręs kai kurias lekcijas, nuėjau pavalgiau pietų, potam išvažiavau East New Yorkan pas Bučinską į svečius. Jis žmogus, kaipo siuvyklos savininkas, labai susirupinęs delei kriaucių streiko ir delei streikierių grumojimo jį mušti, – nors jis beveik nekaltas, kadangi prieš streikierius iškėlė kovą ne tokie smulkūs kontraktininkai, kaip Bučinskas, bet didėsios „warehouses“. Prašė mane, kad dėl paaiškinimo jo pozicijos parašyčiau jam dėl laikraščio straipsnį. Sakiau, sustatyk pats visus to klausimo faktus, tada matysim.

Potam nuėjom į salę, kur mūsų 228 S. L. A. kuopa yra surengusi šeimynišką vakarėlį. Čia buvo gražus būrelis susirinkusių svečių. Muzika, šokiai, potam vakarienė, prie kurios aš buvau dar užkviestas pasakyti prakalbą. Pasakiau.

Parvažiavau anksčiau, visus palikęs. Šokti nebesinori. Nuvažiuodamas ir parvažiudamas panaudojau laiką paginėti skaitymą romano „Blūdas“⁴⁴, kurį jau lovoje užbaigiau skaityti. Puikus ir vienas iš geriausių, kokius man lietuvių kalboje teko skaityti, originalis veikalas!

1913 rugsėjo 7, sekmadienis⁴⁵

Iki pietų namie išbuvau, persiskaičiau laikraščius ir perskaitytuosius surišau, kaip kas savaite darau, Vytautui⁴⁶ pasiūsti.

⁴⁰ 1913 02 09 įrašas. *Ibid.*, 40.

⁴¹ Matyt, čia minimas Andrius Martus (1874–1923) – JAV lietuvių veikėjas, tuo metu gyvenęs Bruklina. 1920 m. grįžo į Lietuvą ir 1923 m. dalyvavo Klaipėdos sukilimo akcijoje.

⁴² *Daniel J. Carrol* – JAV verslininkas ir politikas.

⁴³ 1913 02 16 įrašas. *Ibid.*, 47.

⁴⁴ Minimas Lietuvos rašytojo Julijono Lindės-Dobilo romanus „Blūdas, arba Lietuva buvusios Rusijos revoliucijos metu“, pasirodęs 1912 m.

⁴⁵ 1913 09 07 įrašas. *Ibid.*, 250.

⁴⁶ Sūnus Vytautas Širvydas (1898–1981).

Po pietų nuvažiavau Williamsburgan. Užėjau redakcijon. Mikolainis prašo, kad paraščiau įžangą prie bylos su Bagočium aprašymo, kurį ketina per „Vienybę“, ir paskui atskiron knignon, išleisti. Aš patariau, kad to jovalo nebespausdintų, nes jie visuomenei nenau dingi. Bet Mikolainis būtinai ant to užsispyręs.

Paskui buvau nuėjęs Lietuvos Ukėsų Klubo susirinkiman. Ginčai iškilo delei to: ar Vilniuje Tautos Namui aukoti, ar ne? Gėda net klausyti, kaip daugelis jau nuo seniau čia pagyvenusių lietuvių, piestu stojasi prieš aukavimą!⁴⁷ Tai vis mūsų renegatiškosios spaudos vaisiai.

Aš pasiūliau klubui paaukosiąs jam savo kningų, jo kningynui (turiu į 300 rusų, lenkų, anglų ir lietuvių kalbose tokių kningų, kurių man dabar nereikia, neturiu kur padėti, o į Lietuvą jų siųsti – daugumos – negalima). Klubas su padėka mano auką priėmė, paskyrė komisijai kad ateitų pas mane atsiimti ir man pavedė, kad padaryčiau antspaudą su mano pavarde, ant kiekvienos kningos atspausti, už ką klubas ir užmokės.

1923 m. rugsėjo 9, sekmadienis⁴⁸

Šiandien įvyko senai rengtasis Sandariečių išvažiavimas ir apvaikščiojimai 25-metinių sukaktuvių nuo to laiko, kaip Amerikos lietuviai atsiskyrė nuo lenkų. Mat paminėta suėjimas 25 metų kaip pasimirė didis patriotas, kun. Aleksandras Burba⁴⁹ (miręs Plymouth, Pa. Kovo 27, 1898 m.).

Buvo žmonių į 500. Prakalbas sakėm: A. B. Strimaitis⁵⁰, aš ir mano žmona. Išnešėm rezoliucijas, pagerbdami kun. Burbos atmintį, taipgi atsišaukdami į amerikiečius, kad mes tų šalin galūnes savo pavardžių „wicz“ ir „ski“, kurios yra slavų lenkų netikusi liekana.

Liet. Mot. Globos K-tas vaišino svečius. Mano žmonelei teko daug dirbti. Dirbo ir Milytė. Gal liks kiek našlaičiams pelno.

1923 m. rugsėjo 11, antradienis⁵¹

Šiąnakt sapnavau įdomų sapną, kuris nieko daugiau nereiškia, kaip tik nurodo, jog aš dar po 21 metų Amerikoje išbuvimo, vistiek tebesu prie šio krašto... Sapnavau, kad esu Lietuvoje ir patekau į Seimą atstovu; labai rūpinasi kokios čion reikės kalbos pasakyti ir kokion čia komisijon patekti!

Ką dieną svajoji, tą naktį sapnuoji.

Mano žmona taipgi sapnavusi esanti Lietuvoje.

Gerai poetas dainavo:

⁴⁷ Iš J. O. Širvydo dienoraščio įrašo neaišku, koks buvo galutinis Lietuvos ukėsų klubo sprendimas. Tais metais į JAV atvykę Martynas Yčas ir Jonas Basanavičius rinko aukas Tautos namams statyti. JAV lietuviai iš viso šiam reikalui suaukojo apie 30 000 dolerių; Liulevičius, *Išėjimo vaidmuo nepriklausomos Lietuvos atkūrimo darbe*, 198.

⁴⁸ 1923 09 09 įrašas, J. O. Širvydo darbo kalendorius, 1923, ALKA, Juozo Otto Širvydo archyvas-fondas, d. 1, b. 4, p. 252.

⁴⁹ Aleksandras Burba (1854–1898) – kunigas, visuomenininkas. XIX a. pabaigoje rūpinosi lietuviškų parapijų kūrimu JAV.

⁵⁰ Anicetas B. Strimaitis (1875–1945) – visuomenininkas, buvo SLA centro sekretorius, Lietuvos atstatymo bendrovės reikalų vedėjas, pirmininkavo „Tautinei sandarai“, bendradarbiavo „Vienybėje lietuvininkų“.

⁵¹ 1923 09 11 įrašas. *Ibid.*, 254.

*O Lietuva, motinėle,
Tave naktį aš sapnuoju,
Tavęs trokšta man širdelė,
Tave sergu ir dainuoju...⁵²*

1923 m. rugsėjo 16, sekmadienis⁵³

Šiandien esu kviestas sakyti kalbą S.L.A. apskričio išvažiavime, Feldman's Queens County Parke, Garrison ave. Arti Grand str. Maspeth, L.I.

Išvažiavimas buvo skaitlingas (į 500 žmonių), daugiausiai jau suamerikonėjęs jaunimas, taipgi didžiama komunistai! Tautininkų buvo pastebėtinai mažai. Priežastis – vieni S.L.A. nebesidomėja, kita – tautininkai mažėja: išmirė, išvažinėjo, ištautėjo, išbolševikėjo, trečia – jie visuomet vangūs.

Aš kalbos nebesakiau – per didelis jaunimo triukšmas, kaip tokiose pramogose esti. Kalbėjo A. B. Strimaitis (nebuvo nė garsintųjų: Vitaičio⁵⁴, – tas dėl mergos Ambrozaitės susikompromitavo, nė komunisto Bovino⁵⁵). Dainavo „Aido“⁵⁶ (komunistuojantis) choras, bet jau tautiškas daineles. (Operetės Choro nebuvo, turbūt esanti pora klerikalų sutrukdė).

Šiaip gražiai pasilinksminę, su žmona ir svečiu St. Račkausku, grįžom vėlai namon.

1924 m. sausio 13 d., sekmadienis⁵⁷

Šiandien po vėluoto gulimo, kėliausi gana vėlai. Apsiruošus ir po pusryčių, ėmiau krėsti pas mane esančius dokumentus apie susitvėrimą Lietuvių Socialistų Partijos Amerikoje (vėliaus išvirtusios į Lietuvių Socialistų Sąjungą), kurią faktinai aš sutvėriau, suorganizuavau, įkuriau jai organą – laikraštį „Kovą“ ir tą viską atlikęs vėl grįžau prie „Vienybės“ (nuo kurios per trejus metus buvau atsitraukęs).

Šiais metais pripuola 20-metinės sukaktuvės nuo sutvėrimo tos lietuvių socialistų organizacijos, kurią aš pradėjau organizuoti apie Rugsėjo pabaigą, 1904-uose metuose, vėliau pritraukęs Karolių Rutkų, kurį paleidau ir užkinkiau važinėti po kolonijas, tveriant kuopas.

Šiandien L.S.S., nors iš vardo prie „Naujienu“ dar gyvuoja, bet ačiu Grigaičio, Baltrušaičio⁵⁸ ir kitų nenuosekliai politikai, ji beveik – lavonas. Didžiama socialistų išvirto

⁵² Atrodo, kad tai – nevisiškai tiksliai pacituotos poeto Silvestro Gimžausko (1844–1897) eilės.

⁵³ 1923 09 16 įrašas. *Ibid.*, 259.

⁵⁴ Turbūt minimas Stasys Vitaitis (1885–1954) – žurnalistas, vienas „Tautinės sandaros“ steigėjų, laikraščio „Tėvynė“ redaktorius.

⁵⁵ Minimas Bovinas, regis, buvo JAV lietuvių socialistų, vėliau komunistų partijos nariu, tapo JAV komunistų partijos Lietuvių frakcijų Centro biuro nariu, rašė į „Laisvę“. Žr.: Petkevičienė, Leokadija, *Didvyriškos kovos avangarde*. Vilnius: Mintis, 1976, 37, 48, 86, 89.

⁵⁶ Komunistinės krypties choras, įkurtas 1912 m. ir savo veiklą tęšęs daugiau nei 7 dešimtmečius. Žr.: Petruskaitė, Danutė, *Lietuvių muzikinė kultūra Jungtinėse Amerikos Valstijose 1870–1990: tautinės tapatybės kontūrai*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2015, 183–185.

⁵⁷ 1924 01 13 įrašas, J. O. Širvydo darbo kalendorius, 1924, ALKA, Juozo Otto Širvydo archyvas-fondas, d. 1, b. 5, p. 13.

⁵⁸ Regis, minimas Juozas Baltrušaitis (1875–1942), JAV lietuvių socialistų veikėjas. Lietuvių socialistų sąjungai skilus, jis nuėjo su komunistais.

komunistais, ir iš mūsų anuometinių idėjų liekanos dabar susispietė A.L.T. Sandaron, kuri yra stipri tautininkų liberalų organizacija, kuriai šiemet sukanka 10 metų sukaktuvių, ir kurią aš taipgi per trejus metus organizavau.

Pavakary su žmona nuvažiuvom pas fotografistą R. Kručą, iš kurio pasiėmėm surašą aukavusių žmonių tik ką vaidintom L.M.G.K.⁵⁹ „Senovės Vestuvėm“.

Potam buvome užėję į „Republic“ teatrą, o paskui – namon.

1924 m. birželio 5, ketvirtadienis⁶⁰

Važinėjau New Yorkan pasipirkti homeopatinių gyduolių Ruta, mano žmonelei akims gydyti. Nuo pervargimo ir skaitymo, jai biskį akutės apsilpo.

Vakare Vienybės svetainėje buvo SLA 83 kp. susirinkimas, kuriame vėl buvo triukšmo su komunistais. Jų buvo daugiau už tautiečius, todėl klausimuose jie ėmė viršų.

Svarbiausia – jie užsipuolė perkelti iš Vienybės Svetainės susirinkimus. Mat jiems į tautišką įstaigą nemalonu vaikščioti. Jie norėtų nutempti į „Laisvę“. Perkėlimui pritarė ir aidoblistai⁶¹ su socialistais (šie pastarieji norėtų į savo svetainę pas žydėlių). Rezultate – išrinkta komisija iš trijų komunistų suieškojimui svetainės, apie ką raportuos sekančiame susirinkime.

Bėda, kad tautiečiai nesilanko į susirinkimus: vieni pasenę, kiti su bizniais, treči įsimylėję ir tt. Todėl viskas taip ir nueina į komunistų rankas.

1924 m. liepos 19, šeštadienis⁶²

Užbaigus redakcijos darbus, turėjome dar pasikalbėjimą su Vanagaičio⁶³ artistų grupe „Vienybėje“. Jie nori pasitarti su mūsų draugija „Anga“, bene mes galėtume paremti juos su parengimu maršrūto jų vaidiniams. Sutarėme sukviesti „Angos“ ir visų artistų (drauge su Vaičkum⁶⁴) susirinkimą, ateinantį trečiądienį „Vienybėje“.

Parvykau namo biskį anksčiau. Pavakary su žmonele nuėjom į šv. Jurgio Dr-jos pikniką Cypress Hills Parke. Čia radom daug pažįstamų. Piknike dalyvavo į 1500 žmonių. Buvo ir Vanagaičio artistai. Diena graži, vieta vėsi. Prie vienu ir kitų pažįstamų grupelės prikviečiami ir vaišinami, gerokai „nusivaišinom“. Po teisybės, ir kiekvienas čia buvo nusivaišinęs, nes, nežiūrint drausmės⁶⁵, kiekvienas atsinešęs „kontrabandos“ ir vaišinosi vieni kit[us]. Šita drausmė tiktai išjuoka įstatymų ir pratinimas žmonių girtuoklybėn.

Vėlai vakare parėjom namo pėsti, aš, žmonelė, Banaitis ir Morkelis.

⁵⁹ Lietuvių moterų globos komitetas.

⁶⁰ 1924 06 05 įrašas, J. O. Širvydo darbo kalendorius, 1924, ALKA, Juozo Otto Širvydo archyvas-fondas, d. 1, b. 5, p. 157.

⁶¹ Aidoblistais buvo vadinami organizacijos „Industrial Workers of the World“ (IWW) nariai.

⁶² 1924 07 19 įrašas, J. O. Širvydo darbo kalendorius, 1924, ALKA, Juozo Otto Širvydo archyvas-fondas, d. 1, b. 5, p. 201.

⁶³ Antanas Vanagaitis (1890–1949) – kompozitorius, chorvedys, 1924 m. atvykęs į JAV, su kitais įkūrė vokalio trupę „Dzimdzi drimdzi“, gastroliavo lietuvių kolonijose, leido žurnalą „Margutis“.

⁶⁴ Juozas Vaičkus (1885–1935) – lietuvių teatro veikėjas, aktorius, režisierius.

⁶⁵ Minima prohibicija, pagal kurią 1920–1933 m. buvo draudžiama gaminti ir pardavinėti alkoholį visose JAV.

1927 kovo 19 d., sekmadienis⁶⁶

Oras iš ryto gražus, bet vėliaus pradėjo niauktis.

Korespondencijos turiu nedaug, todėl greitai imuosi redakcijos darbo.

Surengiau laikraštį į laiką, pataisiau dar straipsnių iš anksčiau užsilikusių.

Po pietų parvažiavau namo, biskį skambinau pianą, pabaigiau ant sienų paveikslus kabinėti, dar neužbaigtą darbą po persikraustymo.

Vakare mudu su žmona Liaukus savo automobiliu nuvežė į Whitney Club, pas [...], kur buvome užkvieisti dalyvauti Lietuvių Jaunų Vyrų Dr-jos jų 8-ių metų gyvavimo sukaktuvėse.

Nuvažiavę jau radome pradėjusius svečius rinktis ir neužilgo prisirinko virš 100. Davė dailią vakarienę, prie kurios sakėme sveikinimo kalbas, paskui dar pašokome, įvairiai pasivažiavome ir linksmai praleidome laiką. Grįžome namo su tuo pačiu Liaukum jau apie 3 val. ryte!

Jauni Vyrų daro malonaus tuomi, kad jie nors čia gimę (dauguma), bet laikosi lietuviškos ir tą sau už garbę skaito. Prie jų yra ir Jaunų Lietuvaičių Dr-ja⁶⁷, su kuria jie draugauja ir daugelis net jau šeimyniškam gyvenimui susiporavo, vieton su Airiais, Italais ar net Žydais.

Gauta 2019 11 08

Priimta 2019 12 05

⁶⁶ 1927 03 19 įrašas, J. O. Širvydo darbo kalendorius, 1927, ALKA, Juozo Otto Širvydo archyvas-fondas, d. 1, b. 8, p. 78.

⁶⁷ Jaunų vyrų ir Jaunų lietuvių draugijos būrė JAV gimusius Niujorko jaunuolius. Daugiausia bendradarbiavo su kitomis vidurio srovės lietuvių organizacijomis, nemažai dėmesio skyrė sportui.

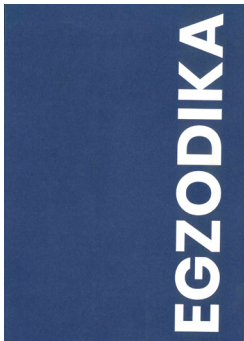
Recenzija

Kristina TUTLYTĖ
Vytauto Didžiojo universitetas

Žingsnis supažindinant su šiuolaikine egzodo literatūra

Egzodika. Pasaulio lietuvių rašytojų antologija, sud. Ž. Kolevinskienė, L. Mačianskaitė, S. Vasiliauskas. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2019, 117 p.

Lietuvių literatūros moksle antologijos nėra dažnas reiškinys, ypač tokios, kuriose pateikiama egzodo rašytojų kūryba. Įprastai antologijose atsiduria kurios nors konkrečios srovės, žanro, laikotarpio ar regiono būdingieji kūriniai; taip sudarytos egzodo autorių antologijos ir vyrauja lietuvių literatūroje. Iki šiol turbūt žinomiausia – poetų žemininkų kartos antologija „Žemė“ (sud. Kazys Bradūnas, 1951), taip pat būtų galima minėti Antano Vaivutsko sudarytą antologiją „Svetimaj padangėj“ (1958) ir naujesnes „Trys psichiatrai pienių lauke: lietuvių egzodo novelė“ (1995, sud. Albertas Zalatorius), „Modernioji lietuvių egzilio proza“ (2006, sud. Dalia Kuizininė). Šiose antologijose arba ap-

siribojama vienu regionu, – A. Vaivutsko knygoje publikuojama Amerikos lietuvių poezija, – arba orientuojamasi į tam tikrą žanrą, konkrečią kartą: antologijoje „Žemė“ tarsi apibendrinama svarbiausių žemininkų kartos atstovų poezija, A. Zalatorius pristato XX a. antrosios pusės novelių temų ir stilstikos įvairovę, stengdamasis atrinkti kanoninius tekstus, o D. Kuizininės sudarytoje knygoje į lietuvių literatūrą šalia Algirdo Landsbergio, Jono Meko įrašomi mažiau žinomi Leonas Lėtas ir Adolfas Mekas, skaitytojams tampa prieinami šių autorių tekstai, iki tol „skelbti bibliografinė retenybė tapusiose, keliolikos egzempliorių tiražu išleistuose žurnaluose bei prozos rinkiniuose.“¹

¹ Kuizininė, Dalia, *Modernioji lietuvių egzilio proza*. Vilnius: Versus aureus, 2006, 7.

Simboliška, kad 2019 – Pasaulio lietuvių – metais išleidžiama šiuolaikinių egzodo rašytojų antologija „Egzodika“, iš kitų tokio pobūdžio rinkinių išsiskirianti tuo, kad joje susiburia įvairiausių žanrų knygų, amžius, į įvairias šalis emigravę ir įvairialypį ryšį su Lietuva turintys kūrėjai, t. y. neapsiribojama konkrečiu žanru ar išievių karta, o stengiamasi aprėpti kuo platesnį išievių lauką. Tad knyga pasirodo laiku bei vietoje ir užpildo gana ilgai žiojusių spragą. Antologija vertinga tuo, kad lietuvių literatūros kontekste šalia Lietuvos skaitytojams turbūt puikiai žinomų Antano Šileikos, Irenės Guilford, Eglės Juodvalkės, Sauliaus Tomo Kondroto, Dalios Staponkutės, Valdo Papievio ir kt. atsiduria ir tokie autoriai, apie kuriuos kalbama nedaug, pavyzdžiui, Virginija Taylor ar Malachi Black’as, kuris, atrodo, bene pirmą kartą įtraukiamas į lietuvių literatūros kontekstą. Kita vertus, norėtuši platesnio komentaro, kodėl atrinkti būtent šie autoriai. Teiginys, kad „stengiantis aprėpti įvairius žanrus ir stilius“ (p. 6) buvo atrinkti autoriai, „vienaip ar kitaip susiję su Lietuva“ (p. 6), atrodo gana lakoniškas. Sudarytojų pastangos parodyti žanrų ir stilistikos įvairovę galbūt ir yra įgyvendinamos (publikuojamos apsakymų, romanų, apybraižų, atsiminimų knygų ištraukos, eilės, poetinė proza, drama), tačiau skaitytojas tikrai gali pasigesti autorių, kurių kūryba vertinga, sulaukusi pripažinimo, pavyzdžiui, Gabijos Grušaitės arba Rūtos Mataitytės.

Antologija sudaryta iš trijų dalių: trumpos autoriaus biografijos lietuvių ir anglų kalbomis, autobiografinio komentaro, kuriame autorius brėžia savitą tapatybės traktuotę, apibūdina gyvenimo svetur įtaką asmenybei, kūrybai ir pan., paskui pateikiama kūrybos ištrauka. Turbūt įdomiausia ir labiausiai išsiskirianti antologijos dalis – būtent autobiografiniai komentarai, kuriuose iš pirmų lūpų nužymimos tapatybės, asimiliacijos, skirtingų kultūrų santykio problemos, pateikiama savita sąvokos „namai“ traktuotė ir kiti egzodo autoriams turbūt neišvengiami klausimai. Iš šių svarstymų pamažu veriasi, kaip tapatybė traktuojama, kas padeda ją išsaugoti. Antologijoje pateikiamų kūrinių autorių ryšys su Lietuva labai įvairus: dalis jų gimė jau išieivijoje arba tapo išieiviais ankstyvojoje vaikystėje dėl tėvų sprendimo palikti Lietuvą Antrojo pasaulinio karo metais, gelbstintis nuo sovietinės ideologijos represijų (A. Šileika, E. Juodvalkė, I. Guilford); dalis augo ir brendo Lietuvoje, o emigraciją pasirinko patys (ypač kalbant apie vidurinėsios ir jaunesnėsios kartos atstovus, pavyzdžiui, V. Papievi, Akviliną Cicėnaitę ir kt.); dar kitų rašytojų ryšys su Lietuva yra labiau simbolinis, dažniausiai jie – trečiosios kartos emigrantai (pvz., M. Black’as). Autobiografiniuose komentaruose tapatybė neretai nužymima kaip suformuota prisiminimų, protėvių pasakojimų – kultūrinė, istorinė atmintis, išsaugota asmeniniuose prisiminimuose, ypač svarbi rašytojų, jau gimusių išieivijoje, arba tų, kuriuos su Lietuva sieja prosenelių kilmė, pasisakymuose:

„<...> bandžiau už palto rankovės pačiupti pasiklydusį kareivį Rygoje, kur mano senelis tarnavo caro armijoje prieš dezertyruodamas į JAV, ėjau apsnigtomis Truskavos gatvėmis, kuriose galėjau užuosti jau seniai nudvėsusius benamius šunis, iš kurių nasrų dvokė ropėmis ir į kuriuos mano senelis, dar berniukas, laidydavo akmenis.“ (Black, p. 14)².

² Black, Malachi, „Autobiografinis komentaras“, in *Egzodika*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2019, 14.

Įdomu tai, kad kai kurie autoriai įvardija laikantys save pasaulio piliečiais, savo šaknis sieja ne su viena konkrečia šalimi, o apskritai su patirtimis, formavusiomis asmenybę: „Pamenu, kaip kvepia ką tik pagauta žuvis Dubysoj. / Svaiginantį konvalijų aromatą Belvederio šlaituose žvaigždėtom vasaros naktim. / <...> Visko neišvardinsi. / Kažkur ten mano šaknys.“ (Kondrotas, p. 62)³. Tiek „lietuviški“ žuvies ir Dubysos, tiek konvalijų kvapai yra lygiaverčiai, neprisirišama prie konkrečios vietovės.

Išryškėja ir kitas tapatybės aspektas – ji suvokiama kaip kuriama, kitaip sakant, nemažai autorių rašymą akcentuoja kaip būdą kurti ar išsaugoti tapatybę:

„Draugai klausdavo, iš kur kilę mano tėvai. Atsakydavau, kad iš Lietuvos. „Parodyk žemėlapyje“, – prašydavo. O ten tokios šalies nėra <...>. Pasijusdavau lyg atėjęs iš neegzistuojančio pasaulio. Vadinasi, ir aš neegzistuoju? Jei taip, turiu save sukurti“ (Šileika, p. 94)⁴.

Taip formuojasi savitas santykis su lietuvių kalba, ji tampa sakrali, naudojama kūrybai, pastaroji taip pat tampa sakrali, tarsi savęs kūrimo aktu, įgalinančiu išsaugoti ryšį su kita šalimi: „Bet kūryba visuomet išliks mano tiltas į Lietuvą. Savo rašymu siekiu priklausyti lietuvių bendruomenei, kad ir kur pasaulyje ji būtų išsibarsčiusi“ (Cicėnaitė, p. 18)⁵. Parodoma, kad tapatybė yra ir pasirinkimo klausimas, susijęs net su įsivardijimo (pavardės pasirinkimo) aspektu: Raimundas Filipavičius pasakoja pasirinkęs tapti *Raymond Filip*, kad išvengtų patyčių ir neigiamų vietos gyventojų reakcijų, teigė, kad „[i]t chameleonas, keičiantis spalvas pagal vėliavas, prisitaikau prie aplinkos“ (p. 34)⁶.

Šie svarstymai apie tapatybę atskleidžia ir kitą problemą, svarbią ne tik asmeniniu, bet ir bendresniu lygmeniu, t. y. tam tikras terminijos pasirinkimas, įvardijimo problema: kultūriniame, socialiniame kontekste vartojamos sąvokos „išeiviai“, „emigrantai“, „egzodai“. Randasi keliagubų tapatybių, – šį reiškinį aptaria Rusijoje gyvenantys ir kuriantys, Lietuvos skaitytojui iki šiol turbūt ne itin žinomi autoriai savo komentaruose, tai pereina ir į jų tekstus: pavyzdžiui, Vasilijaus Jaškino apybraižoje „Surusėjusi lietuve“ aptariama lietuvių tremtinės tapatybės kaita (p. 57)⁷; Anna Halberstadt eilėraštyje analizuoja keliagubos tapatybės problemą: „Esu amžinas žydas, / o tiksliau – Rusijos, Lietuvos, Amerikos žydė. / Pamirštu ne vienos, o trijų kalbų žodžius“ (p. 49)⁸. A. Cicėnaitė renkasi ne „emigrantės“, „išeivės“ terminus, o vadina save lietuve, „šiuo metu gyvenančia svetur“ (p. 18)⁹, S. T. Kondrotas, kaip matyti iš jo autobiografinio komentaro, laiko save ne konkrečios šalies, o

³ Kondrotas, Saulius Tomas, „Autobiografinis komentaras“, in *Egzodika*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2019, 62.

⁴ Šileika, Antanas, „Autobiografinis komentaras“, in *Egzodika*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2019, 94.

⁵ Cicėnaitė, Akvilina, „Autobiografinis komentaras“, in *Egzodika*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2019, 18.

⁶ Filip, Raymond, „Autobiografinis komentaras“, in *Egzodika*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2019, 34.

⁷ Jaškinas, Vasilij, „Surusėjusi lietuve“, in *Egzodika*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2019, 57.

⁸ Halberstadt, Anna, „Esu amžinas žydas“, in *Egzodika*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2019, 49.

⁹ Cicėnaitė, „Autobiografinis komentaras“, 18.

pasaulio piliečiu. Iš šių autobiografinių komentarų atidesnis skaitytojas gali sudėlioti ir išryškinti opiausias socialines, kultūrinės išveio problemas, apimančias tapatybės pasirinkimą, „namų“ sąvoką, kelių kultūrų įtaką ir kt. Viešojoje erdvėje pasirodančiose diskusijose lietuviškoji tapatybė neretai vis dar siejama vien su etnine kilme ar kalbos mokėjimu, todėl šie svarstymai apie tapatybę ar sudarytojų pasirinkimas į lietuvių rašytojų antologiją įtraukti kūrinių, parašytų ir tokių autorių, kuriuos su lietuviškumu sieja protėvių kilmė arba „<...> keista autoriaus ar personažo pavardės galūnė“ (p. 6), galėtų tapti paskata lietuviškumą suvokti plačiau, svarbiausia – kaip sąmoningą pastangą sieti save su šia kultūra. Leonidas Donskis teigė:

„Tapatybė yra kupinas įtampų savęs ir mus supančio pasaulio interpretacijos bei supratimo laukas, kuriame kryžiuojasi tai, ką apie mus galvoja ir sako kiti, ką apie save galvojame ir kalbame mes patys, ir kuo mes patys norime būti. Vaizdžiai tariant, tapatybė yra ne tiek žodžiai, kuriuos mes pasakome apie save ir savo bendruomenę ar kultūrą, kiek pats kalbėjimas ir ypač noras kalbėti apie jas.“¹⁰

Galbūt dėl to, kad taip aktualizuojamas tapatybės klausimas, justai ir sudarytojų noras bei pastangos atrinkti grožinius tekstus, kurie plačiau prasme būtų susiję su Lietuvos tematika arba bent jau emigracijos patirtimis. Matomi personažai, išvykę iš Lietuvos ir ją reflektuojantys, bandantys priimti jų kaip atvykėlių ir vietos gyventojų skirtumus, susitaisyti su savo kaip emigrantų likimu. Šios temos atskleidžiamos gana dažnai pasikartojančiu kelionių motyvu, kurį žymi traukinio, lėktuvo, kelio įvaizdžiai, pavyzdžiui, V. Bogutaitės eilėraštyje „Traukinys“: „Dabar gyvenu geležinkelio stoty“ (p. 17)¹¹, A. Cicėnaitės apsakymo ištraukoje: „Sapnuoju iš dangaus krintančius lėktuvus sustojusiais viduriais. Sapnuoju lėktuvus, pamiršusius skristi ir lėtai, kaip būna tik sapne, krintančius į jūros gelmę“ (p. 21)¹². Ryšys su prarastąja karta, protėviais žymimas pasikartojančiu kaulo įvaizdžiu: „Nuo pat gimimo dienos mano sūnus / Žaidžia su kaulais. / Pirmasis pažinimas buvo kaulas, pirmasis džiaugsmas buvo kaulas ir pirmasis žodis – kaulas“ (Bogutaitė, p. 17)¹³, taip pat I. Guilford romane „Glėbys“: „Tu gyveni čia, sako man švelniai, ne ten. / Pažiūrėkit, sakau, rankose iškėlusį kraują ir kaulus“ (p. 47). Neretai vaizduojamas ieškantis žmogus, o fizinis judesys kartu ženklina dvasines paieškas, pavyzdžiui, V. Papijevio romane: „Eiti – tai mano namai“ (p. 77)¹⁴. Reflektuojamos ir emigracijos pajautos, įvardijamas savas, emigranto, likimas:

„Gyvenimas prie vandenyno tapo tobula emigracijos metafora: ieškai rojaus, o sutinki save. Ilgesys ir svetimumo jausmas nebe toks aštrus, ima panašėti į lėtinę nepagydomą ligą. Gal žemė čia ir svetima, bet vandenynas – jis juk mano, jis visų“ (Cicėnaitė, p. 21)¹⁵.

¹⁰ Donskis, Leonidas, „Globalizacija ir tapatybė: asmeninės pastabos apie lietuviškuosius tapatybės diskursus“, *Sociologija. Mintis ir veiksmas* 2 (2006), 71.

¹¹ Bogutaitė, Vitalija, „Traukinys“, in *Egzodika*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2019, 17.

¹² Cicėnaitė, Akvilina, „Mėlynasis banginis“, in *Egzodika*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2019, 21.

¹³ Bogutaitė, Vitalija, „Sūnus ir kaulai“, in *Egzodika*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2019, 17.

¹⁴ Papijevis, Valdas, „Eiti“, in *Egzodika*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2019, 77.

¹⁵ Cicėnaitė, „Mėlynasis banginis“, 21.

Citatoje atsirandantis žemės motyvas ataidi kaip pritaipimo naujoje aplinkoje (įsišaknijimo) problemos atgarsis: A. Cicėnaitės personažei sunku pritaipyti, žemė – svetima. Grožiniame tekste aktualizuojamas šaknų motyvas justai ir Editos Nazaraitės autobiografiniame komentare, kuriame, kalbėdama apie bandymą pritaipyti naujoje aplinkoje, ji taip pat vartoja įsišaknijimo metaforą:

„Keista būna, kai staiga tos šaknys iššoka iš dirvos ir pradeda skristi dangumi it koks pablūdęs paukštis. Tuomet supranti, kad ir dirva dar itin svarbi žmogaus savimonei, ypač meno žmogaus. <...> Sunkus šaknų puoselėjimo darbas, sunkus.“ (p. 70)¹⁶.

Toks autobiografinių komentarų ir grožinių kūrinių temų ir motyvų panašumas antologijoje gana nuosekliai išlaikomas, jis tarsi žymi, kad tiek komentarai, tiek tekstai gerai apgalvoti ir atrinkti.

Vienai ar kitai analizuojamas santykis su paliktais namais. Skaitytojas ras ir nostalgiką, kone prarastojo rojaus vaizdinį („Aš sugrižau namo, – į tą vietą, kurią sapnuodavo mano tėvai, apie kurią ir jos žmonės, jos miestus ir kaimus buvau tiek girdėjęs“ (Gedutis, p. 37)¹⁷), ir komišku, lengvu stiliumi, neveniant ironizuoti parašytus vaikystės prisiminimus, pavyzdžiui, apie pirmąsias dienas mokykloje („Visiems buvo nelengva, bet man užvis blogiausia. Pirma, viską, ką mokė pirmoj klasėj <...>, aš jau mokėjau ir savarankiškai skaičiau knygas. Antra, abu mano šunys kantriai laukė kieme, kol pasibaigs kankinančiai ilgos pamokos, aš mačiau juos pro langą ir jaučiausi gaištantis ir jų laiką“ (p. 63)¹⁸), ir kalbėjamą pasitelkiant kiek idealizuotą artimo žmogaus paveikslą (pavyzdžiui, E. Nazaraitės „Eilėraštyje močiutei“ Lietuvos metonimija tampa gimtojo močiutės miestelio vaizdiniai, atskleidžiamas jos santykis su žmonėmis, darbo, kasdienybės akimirkos (p. 71)¹⁹). Santykis su Lietuva aktualizuojamas ir prisimenant senąją kultūrą, istoriją, tautosaką: „Aš persikeičiau žvarbiose jos upėse – / Lietuva išsprogo gėlele, šokančiu velniu, laume“ (Lina Ramona Vitkauskas, p. 109)²⁰.

Nepamiršta ir istorija: reflektuojamos tragiškos Antrojo pasaulinio karo patirtys (pavyzdžiui, Gint Aro romane „Fuga“), holokausto atgarsiai (Paulo Jaskuno „Minsko istorijoje“) ir kt. Šie antologijoje pateikiami tekstai, kuriuose reflektuojama istorinė tematika, stebina autorių gebėjimu kalbėti nesentimentaliai, nemoralizuojant, tarsi atsitolinus, bet kartu skaudžiai ir įtaigiai, pavyzdžiui, brolio laidojimo scena: „Kur nors turėjo būti kastuvas. Jis vylėsi, kad jo nekrikštytam broliukui bus atleista. Be abejo, kūdikiui galima atleisti.“ (Gint Aras, p. 42)²¹. Autobiografiniuose komentaruose neretas autorius teigia, kad būtent karas ir gresiantys pavojai pastūmėjo jų tėvus ar senelius pasirinkti emigranto kelią, todėl atrodo svarbu, kad antologijoje atsiranda tekstų, kuriuose reflektuojamos gyvenimo svetur

¹⁶ Nazaraitė, Edita, „Autobiografinis komentaras“, in *Egzodika*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2019, 70.

¹⁷ Gedutis, Vytas, „Pagaliau namie“, in *Egzodika*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2019, 37.

¹⁸ Kondrotas, Saulius Tomas, „Okamo skustuvas“, in *Egzodika*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2019, 63.

¹⁹ Nazaraitė, Edita, „Eilėraštis močiutei“, in *Egzodika*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2019, 71.

²⁰ Vitkauskas, Lina Ramona, „Civile (Lina)“, in *Egzodika*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2019, 109.

²¹ Gint Aras, „Fuga“, in *Egzodika*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2019, 42.

ir bandymo asimiliuotis patirtys, nepritapimas prie kitų tradicijų. A. Šileikos romano „Pirkiniai išsimokėtinai“ ištraukoje nebijoma geraširdiškai pasijuokti iš tam tikro lietuvių uždaramo, perdėto taupumo, kuris laisvam Vakarų pasauliui nesuprantamas: „Lauko kėdė žadino smalsumą. Kas gi kitas, jeigu ne „angliškas“ kanadietis išmestų nemenką pinigą kėdei, kurią galima naudoti tik kieme?“ (Šileika, p. 95)²². Yra tekstų (nors jų mažuma), kurie neturi temų sąsajų nei su Lietuva, nei su emigracijos patirtimis, pavyzdžiui, Jutos Noak apsakymų ištraukos arba Kristinos Dryžos romano „Greisė ir vėjas“ fragmentas. Šiomis temomis skaitytojui kuriamas įspūdis, kad šiuolaikinė egzodo literatūra tikrai neapsiriboja nostalgišku santykiu su prarasta tėvyne vaizdavimu, bet, priešingai, atveria temų, stilistikos ir kūrybinių sprendimų įvairovę.

Antologijoje autorių kūryba išdėstoma ne pagal žanrus ar autorių kartas, o gana paprastai – pagal abėcėlę. Toks, atrodo, elementarus skirstymas pasiteisina: atsiribojant nuo kartų, žanrų ir kitų formalių aspektų, susidaro vientisesnis šių dienų egzodo rašytojų literatūros kontekstas. Vaizdiniai, personažai, stilistika keičia vieni kitus, tačiau matyti, kad skirtingų kartų atstovams ar autoriams, atrodo, neturintiems tiesioginio ryšio, nerimą kelia tos pačios problemos, randasi stilistikos panašumų: pavyzdžiui, vyresniosios kartos atstovės V. Bogutaitės naudojamas traukinio įvaizdis ataidi vidurinėsios kartos rašytojos A. Cicėnaitės tekstuose, o su smagiu humoru S. T. Kondroto pasakojami atsiminimai randa stilistikos atgarsių A. Šileikos „Pirkiniuose išsimokėtinai“. Į antologijos vidurį justai, kaip tekstai ima kalbėtis tarpusavyje. Žinoma, iš kelių fragmentiškų ištraukų nelabai išryškėja kiekvieno rašytojo specifika, tačiau pati egzodo situacija, neišvengiamai tampanti polifoniška dėl skirtingų kalbų, kultūrų, istorijų įtakos, daugiabalsiškoje antologijoje atspindima.

Dėl nedidelės knygos apimties ir noro aprėpti kuo daugiau ir įvairesnių autorių neišvengiama tai, kad pateikiamos grožinių tekstų ištraukos, kaip minėta, yra labai fragmentiškos. Galbūt jos charakteringos, siejasi ir papildo knygos kontekstą, tačiau prie autoriaus biografijos labai trūksta bent kelių pastabų apie jo kūrybos tendencijas, labiausiai plėtojamas temas ir kt. Tiesa, prie kai kurių autorių tokių pastabų yra (pavyzdžiui, skiltyje apie Gint Arą, p. 40), tačiau to labai norėtųsi kiekviename poskyryje. V. Gedutis pats pakomentuoja savo kūrybinius pasirinkimus, paaiškina, kodėl renkasi atsiminimų žanrą ir pasakoja iš vaiko perspektyvos (p. 36). Šie sakiniai toliau pateikiamo grožinio teksto skaitymą daro kryptingesnį, mažą teksto dalelę tarsi įrašo į kontekstą. Tokie komentarai leistų suprasti, ar antologijoje pateikiamos teksto ištraukos stilius, tema yra būdingi autoriui, o galbūt kaip tik išsiskiria iš jo kūrybos konteksto. Tam tikra prasme tai yra antologijos adresatui kylanti problema – literatūrologams ar būtent egzodo literatūra besidomintiems skaitytojams pateikiamos šių autorių kūrybos bruožai galbūt gerai pažįstami ir žinomi, tačiau platesnei, ne tokiai specifinei auditorijai papildomos pastabos tikrai praverstų.

Skaitytojui sklaidant šią antologiją, turbūt neišryškės nei atskirų egzodo rašytojų kartų kūrybos specifika, nei literatūriškiausi romano, apsakymo ar kito žanro pavyzdžiai. Šioje antologijoje, atrodo, labiau apžvelgiami ir pristatomi šiuo metu kuriantys autoriai, atskleidžiama egzodo rašytojų tautinė, idėjų, ryšio su Lietuva įvairovė. Toks įrašymas į lietuvių literatūros kontekstą atrodo ypač svarbus tiems autoriams, kurie iki šiol nebuvo minėti, o

²² Šileika, Antanas, „Mokomės vaikščioti tiesiai“, in *Egzodika*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2019, 95.

fragmentiškos grožinių kūrinių ištraukos žadina smalsumą toliau tirti ir domėtis konkrečiais autoriais ir jų kūryba. Dar 1995 m. A. Zalatorius, pristatydamas sudarytą knygą, vylėsi kada nors sulaukti ir solidžios egzodo novelės antologijos ir teigė: „[t]okios antologijos žavios tuo, kad sugeba skaitytoją mėtyti nuo vienos gyvenimo sampratos prie kitos, tartum įrodydamos, kad pasaulis neišmatuojamai įvairus, o jo meninis regėjimas dar įvairesnis...“²³ Galbūt „Egzodika“ ir nėra toji ypač solidi antologija, apie kurią kalba šis literatūrologas, tačiau tikrai atveria gyvenimo sampratų įvairovę ir gali paskatinti rengti išsamesnes mažai tyrinėtų egzodo autorių kūrybos analizes ar didesnės apimties almanachus, antologijas, plačiau ir giliau atskleidžiančias konkrečių autorių ar žanro specifiką bendrame fone. Tebūna ji tvirtas pirmasis žingsnis tolesniame kelyje.

²³ Zalatorius, Albertas, *Trys psichiatrai pienuų lauke: lietuvių egzodo novelė*. Kaunas: Nemunas, 1995, 5.

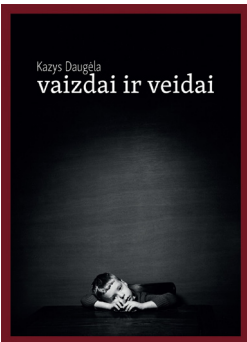
Recenzija

Inesa Kuliavaitė-ČEPAITIENĖ
Vytauto Didžiojo universitetas

Kazio Daugėlos vaizdai ir veidai

Kazys Daugėla. *Vaizdai ir veidai*, sud. A. Skaisgiris. Vilnius: Vilniaus aukciono biblioteka, 2019. 320 p.

Kalbant apie Lietuvos išėivijos fotografiją, tenka pastebėti, kad ši sritis nesulaukia tiek daug tyrinėtojų dėmesio, kiek, tarkime, lietuvių egzilio tema istorikų darbuose, o ir pati Lietuvos fotografijos istorija tyrinėjama labiau per asmenybes ir atskirus laikotarpius, tad dar yra nemažai nereflektuotų jos spragų. Neseniai išleistas Kazio Daugėlos fotografijų albumas vieną jų ir užpildo. K. Daugėlos fotografija praplečia lietuviškosios tapatybės sampratą ir yra svarbi siekiant išsaugoti Lietuvos kultūros paveldą tiek kantriai fiksuotais kasdienybės vaizdais, tiek nepamirštamais istorinio vyksmo dokumentais. 2019 m. kovo mėnesį pasirodęs solidus leidinys „Vaizdai ir veidai“ yra pirmoji knyga, ku-

riuje retrospektyviai apžvelgiami šio autoriaus svarbiausi kūrybos etapai. Tiesa, 1992 m. paties K. Daugėlos išleistame albume „Išėiviai iš Lietuvos“¹ gana išsamiai pristatomos autoriaus fotografijos iš perkeltųjų asmenų (angl. *displaced persons*, DP) gyvenimo stovykloje Vokietijoje laikotarpio iki atvykimo į JAV ir dalis prieškarinio Lietuvos vaizdų. Deja, nors ir sulaukęs įvairių apdovanojimų, šis leidinys dėl to meto technologijų ir spaudos galimybių neleido atskleisti poligrafinės kokybės ir K. Daugėlos vaizdų meniškumo.

Lietuvos fotografijos istorijoje K. Daugėlos (1912–1999) vardas užima reikšmingą vietą, nors jis vis dar labiau žinomas tik tarp profesionalų. Savo kūryba jungdamas skirtingas epochas ir plačią geografiją – prieškarinio Lietuvą, didįjį lietuvių pasitraukimą antrosios

¹ Daugėla, Kazys, *Išėiviai iš Lietuvos*. Vilnius: Mintis, 1992, 244.

sovietų okupacijos pradžioje į Vokietiją, gyvenimą emigracijoje Jungtinėse Amerikos Valstijose, K. Daugėla atvėrė platų dvasinį pasaulėvaizdį, pozityvų žvilgsnį, modernia raiška ir lietuvišką tapatybę grįstą meninę kalbą. Nors ir nebuvo profesionalus fotografas, nepriklausomoje tarpukario Lietuvoje K. Daugėla sėkmingai įsiliejo į besikuriantį nacionalinį fotografijos judėjimą. Konkursinėse parodose jaunam inžinieriui už nuotraukas buvo skiriamos premijos. Kur kas vėliau, išeivijoje, jis taip pat priklausė JAV fotografijos draugijai, dalyvavo parodose ir buvo įvertintas. Vis dėlto bene reikšmingiausiu K. Daugėlos kūrybos etapu tapo istorinio lūžio akimirų užfiksavimas. Per kelerius metus, praleistus Vokietijoje, tarptautinių organizacijų globojamoje išvietintųjų asmenų (DP) stovykloje Kemptene, fiksuodamas karo pabėgėlių pasitraukimą, stovyklos kasdienybės akimirkas ir imigrantų išsilaipinimą Jungtinėse Amerikos Valstijose, fotografas sukūrė išsamų socialinį-dokumentinį pasakojimą. Šis nuoseklus istorinis liudijimas papildė lietuvių tautos likimo dokumentiką, o kai kuriuos kadrus meno istorikai priskiria Lietuvos fotografijos aukso fondui.

Baigiantis karui, kartu su K. Daugėla iš Lietuvos į Vakarų pasitraukė daugelis kitų iškiliausių lietuvių autorių, kurie išvietintųjų asmenų (DP) stovyklose fiksavo išeivių kasdienybę: Vytautas Augustinas – Fišbeke ir Špakenberge, Steponas Kolupaila, kaip ir Daugėla, – Kemptene, Jonas Mekas – Flensburge, Matenberge ir kitur². Apie 1949 m., atsiradus galimybei, dauguma jų emigravo į JAV ir ten gyvendami toliau fotografavo. Emigracijoje JAV didžiulį indėlį į išeivijos fotografijos istoriją įnešė Algimantas Kezys, – tai liudija jo leidybos užmojai, parodų rengimas, gebėjimas suburti, bendradarbiauti. Lietuvai atkūrus nepriklausomybę, grįžo ne tik kai kurie fotografai, bet ir jų archyvai. Tai sudarė galimybę išeivijos kūrybą pristatyti Lietuvoje ir integruoti ją į bendrą lietuvių kultūros paveldą. 1995 m. buvo išleistas kolektyvinis K. Daugėlos, A. Kezio ir Vytauto Maželio fotografijų albumas „Užjūrio lietuviai: veidai ir vardai“³. Buvo išleisti J. Meko dieneraščiai⁴ su fotografijomis, kuriuose autoriui būdingu kinematografiniu stiliumi perteikiama išvietintųjų asmenų (DP) stovyklų emigracijoje atmosfera. Pasirodė V. Maželio fotografijų albumas⁵, kuriame pristatomi jo portretuoti žymūs Amerikos lietuviai, fotografijos istoriko Stanislovo Žvirgždo parengtas didžiulis V. Augustino fotografijų albumas⁶, kuriame atskleista Lietuvos valstybės nepriklausomybės epocha, jos žmonės, ir nedidelis fotografijų rinkinys iš emigracijos Vokietijoje, kuriame įamžintas lietuvių kolonijos gyvenimas, įvairių organizacijų veikla, renginiai bei kiti įvykiai. Yra išlikusi Balio Gaidžiūno kino kronika bei fotografijų, pasakojančių apie įsikūrimą išvietintųjų asmenų (DP) stovyklose bei veiklą Amerikoje. Buvo publikuotas pluoštas suskaitmenintų BALF'o⁷ dokumentų⁸, kuriame yra

² Žvirgždas, Stanislovas, „Lietuvos fotografija emigracijoje“, *Fotografija* 2 (2012), 4–7.

³ Daugėla, Kazys, Kezys, Algimantas ir Maželis, Vytautas, *Užjūrio lietuviai: veidai ir vardai*. Vilnius: Spauda, 1995, 280.

⁴ Mekas, Jonas, *Žmogus be vietos: nervuoti dieneraščiai*. Vilnius: Baltos lankos, 2000, 528. Ši knyga taip pat išleista anglų ir vokiečių kalbomis: Mekas, Jonas, *I Had Nowhere to Go*. New York: Black Thistle Press, 1991, 469; Mekas, Jonas, *Ich hatte keinen Ort*. Leipzig: Spector Books, 2017, 480.

⁵ Maželis, Vytautas, *Portretai*. Vilnius: Sapnų sala, 2006, 143.

⁶ Augustinas, Vytautas. *Fotografavau Lietuvą...*, sud. S. Žvirgždas. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2017, 440.

⁷ 1944 m. kovo 25 d. Čikagoje (JAV) įkurtas Bendrasis Amerikos lietuvių šalpos fondas – BALF (angl. *United Lithuanian Relief Fund of America*).

⁸ „Lietuvių pabėgėlių stovyklos (1945–1951 m.) LLMA dokumentuose“, *Lietuvos literatūros ir meno archyvas*, žiūrėta 2019 spalio 8, http://www.archyvai.lt/lt/llma_v.pasrodos/new_3918/lietuviu-pabegeliu-stovyklos-zxeh.html.

per 150 pabėgėlių stovyklų gyvenimą ir per 130 BALF'o labdaringą veiklą atspindinčių nuotraukų. Šalia nežinomų fotografų, jame galima rasti ir K. Daugėlos fotografuotų vaizdų. Taigi, nors atrodytų, kad diasporos paveldas yra plačiai pristatytas, vis dėlto trumpo 1944–1950 m. emigracijos laikotarpio fotografų kūryba ir veikla dar nėra pakankamai ištirta. Pristatomame albume „Vaizdai ir veidai“, greta kitų svarbiausių K. Daugėlos kūrybos etapų, itin meniškai ir šviesiai atskleidžiamas dramatiškas emigracijos laikotarpis Vokietijoje. Tie vaizdai sudaro daugialypį egzilinį pasakojimą, o dalis jį iliustruojančių fotografijų yra nauji, nepublikuoti kadrai. Šios aplinkybės K. Daugėlos albumui suteikia išties reikšmingą aktualumo aspektą.

Aptariant K. Daugėlos leidinio struktūrą, jį galima suskirstyti į dvi dalis: vaizdinę ir tekstinę. Gausią vaizdinę dalį (apie 300 vienetų fotografijų) reikšmingai papildoma publikuojami tekstai, kurie užima apie 40 puslapių. Knygos tekstų autoriai yra Antanas Skaisgiris ir Margarita Matulytė, pratarinės – Simona Skaisgirytė-Makselienė, publikuojamo perspausdinto 1939 metų straipsnio – K. Daugėla.

Knygos pratarinėje menotyriminėje Simona Skaisgirytė-Makselienė trumpai pristato leidinį bei įvairiapusę K. Daugėlos kūrybą, esminius jos etapus, pabrėžia kūrybos palikimo reikšmę ir indėlį į lietuvių tautos egzilio, kultūros istoriją. Greta pateikiamas anglišką šio teksto variantas tarsi byloja apie platesnę leidinio skaitytojų auditoriją, deja, tolesni tekstai pateikiami tik lietuvių kalba, tad užsienio auditorijai galėtų stigti esminės, išsamesnės informacijos apie fotografą. Vis dėlto tai nesukeltų didesnių sunkumų sklaidant vaizdinę šios knygos medžiagą.

Leidinio sudarytojas ir vienas iš tekstų autorių A. Skaisgiris yra K. Daugėlos sūnėnas, visą gyvenimą su savo dėde palaikęs itin glaudžius santykius. Jis nemažai prisidėjo dar 1992 m. Lietuvoje leidžiant K. Daugėlos albumą „Išeiviai iš Lietuvos“, sudarė 1995 m. išleistą fotografijų albumą „Užjūrio lietuviai: veidai ir vardai“⁹ ir toliau rūpinasi K. Daugėlos palikimo išsaugojimu bei sklaida. A. Skaisgiris yra gerai įsigilinęs į K. Daugėlos kūrybą, žino daug asmeninių, biografinių faktų, todėl šioje knygoje publikuojamoje biografijoje gausu dokumentinės medžiagos, asmeninių įžvalgų, neįtikėtina kruopščiai surinktos informacijos, sudėti reikšmingiausi akcentai. Tai yra pirmas toks išsamus šaltinis apie šį fotografą. 26-ųjų puslapių K. Daugėlos biografija pavadinimu „Biografijos štrichai“ yra papildyta gausia vaizdine medžiaga: fotografijomis iš šeimos archyvo, vaikystės, studijų, kelionių, asmeninio gyvenimo nuotraukomis, taip pat gimimo išrašo, brandos atestato, paso, apdovanojimų bei kitų svarbių dokumentų faksimilėmis, įterptais laišku ir pokalbių fragmentais. Ši medžiaga labai patikslina biografijos pasakojimą, jį praturtina, atskleidžia naujų, nežinomų faktų.

Fotografijos istorikės Margaritos Matulytės publikuojama K. Daugėlos kūrybos analizė „Kazys Daugėla: platus matymas, talpus žvilgsnis“ yra vienas esminių šio leidinio tekstų. Tai – pirmasis mokslinis tyrimas, kuriame nuosekliai nagrinėjama K. Daugėlos fotografija. M. Matulytė labai tiksliai sudėlioja akcentus, įvertindama kiekvieno kūrybos etapo savitumą, išskirdama svarbiausius fotografijų bruožus, lygindama juos su lietuviškuoju ir pasaulio kontekstu. Analizuodama ankstyvąją K. Daugėlos fotografiją prieškarinio Lietuvoje, ji

⁹ Daugėla, Kazys ir Maželis, *Užjūrio lietuviai: veidai ir vardai*, 280.

išskiria fotografo gebėjimą meistriškai jungti dokumentavimą su reprezentavimu, pastebėti objekte, veiksmė slypinčias reikšmes ir per jas parodyti visumą, sukurti reiškinio charakteristiką, liudyti savo santykį, patriotišką nusiteikimą¹⁰. To laikotarpio kraštovaizdžio, gamtos fotografijose, anot M. Matulytės, jis skleidžiasi kaip lyrikas, intuityviai išreiškęs egzistencines nuojautas, tarpukario viešelių fotografijose užkodavęs savo ir tūkstančio kitų lietuvių vėliau nueitą ilgą kelią namo¹¹. Toliau, aptardama K. Daugėlos fotografiją emigracijoje Vokietijoje, išvietintųjų asmenų (DP) stovykloje, ji pastebi santūrią, dvasingą K. Daugėlos laikyseną, gebėjimą ieškoti teigiamų dalykų, stebisi šviesa ir ramybe, sklindančia iš Kemptene darytų fotografijų¹². Pastarosiose gausu kultūros istorijai ir socialinei antropologijai svarbių faktų, išsaugota ne viena lemtinga akimirka, nereikšmingas kasdienybės detales istorinio lūžio metu pavertusi simboliniais ženklais¹³. Vėlyvojoje kūryboje, gyvendamas Jungtinėse Amerikos Valstijose, kaip pažymi M. Matulytė, K. Daugėla pernelyg nutolo nuo asmeninės teritorijos ribų. Savo darbuose jis išliko spontaniškumo vengiančiu dokumentalistu, išsaugojo santūrų ir pagarbų santykį su kūrybos objektu¹⁴. Baigdama analizuoti K. Daugėlos kūrybą, fotografijos istorikė apibendrina: „Daugėlos gyvenimas yra neatsiejamas nuo Lietuvos likimo. Kur bebūtų, gimtinėje ar išeivijoje, jis nesiskyrė su fotoaparatu – savo pagrindine rašymo vaizdais priemone. <...> Nuotolis tarp Kazio Daugėlos žvilgsnio ir objektyvo yra neišmatuojamas, asmeninės pasaulėjautos diapazonas – neaprepiamas, tačiau yra viena aiški ir nekintanti jo egzistencijos esmė patvirtinanti kategorija – lietuviška tapatybė.“¹⁵

Kitą knygų dalį sudaranti vaizdinė medžiaga yra suskirstyta pagal šias temas: „Prieškario Lietuva“ (100 vienetų nuotraukų), įskaitant „Inž. K. Daugėla. Ekskursija į Vilnių“ (20 vienetų nuotraukų); „Išvietintųjų asmenų (DP) stovykloje Vokietijoje“ (68 vienetai nuotraukų); „Amerikoje“ (49 vienetai nuotraukų). Prieškario Lietuvos skyriuje pateikiama daug gamtos peizažų, kaimo vaizdų, nuotraukų iš K. Daugėlos kelionių po Lietuvą darbo reikalais, atliekant melioracijos darbus, iš Lietuvos kariuomenės gyvenimo. K. Daugėlos tarpukario Lietuvos fotografijos, M. Matulytės nuomone, yra reikšmingas liudijimas ne lyriškais, romantiškais vaizdais, vieno ar kito fakto dokumentavimu, reprezentacinėmis asmenybių nuotraukomis, o pirmą kartą Lietuvos fotografijoje taip aiškiai išreikštu požiūriu, pilietine pozicija, patriotiniu santykiu, bandymu tą santykį užčiuopti kasdienybėje, gamtoje ir kitur.

Skyriuje apie išvietintųjų asmenų (DP) stovyklą Vokietijoje reprodukuojamos K. Daugėlos užfiksuotos esminės istorijos akimirkos: simboliški tautiečių pasitraukimo iš Lietuvos į Vokietiją vaizdai, gyvenimas stovyklos sąlygomis, butis, kasdienybė, laisvalaikis ir žmonės, asmenybės. Šiuose kadruose nėra skausmo, nusivylimo, sutrikimo karo akivaizdoje, priešingai, ir čia matomas pozityvus, dvasingas K. Daugėlos žvilgsnis, lydintis visą jo

¹⁰ Matulytė, Margarita, „Kazys Daugėla: platus matymas, talpus žvilgsnis“, in *Kazys Daugėla. Vaizdai ir veidai*, sud. A. Skaisgiris. Vilnius: Vilniaus aukciono biblioteka, 2019, 36.

¹¹ Matulytė, „Kazys Daugėla: platus matymas, talpus žvilgsnis“, 38.

¹² *Ibid.*, 38.

¹³ *Ibid.*, 38–39.

¹⁴ *Ibid.*, 40.

¹⁵ *Ibid.*, 42–43.

kūrybą. K. Daugėlai svarbu parodyti teigiamas veiklas: karo pabėgėlių stovyklose organizuotas šventės, amatų dirbtuves, švietimą, teatro pasirodymus, parodas, sporto įvykius – tai, kas telkė bendruomenę, teikė viltį gyventi, kurti. Jo dėmesį patraukia naujakuriai su keliais lagaminais ir vaikišku vežimėliu, kareivinių salė, pritaikyta „bendrabučio“ patalpoms, su ant galinės sienos kažkieno nupieštais Vytauto Didžiojo karo muziejumi ir Vienybės aikšte, valgykla arba šeiminkavimas bendroje virtuvėje, tačiau skurdi buitį netampa priežastimi liūdėti. Nuotraukose užfiksuoti neeiliniai žmonės, atstovaujantys nepriklausomybės laikų inteligentijai. M. Matulytė taip komentuoja albumo vaizdus:

„Čia jie neprapuls <...> nes stovyklos gyventojai ne tik pasisiuva drabužius ir batus, pasigamina radijo aparatą, pagauna ir išsirūko žuvi, jiems rūpi ne tik bulvių ar duonos davynys, jie skaito rašo ir spausdina knygas, mokosi ir tęsia mokslinius tyrimus, tapo, fotografuoja ir savo kūrinius eksponuoja parodose, dainuoja, koncertuoja ir stato spektaklius, rengia šachmatų turnyrus ir krepšinio varžybas, augina vaikus ir net turistauja. Kelerių metų kronikoje rutiną visada nustelbia vienas kitą keičiantys įvykiai: mitingai, demonstracijos, procesijos, šventės, mišios. Daugėlos fotografinę realybę užpildo įvaizdžių gausa: skelbimų lentą nagrinėjantis vyras rankoje laiko aliuminį puodelį – nerimas ir laikinumas; ruošdama maistą moteriškė šluostosi akis – pravirkdė svogūnas ar apėmė graudulys; stoglangyje įsitaisęs žmogus skaito – žvilgsnis nudelbtas į spausdintą žodį, kurio toliai nurungia prieš akis atsiveriančią baviariškos žiemos panoramą.“¹⁶

Šių nuotraukų visuma leidžia pajusti konkrečių žmonių likimų išskirtinumą sudėtingoje istorinėje situacijoje. Karo traumos ir išbandymai jų nesužlugdė, o gebėjimas susitelkti, bendruomenės ryžtas leido veikti, suteikė jėgų gyventi, kurti, tęsti pradėtus darbus, tapo impulsu kurtis naujose vietose, įsitvirtinti Vakarų šalyse.

Emigracijoje JAV darytos nuotraukos atspindi įsitraukimą į pasaulio procesus, formas, kompozicijos paieškas. Tuo metu K. Daugėla sukūrė nemažai urbanistinių kompozicijų, užfiksavo Šv. Jurgio graikų stačiatikių bažnyčios statybas Mančesteryje 1970 m. Su statomu objektu K. Daugėla buvo tiesiogiai susijęs, nes dirbo pastatą stačiosioje bendrovėje. Greta formalistinių ieškojimų albume publikuojama JAV lietuvių portretų serija, kurioje jam pavyko sukurti psichologinį fotografuojamojo paveikslą. Tarp jo herojų – dailininkai, kompozitoriai, rašytojai, inžinieriai, mokslininkai.

Taigi šioje recenzijoje pristatomas albumas kartu yra ir šaltinis, atskleidžiantis išeivijos fotografo K. Daugėlos kūrybą. Jame pateikiama tekstų ir vaizdų visuma byloja apie dvasingą K. Daugėlos asmenybę, turtingą jo biografiją, lietuviška tapatybę persmelktą pasaulio suvokimą. Knygoje pristatytas gausus (apie 300 nuotraukų) K. Daugėlos fotografijų archyvas papildė Lietuvos fotografijos istoriją naujais bruožais. Šio fotografo gebėjimas jungti modernumo ir tapatumo dėmenis yra ryškus visuose jo kūrybos etapuose. K. Daugėla, savo fotografijose kantriai fiksavęs kasdienybės vaizdus, žmones, besikeičiančias epochas ir įamžinęs lemiamo istorinio lūžio akimirkas, kurios tapo simbolinės, sukūrė išskirtinių socialinių-dokumentinių pasakojimų ir ateities kartoms paliko Lietuvos fotografijos aukso fondui priskiriamų kadru. Fotografijų albume publikuojami liudijimai apie dramatiško

¹⁶ *Ibid.*, 39.

likimo nuskriaustus, bet nepalūžusius žmones perteikia K. Daugėlos kūrybai būdingą pozityvumą, giedrą žvilgsnį, vieną tokių, kuris mūsų tautai padėjo patikėti savimi. Atskleistas K. Daugėlos kūrybos palikimas yra reikšmingas ne tik siekiant išsaugoti Lietuvos kultūros paveldą ir istoriją, bet ir atveria naujų galimybių plėtoti išeivijos fotografijos, egzilio istorijos tyrimus.

2019 04 01–2019 10 31

Pasaulio Lietuvių Bendruomenė (PLB) ir Lietuva

2019 m. balandžio 9–12 d. Seime posėdžiavusi Seimo ir Pasaulio Lietuvių Bendruomenės¹ (toliau – PLB) komisija aptarė išibėgėjusių Pasaulio lietuvių metų, Lietuvių chartos jubiliejaus, Lietuvos Tarybos Pirmininko, Lietuvos valstybės Prezidento Antano Smetonos metų minėjimo klausimus.

Seimo ir PLB komisija balandžio 12 d. baigiamojoje spaudos konferencijoje pristatė 9 rezoliucijas:

- „Dėl Pasaulio lietuvių, Lietuvių Chartos jubiliejaus ir Lietuvos Tarybos Pirmininko, Lietuvos Valstybės Prezidento Antano Smetonos metų“;
- „Dėl gimimu įgytos Lietuvos Respublikos pilietybės išsaugojimo“;
- „Dėl Lietuvos paso“;
- „Dėl pasaulio lietuvių balsavimo organizavimo ateities rinkimuose“;
- „Dėl Lietuvos įvaizdžio pasaulyje“;
- „Dėl programos „Globali Lietuva““;
- „Dėl valstybės prevencinės veiklos kovojant su šiuolaikine vergove ir prekyba žmonėmis“;
- „Dėl nuolat užsienio šalyse gyvenančių vaikų, Lietuvos Respublikos piliečių, teisių apsaugos“;
- „Dėl Pasaulio lietuvių metų“.

2019 m. balandžio 17 d. PLB valdybos nariai: pirmininkė Dalia Henke, PLB atstovė Lietuvoje Vida Bandis ir Viešųjų ryšių komisijos pirmininkas Vaidas Matulaitis, susitiko su Lietuvos nacionalinio transliuotojo LRT generaline direktore Monika Garbačiauskaite-Budriene. Susitikimo metu buvo pristatytos strateginės PLB kryptys ir aptartas tarpusavio bendradarbiavimas siekiant kokybiškai naujos, ilgalaikės ir abiem pusėms vertingos partnerystės.

¹ Išėjvijoje šis pavadinimas tradiciškai rašomas didžiosiomis raidėmis, dėl šios priežasties šiame tekste paliktas toks jo variantas (red. past.).

2019 m. balandžio 30 d. LR Vyriausybės rūmuose vyko tarptautinio muzikos festivalio „Sugrįžimai“, skirto Pasaulio lietuvių metams, uždarymo vakaras. Renginio dalyvius pasveikino LR Ministras Pirmininkas Saulius Skvernelis, užsienio reikalų ministras Linas Linkevičius, kultūros ministras Mindaugas Kvietkauskas ir PLB pirmininkė D. Henke.

2019 m. gegužės 5–7 d. Vilniuje įvyko pirmasis pasaulio lietuvių rašytojų suvažiavimas, kurį organizavo PLB Kultūros taryba, bendradarbiaudama su Lietuvos rašytojų sąjunga ir Lietuvių literatūros ir tautosakos institutu. Daugiau kaip 30 rašytojų iš 15 šalių skaitė savo kūrybą. Ta proga buvo išleista Lietuvių Fondo² finansuota pasaulio lietuvių rašytojų antologija „Egzodika“.

2019 m. gegužės 6 d. Seimo Pirmininkas Viktoras Pranckietis susitiko su PLB pirmininke D. Henke, PLB atstove Lietuvoje V. Bandis ir Seimo ir PLB komisijos pirmininku Antanu Vinkumi. Susitikimo metu buvo kalbama apie informacijos sklaidą ir referendumo viešinimo kampaniją, užsienyje gyvenančių lietuvių įsitraukimą ir visuomenės požiūrį į pilietybės išsaugojimą.

2019 m. gegužės 15 d. PLB pirmininkė D. Henke, valdybos nariai V. Bandis ir Rimvydas Baltaduonis dalyvavo Seimo Užsienio reikalų komiteto posėdyje, kuriame Užsienio reikalų ministerijos atstovai pateikė informacijos apie programos „Globali Lietuva“ įgyvendinimą 2018 m. ir laukiančius iššūkius. Taip pat buvo supažindinta su Užsienio reikalų ministerijos parengtomis ir Vyriausybei pateiktomis 2020–2030 metų Lietuvos diasporos politikos gairėmis.

2019 m. birželio 18 d. PLB pirmininkė D. Henke ir PLB Švietimo komisijos pirmininkė Alviija Černiauskaitė dalyvavo Anykščiuose vykusiame Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos surengtame seminare, skirtame užsienio šalių lituanistinių mokyklų mokytojams ir švietimo tarybų pirmininkams. Į tris dienas trukusį seminarą atvyko kelios dešimtys lituanistinių mokyklų mokytojų. Jo metu buvo pristatytos lituanistinio švietimo aktualijos ir perspektyvos, lietuvių kalbos testavimo sistemos kūrimo eiga, seminare dalyvavęs Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto dėstytojas Norbertas Černiauskas daug dėmesio skyrė Lietuvos istorijos pamokoms lituanistinėje mokykloje.

2019 m. liepos 1–4 d. Nidoje įvyko PLB ir Pasaulio lietuvių jaunimo sąjungos (PLJS) lyderių suvažiavimas, skirtas Pasaulio lietuvių metams ir Lietuvių chartos 70-mečiui paminėti. Renginyje dalyvavo PLB valdybos pirmininkė D. Henke, arkivyskupas Gintaras Grušas, pasaulio lietuvių bendruomenių ir jaunimo sąjungų lyderiai iš 27 pasaulio šalių, Seimo ir PLB komisijos pirmininkai A. Vinkus ir dr. R. Baltaduonis, pavaduotojas dr. Stasys Tumėnas, nariai prof. Vytautas Juozapaitis, Simonas Gentvilas, Edmundas Putrimas, Rytis Virbalis, Aidis Staskevičius, Neringos savivaldybės meras Darius Jasaitis, Užsienio reikalų ministerijos, Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos, Lietuvių Fondo atstovai ir kiti svečiai.

2019 m. rugpjūčio 23 d. PLB valdybos nariai D. Henke, V. Bandis ir prelatas Edmundas Putrimas dalyvavo tradicinėje kadenciją baigusio Prezidento Valdo Adamkaus globajamoje konferencijoje, kurioje buvo aptariami Europos ir JAV ryšiai, Rytų politikos klausimai.

² Išėivijoje šis pavadinimas tradiciškai rašomas didžiosiomis raidėmis, dėl šios priežasties šiame tekste paliktas toks jo variantas (red. past.).

2019 m. rugsėjo 14–15 d. Briuselyje, Belgijoje, įvyko trečiasis Lietuvių diasporos profesionalų klubų susitikimas, kuriame dalyvavo PLB valdybos narys, pilietinės akcijos „Mūsų metas DABAR“ vadovas R. Baltaduonis.

2019 m. rugsėjo 15 d. Prancūzijos Fontenblo mieste buvo atidengta skulptūra Oskarui Milašiu. Po ceremonijos Oskaro Milašiaus draugų asociacijos nariai bei kiti svečiai rinkosi dalytis mintimis apie poetą, skaityti jo poezijos, taip pat buvo parodytas Martinos Jablonskytės sukurtas filmas „Lituanie, mano laisvė“.

Skulptūros atidengimo išvakarėse, rugsėjo 14 dieną, asociacijos nariai ir Prancūzijos lietuvių bendruomenė aplankė ir pagerbė O. Milašiaus kapą Fontenblo kapinėse. Iniciatyvos sukurti skulptūrą ėmėsi Oskaro Milašiaus draugų asociacija.

2019 m. rugsėjo 22 d. Melburne įvyko Australijos lituanistinių mokyklų mokytojų suvažiavimas, kurį suorganizavo Australijos lietuvių bendruomenės (ALB) Švietimo taryba. Renginio rėmėjai – Australijos lietuvių fondas ir Lietuvių klubas Melburne. Į suvažiavimą atvyko atstovų iš Melburno, Sidnėjaus, Adelaidės, Hobarto ir Perto mokymo įstaigų.

2019 m. rugsėjo 25 d. LR Seimo ir PLB komisijos atstovai iš JAV R. Baltaduonis (taip pat PLB valdybos narys, atsakingas už Ekonominio bendradarbiavimo komisijos veiklą) ir Laura Vidžiūnaitė dalyvavo Prezidento Gitano Nausėdos ir pirmosios ponios Dianos Nausėdienės susitikime su JAV lietuvių bendruomenės nariais, kurie į susitikimą LR generalinio konsulato Niujorke salėje suvažiavo net iš kelių aplinkinių valstijų: Naujojo Džersio, Konektikuto, Masačusetso, Pensilvanijos ir paties Niujorko. Susitikimo dalyviai aptarė bendruomenės iššūkius, jaunimo indėlį į lietuvių bendruomenių veiklą, domėjosi tolesniais žingsniais siekiant pilietybės išsaugojimo sprendimų. Prezidentas pasisakė, kad remia pilietybės išsaugojimo idėją bei sprendimų paieškas. Šiais metais išrinktas Prezidentas oficialių vizitų į užsienį metu nuosekliai susitinka su vietos lietuvių bendruomenėmis. Tai – puiki proga užmegzti glaudžius tarpusavio ryšius ir susidaryti aiškesnį vaizdą apie tautiečių situaciją ir poreikius įvairiose pasaulio dalyse.

2019 m. spalio 5 d. Hurgados (Egipto) lituanistinė mokyklėlė „Jūros arkliukai“ pradėjo naujus mokslo metus. Naująjį sezoną mokyklėlė pasitinka reaguodama į didžiausios lietuvių bendruomenės Egipte pokyčius: stengiamasi orientuotis į kintantį vaikų skaičių, jų poreikius pagal amžių ir pritraukti naujų mokytojų iš bendruomenės narių. „Jūros arkliukai“ yra vienintelė lituanistinė mokyklėlė Egipte, kuri sukūrė ir puoselėja tradicijas, jungiančias jaunosius bendruomenės narius ir jų tėvelius.

2019 m. spalio 25 d. Seimo ir PLB komisijos pirmininkas A. Vinkus Seime priėmė Rytų kraštų lietuvių jaunimo delegaciją iš Baltarusijos, Kazachstano, Rusijos ir Ukrainos. Tai – lietuvių kilmės jaunuoliai, tremtinių palikuonys, tų kraštų lietuvių bendruomenių aktyviausi nariai, atvykę į seminarą, kurį jau penktus metus iš eilės organizuoja Užsienio reikalų ministerija, įgyvendindama programą „Globali Lietuva“.

Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir institucijų prie LR Vyriausybės santykių su lietuvių išėivija apžvalga

2019 m. balandžio 10 d. užsienio reikalų ministras L. Linkevičius dalyvavo LR Seime sušauktame Seimo ir PLB komisijos posėdyje ir pasisakė tema „Tautos referendumas dėl pilietybės išsaugojimo“. Ministras paragino visus prisidėti prie pilietinio aktyvumo skatinimo ir išreikšti savo poziciją balsuojant referendume ir rinkimuose.

2019 m. gegužės 3 d. užsienio reikalų ministras L. Linkevičius Čikagoje „Lietuvos diplomatinės žvaigždės“ apdovanojo dr. Joną Daugirdą, JAV lietuvių laikraščio „Draugas“ direktorių tarybos narį, žurnalo „Heritage“, skirto Lietuvos kultūros paveldo ir istorijos tematikai anglų kalba, redaktorių. Aukščiausias ministerijos garbės ženklas dr. J. Daugirdui buvo įteiktas už viso gyvenimo nuopelnus puoselėjant lietuvių, saugant Lietuvos kultūros ir istorijos paveldą, nuosekliai vienijant ir remiant tautiečius JAV ir Lietuvoje. Padėkos dovana buvo įteikta ir „Draugo“ redaktorei Ramunei Lapas.

2019 m. gegužės 3 d. Lietuvos ambasadorius Jungtinėje Karalystėje Renatas Norkus įteikė Prezidentės Dalios Grybauskaitės sveikinimą 90-ąjį jubiliejų šventusiai, nuo 1970 m. Jungtinėje Karalystėje gyvenančiai Lietuvos pianistei, pedagogei, Londono karališkosios muzikos akademijos profesorei Sulamitai Aronovsky (Kaporaitei-Žiūraitienei).

Lietuvoje gimusi ir užaugusi bei savo muzikinę karjerą pradėjusi S. Aronovsky tarptautiniame muzikos pasaulyje garsėja kaip Londono tarptautinio pianistų konkurso steigėja ir vertinimo komisijos pirmininkė, viena žymiausių fortepijono pedagogių, kuri iki šiol dėsto Londono karališkojoje muzikos akademijoje. Jos mokiniai yra pelnę daugiau nei 50 apdovanojimų įvairiuose prestižiniuose konkursuose.

2019 m. gegužės 4 d. užsienio reikalų ministras L. Linkevičius dalyvavo paminklo Adolfui Ramanauskui-Vanagai, Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio ginkluotųjų pajėgų vadui ir su okupacija kovojusios valstybės vadovui, atidengimo iškilnėse Čikagoje. Ceremonijoje taip pat dalyvavo A. Ramanausko-Vanago dukra Auksutė Ramanauskaitė-Skokauskienė ir anūkė Inga Jancevičienė. Paminklo idėja buvo įgyvendinta Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro, Užsienio reikalų ministerijos ir JAV lietuvių bendruomenės bendromis pastangomis. Paminklo autorius – skulptorius Jonas Jagėla.

2019 m. gegužės 4 d. lankydamasis Čikagoje, JAV, užsienio reikalų ministras L. Linkevičius įteikė Čikagos lietuvių tautinių šokių ansamblui „Grandis“ aukščiausią Lietuvos mėgėjų meno apdovanojimą „Aukso paukštė“.

Čikagos lietuvių tautinių šokių ansamblis „Grandis“ buvo įsteigtas 1953 m. (kadangi buvo laikinai sustabdęs veiklą, šiemet jis švenčia 60 metų jubiliejų). Tai – vienas didžiausių lietuvių tautinių šokių ansamblių Šiaurės Amerikoje ir ilgiausiai gyvuojantis tautinių šokių kolektyvas Čikagoje bei jos apylinkėse. „Aukso paukštė“ užsienio lietuvių mėgėjų meno kolektyvams ir jų vadovams Užsienio reikalų ministerija kartu su Lietuvos nacionaliniu kultūros centru skiria kasmet.

2019 m. gegužės 4–5 d. San Paule, Emos Klabin fondo muziejuje, įvyko Lietuvos generalinio konsulato San Paule, Brazilijos lietuvių bendruomenės ir Brazilijos banko Kultūros centro organizuojamas festivalis „Labas!“, kurio svečiams buvo sudaryta galimybė iš

arčiau susipažinti su Lietuva – žymios San Paulo litvakų kilmės aristokratės Emos Klabin šeimos gimtine.

2019 m. gegužės 22 d. po sunkios ligos mirė Petras Klimas Jaunesnysis, diplomatas, Lietuvos nepriklausomybės akto signataro Petro Klimo sūnus, ilgametis aktyvus Prancūzijos lietuvių bendruomenės narys.

P. Klimas gimė 1930 m. balandžio 15 d. Paryžiuje, 1951–1956 m. studijavo matematiką ir fiziką Strasbūro ir Sorbonos universitetuose, dirbo Sorbonos universiteto Vertėjų mokyklos generaliniu sekretoriumi. Atkūrus Lietuvos valstybę, 1992–1995 m. darbavosi Lietuvos ambasadoje Prancūzijoje – ėjo antrojo ir pirmojo sekretoriaus pareigas. Iki mirties P. Klimas Jaunesnysis gyveno Paryžiuje kartu su žmona Žibute.

2019 m. birželio 6 d. Lietuvos ambasadoje Nyderlanduose buvo atidaryta garsaus Lietuvos ir išeivijos menininko Vlado Žilčiaus (1939–2012) fotografijų paroda „Amsterdam 80“.

2019 m. birželio 11 d. Užsienio reikalų ministerijoje įvyko Vasario 16-osios akto signataro, užsienio reikalų viceministro ir diplomato P. Klimo (1891–1969) ir jo šeimos dokumentų ir nuotraukų archyvo perdavimo Lietuvos centriniam valstybės archyvui ceremonija. Šį archyvą Lietuvai perdavė jo sūnus P. Klimas Jaunesnysis (1930–2019), kuris 1992–1995 m. dirbo Lietuvos ambasadoje Prancūzijoje. Tarp perduodamų svarbių istorijos šaltinių – P. Klimo asmeninis dienoraštis ir korespondencija, taip pat Lietuvos užsienio reikalų ministrų Stasio Lozoraičio ir Juozo Urbšio, diplomatų ir kitų žymių to meto Lietuvos politikos ir visuomenės veikėjų bei užsienio valstybių diplomatų laišakai ir raštai. Archyve yra P. Klimo raštų, straipsnių, knygos „Lietuvių tautos istorija“ rengimo dokumentai ir rankraštis.

2019 m. birželio 12 d. Lietuvos nuolatinė atstovė Jungtinėse Tautose ambasadorė Au dra Plepytė kartu su Latvijos ir Estijos ambasadoriais bei BATUN (angl. *Baltic Appeal to the United Nations*) atstovais pasirašė memorandumą dėl BATUN archyvo perdavimo Latvijos nacionaliniam archyvui.

BATUN judėjimo ištakos siekia praėjusio amžiaus 7 dešimtmetį, kai Komiteto už Lietuvos nepriklausomybę pirmininko Antano Mažeikos ir garbės pirmininko monsinjoro Jono Balkūno iniciatyva 1965 m. lapkričio 13 d. Niujorko Madisono aikštės skvere į mitingą prieš Baltijos valstybių okupaciją susirinko apie 14 tūkstančių lietuvių, latvių ir estų.

2019 m. liepos 3 d. Kanadoje užsienio reikalų ministras L. Linkevičius susitiko su Toronto lietuvių bendruomenės lyderiais ir atstovais, svečiavosi Lietuvos kankinių šventovėje ir Prisikėlimo parapijoje. Su Toronto lietuvių bendruomenės atstovais ministras diskutavo aktualiomis Kanados vidaus politikos, Kanados ir Lietuvos santykių raidos temomis, aptarė tolesnes Kanados lietuvių bendruomenės (KLB) ir Lietuvos bendradarbiavimo perspektyvas.

2019 m. liepos 5 d. Užsienio reikalų ministerijoje ministras L. Linkevičius kartu su PLB atstovais atidarė Pasaulio lietuvių metams skirtą vaizduojamojo meno parodą iš „Lewben Art Foundation“ ir Lietuvos išeivijos dailės fondo kolekcijų. Parodoje pristatoma per 20 įvairioms kartoms (nuo XX a. pradžios iki šių dienų) atstovaujančių lietuvių menininkų: Jono Rimšos, Prano Domšaičio, Stasio Eidrigėvičiaus, Kęstučio Zapkaus, Rūtos Jusionytės, Vytenio Jankūno ir kitų pasaulyje žinomų autorių darbų.

2019 m. liepos 6 d., pažymint Lietuvos karaliaus Mindaugo karūnavimo dieną, Lietuvos atstovybės subūrė užsienyje gyvenančius lietuvius sugiedoti „Tautiškos giesmės“.

Lietuvos generaliniame konsulate Almatoje, Kazachstane, liepos 6 d. „Tautišką giesmę“ giedojo lietuvių bendruomenės nariai, konsulato kolektyvas. Susirinkusieji turėjo galimybę pasiklausyti vietos muzikantų atliekamos lietuviškos muzikos, paskanauti lietuviškų ir kazachiškų patiekalų. Prisijungdami prie tautiečių visame pasaulyje, JAV sostinėje Vašingtone ir jo apylinkėse gyvenantys lietuviai giedojo „Tautišką giesmę“ prie vieno svarbiausių JAV laisvės ir demokratijos simbolių – Kapitolijaus pastato. Lietuvos ambasadoje Maskvoje, Rusijoje, lietuvių bendruomenės nariai giedojo „Tautišką giesmę“ ir lietuvių liaudies dainas. Latvijos lietuvių bendruomenė ir Rygoje viešintys tautiečiai Lietuvos himną giedojo Rygos lietuvių vidurinėje mokykloje. Susirinkusiuosius pasveikino Lietuvos ambasados Latvijoje patarėjas Tomas Grabauskas, o Latvijos lietuvių bendruomenės pirmininko pavaduotojas perskaitė Lietuvos Prezidentės sveikinimą.

Los Andžele gyvenantiems lietuviams jau tapo gražia tradicija kiekvieną liepos 6-ąją susiburti prie Santa Monikos tilto. Šią šventinę dieną gausi lietuvių bendruomenė su dainomis ir šiltais palinkėjimais atsisveikino su kadenciją Los Andžele baigiančiu generaliniu konsulu Dariumi Gaidžiu ir jo šeima. Karaliaus Mindaugo karūnavimo dieną Kroatijoje, Zagrebo centre, „Tautišką giesmę“ giedojo Kroatijos lietuviai, mieste besilankantys lietuvių turistai ir Lietuvos ambasados Kroatijoje darbuotojai. Lietuviai ir Lietuvos draugai Budapešte, Vengrijoje, „Tautišką giesmę“ giedojo susirinkę prie Budos pilies vartų, prie paminklo Jogailai ir Jadvygai. Džiugu, kad prie lietuvių bendruomenės Vengrijoje prisijungė ne tik studentai ir keliauninkai iš Lietuvos, bet ir lietuvių kalbos besimokantys vengrai. Lietuvos ambasadoje Baltarusijoje vykęs Lietuvos karaliaus Mindaugo karūnavimo dienos minėjimas buvo paženklintas ir sporto dvasia. Į ambasados renginį gausiai susirinkę dalyviai turėjo progą susipažinti su Europos sporto žaidynėse Minske dalyvavusiomis Lietuvos ir užsienio šalių sporto delegacijomis.

Karaliaus Mindaugo diena taip pat buvo paminėta Lietuvos atstovybėse Sakartvele, Pietų Afrikos Respublikoje, Kaliningrade, Armėnijoje, Azerbaidžane, Estijoje, Graikijoje, Ispanijoje, Suomijoje, Ukrainoje, Vokietijoje, Italijoje, Nyderlanduose, Izraelyje, Norvegijoje.

2019 m. liepos 18 d. jaunimo ekspedicijos „Misija Sibiras“ dalyviai apsilankė Lietuvos ambasadoje Nur Sultane, Kazachstane, ten prie pusryčių stalo laikinasis reikalų patikėtinis Adomas Davalga atsakė į ekspedicijos dalyvių klausimus apie šalį. Ekspedicijos dalyviai tradiciškai aplankė šalia Kazachstano sostinės esantį „tėvynės išdavikų žmonių“, sutrumptai ALŽYR'o, lagerį ir centrinės miesto kapines.

2019 m. rugsėjo 11 d. Nur Sultano nacionalinėje akademinėje bibliotekoje buvo atidaryta paroda „Lietuviai Kengyro sukilime. 1954 m. gegužės 16 – birželio 26 d.“ Paroda skirta prieš 65 metus Kengyro lageryje kilusiam sukilimui, kurio metu kaliniams pavyko perimti lagerio valdymą ir išlaikyti jį daugiau kaip 40 dienų.

2019 m. rugsėjo 13–15 d. Briuselyje daugiau nei 70 lietuvių diasporos profesionalų iš 14 valstybių susitiko aptarti švietimo Lietuvoje ateities, dirbtinio intelekto proveržio galimybių gimtinei, pilietybės išsaugojimo, naujos Seimo apygardos temų. Trečiąjį metinį profesionalų klubų susitikimą organizavo Belgijos ir Liuksemburgo lietuvių iniciatyva įkurtas

investuotojų klubas „MAM Investment Club“ kartu su Lietuvos ambasada Belgijoje, Lietuvos nuolatine atstovybe Europos Sąjungoje, diasporos profesionalų tinklu „Global Lithuanian Leaders“ ir Lietuvos teisininkų draugijos Briuselio skyriumi.

2019 m. spalio 11–13 d. Čikagoje JAV lietuvių bendruomenės XXII taryba surengė antrąją sesiją. Susitikime dalyvavo JAV lietuvių bendruomenės atstovų iš daugiau kaip 20 valstijų, prie jų prisijungė garbės svečių ir išeivijos lietuvių iš kitų pasaulio šalių ir Lietuvos.

2019 m. spalio 12–13 d. Atėnuose, Graikijoje, įvyko III Graikijos ir Kipro lietuvių bendruomenės sąskrydis, kuriame dalyvavo per 90 lietuvių bendruomenės narių ir svečių iš Lietuvos. Sveikindamas sąskrydžio dalyvius, Lietuvos ambasadorius Graikijoje Rolandas Kačinskas pasidžiaugė, kad tęsiama prieš trejus metus pradėta sąskrydžio tradicija. Sąskrydį surengė Graikijos lietuvių bendruomenės taryba, bendradarbiaudama su Lietuvos ambasada Graikijoje, parėmė – LR užsienio reikalų ministerija.

2019 m. spalio 15 d. ambasadoriaus Nerijaus Aleksiejūno kvietimu Lietuvos ambasadoje Paryžiuje buvo surengtas susitikimas su Prancūzijoje studijuojančiais lietuvių studentais ir jaunaisiais mokslininkais. Renginio dalyviams buvo pristatytos pagrindinės Lietuvos užsienio politikos gairės ir dvišaliai santykiai su Prancūzija, ambasados Paryžiuje veiklos prioritetai ir tikslai, taip pat Konsulinio skyriaus funkcijos, teikiamos paslaugos, praktikos ir stažuotės galimybės ambasadoje. Dėmesio buvo skirta ir ambasados planuojamiems renginiams, tarp kurių – Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo 30-mečio paminėjimas 2020 metais.

2019 m. spalio 17 d. Lietuvos ambasadoje Prancūzijoje įvyko Paryžiaus lietuvių profesionalų klubo inauguracinis susitikimas, kuriame dalyvavo apie 90 Prancūzijoje dirbančių ar studijuojančių tautiečių. Renginio dalyviams taip pat buvo pristatyti diasporos profesionalų tinklo „Global Lithuanian Leaders“ ir pirmojo lietuvių profesionalų klubo „Lithuanian City of London Club“ projektai, veikla ir pridėtinė vertė telkiant ryšius.

Renginio dalyviai dalijosi savo patirtimi, kuo galėtų būti naudingi Lietuvai ir kaip galėtų prisidėti stiprinant tarpusavio ryšius, skleidžiant teigiamą Lietuvos įvaizdį Prancūzijoje.

2019 m. spalio 24 d. į penktus metus iš eilės organizuojamą seminarą Užsienio reikalų ministerijoje susirinko Rytų kraštų lietuvių jaunimas. Seminaru siekiama palaikyti ir stiprinti ryšius su užsienio šalyse gyvenančiais lietuviais ir lietuvių kilmės asmenimis.

2019 m. spalio 22–25 d. Edinburge ir Glazge (Jungtinėje Karalystėje) buvo surengtas pirmasis Lietuvos dienų Škotijoje renginių ciklas. Tai – pirmasis tokio įvairiapusio Lietuvos istorijos ir kultūros pristatymo projektas, surengtas daugiau kaip 5 milijonus gyventojų turinčioje Jungtinės Karalystės dalyje ir sulaukęs didelio tiek Škotijoje gyvenančių lietuvių, tiek škotų susidomėjimo.

Lietuvos Respublikos Prezidentas ir lietuvių išeivija

2019 m. liepos 15 d. Lietuvos Respublikos (LR) Prezidentas Gitanas Nausėda Prezidentūroje susitiko su projekto „Misija Sibiras‘19“ komanda, kuri rengėsi išvykti į Kazachstaną. Prezidentas, perduodamas „Misijos Sibiras‘19“ dalyviams simbolinę žvakelę, kuri bus uždegta ant lietuvių kapų, pabrėžė, kad šis projektas taip pat atspindi vienos Lietuvos idėją,

nes įtraukia pilietišką jaunąją kartą ne tik iš Lietuvos, bet ir iš užsienio. Tarp 16-kos projekto dalyvių yra ir Jungtinėse Amerikos Valstijose gyvenanti lietuvė, pažadėjusi savo patirtimi po ekspedicijos pasidalyti su JAV lietuvių bendruomene.

2019 m. rugpjūčio 14 d. LR Prezidentas Gitanas Nausėda ir p. Diana Nausėdienė susitiko LR ambasadoje Berlyne su Vokietijos lietuvių bendruomenės aktyvistais. Susirinko apie 40 atstovų iš Vokietijos. Susitikime Prezidentas pristatė šio vizito Vokietijoje esmines ir Lietuvai strategiškai svarbias politines temas, apimančias tiek saugumo ir gynybos, tiek investicijų pritraukimo, Europos Sąjungos stiprinimo sritis, prekybos ir karinius ryšius su Vokietija. Išsamiai buvo diskutuojama užsienyje gyvenantiems lietuviams aktualiais klausimais, pristatomas Vokietijos lietuvių bendruomenės išskirtinumas ir Vasario 16-osios gimnazija, kurioje Prezidentas prižadėjo būtinai apsilankyti, nes paskutinį kartą ten buvo 1991 m. Diskusijų metu buvo paliestas ir pilietybės išsaugojimo klausimas bei tai, ką toliau numato dabartinė LR Prezidento komanda, pabrėžta šio klausimo svarba ir reikšmė bei aptartos galimybės šį klausimą spręsti kitame referendume. Susirinkusieji taip pat domėjosi LR Prezidento programos „Gerovės Lietuva“ turiniu, ekologijos, NATO plėtros ir finansinių išpareigojimų, Lietuvos verslo rėmimo ir kitais klausimais. Diskusijas vedė LR ambasadorius Vokietijoje Darius Semeška.

2019 m. rugpjūčio 20 d. LR Prezidentas Gitanas Nausėda susitiko su Estijos lietuvių bendruomene (ELB). ELB pirmininkas, PLB valdybos narys Vaidas Matulaitis pasidžiaugė šia Prezidento iniciatyva ir įvardijo tai kaip svarbų ženklą visai diasporai, kad Tautos vienybės idėja yra gyva ir gaji, o šalies Prezidentas ir pasaulio kraštų lietuvių bendruomenės turi bendrą misiją – būti pirmaisiais asmenimis užsienio šalyse.

Vytauto Didžiojo universitete (VDU)

2019 m. balandžio 4 d. VDU menų galerijoje „101“ (Muitinės g. 7) įvyko tarpdisciplininio meno kūrėjos Marijos Nemčenko parodos „BRUT“ atidarymas. Iš Lietuvos kilusi menininkė, gyvenanti ir kurianti Škotijoje, darbų serijoje „BRUT“ pristatė Lietuvos ir Škotijos urbanistikos paraleles per brutalizmo architektūros prizmę.

M. Nemčenko (gim. 1989 m. Kaune, Lietuvoje) įgijo menininkės išsilavinimą Jungtinėje Karalystėje ir nuo 2010 m. aktyviai dalyvauja parodose užsienyje ir Lietuvoje. Menininkė savo kūryboje tyrinėja šiuolaikinius mitus ir jų sklaidą populiariomis žiniasklaidos priemonėmis. M. Nemčenko darbuose jungiasi Baltijos šalių istorijai pritaikyta postkolonializmo teorija ir asmeninės emigracijos patirtys.

2019 m. balandžio 8–17 d. VDU Sociologijos katedroje vizitavo migrantologė dr. Violetta Parutis (Esekso universitetas, Jungtinė Karalystė). Ji dėstė intensyvių migracijos sociologijos ir antropologijos kursą sociologijos bakalauro studijų studentams.

2019 m. gegužės 8 d. VDU Švietimo akademijoje įvyko IX nacionalinė moksleivių ir studentų konferencija, skirta Pasaulio lietuvių metams. Konferencijoje buvo skaitomi pranešimai, kuriuose nagrinėta kalbotyros, literatūrologijos, tautosakos, didaktikos problematika.

2019 m. gegužės 11 d. Kaune VDU Viešosios komunikacijos katedros docentui, garbės daktarui, žurnalistui, LRT radijo apžvalgininkui dr. Mykolui Jurgiui Drungai buvo įteikta Pirmojo Lietuvos radijo pranešėjo ir programų vedėjo Petro Babicko premija.

P. Babicko premija M. J. Drungai buvo skirta už ilgametį darbą žiniasklaidoje. Apdovanojimas docentui buvo įteiktas Kauno žurnalistų namų „Vasaros olimpe“ minint Lietuvos žurnalistų sąjungos 90-metį. Simboliška, kad ši šventė taip pat buvo skirta Spaudos atgavimo, kalbos ir knygų dienai paminėti.

P. Babicko, pirmojo Lietuvos radijo pranešėjo ir programų vedėjo (1903–1991), premija yra Lietuvos žurnalistų sąjungos (LŽS) ir Nacionalinės žurnalistų kūrėjų asociacijos (NŽKA) metinė premija. Ji skiriama radijo ir televizijos žurnalistui (-ams) už brandžius įvairių žanrų radijo ir televizijos žurnalistikos kūrinius, transliuotus per vienerius metus.

2019 m. gegužės 15 d., būdamas 88-erių, mirė VDU garbės daktaras, vienas Baltijos vadybos instituto (BMI) kūrėjų, tarptautinio verslo ekspertas Vytas E. Gruodis. Visa universiteto bendruomenė reiškia nuoširdžią užuojautą artimiesiems, draugams, kolegoms ir bendražygiams.

V. Gruodis gimė 1930 m. lapkričio 3 d. Lietuvoje. Antrojo pasaulinio karo metais pasitraukęs iš gimtinės, jis daugiausia gyveno Kanadoje, taip pat Austrijoje, Argentinoje, Šveicarijoje ir Italijoje. Kanadoje V. Gruodis studijavo Otavos Karletono universitete, taip pat yra baigęs įvairių institucijų, pavyzdžiui, Harvardo verslo mokyklos ir Amerikos vadybos asociacijos, teikiamas kvalifikacijos tobulinimo programas.

V. Gruodis buvo svarbi varomoji jėga kuriant ir plėtojant BMI, kurio vienas iš steigėjų ir akademinų partnerių yra Vytauto Didžiojo universitetas. BMI prisidėjo plėtojant VDU ryšius su svarbiais Europos universitetais ir stiprinant šio universiteto statusą Lietuvoje.

2019 m. birželio 17 d. Vydūno jaunimo fondo atstovė Lietuvoje doc. Jolita Buzaitytė-Kašalynienė diplomų įteikimo šventės metu įteikė Antano Dundzilos fondo skirtą paramą (1 000 USD) VDU Pedagogikos profesinių studijų studentui Ramūnui Skvireckui už projekto „Mobilios rekonstrukcinės aplinkos taikymas ugdant pilietiškumą istorijos pamokose“ įgyvendinimą. Broniaus Kviklio premija (1 000 USD) Pedagogikos profesinių studijų studentui Deimantui Ramanauskui buvo skirta už aktyvią visuomeninę, socialinę veiklą ir akademinį pasiekimą. Vydūno jaunimo fondas VDU edukologijos krypties studentus remia jau 20 metų.

2019 m. birželio 21 d. Vytauto Didžiojo universitete buvo iškilmingai įteikta penktoji prof. Zenono Rekašiaus stipendija. Šiais metais ji skirta VDU Viešosios komunikacijos bakalauro programos ketvirtakursei Rasitai Kunikauskaitei už baigiamąjį darbą „Socialinių tinklų kuriamo pasaulio pavojai ir pagundos: ką apie tai kalba žurnalistai?“

Zenonui Rekašiui (1928–2011) atminti įsteigtas vardinis fondas, kuriam atstovauja p. Aldona Rekašienė ir JAV veikiantis Lietuvių Fondas, skiria stipendijas gabiams, gerai besimokantiems Lietuvos aukštųjų mokyklų studentams, studijuojantiems žurnalistiką. Nuo 2015 m. 1 000 USD dydžio stipendija kasmet skiriama Vilniaus universiteto arba Vytauto Didžiojo universiteto studentams už studijų pasiekimus.

2019 m. liepos 8 d. Kauno miesto garbės piliečio regalijos buvo įteiktos mokslininkui, pirmajam atkurto Vytauto Didžiojo universiteto rektoriui, žinomam visuomenės veikėjui

Algirdui Antanui Avižieniui. Profesorius Kauno miesto garbės piliečiu buvo paskelbtas tradicinėje apdovanojimų ceremonijoje Valstybės dieną.

2019 m. liepos 12 – rugpjūčio 14 d. į Kauną ir Vilnių tradiciškai sugužėjo per 100 studentų iš viso pasaulio, norinčių pagilinti žinias įvairiose srityse arba susipažinti su Lietuva. Čia jie ne tik dalyvavo paskaitose ir praktiniuose seminaruose, bet ir leido laiką su lietuvių šeimomis, ragavo lietuviškus patiekalus, dainavo lietuviškas dainas, žiūrėjo lietuviškus filmus, keliavo po Lietuvą. Šias ir kitas veiklas pasiūlė „Baltijos vasaros universitetas“ (angl. *Baltic Summer University*) – projektas, kurį įgyvendina VDU.

2019 m. liepos 22 – rugpjūčio 12 d. Vytauto Didžiojo universitete antrus metus iš eilės buvo suorganizuotos intensyvios lituanistinės studijos mokytojams, dirbantiems lituanistinio švietimo įstaigose (lituanistinėse mokyklose) užsienyje su ikimokyklinio, mokyklinio amžiaus vaikais ir (ar) suaugusiaisiais. Po integracijos VDU įsteigus Švietimo akademiją, šiemet lituanistinės studijos organizuojamos ne tik Kaune, bet ir Vilniuje. Šiemet į studijas Kaune ir Vilniuje buvo pakviesti net 24 užsienio lietuvių mokytojai, dirbantys lituanistinio švietimo įstaigose.

2019 m. rugsėjo 9 d. Vytauto Didžiojo universiteto rektorius prof. dr. Juozas Augutis ir Vydūno jaunimo fondo (JAV) valdybos pirmininkė Vida Brazaitis penkeriems metams pratęsė Broniaus Kviklio vardinės stipendijos sutartį.

2019 m. rugsėjo 14 d. VDU Švietimo akademijos prof. dr. Daiva Jakavonytė-Staškuvienė dalyvavo trečiajame lietuvių diasporos profesionalų klubų susitikime, vykusiame LR ambasadoje Briuselyje. Renginyje pranešėjų diskusijos „Švietimo ateitis ir dirbtinis intelektas“ dalyviai aptarė Lietuvos situaciją, stiprybes ir galimybes ugdyti ateities lyderius, išskyrė prioritetus, įvardijo tam tikrus iššūkius, kuriuos reikėtų spręsti bendradarbiaujant įvairių sričių mokslininkams, verslininkams, politikams ir praktikams.

2019 m. rugsėjo 19 d. Kaune įvyko renginių, skirtų profesoriaus monsinjoro Vytauto Kazlausko 100-osioms gimimo metinėms paminėti. Kauno Kristaus Prisikėlimo bazilikoje buvo aukojamos šv. Mišios, po jų aplankytas prie bazilikos esantis mons. V. Kazlausko kapas. Senamiestyje (Druskininkų g. 4) buvo atidengta monsinjorui skirta atminimo lenta. Dienos renginius užbaigė konferencija VDU Mažojoje salėje.

Vytautas Kazlauskas (1919–2008) buvo kunigas, monsinjoras (nuo 1980 m.), habilituotas humanitarinių mokslų daktaras, teologijos mokslų daktaras (1950 m.). Vykstant Antrajam pasauliniam karui, 1944-aisiais jis pasitraukė į Vakarų, studijavo teologiją ir sociologiją Insbruko universitete Austrijoje ir Romos popiežiškajame Grigaliaus universitete. Nuo 1950-ųjų net keturis dešimtmečius jis vadovavo Vatikano radijo Lietuvių skyriui: perduodamas radijo programas sovietų okupacijos metais, V. Kazlauskas buvo laisvės šauklis, diplomatas, Bažnyčios mokslo Lietuvoje skelbėjas. Gyvendamas Italijoje, jis taip pat buvo aktyvus visuomenininkas, Italijos lietuvių bendruomenės sekretorius, Italijos kunigų sąjungos vadovas. Grįžęs į Lietuvą 1989 m., monsinjoras prisidėjo prie VDU atkūrimo – buvo vienas iš Atkuriamojo Senato narių. 1990–1997 m. dėstė religijotyry VDU Katalikų teologijos fakultete, dvejus metus ėjo Humanitarinių mokslų fakulteto dekaną pareigas. 1991–1995 m. buvo VDU kapelionas.

Monsinjoras taip pat dėstė Kauno tarpdiecezinėje kunigų seminarijoje, Kauno medicinos akademijoje, Kauno žemės ūkio akademijoje, Šiaulių pedagoginiame universitete. 1992–1994 m. jis ėjo Lietuvos Vyskupų Konferencijos generalinio sekretoriaus pareigas.

2019 m. rugsėjo 30 d. buvo paskirta Liūto ir jo našlės Françoise Mockūnų vardinė stipendija. Šiais metais stipendijos laureatu tapo VDU Lietuvos istorijos doktorantas Ričardas Jaramičius, rengiantis disertaciją tema „Kauno pavieto bajorija viešajame gyvenime XVI a. II p. – XVII a. II p.“.

1934 m. rugsėjo 30 d. gimė lietuvių išeivijos žurnalistas, publicistas, kultūros ir literatūros tyrinėtojas, „Santaros-Šviesos“ federacijos narys, JAV lietuvių mėnraščio „Akiračiai“ įkūrėjas ir redaktorius Liūtas Mockūnas (šiomet jam būtų sukakę 85-eri). Šiandien jo atminimą pagerbia stipendija, skirta VDU studentams arba mokslininkams. Liūto ir Françoise Mockūnų vardinė stipendija nuo 2010 m. skiriama studijoms arba praktikoms bei mokslininkų stažuotėms užsienyje.

2019 m. spalio 10 d. mirė VDU Atkuriamojo Senato narys, prof. dr. Romualdas Kašuba. Profesorius buvo Šiaurės Ilinojaus universiteto (JAV) Inžinerijos ir inžinerinės technologijos koledžo dekanas emeritas, aktyvus JAV lietuvių bendruomenės veikėjas, iškilus lietuvių išeivijos inžinierius.

Mokslininkas daug pasiekė inžinerijos, technologijos, edukologijos mokslų srityse, dirbo ir vadovavo įgyvendinant įvairius tarptautinius pramonės ir kosmonautikos sričių projektus. Tarp jo nuopelnų – konceptualiai pertvarkyta inžinerinių studijų sistema ir naujos inžinerijos mokymo koncepcijos, kurias pripažino tiek tarptautinė organizacija UNESCO, tiek įvairūs JAV, Europos ir Japonijos universitetai. Lietuvai atkūrus nepriklausomybę, prof. R. Kašuba iš karto įsitraukė į šalies aukštojo mokslo pertvarką: dalyvavo atkuriant Vytauto Didžiojo universitetą, buvo jo Atkuriamojo Senato narys ir padėjo savo gimtojo miesto universitetams.

Visame pasaulyje paskaitas skaitęs profesorius buvo Lietuvos mokslų akademijos užsienio narys. Tarp jo pelnytų įvertinimų – Klivlando valstybinio universiteto Iškiliausio mokslininko premija, NASA apdovanojimai, UNESCO Tarptautinio inžinierių edukacinio centro Deimantinės premijos už geriausią mokslinį straipsnį, Lietuvos mokslo premija užsienio lietuviams ir kt.

2019 m. spalio 16–17 d. VDU mokslo ir studijų centre įvyko VDU kviestinių profesorių, Masačusetso technologijos instituto (MIT) tyrėjų, menininkų Nomedos ir Gedimino Urbonų atviros paskaitos „Naujoji aplinkodaira ir šiuolaikinis menas“.

VDU Lietuvių išeivijos institute

2019 m. balandžio 12 d. įvyko mokslinė konferencija, skirta Karoliui Drungai (Jurgiui Valiuliui) atminti.

Jurgis Valiulis – chemikas, visuomenės veikėjas, antinacinės ir antisovietinės rezistencijos dalyvis, vienas iš Lietuvos laisvės kovotojų sąjungos (LLKS) steigėjų, 1941 m. sukilimo dalyvis, buvo vokiečių gestapo areštuotas ir kalinamas. Sovietams okupavus Lietuvą, 1945 m. Karolio Drungos pavarde jis pasitraukė į Vokietiją, vėliau persikėlė gyventi į JAV.

Išėivijoje Jurgis Valiulis (Karolis Drunga) aktyviai įsijungė į lietuvių politinę ir visuomeninę veiklą, priklausė Vyriausiojo Lietuvos išlaisvinimo komitetui (VLIK). Jis buvo vienas iš išėivijos liberaliosios srovės lyderių, aktyviai dalyvavo jos organizacijų (Bendro demokratinio pasipriešinimo sąjūdžio Užsienio delegatūros (BDPS UD), „Lietuvių rezistencinės santarvės“ (LRS), „Santaros-Šviesos“ federacijos) veikloje, buvo „Akiračių“ ir „Metmenų“ redakcijų narys bei bendradarbis.

Mokslinę konferenciją organizavo VDU Lietuvių išėivijos institutas ir Prezidento Valdo Adamkaus biblioteka-muziejus.

2019 m. birželio 1–13 d. istorikės dr. Daiva Dapkutė ir dr. Ilona Strumickienė viešėjo Prancūzijoje: birželio 5 d. jos viešai susitiko su Paryžiaus lietuviais. Renginio metu buvo prisiminta Prancūzijos lietuvių istorija, dalijamasi prisiminimais. Ekspedicija toliau vedė į Strasbūrą, po to į Nicą, kurioje istorikės susitiko su Prancūzijos lietuviu Perkūnu Liutkumi.

VDU istorikės pristatė surinktą medžiagą apie Prancūzijos lietuvius, aptarė iškilias, bet menkai žinomas istorines asmenybes, lietuvių katalikų ir liberaliojo „Šviesos“ judėjimo veikėjus, rezistencinio pasipriešinimo dalyvius. Viešnios paragino lietuvių bendruomenės atstovus kaupti archyvus ir rinkti prisiminimus apie lietuvių bendruomenės veiklą Prancūzijoje, dalytis šia medžiaga su istorikais Lietuvoje. Istorikės pabrėžė, kad atmintis apie išėiviją dar turi rasti vietą lietuvių istorinėje savimonėje.

Prezidento Valdo Adamkaus bibliotekoje-muziejuje

2019 m. birželio 13–14 d. įvyko mokslinė konferencija „Alfonsas Nyka-Niliūnas ir Bronius Krivickas: likiminiai kartos pasirinkimai“, kurią organizavo Vilniaus universitetas, Vytauto Didžiojo universitetas ir Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas. Pirmoji konferencijos diena buvo skirta A. Nykos-Niliūno kūrybai (vyko Vilniaus universitete). Antroji diena buvo skirta B. Krivicko kūrybos refleksijai ir kontekstiniams pranešimams (vyko Kaune, Prezidento Valdo Adamkaus bibliotekoje-muziejuje).

2019 m. birželio 20 d. viešėjo Jeilio (*Yale*) universiteto prezidentas Peteris Salovey. P. Salovey apžiūrėjo savo protėvių – garsios Kauno ir Slabados (Vilijampolės) rabinų dinastijos – istorijai skirtą ekspoziciją ir pats dalijosi žiniomis apie garsių giminės rabinų likimus bei šeimos istorijas.

2019 m. birželio 25 d. duris atvėrė paroda, skirta Kauno Soloveičikų giminės istorijai. Iš šios garsios giminės kildinamas ir Jeilio universiteto prezidentas, JAV psichologas, profesorius Peteris Salovey.

Soloveičikai – sena, garbinga ir įtakinga rabinų, Toros studijuotojų ir Talmudo aiškintojų dinastija, kurios šaknys Lietuvoje siekia XVIII a. pradžią. P. Salovey senelis Yitzchakas Levis, emigravęs į Niujorką, pasikeitė pavardę į Salovey ir buvo žinomas bendruomenėje dėl darbo su ligotais, senais žmonėmis. P. Salovey tėvas Ronaldas Salovey buvo chemijos inžinerijos profesorius Pietų Kalifornijos universitete Los Andžele ir Haifos technologijos institute.

Parodos projekto vadovė – VDU Tarptautinių ryšių prorektorė prof. Ineta Dabašinskienė, sudarytoja – dr. Vilma Gradinskaitė.

2019 m. rugsėjo 3 d. buvo pristatyta pirmą kartą Lietuvoje eksponuojama paroda, skirta Kanados lietuvių bendruomenės (KLB) istorijai. Jos sudarytoja – Kanados lietuvių bendruomenė. Renginyje dalyvavo ir savo atsiminimais pasidalijo 1-ojo KLB pirmininko Jono Matulionio dukra Judita (Matulionytė) Čuplinskienė ir anūkas Rimas Čuplinskas, Milda Julija Danytė, VDU Lietuvių išeivijos instituto istorikas Giedrius Janauskas.

Komentuodamas Kanados lietuvių veiklą, G. Janauskas pažymėjo, kad „Kanados lietuvių bendruomenė, būdama neskaitlinga, gebėjo labai efektyviai ir efektingai, bendraudama su latvių ir estų bendruomenėmis, pasiekti puikių rezultatų lobistinėje veikloje, gindama savo (o tai visų pirma reiškia Lietuvos) interesus. Šios trys bendruomenės žymiai įtakojo Kanados užsienio politiką Sovietų Sąjungos atžvilgiu, ypač 1988–1991 metais. Tuo jos ženkliai prisidėjo prie Lietuvos, Latvijos ir Estijos nepriklausomybės įtvirtinimo.“

Rugsėjo 23 – spalio 31 d. paroda veikė Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Valstybingumo erdvėje.

2019 m. rugsėjo 10 d. įvyko paskaita apie BATUN istoriją. BATUN (angl. *Baltic Appeal to the United Nations*, „Baltų kreipimasis į Jungtines Tautas“) – tai lietuvių, latvių ir estų išeivių judėjimas, siekęs Baltijos valstybių nepriklausomybės ir narystės Jungtinėse Tautose.

BATUN istoriją pasakojo knygos apie šią iniciatyvą autorė Sirje Okas Ainso ir BATUN aktyvistas dr. Heino Ainso.

2019 m. spalio 24–25 d. įvyko tarptautinė mokslinė konferencija „Religious Communities in the Age of Migration: Challenges, Experiences, and Opportunities“, kurią organizavo VDU mokslinių tyrimų klasteris „Bažnyčios santykiai su valstybe ir visuomene Lietuvoje“.

Migracija yra neatsiejama pasaulio istorijos, kaip ir šiuolaikinio pasaulio, dalis, daranti įtaką politikai, ekonomikai, visuomenės gyvenimui, įskaitant religines bendruomenes.

Geopolitinė Lietuvos padėtis tarp Rytų ir Vakarų, nepriklausomo vystymosi ir okupacijų laikotarpiu nulėmė tai, kad Lietuvos visuomenė ir jos religinės bendruomenės paveldėjo daug su migracija susijusių patirčių. 1990 m. Lietuvai atgavus nepriklausomybę, tapus Europos Sąjungos nare ir išsiliejus į Šengeno erdvę, migracijos keliama iššūkiu tapo neatsiejama visuomenės diskusijų ir politikos formuotojų priimamų sprendimų objektais. Šiais vertybinių orientyrų pliuralizmo laikais religinių bendruomenių pozicija migracijos keliamų iššūkių atžvilgiu, jų istorinė patirtis tampa ypač aktuali tiek Lietuvos, tiek kitų šalių plačiosioms ir akademinėms bendruomenėms.

Kitose institucijose

2019 m. balandžio 18 d. Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje susirinko diasporos tyrėjų ir lietuvių išeivijos archyvais besirūpinančių archyvarų. Prieš šešerius metus įvykęs pirmasis seminaras buvo pavadintas „Jaunųjų diasporos tyrėjų seminaru“, bet šiandien jis žinomas kiek kitokiu – „Tarpdalykinio diasporos tyrėjų seminaro“ pavadinimu. Diasporos tyrėjų bendruomenę sudaro apie 30 žmonių, dirbančių šalies universitetuose, institutuose, muziejuose, archyvuose ir bibliotekose.

Seminare pranešimus skaitė dr. Ina Ėmužienė, Rima Kasperionytė, dr. Akvilė Šimėnienė, Marija Navickaitė, Valdonė Budreikaitė, doc. dr. Juozapas Blažiūnas ir Vaida Janušytė. Taip pat įvyko dokumentinio filmo „Kelionės namo“ (2019) peržiūra ir pokalbis su kino režisiere Ramune Rakauskaite.

2019 m. balandžio 23 d. Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje įvyko Pasaulio lietuvių universiteto (VDU) diskusija apie tai, koks naratyvas kuriamas lietuvių migrantų šeimose. Atsakymų į šį įvairiapusį klausimą ieškojo ir su juo susijusias problemas bei patirtis analizavo diskusijos dalyvės dr. Eglė Kačkutė, dr. Violeta Davoliūtė, dr. Dalia Cidzikaitė ir prof. Algirdas Avižienis. Diskusiją moderavo Domas Boguševičius.

2019 m. balandžio 29 d. Alytaus Jurgio Kunčino bibliotekoje buvo atidaryta žurnalistės Lilijos Valatkienės fotografijų paroda „Lietuviais esame mes gimę!“ ir surengta vieša diskusija su Vytautu Jonu Juška apie lietuvius ir lietuviybę šiuolaikiniame pasaulyje.

2019 m. liepos 1 d. Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje viešėjusi Lietuvos Respublikos ambasadorė Danijos Karalystėje ir Islandijos Respublikoje Gintė Damušytė perdavė bibliotekai savo mamos, aktyvios išeivijos visuomenininkės, pedagogės, ilgametės ateitininkų organizacijos ir „Dainavos“ stovyklos globėjos Jadvygos Damušienės dokumentų archyvą ir žinomo pasipriešinimo sovietiniam ir nacistiniam okupaciniams režimams veikėjo, aktyvaus išeivijos visuomenininko, chemiko ir išradėjo prof. dr. Adolfo Damušio archyvo dalį. Kartu su ambasadore G. Damušyte susitikime dalyvavę prof. dr. A. Damušio anūkė Lina Damušytė-Nicklin su vyru Mattu ir trimis vaikais Simu, Svaja ir Miku išreiškė pagarbą Nacionalinei bibliotekai už A. ir J. Damušių archyvų globą.

2019 m. liepos 3 – rugpjūčio 14 d. Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Valstybingumo erdvėje buvo eksponuojama Algimanto Kezio fotografijų paroda „Išeivių portretai“. Simboliška ir prasminga, kad šioje parodoje buvo eksponuojami 1961–1966 m. įamžintų 23 užsienyje gyvenusių ir kūrusių lietuvių portretai. Juose – dailininkai, kompozitoriai, dainininkai, skulptoriai, aktoriai, fotografai, dvasininkai, rašytojai, mokslininkai, kurių dauguma iš Lietuvos į Vakarų Europą ar už Atlanto pasitraukė Antrojo pasaulinio karo metais. Nemažai jų labai stengėsi puoselėti lietuviškumą išeivijoje: steigė, rėmė ir dirbo lietuviškose organizacijose, švietimo įstaigose, meno kolektyvuose, lietuvių bendruomenėse.

2019 m. rugpjūčio 6 d. Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Valstybingumo erdvėje įvyko diskusija „Kas vienija pasaulio lietuvius?“ Joje dalyvavo VDU Švietimo akademijos lietuvių kalbos ir kultūros vasaros kursų dalyviai – užsienio lituanistinių mokyklų mokytojai. Taip pat diskusijoje mintimis dalijosi Seimo narys Žygimantas Pavilionis, rašytojas, filosofas, dėstytojas doc. dr. Liutauras Degėsys, rašytoja Viktorija Prėskienytė-Diawara.

2019 m. rugsėjo 12 d. Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje įvyko Jungtinėse Amerikos Valstijose gyvenančios estų kilmės Sirje Okas Ains knygos-šaltinių rinkinio „The Story of BATUN – Baltic Appeal to the United Nations (1966–1991)“ pristatymas ir pokalbis su autore. Renginį moderavo diasporos tyrėja dr. Ina Ėmužienė.

2019 m. spalio 9 d. Latvijos nacionalinėje bibliotekoje buvo pristatyta knyga „Lietuviai Latvijos Respublikoje 1918–1940 metais“. Renginio metu knygos autoriai apžvelgė lietuvių įsikūrimo ir bendruomenės veiklos istoriją, atkreipė dėmesį į Lietuvos diplomatų vaidmenį

Latvijoje bei įtaką telkiant lietuvių organizacijas. Taip pat buvo aptartos paralelės tarp latvių bendruomenės padėties Lietuvoje ir lietuvių – Latvijoje. Istorikai palygino tuometes Lietuvos ir Latvijos ekonomikos, socialinių reikalų ir švietimo aplinkas bei jų įtaką visuomenės formavimuisi.

Pristatyme dalyvavo knygos autoriai istorikai dr. Dangiras Mačiulis ir prof. Erikas Jėkabsonas. Knygoje „Lietuviai Latvijos Respublikoje 1918–1940 m.“ bandoma atskleisti, kaip susiklostė lietuvių bendruomenės likimas tautine valstybe tapusioje Latvijoje 1918–1940 m. Autoriai mėgina atsakyti į klausimus, kaip Latvijoje tuomet gyvenusiai lietuvių bendruomenei sekėsi saugoti savo tautinę tapatybę, kokiomis priemonėmis tai daryta ir kokį vaidmenį tapatybės saugos istorijoje atliko Lietuvos valstybė. Knygą išleido Lietuvos istorijos institutas.

Kroniką parengė Ričardas JARAMIČIUS

Šaltiniai

<https://adamkuslibrary.lt/>

<https://www.urm.lt/>

<https://www.lrp.lt/>

<http://plbe.org/>

<http://plbe.org/naujienlaskis>

<https://lrs.lt/>

<https://lrv.lt/>

<https://www.lnb.lt/>

<http://pasauliolietuvis.lt/>

<http://pasauliolietuviai.lt/>

<https://www.vdu.lt/>

Apie autorius

- BALANDIS**
Egidijus
Humanitarinių mokslų daktaras,
Prezidento Valdo Adamkaus bibliotekos-muziejaus edukatorius
El. paštas egidijus.balandis@vdu.lt
- DAPKUTĖ**
Daiva
Humanitarinių mokslų daktarė,
Vytauto Didžiojo universiteto
Lietuvių išėivijos instituto mokslo darbuotoja
El. paštas daiva.dapkute@vdu.lt
- JARAMIČIUS**
Ricardas
Vytauto Didžiojo universiteto Istorijos katedros doktorantas
El. paštas ricardas.jaramicius@vdu.lt
- KASPARAVIČIUS**
Gediminas
Vytauto Didžiojo universiteto Istorijos katedros doktorantas,
Istorinės Lietuvos Respublikos Prezidentūros Kaune edukatorius
El. paštas gediminas.kasparavicius@vdu.lt
- KUČINSKAITĖ**
Martyna
Vytauto Didžiojo universiteto Muzikos akademijos bakalaurė,
Niujorko miesto universiteto Bruklino koledžo
(*City University of New York, Brooklyn College*)
Fortepijono atlikimo meno magistrantė
El. paštas spalvota.istorija.puodelyje@gmail.com
- KULIAVAITĖ-
ČEPAITIENĖ**
Inesa
Vytauto Didžiojo universiteto
Lietuvių išėivijos instituto koordinatorė-muziejninkė
El. paštas inesa.kuliavaite-cepaitiene@vdu.lt
- KUODYTĖ**
Paulina
Vytauto Didžiojo universiteto Litanistikos katedros
programos „Literatūra ir spauda“ magistrantė
El. paštas paulina.kuodyte@stud.vdu.lt

RAŠKAUSKAS Kęstutis	Humanitarinių mokslų daktaras, Vytauto Didžiojo universiteto Lietuvių išėivijos instituto mokslo darbuotojas El. paštas kestitis.raskauskas@vdu.lt
SKIRIUS Juozas	Humanitarinių mokslų daktaras, Vytauto Didžiojo universiteto Švietimo akademijos profesorius El. paštas juozas.skirius@vdu.lt
STRUMICKIENĖ Ilona	Humanitarinių mokslų daktarė, Nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Dokumentinio paveldo departamento Adolfo Damušio demokratijos studijų centro vyriausioji metodininkė-tyrėja El. paštas ilona.strumickiene@lnb.lt
TUTLYTĖ Kristina	Vytauto Didžiojo universiteto Lituanistikos katedros programos „Literatūra ir spauda“ magistrantė El. paštas kristina.tutlyte@stud.vdu.lt

Reikalavimai straipsniams

Nuo 2006 m. Lietuvių išeivijos instituto leidžiamas akademinis žurnalas „Oikos“ (gr. *na-mai*) yra skirtas Lietuvos ir kitų kraštų migracijos procesų, migracijos politikos, diasporos istorijos ir kultūros problemoms aptarti. Leidinyje spausdinami originalūs moksliniai ir apžvalginiai straipsniai, recenzijos, archyvinių dokumentų publikacijos. Skatinant tarpdalykinius tyrimus, žurnale publikuojami įvairių mokslo šakų (sociologijos, antropologijos, migracijos politikos istorijos, literatūros istorijos, literatūrologijos, diasporos istorijos, teatrologijos ir kitų sričių) mokslinių tyrimų rezultatai.

Straipsniai skelbiami lietuvių ir anglų kalbomis.

Žurnalui teikiami straipsniai yra recenzuojami dviejų redakcijos kolegijos paskirtų recenzentų.

Straipsnių apimtis – iki 1 autorinio lanko (40 000 spaudos ženklų), recenzijų – ne mažesnė nei 0,25 autorinio lanko (10 000 spaudos ženklų). Dėl didesnės apimties publikacijų reikia iš anksto tartis su redakcija. Tekstai žurnalo redakcijai pateikiami A4 formato „Times New Roman“ 12 šriftu, 1,5 eilutės intervalu.

Straipsniai turi atitikti akademiniam straipsniam keliamus reikalavimus. Juose turi būti suformuluotas mokslinių tyrimų tikslas, pristatyta analizuojamos problemos tyrimų būklė, pateiktos tyrimo išvados, nurodyti šaltiniai ir literatūra. Prie teksto būtina pridėti santraukas ir raktažodžius anglų bei lietuvių kalbomis (600–1000 spaudos ženklų).

Išnašos pateikiamos puslapio apačioje, numeracija ištisinė. Straipsnio pabaigoje pridedamas literatūros ir publikuotų šaltinių sąrašas.

Straipsniuose citatos išskiriamos dvigubomis kabutėmis nekeičiant šrifto. Lietuviškame tekste nelietuviški asmenvardžiai rašomi originalo kalba laikantis nustatytų svetimvardžių gramatinimo taisyklių (žiūrėti <http://www.vlkk.lt/aktualiausias-temos/svetimvardziai/gramatinimas/>). Pirmą kartą tekste pateikiamas visas asmens vardas ir pavardė, toliau rašytina jo (jos) vardo pirmoji raidė ir pavardė. Dažniausiai vartojami vietovardžiai, apie kuriuos žinių galima rasti prieinamose enciklopedijose, lietuvių kalba rašomi tradiciškai, pagal tarimą. Reti ir negirdėti vietovardžių pavadinimai, neturintys transliteracijos, rašomi originalo rašyba.

Straipsnio pabaigoje autorius (-iai) turi nurodyti savo vardą, pavardę, instituciją, kuriai atstovauja, mokslo laipsnį, el. pašto adresą, telefoną.

Tekstus prašome siųsti Vytauto Didžiojo universiteto Lietuvių išeivijos institutui el. paštu lii@vdu.lt arba vyr. redaktoriaus pavaduotojai Daliai Kuizinienei el. paštu dalia.kuiziniene@vdu.lt. Jeigu kiltų neaiškumų, prašome kreiptis į Lietuvių išeivijos institutą (S. Daukanto g. 25, LT-44249 Kaunas, el. paštas lii@vdu.lt, tel. (8 37) 327 839).

Žurnalas recenzuojamas ir skelbiamas tarptautinėse „EBSCO Publishing“ duomenų bazėse <http://www.ebscohost.com/>.

Bibliografiniai aprašai rengiami pagal Čikagos citavimo stiliaus bibliografijos metodą („Chicago: notes and bibliography method“).

Išnašų pavyzdžiai

Knyga: 1 autorius

Pavardė, Vardas, *Knygos antraštė: paantraštė*. Leidimo vieta: Leidykla, metai, cituojamas puslapis (-iai).

¹ Kiaupa, Zigmantas, *Lietuvos valstybės istorija*, 2-asis leid. Vilnius: Baltos lankos, 2006, 150–151.

² Augustinas, *Mano motina Monika*, iš lotynų kalbos vertė E. Ulčinaitė. Vilnius: Katalikų pasaulis, 1998, 99.

³ Shakespeare, William, *The Merchant of Venice*, ed. A. R. Braunmuller. New York: Penguin Books, 2000, 69.

⁴ Tatarikiewicz, Wladyslaw, *Filosofijos istorija*, 3 t. Vilnius: Alma littera, 2003.

Vėliau tekste pakartotinai cituojant tą patį šaltinį, išnašoje pateikiamas sutrumpintas bibliografinis aprašas: autoriaus pavardė, sutrumpintas cituojamo šaltinio pavadinimas (rekomenduojama trumpinti iki 4 žodžių), cituojami puslapiai.

⁵ Kiaupa, *Lietuvos valstybės istorija*, 64–65.

⁶ *Ibid.*, 67.

⁷ *Ibid.*

Knyga: 2 arba 3 autoriai

Pavardė1, Vardas1 ir Pavardė2, Vardas2, *Knygos antraštė: paantraštė*, laida. Leidimo vieta: Leidykla, metai, cituojami puslapiai.

¹ Vilpišauskas, Ramūnas ir Nakrošis, Vitalis, *Politikos įgyvendinimas Lietuvoje ir Europos Sąjungos įtaka*. Vilnius: Eugrimas, 2003, 180–181.

4 ir daugiau knygos autorių

¹ Almond, Gabriel A. et al., *Comparative Politics: A Theoretical Framework*, 3rd ed. New York: Longman, 2001, 24.

Knygos dalis (skyrius)

Pavardė, Vardas, „Knygos dalies / skyriaus antraštė: paantraštė“, in *Knygos antraštė: paantraštė*. Leidimo vieta: Leidykla, metai, cituojamas puslapis.

¹ Berenis, Vytautas, „Egodokumentų tyrimai: ištakos, metodai, perspektyvos“, in *Egodokumentai ir privati Lietuvos erdvė XVI–XX amžiuje*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2013, 14.

Straipsnis

Pavardė, Vardas, „Straipsnio pavadinimas“, *Žurnalo pavadinimas* nr. (metai), cituojami puslapiai:

¹ Avinaitė, Eva, „Lietuva viduramžių Europos žemėlapiuose“, *Naujasis židinys-Aidai* 7 (2013), 501.

² Bielinis, Laurus, „Mediatizuota politika – nauja tvarka, nauji veikėjai, nauja galia“, *Agora* 4 (2016), 30, <http://dx.doi.org/10.7220/2424-3663.2016.4.2>.

- ³ Zykas, Aurelijus, „The Transforming Aims of Japan's Post-Cold War Cultural Diplomacy“, *Regioninės studijos* 7 (2013), 123–124.
- ⁴ Grinius, Antanas, „Sėkmingas Balfo seimas Detroite“, *Dirva*, 1981 lapkričio 5, nr. 43, 8.

Archyvinis šaltinis

Šaltinio pavadinimas, Archyvas (pirmą kartą visas pavadinimas, vėliau – sutrumpintas), fondo / kolekcijos pavadinimas ar nr., aplanko nr., bylos nr., cituojamas puslapis ar lapas:

- ¹ 1943 03 15 VDU Medicinos fakulteto liudijimas nr. 1065, Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau LCVA), f. 631, ap. 7, b. 1043, l. 1.
- ² 1935 12 05 LR KAM Karo stovio reikalams referento plk. V. Braziulevičiaus slapta raštas nr. 874 apskričių karo komendantams, LCVA, f. 384, ap. 2, b. 502, l. 12.
- ³ 1960 05 11 J. Budrio laiškas LDT šefui S. Lozoraičiui, VDU S. ir S. Lozoraičių muziejus, f. 2, ap. 1, b. 5, l. 183–184.
- ⁴ 1954 11 26–27 BALF'o jubiliejinio seimo, vykusio Hotel Cleveland, protokolas, LTSC / PLA, BALF fondas, d. 5, b. 7, l. 50.

Interneto puslapis

Pavardė, Vardas, „Internetinio puslapio pavadinimas“, *Interneto tinklalapio pavadinimas*, paskelbta/atnaujinta/žiūrėta data, internetinis adresas:

- ¹ Hand, Becky, „All about Artificial Sweeteners: The Lowdown on Zero-Calorie Sugar Substitutes“, *SparkPeople*, paskelbta 2004 rugsėjo 29, http://www.sparkpeople.com/resource/nutrition_articles.asp?id=289.
- ² „Bibliografinės nuorodos ir literatūros sąrašai“, *Vytauto Didžiojo universiteto biblioteka*, atnaujinta 2017 vasario 14, <http://biblioteka.vdu.lt/bibliografines-nuorodos>.
- ³ „Chicago-Style Citation Quick Guide“, *The Chicago Manual of Style Online*, žiūrėta 2017 kovo 10, http://www.chicagomanualofstyle.org/tools_citationguide.html.

Literatūra

Straipsnio pabaigoje pateikiamas literatūros sąrašas, sudarytas pagal autorių pavardes abėcėlės tvarka (be numeracijos). Jeigu autorių nėra, rikiuojama pagal antraštes, jeigu antraštė prasideda artikeliu (*a, an, the, der* ir kt.) – pagal antrąjį antraštės žodį.

Adamkus, Valdas, *Penkeri darbo metai: kalbos, interviu, laiškai*. Vilnius: Baltos lankos, 2001.

The American Educator Encyclopedia, a Thoroughly Modern Work Designed to Meet the Needs of Every Age, ed. H. O. Gillet. Lake Bluff: United Educators, 1954.

Anglų-lietuvių kalbų specialiojo ugdymo žodynas. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2005.

Books Abroad: A Look at Baltic Letters Today, Board of Regents of the University of Oklahoma, 1973, vol. 47, no. 4, žiūrėta 2016 birželio 11, <https://www.jstor.org/stable/i40003862>.

Ilgiewicz, Henryka. „Lenkų visuomenės pastangos įamžinti Vilniuje iškilų asmenybių atminimą XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje“, *Kultūrologija* 18 (2010), 242–257.

Ivask, Ivar, „Baltų egzilio literatūra. Šimtmečio ketvirčio apžvalga“, *Aidai*, žiūrėta 2016 birželio 6, http://www.aidai.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=224:li&catid=45:7301&Itemid=63.

Kačkutė, Eglė, „Apie kultūrinį (ne)priklausymą“, *Šiaurės Atėnai*, 2013 gruodžio 13, žiūrėta 2016 birželio 6, <http://www.satnai.lt/wp-content/uploads/2013/01/Nr.47-1161-2013-12-13.pdf>.

Lietuvos ir Lenkijos diplomatiniai santykiai 1938–1940 metais: dokumentų rinkinys, sud. A. Kasparavičius ir P. Libera. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2013.

„The Occupation and Annexation of Latvia: 1939–1940“, in *Documents and Materials*, sud. I. Grava-Kreituse et al. Riga: Libro, 1995, 8–29.

Olney, James, „Autobiography and the Cultural Moment“, in *Autobiography: Essays Theoretical and Critical*. London: Penguin, 1991, 40–112.

Submission Guidelines

Since 2006 the Lithuanian Emigration Institute has been publishing a scholarly journal called “Oikos” (from the Greek word meaning *home*) devoted to discussing contemporary migration processes involving Lithuania and other countries, the migration policies of Lithuania and other countries, and problems of diaspora history and culture. The journal publishes original scholarly research and review articles, critical notices, and archival documents. In order to foster interdisciplinary research it also publishes the results of scholarly research in sociology, anthropology, literary studies, history of literature, theater studies, history of migration policy, history of the diaspora, and related disciplines.

Articles are published in Lithuanian and English. Submissions are evaluated by two reviewers assigned by the “Oikos” Editorial Board.

Articles should not exceed 40,000 characters in length, while reviews should be at least 10,000 characters in length. Articles exceeding, or reviews falling short of, the recommended length should be discussed beforehand with the Editorial Board. Texts must be submitted in A4 format, “Times New Roman” 12-pt. font, and be one-and-a-half spaced (1,5).

Articles must meet standard academic requirements. These include a statement of the research purpose; an indication of the overall state of research with respect to the problem under analysis; a statement of the conclusions reached; and a disclosure of the sources and of the literature used. The text must include summaries (from 600 to 1000 characters long) and keywords in both English and Lithuanian.

Footnotes consecutively numbered must be placed at the bottom of the page. The article must end with a bibliography.

Quotations are to be placed within double quotation marks without changing the font. In Lithuanian texts, non-Lithuanian personal names are written in the original language in accordance with the established rules for grammatically rendering foreign names

(<http://www.vlkk.lt/aktualiausiasios-temos/svetimvardziai/gramatinimas/>). On the first occasion of use in a text, the whole of a person's name and surname is given. In Lithuanian texts, frequently used place names about which information is readily available in standard encyclopedias are to be rendered traditionally according to the way they are pronounced, whereas rare place names not having a transliteration are to be written in their original language.

At the end of the article the author(s) must indicate his, her, or their name(s) and surname(s), institution(s), academic degree(s), electronic address(es), and telephone number(s).

Please send the text(s) to Vytautas Magnus University's Lithuanian Emigration Institute at lii@vdu.lt or to the Deputy Editor Dalia Kuiziniene at dalia.kuiziniene@vdu.lt. If you have any questions please contact the Lithuanian Emigration Institute by mail at S. Daukanto g. 25, LT-44249 Kaunas, or by e-mail at lii@vdu.lt, or by phone at 837 327 839.

"Oikos" is peer-reviewed and included in EBSCO databases at <http://www.ebscohost.com/>. Notes and bibliography follow "The Chicago Manual of Style".

Sample footnotes

Book: one author

Surname, name, *Title and subtitle* (if any). Place of publication: publisher, year, page(s) cited.

- ¹ Kiaupa, Zigmantas, *Lietuvos valstybės istorija*, 2-asis leid. Vilnius: Baltos lankos, 2006, 150–151.
- ² Augustinas, *Mano motina Monika*, iš lotynų kalbos vertė E. Ulčinaitė. Vilnius: Katalikų pasaulis, 1998, 99.
- ³ Shakespeare, William, *The Merchant of Venice*, ed. A. R. Braunnmuller. New York: Penguin Books, 2000, 69.
- ⁴ Tatarkiewicz, Władysław, *Filosofijos istorija*, 3 t. Vilnius: Alma littera, 2003.

If in the same text this source is cited again, a brief bibliographic description in the footnote suffices: Author's surname: shortened title (up to 4 words), page(s) cited.

- ⁵ Kiaupa, *Lietuvos valstybės istorija*, 64–65.
- ⁶ *Ibid.*, 67.
- ⁷ *Ibid.*

Book: two or three authors

Surname1, Name1 and Surname2, Name2, *Title and subtitle* (if any), edition. Place of publication: publisher, year, page(s) cited.

- ¹ Vilpišauskas, Ramūnas ir Nakrošis, Vitalis, *Politikos įgyvendinimas Lietuvoje ir Europos Sąjungos įtaka*. Vilnius: Eugrimas, 2003, 180–181.

Book: four or more authors

- ¹ Almond, Gabriel A. et al., *Comparative Politics: A Theoretical Framework*, 3rd ed. New York: Longman, 2001, 24.

Book: part, section, chapter

Surname, name, "Title of book part, section, chapter: subtitle", in *Book title and subtitle*. Place of publication: publisher, year, page(s) cited.

- ¹ Berenis, Vytautas, „Egodokumentų tyrimai: ištakos, metodai, perspektyvos“, in *Egodokumentai ir privati Lietuvos erdvė XVI–XX amžiuje*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2013, 14.

Article

Surname, Name, "Title of article", *name of journal* (year), page(s) cited.

- 1 Avinaitė, Eva, „Lietuva viduramžių Europos žemėlapiuose“, *Naujasis židinys-Aidai* 7 (2013), 501.
- 2 Bielinis, Lauras, „Mediatizuota politika – nauja tvarka, nauji veikėjai, nauja galia“, *Agora* 4 (2016), 30, <http://dx.doi.org/10.7220/2424-3663.2016.4.2>.
- 3 Zykas, Aurelijus, „The Transforming Aims of Japan's Post-Cold War Cultural Diplomacy“, *Regioninės studijos* 7 (2013), 123–124.
- 4 Grinius, Antanas, „Sėkmingas Balfio seimas Detroite“, *Dirva*, 1981 lapkričio 5, nr. 43, 8.

Archival source

Name, Archives (full name at first, short version on later occasions), collection name or no., folder no., file no., page(s) cited:

- 1 1943 03 15 VDU Medicinos fakulteto liudijimas nr. 1065, Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau LCVA), f. 631, ap. 7, b. 1043, l. 1.
- 2 1935 12 05 LR KAM Karo stovio reikalams referento plk. V. Braziulevičiaus slapto raštas nr. 874 apskričių karo komendantams, LCVA, f. 384, ap. 2, b. 502, l. 12.
- 3 1960 05 11 J. Budrio laiškas LDT šefui S. Lozoraičiui, VDU S. ir S. Lozoraičių muziejus, f. 2, ap. 1, b. 5, l. 183–184.
- 4 1954 11 26–27 BALF'o jubiliejinio seimo, vykusio Hotel Cleveland, protokolas, LTSC / PLA, BALF fondas, d. 5, b. 7, l. 50.

Web page

Surname, Name, "Name of web page", *Name of web site*, "Title of book part, section, chapter: subtitle", Date of publication, renewal or last perusal, internet address:

- 1 Hand, Becky, „All about Artificial Sweeteners: The Lowdown on Zero-Calorie Sugar Substitutes“, *SparkPeople*, paskelbta 2004 rugsėjo 29, http://www.sparkpeople.com/resource/nutrition_articles.asp?id=289.
- 2 „Bibliografinės nuorodos ir literatūros sąrašai“, *Vytauto Didžiojo universiteto biblioteka*, atnaujinta 2017 vasario 14, <http://biblioteka.vdu.lt/bibliografines-nuorodos>.
- 3 „Chicago-Style Citation Quick Guide“, *The Chicago Manual of Style Online*, žiūrėta 2017 kovo 10, http://www.chicagomanualofstyle.org/tools_citationguide.html.

Bibliography

The bibliography lists the authors by surnames in alphabetical order (without numbering). If there are no authors, the works are listed by their titles; if the title begins with an article (*a, an, the, der*, etc), the titles are ordered by their second word.

Adamkus, Valdas, *Penkeri darbo metai: kalbos, interviu, laiškai*. Vilnius: Baltos lankos, 2001.

The American Educator Encyclopedia, a Thoroughly Modern Work Designed to Meet the Needs of Every Age, ed. H. O. Gillet. Lake Bluff: United Educators, 1954.

Anglų-lietuvių kalbų specialiojo ugdymo žodynas. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2005.

Books Abroad: A Look at Baltic Letters Today, Board of Regents of the University of Oklahoma, 1973, vol. 47, no. 4, žiūrėta 2016 birželio 11, <https://www.jstor.org/stable/i40003862>.

Ilgiewicz, Henryka. „Lenkų visuomenės pastangos įamžinti Vilniuje iškilų asmenybių atminimą XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje“, *Kultūrologija* 18 (2010), 242–257.

Ivask, Ivar, „Baltų egzilio literatūra. Šimtmečio ketvirčio apžvalga“, *Aidai*, žiūrėta 2016 birželio 6, http://www.aidai.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=224:li&catid=45:7301&Itemid=63.

Kačkutė, Eglė, „Apie kultūrinį (ne)priklausymą“, *Šiaurės Atėnai*, 2013 gruodžio 13, žiūrėta 2016 birželio 6, <http://www.satenai.lt/wp-content/uploads/2013/01/Nr.47-1161-2013-12-13.pdf>.

Lietuvos ir Lenkijos diplomatiniai santykiai 1938–1940 metais: dokumentų rinkinys, sud. A. Kasparavičius ir P. Libera. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2013.

„The Occupation and Annexation of Latvia: 1939–1940“, in *Documents and Materials*, sud. I. Grava-Kreituse et al. Riga: Libro, 1995, 8–29.

Olney, James, „Autobiography and the Cultural Moment“, in *Autobiography: Essays Theoretical and Critical*. London: Penguin, 1991, 40–112.

Oikos : lietuvių migracijos ir diasporos studijos / Vytauto Didžiojo universitetas. Lietuvių išėivijos institutas ; redakcinė kolegija: Egidijus Aleksandravičius ... [et al.]. – Nr. 1 (2006)- . – Vilnius : Versus Aureus, 2006- .
Nr. 2 (28). – Kaunas : Vytauto Didžiojo universitetas, 2019. – 194 p. – Bibliografija straipsnių gale.

OIKOS 2019 Nr. 2 (28)
LIETUVIŲ MIGRACIJOS IR DIASPOROS STUDIJOS

ISSN 1822-5152 (spausdintas)
ISSN 2351-6461 (internetinis)
<https://doi.org/10.7220/2351-6561.28>

Redaktorė *Simona Grušaitė* (lietuvių k.)
Redaktorius *Mykolas Jurgis Drunga* (anglų k.)
Maketuotojas *Kęstutis Obelenis*

2019 10 09. Tiražas 100 egz. Užsakymo Nr. K19-097

Išleido:

Vytauto Didžiojo universitetas
K. Donelaičio g. 58, LT-44248 Kaunas
www.vdu.lt | leidyba@vdu.lt

Spausdino:

UAB „Vitae Litera“
Savanorių pr. 137, LT-44146 Kaunas
www.tuka.lt | info@tuka.lt